

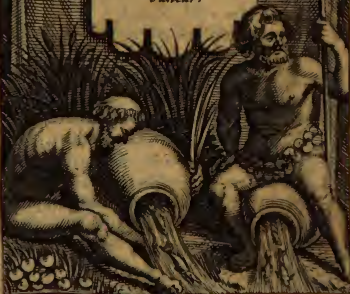

F. SPRECHERI

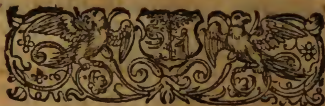
RHETIA,

vbi

Eius verus situs, Politia, bella, foedera, et alia memorabilia accuratißimè describuntur.

LVGD. BATAVORVM.
Ex Officina Elzeviriana. Anno 1633.

Invictæ & Potenti

TRIUM FOEDERUM RHAETORUM INALPINORUM

UNITATI,

PATRIÆ ET PRINCIPI MEO SUBMISSE COLENDO.

Filialis amor, & studium indefessum, tibi, altera mihi Mater mellitissima, toto animo, cunctisque viribus, aliquo cum emolumento & fructu, ut soboles grata, perpetuo serviendi, inclinationi meæ materiam præbuit amplam: ut nunquam peritura Historicorum Veterum & Neotericorum monumenta, qua potui diligentia, perscrutari, post sacræ doctrinæ volumina, inprimis mihi cordi & labori esse duxerim. Dum vero peregrinæ antiquitatis, propriæ laudis avida, scrinia pervolvi: pauca quædam, de nostrorum populorum origine, & sedis mutatione, & occupatæ re-

gionis situ; (& hæc quidem strictim, ac sicco, ut dicitur, pede) de gubernatione verò & gestu, uti etiam de cæteris, solo virtuteque nobis vicinis, non nisi quæ invite, & semper ad sui, hoc est, Græcæ atque Italicæ gentis, inprimis Romanæ, exaltationem, dicere coacti sunt, pervestigando invenire potui. Nostri enim priscæ fidei homines, durorum armorum, pinguiumq; arvorum & armentorum cultui potius, quam voluptatibus aut litterariis exercitiis, operam suam impendere voluerunt. Eorum hoc opus esse, quibus curâ altarium concredita erat, & quos ab oneribus prædictis immunes servabant, nescio qua ratione persuasi, firmiter crediderunt.

Hinc factum, ut superioris seculi, nostræque ætati proximi aliqui Scriptores, variis opinionum & affectuum fluctibus agitati, subinde in diversa studia scissi fuerint. Alii namque propter connexum rerum, ab eis ex professo tractandarum, quædam obiter & vulgari more adnotavere: sed Alpes, nive ac frigore perpetuo rigentes, nec perspicaci vi ingenii, nec gravi corporis mole, propius accedere voluêre. Quidam vero rerum ignorantia & obscuritate deterriti, calamum, quem jam arripuerant, rejecerunt. Inventi sunt etiam, qui fabulosa quædam & ridicula,

dicula, nobilioribus præsertim adulaturi, commenti sunt.

Has vero difficultates, celeberrimus ille Glaronensium Patritius, Ægidius Tschudius, egregie superavit: qui in vicinis Alpibus natus, & singulari ingenii felicitate præditus, nec non à primariis Historicis & Poëtis, Henrico Lorito Glareano, Præceptore, conterraneo & affine, Ioachimo item Vadiano, Consule Sancto-Gallensi, Bilibaldo Birckhaimero Noribergensi, Gerardo Noviomago, & Beato Rhenano Selestadiensi, aliisque Polyhistoribus coætaneis, adjutus, situm Inalpinæ nostræ priscæ Rhetiæ, exiguo libello, scite & diligenter tradidit: gubernandi autem formam, durique Martis opera, summis labiis in prædicto libello tantum attigit: Quin, ut fama est, de virtute, moribus & gestibus, Helveticarum & Inalpinarum gentium, uberes commentarios contexuit; qui penes ejus gentiles delitescunt.

Post hunc, meminit Conradus Gesnerus, in Bibliotheca sua, Alberti Bellfortensis, Rhætici Medici excellentis: qui accurata diligentia Epiphasin Rhætiæ, de antiquitate, gestu, & potentia Rhætorum, nihil ex Græcis & Latinis auctoribus, quod ad hanc materiam pertinere possit, omittendo, conscripserit. Hujus tamen

scripta, omni curiositate inquirens, nancisci nunquam potui.

Franciscus Niger Bassanensis, heroicè & laconicè Rhætiam decantavit.

Benedictus Iovius, Pauli frater, Novo-Comensis, libro manuscripto Patriæ suæ historiam posteritati reliquit; & Rhæticarum transalpinarum rerum crebram mentionem facit.

Illustris Ioannes Traversius, Engadinus Rhætus, Vallis-Telinæ secundo Gubernator, bellum, quod Rhæti nostri ad Clavennam, Dubinum, & Morbennium, cum Ioanne Iacobo Medicæo, Mussii Castellano, gessêre, exactissimo calamo, uti qui interfuit, & Dux primarius præfuit, in Rhætica lingua rhythmice annotavit.

Facundus Ioannes Stumpfius, una cum magno Munstero, in Geographicis, secuti Tschudium, in reliquis quisque, prout institutum ferebat, diligentes se monstravere.

Post hos apparet Vir incomparabilis ingenii, Iosias Simlerus, qui, opere de Republica Helvetiorum & sociorum edito, studium & doctrinam suam satis declaravit.

Vir pius pariter & doctus, Huldricus Campellus, Engadinus Rhætus, duobus tomis satis onerosis, & quam exquisita cujusque rei annotatione, Patriæ nostræ historiam

historiam ad suam usque ætatem contexuit.

Casparus Bruschius, Poëta & Historicus diligentißimus, in Episcopalibus suis, Episcopatum nostrum Curiensem, reliquaque Monasteria hujus tractûs, à fundamentis ipsis egregiè exornavit.

Martinus Crusius, Varro ille Germanus, in Suevicis suis Annalibus, cui provincia Rhætia nostra diù annumerata fuit, nos non parùm juvit.

Hoc nostro seculo in theatrum producendi sunt, Amplißimus Vir, Marcus Velserus, Patritius Augustanus, cum Francisco Guillimanno, Viro ornatißimo. Ille, octo libris, res Vindelicas Augustanas (ubi Rhæticis Inalpinis nostris magnum lumen attulit) eâ diligentiâ & gravitate est complexus, ut divinum ejus ingenium & judicium admirari quidem, imitari non liceat: Hic, patrias, Helveticas videlicet, Rhæticas, & sociorum antiquitates, quinque eruditis libris comprehendit.

His superadde præstantißimum Virum, Philippum Cluverium, Germanum. quid, quæso, is, in Germaniâ antiquâ, Norico, & Vindeliciâ suâ, non perscrutatus est? quid tantus Vir ignoravit?

Istis, ut & cæteris nominatis omnibus, multum, imò plurimum, unicuique in suo genere, me debere fateor. Difficultatibus

tamen institutum meum non caret: præsertim si vera & genuina Topographia, cum non-fucatâ historicâ rerum narratione, in epitomen, eamque, quantum fieri potest, magis succinctam, redigenda sit. Accedit altera, non minori consideratione digna causa: quòd nullum scriptionis genus, majori periculo, graviorique censura, propter varias personarum, rerum, & locorum affectiones, diversasque temporum periodos, subjectum sit, quàm historicum. Democratico quidem in statu, liberum magis & populare cujusque est ferre judicium: vivis autem, & ipsius Patriæ filiis, majus impendere videtur. Inde factum, ut proverbio ferè receptum sit; Nullum verè prudentem Patriæ suæ conscribere historiam, ut eam lucis publicæ faciat, dum ipse ejus usurâ fruitur. Imò,

Vivere, & Historico vix licet esse bono.

Atque hinc fieri putamus, quò minùs hactenus Illustris Heros, Ioannes Gulerus à Weineck, auratæ militiæ Eques, & Rhæticarum copiarum olim Archistrategus, Dominus ac Sympatriota meus colendus, perfectam, tantoque viro dignam, quam præ manibus habet, Rhæticarum rerum historiam divulgare voluerit: cujus tamen primam partem, in lucem editam,

summo

summo cum fructu, in ipso vestibulo promulgationis operis mei, vidi.

Enumeratis periculis, alia quoque obstacula & impedimenta, tenuitas nempe ingenii, parcumque dicendi genus, juventutis meæ socia, adjungenda, imò præmittenda, veniunt. Quæ omnia simul juncta, quem non ab instituto deterrere deberent?

E contrario autem omnipotentis DEI *me erigit benignitas: cujus divino fretus auxilio, gloriam & honorem illius inprimis spectans, alacri studio tantum opus aggredior. Adest mihi etiam unanimis tuorum, charissima Patria, civium honesta petitio, & ardentissima cognoscendi cupiditas, quid à generosis nostris majoribus sit gestum: cujus si non, tanquam pleniore haustu, sitim extinxero; saltem eam, ceu jucundissimâ frigidâ, temperavero; & sic alius, quibus felicius ingenium, facundiorque stilus divinitùs obtigit, incitamento esse suffecero.*

Fidis etiam custodibus, ab utroque latere, Veritate & Sinceritate, (quibus Brevitatem ancillari desidero) in hanc scenam munitus prodeo. Sanctè enim protestor, me has, uti Cynosuram, præ oculis habuisse semper: cùm ratio instituti, & lex historiæ (quæ lux est veritatis, sapientiæ mater, magistra vitæ, & nuntia vetustatis) eas-

dem sedulò & unicè requirant.

Accipe ergo, Excelsa Respubl. hos qualescunque meos labores; quos tibi, uti summo in his terris meo capiti & nutricio, exporrectâ fronte, & humili debitâque animi submissione, offero, dono, & dedico: tueque potenti patrocinio, contra Zoilorum invidos morsus, (res tua cùm sit) strenuè illos defende; atque ab obtrectatorum theonino dente, & omni injuriâ, me fortiter vindica; &, uti hactenus fecisti, fovere perge. DEUM *trinum & unum ardentibus votis, verisque gemitibus supplex, ex intimis cordis mei penetralibus oro; ut te, tuosque socios, ad sanctissimi sui Nominis laudem, piorum consolationem, veræ libertatis defensionem, & tuam ipsius exaltationem, quàm diutissimè salvam, florentem, victricem & triumphantem, esse jubeat. Amen. Davosii in patriâ, ex Museo meo*, XXIV. *Mensis Martii Anno* MDCXVII.

Inclytæ Tuæ Virtutis, & Gloriosi Nominis,

Studiosissimus Civis & servus,

FORTUNATUS SPRECHERUS à BERNECK.

ARGUMENTA
DECEM LIBRORUM
PALLADIS RHAETICAE.

I. Thuſcorum, Duce Rhæto, in Alpeſtrem tractum migratio: finium ampliatio: antiquæ Rhætiæ Alpinæ intra ſuos terminos deſcriptio; ac rerum geſtarum acta, ad fata uſque Auguſti Cæſaris.

II. Geſta ſub aliis Imperatoribus Romanis, ad Francicum uſque Imperium.

III. Rerum geſtarum memoria, ſub Francico & Germanico Imperio, uſque ad annum milleſimum quadringenteſimum ſeptuageſimum-ſextũ.

IV. Bella; Suevicum cum Maximiliano Imperatore, anno 1499. & alterum, cum Io. Iacobo Medicæo, Caſtellano Muſſii, anno 1525. & 1531. geſtum; ſpeciatim enarrantur.

V. Bella, quibus noſtri Rhæti, uti auxiliares, & ſtipendia ſub Principibus confœderatis merentes, interfuère, ad noſtra uſque tempora.

VI. Fœderum Rhætorum inter ſe, cum Helvetiis, aut aliis Principibus conjunctis; Sanctionum item, & juris adminiſtrandi, formæ: aliorumque bello

bello & pace memorabilium, ad hodierna tempora, succincta enarratio.

VII. Origo Fœderis Grisæi, & ejusdem per Communitates specialis descriptio.

VIII. Descriptio Cathedralis Fœderis; cum Episcoporum Curiensium præcedente Catalogo.

IX. Descriptio decem jurisdictionum Fœderis, & Dominii de Haldenstein.

X. Descriptio Volturenæ, Comitatus Clavennæ, & Bormii: quorum justa acquisitio, & administratio, breviter præfigitur.

PRO-

PROOEMIUM.

QVàm magnum & ingens donum Dei sit vera libertas, uti rem inæstimabilem, & alteram quasi vitam, nemo perpendere poterit; nisi qui durum miseræ servitutis jugum (quod non modò tristissimæ morti conferendum; sed & longè præponendum esse, quilibet generosus animus judicat) vel ipse fuerit expertus, vel alios sub eo viventes propiùs cognoverit. Ad quæ concinnè Poëtæ veteres sequentibus versiculis allusêre:

Candida libertas claro descendit Olympo:
Triste at servitium de Phlegethonte venit.
Nec benè pro toto libertas venditur auro,
Hoc cœleste bonum.--------
O bona libertas pretio pretiosior omni!
O summum primumque decus! quâ procul ademtâ,
Nil gratum, nil dulce viris; & vivere mors est.

Inexhaustus hic Thesaurus, à supremâ & divinâ Majestate, in excelsis locis nobis concreditus fuit: utq; tutus & intactus conservaretur, eminentes montes, pro firmâ sede & receptaculo, assignati. Namq; si ordine

omnia

omnia, & ad amussim (quatenus ratio instituti nostri ferret) examinare vellemus: inveniremus, semper veræ libertatis hospitium fuisse montes. Creationis primorum Parentum locum, ubi sancta libertas, prope montes fuisse, ex hoc etiam colligimus: quòd quatuor fluminum scaturigine (quorum proprium est, ex montibus deorsum præcipitari) insignitus fuerit. Secura illa supernatans Noë arca, in montibus Armeniis consedisse fertur: ut superstites à diluvio, summam Dei clementiam, in loco etiam eminentiore, experirentur. Legislator omnipotens in montibus servos suos allocutus est; indeq; eos ad cœlos assumpsit. Salvator noster Iesus Christus, gloriam suam, ante & post assensum ad cœlos, in cacumine montium ostendit; ibique suis apparuit: qui etiam Ecclesiam suã, in locis montosis, & eremo, esse voluit. Sic Prophetarum & Apostolorum, aliorumque Christi servorum

habi-

habitationes deserta fuisse, testes locupletes habemus. Pagani ipsi, lumine naturæ illustrati, Diis suis eminentiorem locum attribuerunt; & proinde ibidem eis templa & sacra facere solebant.

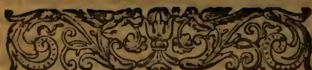
Has commoditates, imò hæc magnalia, etiam sentiunt omnes genio & ingenio magni Viri & Principes, qui castris & Museis suis astra magis appropinquare cupiunt. Leo, rex quadrupedum, & huic generositate vix cedens Capricornus; sic etiam Aquila, alarum dominio cæteris volatilibus præposita; animalia etsi ratione destituta, hanc tamen eximii sensus habent partem, ut regioni aëris superiori proximiora loca, etsi aspera, sibi pro sede eligāt, ita securum imperium exercent super reliquis, in molli planitie, inter cathenas, loris & caveas, servilem vitam d centibus. Et ubi major delectatio & securitas, quàm ubi jucundi & grati spirant Zephyri? virides suavesque

rident

rident herbæ? leniter scaturientes murmurant fontes? salubres frigescunt acidulæ? thermæ calescunt? aliaq; balnea utrumque temperant? ubi modulantur volucres, saltant capreolæ, & pretiosa effodiuntur metalla? cacumina niveo colore prominent; colles Liberi muneribus superbi, & valles subjacentes aureâ Cereris fœcunditate beatæ, cominus & eminus conspiciuntur? denique nihil deest, quod generosior Natura appetere velit?

Tutissimis ergo in montibus, magnanimi nostri Majores, cùm furori Barbarorum esset cedendum; aut avita libertas amittenda, temporemodo, cæterisque circumstantiis, prout succincto ordine enarrare nitimur, considere.

PAL-

PALLADIS RHÆTICÆ

LIBER PRIMVS.

ITALIA omni tempore, propter saluberrimam aëris temperiem, pinguissimorum agrorum felicitatem, & omnium deliciarum ubertatem, artium denique & studiorum excellentiam, ceu Paradisus alter, & totius Europæ ocellus, omnium ordinum & nationum homines ad se pertraxit: quos deinde non modò pulcherrimarum artium & scientiarum, quarum est ingeniosa magistra; sed & contubernii, juris & patrocinii, ob humanissimam hospitalitatem laudatissima, participes fecit. Pro quo beneficio tamen, non semper meritam gratitudinem, & talionis sanctitudinem; sed injurias sæpenumerò & insidias experta est. Vnde tam nobilis Regio, à variis populis hostiliter sæpiùs tentata & afflicta fuit. Sic florida, & præ cæteris Italiæ provin-

ciis excellens, Majorum noſtrorum Patria, invidia & ſimultatibus internis (ut ſolent animi luxuriare rebus ſecundis) diſtracta, exteros, illecebrarum blanditiis allectos, dominos & indigenarum expulſores, ſibi, ſuo fato, acquiſivit.

Dum enim, Ioſiâ tum Hieroſolymæ, & Anco Martio Romæ regnante, Demarathus, potens & opulentus famoſæ civitatis, Corinthi, in Græciâ, civis, ſeditione ibidem natâ, ſalutem ſuam alibi quærere ſtatuit: vicinam Italiam, & Thuſciam, pòſt Hetruriam dictam, petiit; tractumque ejus longè optimum, ac in gente Tarquiniâ ſedem, & nobilem uxorem, ſibi elegit. ubi poſtquam Lucumonem filium genuiſſet; rem familiarem ita auxit, ut hæredi, ſub tutelâ relicto, ingentes etiam divitias reliquerit. Lucumo autem, animi, corporis, & fortunæ bonis ornatus, & à tutelâ liber factus, uxorem parem egregiamque, nempe Tanaquilam, ex primis civibus natam, duxit. Omnium oculi inde, ad Orientem hunc Solem converſi, radios ipſius, indies magis ſplendentes, diù ſuſferre non potuêre. Ab æmulis ergo is accuſatur; quòd tutoris ſui Aruntis, qui ex Cluſienſibus primatibus non erat poſtremus, conjugi vitium obtulerit. Zelotypia cum invidiâ conjuncta, alas

Aruntis

Aruntis peditbus addit: qui cùm populi favorem videret Lucumonem possidere; ad exteros recurrit: rebusque suis ad iter compositis, dulcissimi vini non exiguã copiam trans alpes secum vehit: optimates & plebem (quorum corda jam mero exhilarata essent) prece & pretio, ad invadendam terram, hujus grati potus productricem, invitat: & voti compos factus, aliquas copias ultra Alpes secum duxisse fertur. De gestis autem eorum, & successu rerum, ex Auctoribus nihil aliud eruere possumus: nisi quòd ipse Lucumo invidiæ Thuscorum locum dederit, & Romæ cum uxore consederit, ibique principatum & regnum, quod alibi ambiverat, nactus, mutato nomine L. Tarquinius Priscus nominatus fuerit. uti apud Paulum Diaconum & plures alios, fusius adnotatum invenimus.

Extat alia privati cujusdam, & mechanici hominis, regionis hujus investigatio, quam superiorem paulò antecessisse aut secutam esse, conjecturis probabilibus accepimus. Elico, ex Helvetiis civis, fabrilem ob artem Romę commoratus, ficum siccam & uvam, oleique ac vini promissa, in patriam reversus, secum tulit: ut meminerunt, Plinius, Livius, & Polybius, ubi de Tyr-

rhenis verba facit. Stat firmum ergo, delicias Celtarum irruptionem promovisse.

Tempore vero prænominati Tarquinii Prisci, anno 18. regni sui, Vrbis conditæ 146. & ante Chrisftum natum 587. vel, ut alii, 588. Galliæ Celticæ præerat Ambigatus, ex Senonibus: (quibus reliquæ Celticæ genti Regem dare competebat) huic filius unicus erat: ex sorore verò duos summę spei habebat nepotes, Bellovoisum (*Baldtvvyß, Weltvvyß*) & Sigovoisum, (*Sigvvyß.*) hosce, ne filio aliquando, spe regnandi, molestiam crearent, cum ingenti multitudine, quibus commodè carere poterat, & quos aliter regere posse diffideret, in diversa loca emisit. Sigovoisus quidem, Hercyniæ sylvæ tractum, auguriis Deorum motus, petiit: & ibi Tectosages sedem fixisse, ex Cæsare habemus: & à Sigovoisis ortos Bojos, Strabo asserit.

Bellovoisus autem (de quo noster sermo est) cum selectà turbâ ex Senonibus, Biturigibus, Avernis, Heduis, Ambarris, Carnutibus, Aulericis, & procul dubio non exiguo numero ex Helvetiis, profectionis & itineris auctoribus & ductoribus, superato Rhodano, ad Tricastinos, sic sorte monente, rectà

tendit.

tendit. qui cùm præ oculis Alpes viderent, cōmeatusq;illos deficeret;anxietas animos de montibus superandis occupat. sed statim eis per nuntios innotescit, Massilienses Græcos, ex Phocide, nobilissimâ Asiæ minoris provincia, per mare mediterraneum, ad Salluvios populos appulisse, ibique sedem figere statuisse. his novis recreati, quòd & socios solum mutantes haberent, ex Tricastinis, per Taurinos saltus, inviasque Alpes, in Italiam transcenderunt. Horum irruptione per exploratores Thuscis cognitâ; quorum potentia, præ Romanis, & cæteris Italiæ populis, eminens erat: (dominabantur namque intra Tyberim, Athesim, Alpes, & utrumque mare) collectis copiis, eos à finibus suis arcere satagunt. Sed numero & ferocitate Barbarorum deterriti; & acie primâ, haud procul Ticino flumine, fusi fuerunt. Hostium vero, qui victoriâ elati progrediebantur, pars una, nempe Hedui, in eo agro & tractu, quem Insubriam appellari audiebant, conquievêre; gavisi hoc nomine, cum in relictâ patriâ, provinciæ cuidam, idem nomen esset: & Mediolanum, sumto à Santonum Mediolano nomine, aliasque urbes, condidêre. Cæteri, ulteriùs victoriæ signa secuti, potiore

Thuſcorum dominio potiti ſunt. Paulò enim pòſt (ut hæc annectamus) Cenomani, hos ſecuti, Elitovio duce, Brixiam & Veronam poſuerunt. Tum Boji & Lingones, Pado trajecto, ſe efferentes, ex eà parte Hetruſcis & Vmbris pulſis, ad Appenninum uſque caſtra poſuêre. Sic 200. pòſt annis, Galli Senones, Brenno duce, poſt Appenninum ſuperatum, Cluſiumque expugnatum, univerſam Romam, præter Capitolium, igne devaſtarunt.

Sed ad lineam ut redeamus: Relicta à præliis nobilitas Thuſca, inaſſuetum Barbarorum jugum ferre, animo induci haud poteſt: quæ procul dubio præ cæteris, ut à quâ ſibi victores, ne rebellarent, magis timebant, duriori ſervitute premebatur. eoque modo expulſionem illius magis promovebant; contenti infimâ plebe, & colonis, qui rura colerent: & ita lætabundi, palatiis & opibus Magnatum, pro opimâ prædà, gaudere ſecuri valebant. Aſſumptis itaque eis mobilibus & ſuppellectilibus, ad quæ ipſi viri, cum uxoribus, liberis, ſervis, & clientibus, dominorum fata ſequentibus, perferenda apti erant, Thuſci primæ patriæ valedicunt, &, de tutâ ſede providere volentes, ad altiſſimos (ſecundæ, & alterius nunc dicendæ pa-

triæ)

triæ) montes, duce Rhæto, ætate, gloriâ, generositate & imperio, præ cæteris claro, se conferunt. Iam antea hæc ora, præsertim quæ Italiam spectat, florente ipsorum imperio, dum plures in Italiâ & Insubriâ colonias deducerent, (ut Livius testatur) procul dubio ipsis innotuerat. Superatis Alpibus, veniunt ad Alpinos populos, Tauriscos: (ita enim omnes Alpini populi vocantur. nam, linguâ Celticâ, *Tauren*, mons dicitur.) interque hos primos incolas Lepontios inveniunt. Gens hæc antiquissima est; Cæsare, Strabone, Ptolemæo, & Plinio teste: qui eos ab exercitu Herculis, Alpes transscendentis, in summis ibidem Alpibus relictos & collocatos, (inde λειπόντιοι, quasi *Relicti*) fabulatur. Certum tamen est, eos ut cæteros hujus districtus habitatores, Celticæ gentis (quæ originem sibi vendicat ab Ascenaze, Noæ pronepote: qui ex transmigratione, & linguarum confusione, Celta vocatur. unde Iudæi Germanos etiam nunc Ascenazim appellant) fuisse: ut ex ipso etymo vocabuli, (quasi *die Lieben*) aliisque consequimur. Hi, ad itinera aperta & pervia tenenda, ad Rheni fontes; sicut Lepontii Viberi ad originem Rhodani, desti-

nati erant. Hosce, cùm spes amissi imperii, successu temporis aliquâ parte recuperandi, animo fixo hæreret, & eorundem operâ, ut aëri & regioni assuetorum, nostri opus haberent, amicitiâ sibi conciliant; & fortalitiis aliquibus fines ibidem muniunt: ipsi interim ad mitiora loca, uti educatæ suæ & assuetæ naturæ magis apta, tendunt. Vbi ergo Rhenum jam mitem cursum tenere vident, & regio alas suas in planitie expandebat, ipsi sarcinas suas deponunt: incolarum, quorum exigua copia, aliquos ad montana relegant; alios amicâ servitute sibi obligant: Pagum ibidem, ad montis pedem, (cui nomen amissæ patriæ, *Thuscia*, imponunt) condunt: & castra multa, in altissimis locis, communi manu, nullo personarum respectu habito; Dux ipse Rhætus tria, utpote Rhætiam altam, imam, & Rhætium, suo nomine insignita; erigunt: Vallem hanc à cicuritate, Domesticam (hodie *Tomiliasca* dictam) vocant. Proximis his jam accolæ & vicini erant Cotvantii & Rucantii; qui ejusdem originis cum Lepontiis sunt: prout ex etymologia verborum (*die Guotten: die Ruchen*) patet. Istos, ut feroces, & in arcibus ac naturâ munitis locis degentes, socios & cives assumunt.

munt. Vnde clarum eſt, prima aliqua Rhætiæ caſtra, à primis indigenis ipſis, nomina Celtica, quæ hodie noſtrâ Germanicâ linguâ pronuntiamus, accepiſſe: quamvis inficias non eo, & certò conſtat, multa poſtea ab Allemannis, Gotthis, Longobardis, Francis, qui imperium Romanum invaſerant, & ab Epiſcopis Curienſibus, aliiſque eorum feudatariis, fundata, Germanica nomina etiam nunc ferre.

Rheni utramque ſcaturiginem, ad cujus anterioris fontes Lepontii Ætuatii erant, & ejus deſcenſum, cum populis accolentibus, jam inveſtigârant, ſibi ſubjecerant, & conciliaverant: animus autem & propoſitum erat, tractum montium horum occupare omnem. ita ductu Alpium, ſeriatim ſe erigentium, auxilio & conſilio exploratorum, Oeni, Atheſis & Abduæ, ac reliquorum fluviorum fontes inquirunt: incolas, quorum numerus exiguus, ſuo imperio (quod tamen benignum, imo ſociale erat) adjiciunt. De hac Rhætorum expulſione, profectione, & Alpiũ occupatione, teſtes locupletes ſunt, Cæſar, Strabo, Iuſtinus, Plinius, Solinus in Polyh. Horatius, Cornelius Tacitus: quorum verba formalia, ne epitome in opus excreſcat, non recito; ſed loca appono:

Mõtium ergo dominos factos, Rempub. suam in hac civitate, ubi mœnia divinâ, non humanâ manu, structa sunt, eâdem formâ, quâ in amisso imperio, (ubi duodecim erant præeminentes, Lucumones Græco vocabulo dicti; quibus decimus tertius. Laërtes, præsidens addebatur) administrâsse, non levibus conjecturis adducimur. Et hodie etiam, recuperatâ pristinâ libertate, in plerisque jurisdictionibus, duodecim aut quatuordecim jus dicentes sunt: quibus decimus tertius, vel quintus, Ministerio fungens, (unde *Ministralis* dicitur) præsidet.

Repub. cæterisque rebus satis, pro more patriæ, & ex voto ordinatis, aëris asperitate acriores Rhætorum posteri sunt facti; ita ut etiam linguam corrũperint, & vix sonum retinuerint: quippe magis vicini Septentrioni, proinde graviori aspiratione, ex naturali calore, verba proferunt. Olim quidem lingua hæc non scribebatur: nostro verò seculo, eruditorum virorum opera, & scripta & impressa, in eâ elaborata cernuntur; tantoque Grammaticæ concentu, ut vix alteri alicui idiomati in observatione regularum cedant. Hoc Rhæticum Idioma, communiter Romanum (*Romanisch*) vocant, (Germanicè,

Chur-

Churvvalsch:) ut qui Romano postea imperio addicti, eorum linguâ uti coacti sint. Engadini Latinum (*Ladin*) appellant; & indè sumptum putant: quòd multi nobiles, tempore Hannibalis, furori Pœnorum cedentes, ex Latio profugi, in hoc montium districtu securitatem quæsiverint. cujus rei multa familiarum & locorum monumenta hodie, præsertim in Engadina apparent.

Nec tamen subtilitas ingenii Thusci, & dominādi cupido, in eis extincta fuit. qui magis jam fœcundi, in ingenté multitudinem excreverant. Populosus itaq; numerus, extra angustias montium se extendere, occasione ductus, simul & necessitate coactus, virtute & potentiâ suâ paulatim ad utrumq; lacum, Ripanum & Acronium, (alii Potamicum & Brigantinum vocant) & plùs ultrà, penetravêre. Cujus clara vestigia in oppidorum, castrorũ, & aliorum monumentorum nominibus, utpote Castris Rhæticis, Termino Helvetiorũ, & Vigiliarũ stationib⁹, Tertia, Quarta, Quinta, aliisque plurimis à Ripani lacus latere & infinitis aliis à Brigantini parte, extant. quæ cùm extra Primæ, priscę Inalpinę, & hodiernæ Confœderatorũ Rhætię, nobis describendæ, terminos sint; ne ab orbitâ deflectam; recensere supersedeo.

Nec

Nec interim tamen etiam deliciosæ Italiæ obliti sunt: sed fines suos ultra Alpes, versus Comum, Tridentum & Veronam, eos extendisse, ex memoratorum auctorum unanimi consensu nobis apertum redditur. Et proinde Strabo, ferocitatem & petulantiam Cotvantiorum & Rucantiorum, (ut priùs monuimus) Inalpinorum Rhætorum, mirificè exaggerat. Ac verisimile est, Romanos, quorum jam amplissimum in Italiâ imperium erat, Rhætorum conatibus & viribus, in proferendo dominio obstitisse. Sed Scriptorum penuriâ hac in parte premimur: ideóque tenuibus conjecturis quædam investigare, cum magnorum virorum judicio, tentabimus. Cùm ergo, alii ex antiquioribus Scriptoribus, Rhætiam nostram Illyrio, cui ab Oriente cohæret, adscripserint; alii vero Galliæ, propterea quòd ab Occidente illi confinis erat: Galliæ autem Alpinæ mentio fit alicubi: utique propter vicinitatem, Rhæti nostri populis Alpinis auxilia præstitisse putãtur.

Anno ante Christum natum 143. Appius Claudius Consul, Salassos, Alpinos Gallos, cũ auxiliariis eorũ Alpinis, vicit.

Anno ante C.N. 166. Claudium Marcellum Alpinos Gallos subegisse, est in Capitolinis scriptum; eundem etiam de

Liguri-

Liguribus triumphâsse, ex Livio habemus. Quod bellum Rhætos Inalpinos etiam attigisse arbitramur.

Anno ante C. N. 168. &c. Martius Rex, Consul Rom. populum Alpinum, Sarnios (alii Stinos legunt) vicit.

Anno ante C.N.195. L.Licinius Crassus, egregius orator, Alpinum bellum affectâsse, ex Cicerone in Pis. habemus.

Hoc tamen firmiter, nec levibus argumentis ducti, credimus: Rhætos nostros vicinis suis Tigurinis, Tugenis, Ambronibus, Teutonibus, & Cimbris, in bello Cimbrico, odio potentiæ Romanæ, sibi admodùm molestæ, transitu & commeatu præstò fuisse; & Gessatas (hi seu à stipendio, ut vocamus [*Gesynde*] seu à genere teli; quod à Varrone & Vergilio *Gesum* dictum, ita sunt appellati) concessisse. Isti enim, secundum Polybii sententiam, juxta Rheni & Rhodani originem habitabant. Horum etiam ope usus erat antea (eodem Polybio teste) Brennus, Gallorum Senonum dux, quum Clusium & Romam, sicut diximus, vastaret.

Romani, victoriâ de Cimbris & Teutonibus, ac cæteris eorum sociis, in Galliâ & Italiâ potiti, Rhætis nostris magis infesti fiunt. Nostri contrà etiam ea, quę sibi à Marco Marcello, Consule Romano,

no, anno ante C.N.122. per victoriam, quâ Gallis insultarunt, erepta erant, recuperare statuunt. Comum itaque (ut Strabo ait) à suprà adcolentibus Rhætis afflictum, Cneius Pompejus Strabo, P. Magni pater, consulatum cum L. Portio Catone, anno V. C. 665. gerens, ante C. N. 89. (duodecim circiter post Cimbrorũ adversam fortunam annis) instauravit, & colonos in eam restituit.

Ab alterâ Alpium parte extensis, uti suprà diximus, viribus, ad utrumque lacum, Acronium & Ripanum, per emigrationem Helvetiorum, & sociorum Rauracorum, Sequanorum, & aliorum, adepti occasionem, quæ, ut colligitur, ante C. N. 58. contigit: loca vacua, & ab insendiis libera relicta (conniventibus fortè discedentibus Helvetiis) occupaverunt. Helvetii autem, veteres hospites, in Gallia à Cæsare fusi, & retroacti ad pristinos lares redeũt: Rhęti adepta, & sibi relicta, reddere recusant. Illi igitur Helvetii, fabricis intenti, & viribus diminuti, ex fœdere cũ Cęsare inito, opem & suppetias petunt. quæ, auspiciis Lucii Munatii Planci, quem Cæsar Galliæ Comatæ præfecerat, sunt missæ. Hic Rhætorum vires & copias, Galliæ imminentes, & in latâ planitie palantes, retudit, ac de iis triumphum,

(qui

(qui tunc, & subsequentibus aliquibus temporibus, facilè, perturbato & inverso antiquæ Reip. statu, etsi hostis non esset subactus, concedebatur) eodem quo Cæsar est mortuus anno, egit: ut patet ex veteri inscriptione, in promontorio Cajetæ inventâ:

L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON. PLANCVS. COS. CENS. IMP. ITER. VII. VIR. EPVL. TRIVMP. EX. RAETIS. AEDEM. SATVRNI I. FECIT. DE. MANVBIIS. AGROS. DIVISIT. IN. ITALIA. BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS. DEDVXIT. LVGDVNVM. ET. RAVRICAM.

Anno præcedente, nempe ante C.N. 44. D. Brutus, Consul desig. & à Cajo Julio Cæsare Galliæ Togatæ præfectus, Rhætos Italiæ imminentes repressit: ut patet ex Cic. ubi scribit, se ad Inalpinos cum exercitu progressum fuisse, & multa castella cepisse, multa vastâsse; non sine causâ ad Senatum literas misisse.

Interea interficitur Cæsar: sequuntur pugnæ, & ultricia arma Octavii, Antonii, (qui etiam ex Alpibus anno ante C.N. 41. triumphavit: etsi nihil dignum triumpho egerat, neque omninò illis

in

in locis imperium habuerat; ut Dio prodidit) & Lepidi, Triumvirûm, contra occisores. Mox cupido imperandi inter ipsos quoque dissensionem parit: & tandem habenæ soli Octavio (Augusto nobis, post Actium & Alexandriam, V. C. 727. ex sententiâ M. Plancii dicendô) delatæ sunt.

Romani Imperii potentia omnibus formidabilis facta, ex quo, anteactis temporibus, ut suo loco monuimus, Comum Rhætis ereptum erat, vicinos etiam Vennonetes & Camunos, Alpinas gentes, sibi adjicere statuit. hi tamen Rhætis dominis suis fidi, contra Romanos arma sumpserunt; victique à P. Silio, & subacti sunt, Dione teste, anno V. C. 738. Gaudens hac victoriolà Augustus, cum suis Romanis, quorum victricia arma jam per Asiam, Africam, Europam, Galliam & Hispaniam circumlata erant, *Indomitum Rheni caput*, (ut Lucanus canit.) & hactenus invictam gentem, in Alpibus suis aggredi proposuit. Huic aviditati inserviebant crebræ, Rhætiæ vicinorum, Imperio Romano subditorum, querelæ; eos, de intuto viarum transitu, quotidianis itē depopulationibus, rapinis, & latrociniis, accusantium: quæ tamen apud Celtas, (uti Cæsar ait) ceu quæ extra

fines

fines cujusque civitatis fiebant, pro nullâ infamiâ habebantur; sed juventutis exercendæ, & desidiæ minuendæ causâ fieri, prædicabant. addebant; immanitatem, quam exercerent, (nempe quòd omnes masculos, quos comprehendissent, etiam in utero matrum agentes; id quod certis divinationibus pervestigabant; interficerent) sic consuetudinē (asserente eodem Dione) apud Rhætos receptam esse: ut in eos, qui nullo fœdere essent conjuncti, ita statuerent. Dioni astipulatur Strabo; qui tamen hanc feritatem & rapacitatem aliquo modo temperare videtur, dum commercia Inalpinorum Rhætorum, cum gente in campis & planitie degente, commemorat: eis nempe quòd pepercerint, victumque, & alia, quibus ipsi indigebant, tutò ad se deferre permiserint: Inalpini vicissim campicolis, de suis mercibus, resinam, picem, tedam, ceram, caseum, & mel retribuerint.

Quæ Rhætos primos Alpestres, eadem fortuna excipiebat vicinos & conjunctos Vindelicos, veteris Illyrici populos, ita à fluvio Vindone & Lyco dictos. Hi propter incursiones in proximos Sequanos & Bojos adjacentes, Imperatori subigendi videbantur. Anno

ergo ante C. N. 15. M. Livio Druſo Libone, L. Calpurnio Piſone Cæſonino, Coſſ. Rhæticum bellum motum eſt. Quod ſi non temporis circumſcriptione, ſed animis & obſtinatione partium, metimur; inter graviſſima numeremus licet. Verbi invidiam Romani Victores lenient: quorum confeſſione palàm eſt, fortiſſimam gentem, militaribus potiſſimum artibus & inſidiis, non apertæ virtuti, ceſſiſſe. Nam, cùm Auguſtus uni huic utrumque privignum, Tib. Claudium Neronem, & Neronem Claudium Druſum, duces præfeciſſet; præſtantiſſimoſque viros legatos, & viros doctos, unde

quid ſtudioſa cohors ſtruit,

addidiſſet; illi præſidentem, ſed inconditam Rhætorum & Vindelicorum fortitudinem, eâ fregêre ratione; ut bellum latè per omnem provinciam ſpargerent, & hoſtium exercitum in multa minuta agmina deducerent. quo excogitato, diſperſos non admodùm difficulter vicêre; quorum unitæ vires invictæ erant futuræ.

PrincipioDruſus, contra Rhætos, ut vias aperiret, ab Auguſto cum exercitu miſſus eſt. hic eos apud Alpes Tridentinas ſibi obviàm factos, (ut Dio ait) prælio agreſſus, haud magno certamine

mine fudit: ejusque victoriæ ergò, Prætorios, cùm Quæstor tantùm fuisset, honores adeptus est. Dein, cùm ab Italiâ rejecti, nihilominùs Gallias urgerent; Tiberium quoque, ex Armeniâ reversum, contra eos misit.

In diversas partes partitus, ut diximus, exercitus Romanus fuit. Tiberius, ex Galliâ veniens, commeatu & cæteris rebus ab bellum instructissimus, Rhætos, à Druso in Alpibus sparsim profligatos, & ad planitiem tendentes, excipit; & per lacum Acronium navigiis subvectus, commodè utens Insulâ ejusdem laci, (quæ etiam nomen ab eo retinuit) Rhętos & Vindelicos ibi concussit. Drusus frater in Alpibus rem gerebat:

(Videre Rhæti bella sub Alpibus
Drusum gerentem, & Vindelici.)

Et hinc vallis quædam, ubi commoratus aliquandiu, ab eo Drusiana etiam nunc vocatur.

Victorias hactenus Romani, arte & consilio à dispersis copiis Rhætorum & Vindelicorum, diversis exiguis præliis, extorserant, Quæ ergò ex cladibus Alpinis, & navali pugnâ, superfuêre reliquiæ, tamen neque generosos spiritus, neque libertatis amorem posuêre; imò hostes, toties victores, & exercitum jam conjunctum habentes, directâ acie,

in amplâ planitie, (in campis ad Lycum immensum patentibus fuisse, conjecturis ducimur) quæ nihil ad tegendas insidias latebrarum haberet, testandæ virtuti delectâ, aggredi ausi sunt;&,evẽtu minùs læto, extremam fortunam tentaverunt:Inde Horatius iterum:

Major Neronum mox grave prælium
Commisit; immanesque Rhætos
Auspiciis repulit secundis.

Incredibilia etiam facinora, Rhæticarum Inalpinarum, & Vindelicarum mulierum, (ut Paterculus & Florus notant; & idem ab Orosio Cheruscis, Suevis & Sicambris, tributum fuit) commemorare cogimur: quæ (Amazonum instar, à quibus originem ducunt; ut Horatius innuit, & Servius ait) hoc bello, proprios filios,deficientibus telis, humi afflictos, tormenti loco, in ora hostium contorsisse dicuntur. ubi neq; patriæ, neque libertatis amor, satis laudari;neque deterrima in liberos sævitia, quam nulla beluarum feritas imitetur, satìs vituperari potest.

Verum, etiamsi Rhætis dilaudandis omnium auctorum (præsertim Dionis & Paterculi, duorum insignium adulatorum) ingenia conspirent: nullum à quoquam ornatius elogium excogitari poterit; quàm quod eos

Devo-

Devota morti pectora libera

appellavit Horatius. & idem Rhætos Draconibus, Aquilę reluctantibus, comparat: quòd nunc hos, nunc illos, implacidum genus, veloces, immanes, agmina ferrata, appellat. Ovidius, in carmine abjectæ adulationis, Augustum duobus bellis, Rhætico & Threïcio, timuisse, haudquaquam dissimulat.

Rhætica nunc præbent Thraciaque arma metum.

cùm de reliquis leniùs locutus esset:

Nunc tibi Pannonia est, nunc Illyris ora domanda.

Hoc certum est, eum, Rhætici belli periculo & metu, in Galliam concessisse: ubi multas, ut in Hispaniâ, colonias fundavit. Vnâ æstate Rhæti & Vindelici debellati sunt. & inde sibi nomen Augusti sumpsit, à Sextili mense, propter insignes victorias. Tiberio cùm triumphus, tot rebus gestis, decretus esset: ipse Augustus, ne ageret, obstitit; triumphalia tamen ornamenta concessit. Hoc verò elogium SCto consecravit:

IMP. CÆS. DIVI. F. AVGVSTO.
PONT. MAX. IMP. XIIII. TRIB. POT. XVII.
S. P. Q. R.
QVOD. EIVS. DVCTV. AVSPICIISQ.
GENTES. ALPINÆ. OMNES.
QVÆ. A. MARI. SVPERO. AD. INFERVM. PERTINEBANT.
SVB. IMPERIVM. P. R. REDACTÆ. SVNT.
GENTES. ALPINÆ. DEVICTÆ.
TRIVMPILINI. CAMVNI. VENNONES. VENNONETES.
HISARCI. BREVNI. NAVNES. FOCVNATES.
VINDELICOR. GENTES. IIII.
CONSVANETES. VIRVCINATES. LICATES. CATTENATES.
ABISONTES. RIGVSCI. SVANETES. COLLVCONES.
BRIXENTES. LEPONTII. VIBERI. NANTVATES.
SEDVNI. VERAGRI. SALASSI. ACITAVONES.
MEDVLLI. VCENNII. CATVRIGES. BRIGIANI.
SONTIONTII. EBRODVNTII. NEMALONI.
EDENNATES. ESVBIANI. VEAMINI.
GALLICÆ.
TRIVLATTI. ECTINI. VERGVNNI.
EVITVRI. NEMENTVRI. ORATELLI.
VLRVSI. VELNANI. SVETRI.

Regio

Regio jam victa, in provinciæ formã redacta fuit: Rhætia nempe & Vindelicia, in unam solam; & Rhætia vocata à Norico & Pannonia distincta. Et his ferè conditionibus, (ut sequitur ex Dione) in fidem esse receptam, autumamus. Quia verò populosa erat gens; videbanturque bellum retentaturi: maximam ejus, & ætate validissimam partem inde abduxerunt; iis relictis, qui & colendæ ei regioni sufficerent, & ad rebellandum non satis virium haberent. Reliquos, præcipuè autem Vindelicos, & planitiem incolentes, magnâ agri parte mulctavit; & tributis præterea immensis afflixit. cujus fidem faciunt Batavorum verba apud Tacitum.

Inalpini autem Rhæti, ad originem Rheni & Oeni consìdentes, non omninò victi; sed tantùm hinc inde palantes repressi fuerunt: uti Lucani elogio patet, qui indomitum statum Inalpinorum, tempore civilis belli, expressit. Claudianus etiam, longo pòst intervallo, succinit.

——— *Rhenumque minacem*
Cornibus infractis. ———

Et Suetonius, in Augusto, verbo & sermone modesto utitur. *Rhætiam*, inquit, *& Vindelicos, ac Salassos, gentes Alpinas, coërcuit.* Mitiùs illi, tum ob

antiquã ex Thuſciâ originem, & linguæ affinitatẽ; tùm ut montium itinera per eos conſervarentur aperta, ad quæ non quælibet natio, ob aſperitatem aëris, & vaſtas nivis moles, ac inaſſuetos Alpium anfractus, apta erat; tractabantur.

Rhæticæ interim devictæ juriſdictio, & procuratio rei militaris, ſequenti modo conſtituta fuit. Auguſtus eam, uti Barbaris finitimam, ſibi regendam ſumpſit; & Præſidem eò (qui erant Prætores aut Conſulares: &, ut rectè addit Strabo, Equites) miſit. Hi jus gladii, in milites etiam vitæ neciſque poteſtatem habebant: & militari habitu, hoc eſt, paludati, in provinciam proficiſcebantur; ut Dio docet. Eorum Magiſtratus non circumſcribebatur: ſed quouſque Imperatori collibuiſſet. Sedem ejus fuiſſe Auguſtæ Vindelicorum, quæ à Romanis colonia deducta fuit, conjectamus; in edito nempe loco, prope Vindonis & Lyci confluvium. Coloniæ autem in agros captivos, ſubſidium adversùs rebelles, & imbuendis ſociis ad officia legum, deduci ſolebant. Voto Druſi patroni, Auguſta illa vocata fuit. De ritu religioſo, obſervato in deducendis coloniis, canit Ovidius:

Foſſa

Fossa fit ad solitū, fruges jaciuntur in ima;
Et de vicino terra petita solo est.
Fossa repletur humo; terraq; imponitur (aras
Et novus accenso finditur igne focus.

Et, prout ex numismatibus veteribus, à Marco Velsero collectis, conjicere possumus; primus Rhætiæ Præses fuit, Titus Sempronius Gracchus, vir Consularis, & magnæ authoritatis. Erant deinde etiam Imperatoris Procuratores, aut Rationales: qui erant plærunque Equites, aut Liberti. His tributorum cura demandata erat, & quæ ad fiscum præterea pertinerent.

Invaluit tamen paulatim consuetudo; ut certæ provinciæ Procuratoribus, nullo alio Præside, regendæ committerentur. Sic etiam Rhætiam, post Neronis mortem, Procuratore cohibitam fuisse, perspicuum est. Et Præsidum appellationes, sub Imperatoribus, sæpius pro re natâ, mutatæ sunt. Sic Rhætiæ Procuratorem apud Tacitum invenimus: Prolegatum Rhætiæ in lapide, vidit Velserus: inde Legatum licet colligere. imò etiam nomine Iudicis, Curatoris, Præfecti, Provinciarum Rectores promiscuè appellati sunt.

De militari præsidio, (si Aventino creditur) Vindeliciam, præter auxilia, tres legiones, Martia, Quarta & Quinta

Batava, custodiverunt. Velserus autem, sub Augusto, & deinceps aliquando, nullam legionem in Rhætiâ stativa habuisse, etsi quædam subinde immigraverint; firmis argumentis probat. Sic Tacitus, auxilia Rhætica, alas; cohortes, sæpe; semel, Vindelicorum cohortes, nominat: legionum nusquam meminit. Tiberius 25. legiones in armis habuit; ut ex eodem Tacito colligimus. tot enim fuêre sub Augusto; (ut Dio prodidit:) quibus omnibus tamen extra Rhætiam locum assignat.

LIBER II.

LAtissimam ergo hanc Rhætiam Inalpinam, & Vindeliciam, ac bonam partem Helvetiæ, potissimùm superiorem & inferiorem Duregiam, comprehendentem, describit Claudius Ptolemæus Alexandrinus; qui vixit sub Hadriano & Marco Antonio Impp. *Occidentale latus*, inquit, *terminatur monte Adulâ*, (vulgò vocatur *de Vogel*) *unde Rhenus oritur; & lineâ, quæ est inter capita amnium Rheni & Danubii. Latus Septentrionale limites habet, eam partem Danubii, quæ est à fontibus, usque ad Oenii fluvii diverticulum. Orientale verò*

verò latus, ab ipso Oeno discriminatur. Meridionale, Alpium montibus supra Italiam extensis, apud Grajas Alpes, & apud Pœnas, quæ sunt juxta principium Lyci amnis; qui in Danubium exit, & mœnia urbis Augustæ alluit. Rhætiamque à Vindeliciâ disjungit.

Strabo verò, qui tempore Christi & Augusti in vivis fuit, diversis locis, ubi de Rhætis & eorum cultu scribit, limites ejus summatim ita complexus est: ut ab Oriente, Veronam & Noricos, & partim Vindelicos, qui eosdem ad Septentrionem separant, posuerit; versùs Meridiem, Comum, & Insubres; contra Occidentem demùm, Helvetios, & Lepontios. Isque Episcopatus Curiensis planè circuitus est. Nam ab Oriente, habet Episcopatum Augustanum & Brixiensem; deinceps in Meridiem declinando, Tridentinum & Veronensem; & ad ipsum Meridiem, Insubres Comenses, Clavennates & Vennonetes, (qui etsi sub Rhætorum jurisdictione sint; tamen per commoditatem Diœcesi Comensi annumerantur) item Biltionenses, Helveticæ ditionis, & prædictæ diœceseos; contra Occidentem, in summis Alpibus, Lepontinos Vranios Constantiensis, & Viberos Sedunensis Episcopatus: A plagâ Septentrionali, usque ad

ad Acronium lacum, ab utroque Rheni latere, & castra Rhætica, pertingit.

Quicquid itaque est intra circuitum hujus Episcopatus, veræ antiquæ Rhætiæ est: & omnes incolæ, præter reliquias Lepontiorum & Viberorum, ex quibus aliqui in Rhætiam migrârunt, qui semper linguam suam Celticam retinuêre, & in summis montium partibus (unde etiam *VValdtsesser*, quasi sylvarum incolæ, cæteris, etiam-num hodie dicuntur) suas sedes habent: Rhæticâ linguâ, quam Romanam, imò etiã, Engadini Ladinam vocant, usi sunt: ut ex oppidorum, castrorum, & omnium ferè locorum nominibus, perspicuè quisque deprehendere potest.

Nos autem ut ad institutum nostrum revertamur, solam illam primam Priscam Inalpinam Rhætiam, & eos, qui perpetuo trino fœderis vinculo cõjuncti sunt, (proinde à Germanis, *die Grauvv Bündtner*; sibi ipsis, & cæteris nationibus plerisque, *Grisones*, ob habitum ex patrio panno griseum, quem gestabant, dicti) cum subditorum suorum tractu, delineare, quàm maximè succinctè, proposuimus.

Hi ergo nostri excelsorum trium fœderum Rhæti, ab Oriente, habent ho-

dier-

diernos Vennones & Oenanos, ubi mons Venuſtus eſt, (*Vetmetza, Vinſtermuntz*) unde ex altero latere Atheſis ortum habet. Ab Occidente, Comitatus Biltionenſis, & Adularum Alpiũ montes, Lucumonis, nunc S. Barnabæ, Criſpalta, Vepca, ac Mærcha, terminum ponunt. A Meridie, ſunt Triumpilini, & alii lacus Larii accolæ, Vallis Saxea Mediolanenſis Ducatus, ac Bergomates & Camuni populi Venetæ ditionis. Septentrionale latus, ab unâ parte per accolas Rhæticonis montis, Valle-Druſianos nempe & Eſtiones; ab alterâ, per vicinos Reguſcos & Sarunetes, diſcriminatur. Quibus ubique etiam certi ſui termini extant poſiti: nos hîc, generali populorum finitimorum citatione, contenti ſumus.

Ab antiquâ ergo memoratâ Rhætiâ, hodie avulſa hæc ſequentia (quę videlicet extra ditionem trium fœderum, & eorum ſubditorum, ſunt) numerantur. In tractu Tranſalpino, verſus Meridiem, pars Comitatus Tirolenſis, quæ eſt in Vennonibus, Abbatia Montis S. Mariæ, Triumpilini, Comitatus Biltionenſis, cum vicinis Lepontiis. In diſtrictu verò Ciſalpino, verſus Septentrionem, ſiniſtrâ Rheni ripâ, Vrſaria, Haldenſtein, (quod trium fœderum patrocinium agnoſcit)

Faba-

Fabarium, Comitatus Sarunetum, Castra Rhætica, ubi Vindeck & Schennis; Vallis Duriæ, ubi S. Iohannes; Comitatus Verdenberg, Gambſum, Dominium de Alto-Saxo, & Rhingovia: dextro autem Rheni latere, Guttenberg, Vallis-dulcis, Schellenberg, Comitatus Velcurii, Sonnenberg, Pludonum, cum valle Druſianâ, Blumeneck, Montfortium, Nunburg, Altum Amiſium, Brigantium, cum circumvicinâ regione ad lacum uſque Acronium.

Longitudo etiam hodiernæ noſtræ Rhætiæ, ſi à Meridie in Septentriónem ſumatur, erit milliarium Rheticorum ſeu Germanicorum (8000. paſſus pro quolibet milliari numerando) circiter quindecim; Latitudo ab Oriente iñ Occidentem, tredecim circiter.

Placuit etiam familiarum præcipuarum numerum, quę antiquâ nobilitate, aut geſtorum glorii, in noſtræ Inalpinæ Rhætiæ circulo claruêre, aut etiam nunc vigent, vel inde originem trahunt, ordine alphabetico, (ne cuiquam injuriam facere videamur) apponere. Vtimur autem, pro varietate idiomatum, in multis, Germanicis & Italicis terminationibus.

A.

Aburg.
Alberici.
Alberti.
Albertini.
de Alio.
Altenstein.
Almenium.
Amaciæ Comit.
Ambria.
Amisium altum. Com.
Amedeş.
Andreoscia.
Andriani.
Ardetium, Ger. Steinsberg.
Armanaschi.
Arms.
Arrigoni.
Artaria.
Aspermontium. Baron.

B.

de Balcono alto; unde Caroli.
Balbiani. Com.
Baldenstein.
Bartenstreit.
Barachi.
Baselga.
Bassi.
Bavier.
Bazoni.
Beccaria.
Belli de Belloforti.
Bellmontii Bar.
de S. Benedicto.
Bernburg.
Berneck.
Bernovii.
Bifrontii.
Billitiona. Com.
Bironda.
Bissii.
Blumenthal.
Bossi.
Bovitii.
Bovolini.
Brandani.
Brandis. Bar.
Brigantia. Com.
Brochi.
Brugberg.
Bruls.
Brumsli. inde Nob. in Turre.
Bruno.
Brunold.

Brunn.
Buchlen.
Buchberg.
Bundi.
Buolii.
Bupser.
Burgarelli.
Burghausen.
Burgover.
Burgstall.

C.

Cabalzari.
Calderari.
Camenis.
Caminada.
Camontii.
de Campello.
Canobii.
de Capaulo.
Capitanei.
Carbonera.
Caroli.
Carugo.
de Carrate.
Casolari.
Castelberg.
Castelli de { *Arcenio.* / *S. Nazaro.* }
Castrisium.
Castrum { *altum.* / *imum.* }
Castelmurum.
Cattanai.
Cazini.
Cingiacum. Germ. Rinckenberg.
Clingenhorn.
Conti.
Cornachia.
Costa.
Crapa longa.
Cribelli.
Crista.
Crottenstein.
Crotti.
Curia. Com.
Curti.
Curtini.

D.

Dantii.
Diebethaler.
Dorta.
Dusch.
Dusdei.

E.

Ecclesia.

Ehren-

Ehrenfels. Bar.
Engelsperg.
Enderlini.
Eremusium.

F.

Fagonium. Germ.
Feldsperg.
Falkenovia.
Falkenstein.
Fardin.
FederSpil.
Ferla.
de Fine.
Sanct Finer.
Finer ab Aspermonte.
de S. Fidele.
Florini.
Flugii.
de Flumine. Bar.
Fogeroli.
Foliani.
Fondra.
Fontana.
Fontenasium. Bar.
Fragenstein.
Franchi.
Freudenberg.
Friberg.
Fridborg.
Fridnou.
Fridruvv.
Frigeri.
Frizii.
Fronsperg.
Frueberg.
Fruenaus.
Furstenburg.
Furstenovv.

G.

Galli.
Gatti.
Georgii : aliàs Schorsh.
Geer.
Gerster.
Giglieri.
Gilardoni.
Goettsken.
Grafberg.
Gravensolen.
Greci.
Greding.
Griffenstein.
Griffensee.
Grimenstein.
Grunberg.
Grueneck.

Gruenenfels.
Graenstein.
Guarinoni.
Gugelberg à Moos.
Guicciardi.
Guler.
Guttenberg.

H.

Haldenstein.
Hartmanni.
Haselstein.
Hasensprung.
Hatz.
Heydenberg.
Heim.
Heintzenberg.
Hertneck.
Heuven. Bar.
Homodai.
Hospital.

I.

Iecclini.
Ienni.
Imeldi.
Interjortuli.
Iochberg.
Iterii.
de Iudicibus.
Iulini.
Iuvalta { *alta.* / *ima.*

K.

Kilchmatter.
Kropfenstein.

L.

Lambertengi.
Landolfi,
Langenberg.
Lavizari.
Lazaroni.
Leo.
Leoberg.
Leostein.
Liechtenstein.
Lindenberg.
Liuri.
Loßi.
Lucini.
Lumaga.
Lumbareni.

M.

Macii,

Major.
Malacrida.
Malaguzini.
Malles.
Malvaini.
Marca.
Marioli.
Marlianici.
de Marmore. { *albo.* / *nigro.*
Marstlinum.
Marsinoilla.
Marutii.
Mascaranici.
Matthias Ruotsch.
Matli.
Mazoni.
Meda.
Meienfeld.
Mejer.
Meli.
Menhardi.
Meruli.
Mingardini.
de Misauco. Com.
Mohr.
Molina.
Mollen.
Montalta. Bar.
Montasch.
de Monte.
Monter.
Montfortii. Com.
Montii.
Mora.
Moreck.
Morharten.
Moos.
Moroni.
Mussii.
Mysani.

N.

Nasali.
Neuburg.
Nevensins.
Nidberg.
Nidervald.
Nigri.
Ninguarda.
Nitten.
de Nobilibus.
Nova.

O.

Oberstein.
Odescalci.
Oldradi.
Olzati.

Ortenſtein.
Ortvein.

P.

Prapoſiti.
Pagani.
Panigada.
Panitii.
Paravicini.
Paribelli.
Parini.
Parſantii.
Pauli.
Pellizari.
Perigola.
Peri.
Phaſelli.
Philipponi.
Pibetaler.
Piperelli.
Piro.
Piſtalozii.
Pizzinoni.
Placii.
Planta.
Plana terra. Ger. Inburg, Bar.
Platti.
Pontiſella.
Porta.
Praten.
Pultinga.
Puzalii.
Pyrari.

Q.

Quadrii.

R.

Ragetti.
Randeck.
Rappenſtein.
Raſerii.
Rauſchenberg.
Reitnovia.
Reſen.
Rhætia. alta. ima. ampla. Cõ.
Rhatium. Bar.
Richenbach.
Richenberg.
Richenovia.
Richenſtein.
Rietberg. Bar.
Ringg.

Rinc-

Rinckenstein.
Ripa.
Robustelli.
Rosenberg.
Rosensiz.
Rosenstein.
Rosenrol.
Rossi.
Rotels.
Ruchaspermotum.
Ruchberg. { *alta.* / *ima.* }
Ruinelli.
Rusca.

S.

de Sacco.
Salett.
Salis.
Salutii.
Santium,
Sargans. Com.
Sathains.
Satium.
Saxenstein.
Saxum.
Altum Saxum. Bar.
Schalzett.
Scharpatectii.
Schaethen.
Schek.
Schellenberg.
Schenardi.
Schidberg.
Schmidt.
Schmidberg.
Schovenstein.
Schrofenstein.
Schvarzenstein.
Schvartzhorn,
Schucani.
Schuler. { *Davosiani.* / *Castelmurii.* }
Scorpii à Freudenberg.
Sebregontii.
Segens.
Sengen.
Sermondi.
Sigberg.
Solaversa.
Soles.
Somazzi.
Somiliana.
Sonvig.
Spandri.
Spelunca.

Vildenberg à Freudenberg.	*Vogelsperg.*
Villi.	*Vulpera.*
Vineck.	Z.
Vindeck. Com.	*Zanoli.*
Vittani.	*Zenoni.*
Vlmi.	*de Zuno.*

Hæ familiæ sunt, quas modo habere potui. Possunt etiam esse aliæ; ut proculdubio sunt, & fuere: quibus tamen hoc meo catalogo nihil derogatum volo; & quas, notitia habita, libens quoque inseram.

Iam nobis in posterum gesta nostrorum Rhætorum, omni brevitate, & strictissima chronologia, dicenda veniunt. Proinde catalogum omnium Impp. nectere, cum hoc ab aliis in hac materia abundanter præstitum sit, hoc nostro in opusculo superfluum duximus; sed eorum tantum, quorum oblata Rhæticarum rerum occasio postulat, ut meminerimus.

Druso ergo defuncto, ejusdem filium, patri cognominem, Provinciam Rhætię rexisse produnt; & contra imminentes Suevos, Rhætiæ auxilia ex veteranis misisse, retulit nobis Tacitus. isque etiam auspiciis patrui Tiberii Cæsaris Germanos rebellantes domuit. In exer-

citu ſuo, quem contra Arminium Cheruſcorum Principem duxit, cohortes Rhætorum & Vindelicorum habuit:quę in pugna illa memorabili, ad Viſurgim, ubi Arminius fugatus fuit,vim hoſtium in Romanos irruentium fortiter ſuſtinuere; eodem teſte Tacito. ob quam victoriam,Druſus SenatusconſultoGermanicus dictus fuit. Tiberio Rhætia non ſolum armis adfuit;ſed ligna etiam contribuit: Pons enim, ad navale prælium paratus, igne conſumptus erat. Larices ergo immenſæ magnitudinis in Rhætia ſcindi juſſit, ad eundem reſarciendum. Trabs inde, tempore Plinii, Romæ, 120 pedum longitud. & 2. undique latitud. cernebatur.

Nero Imp. Portium Septimium Rhętis Procuratorem dedit. Poſt Cæſaris autem fata, mox à Galbæ imperio, à quo deſciſcendi initium fecerant Germanicæ legiones, ex Rhætia ſeceſſit: Othonem nunquam recepit;ſed in Auli Vitellii nomen, præeunte P. Septimio Procuratore,incorruptæ erga Vitellium fidei, juravit.

Porro iis bellis, quæ Vitellius cum Othone & Veſpaſiano geſſit, bonam & fidelem Rhætorum operam expertus eſt. Cum enim Alienus Cęcina,partium Vitellianarum Dux, per Helvetiam in

Italiam

Italiam iter faceret; & Helvetii, de cæde Galbæ ignari, Vitellii imperium abnuerent, & tumultuarentur; missi sunt ad Rhætica auxilia nuntii, ut versos in legionemHelvetios à tergo aggrederentur. His autem Rhæticis alis, & cohortibus inter auxilia conscriptis, se voluntaria provincialium Rhætorum juventus adjunxit: quam Tacitus hoc encomio, nempe *suetam armis, & more militiæ exercitam,* honorat. Pugnæ præcipuus locus ad aquas Helvetias fuit. Germani autem & Rhæti, hostes per sylvas consectati sunt, & in ipsis latebris plurimos trucidaverunt. His & sequentibus temporibus, Rhætorum haud parva fuit in armis gloria. Zosimus etiam, Rhæticas legiones inter præcipuæ virtutis ponit. Flavius Vespasianus, de Imperio cogitans, sibi quoque Rhætiam, teste Tacito, occultis artibus adjungere tentavit. consilium hoc tamen frustra fuit. Rhætia enim in fide erga Vitellium perstitit. testes, duo propugnacula extructa in ejus honoré, in Engadina inferiori, Vitelliana, *(Viezel)* ipsius nempe nomine insignita, fuêre: quæ Vespasiani partes sequentes, occupata Verona, sibi magno adjumento existimarunt. ita enim se obstruxisse aditum, per Rhætiam & Iulias Alpes, sibi persuaserunt.

Vitellio occiso, Rhætia, cum reliqua Republ. in Vespasiani potestate fuit; & in fide illius, Germanico bello, quod Civilis Batavus Dux (rebellionem & arma in Romanos meditans) tandem movit, perstitit. quo Sextilius Felix, Romanis ad Rhenum subsidia adducens, ex Norico, cum auxiliariis cohortibus, per Rhætiam iter tenuit.

Post multos, Hadrianus, anno Domini 119. Imperator factus, pleraque, uti doctissimus, & qui omnes sui Imperii provincias incognitus ipse peragravit, in Imperii constitutione novavit: quæ, paucis à Constantino immutatis, inde usque perseverarunt. Et posthac, Rhætias, plurali numero ab auctoribus, ante nunquam, appellatas, animadvertit Velserus noster. Proinde duæ, Prima nempe, & Secunda, sub singulis Præsidibus, singulæ rectæ. Primæ Præses, in castris duobus, Marsoila (*Mars in oculis*) & Spinoila, (*Spina in oculis*) unde postea in proximo planitiei situ civitas Curiensis initia sua habuit, resedit: Secundæ vero, Augustæ Vindelicorum sedem habuit.

Res militaris ab uno procurata fuit in utraque Rhætia; qui primo Comes rei militaris; (ut in actis Martyr. dd. Iustini & Iovitæ, sub Adriano Imperatore,

tore, mentio fit Italici Comitis utriusque Rhætiæ:) postea, Rhætici limitis Dux dictus est. Hic sub Magistri peditum dispositione erat: & inter duodecim duces, quos Romani versus Occidentem habebant, numerabatur.

Fiscus à Procuratore, ex Rationalium classe, seu thesaurorum Præposito, qui Comiti Sacrarum largitionum rationes reddebat, administrabatur.

Hactenus Imp. Rom. unum solum Imp. habuit. Anno autem 163. Marcus Aurelius Antoninus Philosophus, & Lucius Verus, (hos alii fratres; nos socerum & generum vocamus) illud conjunctim iniêre. Sub his fieri potest, ut Q. Cæcilius Cisiacus Septicius Pica Cæcilianus, Rhętiarum Prolegatus, Augustorum Procurator fuerit: quemadmodum ex isto monumento cognoscitur, quod Veronæ legitur, in templo S. Floriani.

Q. CAICILIO. CISIACO.
SEPTICIO, PICAI.
CAICILIANO.
PROCUR. AVGVSTOR. ET. PROLEG.
PROVINCIAI. RHAETIAI. ET. VINDELIC.
ET. VALLIS. POENIN.
AUGURI. FLAMINI. DIVI. AUG.
ET. ROMAI.
C. LIGVRIVS. I. F.
VOL. ASPER.
7. COH. I. CR. INGENUOR.

Cùm Catti in Rhætiam irrupissent; contra eos Aufidius Victorinus, vir Senatorii ordinis præcipuus, Marcique condiscipulus, missus est: prout apud Capitolinum legimus.

Idem Marcus, L. Vero genero, anno 171. mortuo, solus Imperii habenas administravit:& cùm Barbari provinciam denuò incursarent, P. Helvium Pertinacem,(qui deinde Commodo in Imperio successit) Prætoriis auctum honoribus, cum legione primâ submisit. Is confestim Rhætias & Noricum ab hostibus vindicavit. Animadvertens autem prudens Imperator Marcus, Allemannos seu Germanos,(hos Asinius Quadratus,qui earum res cum curâ,testibus Agathiâ & Strabone, scripsit, non unam gentem esse, sed ex multis confectam promiscuamque, memoriæ mandavit: idq; ex ipso nomine intelligi voluit; quasi Allemanni, sint *Allerleymann*, id est, omnis generis homines. & præcipuæ Germaniæ gentes procul dubiò, uno veluti fœdere animoque conjunctæ,in Romanos fines invasêre. Germaniæ nomen autem, à *Gerre*, vel *Guerre*, & *Mann*, q. d. belli virum, deductum volunt,excellentioribusque tributum) Rhætiis & Norico magis inhiare; populationibusque prohibendis, non sufficere auxilia,per præ-

ſidia diſpoſita; nec vicinarum provinciarum copias, in tempore poſſe adeſſe: novas itaque legiones inſtituit duas; ſecundam nempe in Norico, & tertiam Italicam, quæ in Rhætiis ſtativa haberet: ut prodidit Dio.

Sub hoc noſtro Marco Antonino Imperatore, anno Chriſti 176. Eleutherio Pontifice Soteri ſubrogato; vel, ut alii volunt, anno 179. Lucius, Britannicus Rex, Coilli filius, Mannii nepos, Arviragi pronepos, ardenti zelo Chriſtianæ propagandæ fidei, regnum Britanniæ reliquit, & magna terrarum ſpatia obiit eaque occaſione ad Bavaros venit; indè in Vindeliciam Rhęticam ac Auguſtam migravit. ubi de religione diſſerenti fidem multi habuêre; qui antea Solem, Lunam, Ignem, Terram, Martem, Mercurium, ejuſque matrem Majam, Ciſam, Herculem, alioſque Deos, & numina vana, ut reliqui Rhæti & Germaniæ populi, ſuperſtitiosè adoraverant. Cives verò reliqui, odio Chriſtiani nominis, hoſpitem conviciis primò, deinde lapidibus petiêre; in puteum demùm, malè mulctatum, deturbarunt. unde piorum auxilio ægrè ſemianimis extractus, in Alpinam noſtram Rhætiam conceſſit; & aliquandiù ſe in confinibus Rucantiorum & Eſtionum; in

deserto loco, continuit. indè locus ille, Clivus Divi Lucii (*Sanct Lucis Steig*) etiam nunc dicitur. quo deinde superato, ad tractum Cotvantiorum venit, cum sorore suâ Emeritâ: & ibidem, ubi Romanus Procurator in castris Spinolà & Martiolà residebat, distantiâ fortè 1000. passuum, cryptam quandam & speluncam, (*Sanct Lucis Lochlin*) quæ nomen ab-inde retinuit, pro habitatione elegit. Interim cùm in annuntiando Evangelio, ut & soror, quæ Trimontii degebat, (pagus ille 4000 passus à cryptâDivi Lucii distat) solliciti essent: Mox à ProcuratoreRomano,& incolis comprehensi, martyrii coronâ, D. Lucius quidem, in castro Martiola; Emerita autem soror antè, Trimontii, donantur. Et quoniam Martyrum sanguis irrigat Ecclesiam; eorum quoque uberrimos (LAUS DEO) fructus produxit. Gens etenim hæc agrestis, pauca de Christo, & verâ religione, antè audierat. Quamvis alii, ex verbis Iustini, Philosophi Christiani, & Martyris, in colloquio cum Tryphone habito, temporibus Antonini Pii, qui imperare cœpit anno Christi 140. & huncce nostrum proximè præcessit, conjicere velint, jam tùm per RhætiasEvangelium intonuisse. Ait enim: *Ne una quidem natio, vel*

Græca,

Græca, vel Barbara, vel quocunq; tandem censenda vocabulo, ne ex his quidem, quæ pro domibus plaustris utuntur ac tentoriis, agẽtes vitam pastoritiam, tam aliena est à I. Christi crucifixi nomine; ut nec preces, nec gratiarum actiones, in eâ dirigantur ad omnium patrem conditoremq;.

Annus autem Christi 195. tres Impp. vidit; P. Helvicum Pertinacem, M. Didium Iulianum, (sed hunc paucorum mensium) & L. Septimium Severum, qui multis annis imperavit; eique Rhætia in imperio adipiscendo, teste Herodiano, favit: quam proinde vicissim & publicè & privatim honoravit. Ex privatis, amicum singularem, & magnæ auctoritatis virum, apud milites ibi habuit Ap. Claudium Lateranum: ut patet ex inscriptione sequenti, Anno Christi 195. facta; quę in ædibus Peutingerorum, Augustæ Vindelicorum, in lapide legitur.

MERCURIO.
CUIUS. SEDES. A. TERGO.
SUNT.
APPIUS CL. LATERANUS.
XV. VIR. SACR. FAC.
COS. DESIGN.
LEG. AUG. PR. PR.
LEG. III. ITAL.
V. S. L. M.

Publice

Publice autem, Severus Imp. & ejus duo filii Antonini, insigni provinciæ commodo, vias & pontes, anno 200. (alii 203.) per Rhætiam restituerunt; lapidesque diversos proin erexère, quorum quisque altitud. 8. ped. & 1000. pass. distantia ab altero distabat. Horum unius inscriptionem Viltheimiæ existentis, instar omnium, apponimus.

IMP. CAES. L. SEPTIMIUS.
SEVERUS. PIUS. PERTINAX.
AUG. ARAB. ADIABEN. PARTHIC. PONT. MAX. TRIB. POT. VIIII
IMP. XII. COS. II. P.P. PROCOS. ET. IMP.
CAES. M. AURELIUS. ANTONINUS.
PIUS. AUG. TRIB. POT. IIII. PRO COS.
ET. IMP. P. SEPTIMIUS. GETA.
ANTONINUS. VIAS. ET. PONTES.
REST. AB. AUG. M. P. C X.

Anno 224. M. Aurelius Severus Alexander, Imperii habenas cepit: qui etiam primus inter Impp. cum aliis Diis, Christum, cujus imaginem asservabat, coluit. Sub ipso Germani, transgressi Danubium & Rhenum, fines Romani Imperii turbavère: nec Rhætia ab eorum vexationibus immunis mansit. Et Imperator quidē cum auxiliis præstò fuit: sed cùm ad Rhenum venisset, à tumultuariâ militum manu occisus est.

Anno 246. M. Iulius Philippus pater, cum filio Philippo Saturnino, imperium administravit. Sub his, Rhætiæ Procuratorem fuisse Titum Varium Clementem, ex quatuor inscriptionibus, ejusdem fermè formæ, in diversis locis, nempe Graici, Claudiæ, Celejæ, in agro Valeriæ, & Pætovione, repertis, concludimus: quarum ultimam, instar omnium, apponimus.

T. VARIO. CLEMENTI.
PROC. PROVINCIARVM.
BELGICÆ. GERMAN. SVPERIORIS.
GERMAN. INFERIORIS. RÆTIÆ.
MAVRETAN. CÆSARIENS. LVSITANIÆ.
CILICIÆ. PRÆF. EQ. ALÆ. BRITAN-
NIC. MILIAR. PRÆF. AVXILIOR.
IN. MAVRETANIAM. TINGITANAM.
EX. HISPAN. MISSOR. PRÆF. EQ.
AL. II. PANNONIOR. TRIB. MIL. LEG. XXX. V.
PRÆF. COH. II. GALLORVM. MACEDONICÆ.
CIVES. ROMANI.
EX. ITALIA. ET. ALIIS. PROVINC.
IN. RÆTIA. CONSISTENTES.

Anno 255. Rhætia Romano orbi Imperatorem, Publium Aurelium Licinium Valerianum, Colobium dictum, dedit: ut ex Orosio, Eutropio & Eusebio patet. Is enim, in Rhætiâ & Norico agens, ab exercitu Imperator, & mox Augustus, est factus. Senatus inte-

rim Gallienum, Valeriani filium, Cæsarem primò, & statim Augustum, dixit: cujus initia laudata, exitus verò fœdus fuit. Pater Valerianus, anno 262. à Sapore Persarum Rege captus, & ipsi loco scamni in ascendendo equo servire coactus, triginta Tyrannis Imperium invadendi occasionem dedit. Inde Barbari quinque proximas provincias populati sunt. Germani, ut in Orosio legimus, Alpibus Rhætiæ, totâque Italià penetratâ, Ravennam usque pervenerunt. Rhætiam autem defensam putamus, præsidio legionis tertiæ Italicæ: sive à Fulvio Bojo; quem Rhætici limitis ducem fuisse, Marco Aurelio Memmio Fusco Consule, anno nempe Christi 261. ex Vopisco scimus: sive ab Aureolo, ex triginta Tyrannis uno; quem Victor, in historia, prodidit Imperium contra Gallienum sumpsisse: Anno Domini 269. M. Aurel. Flavius Claudius quadraginta millia Allemannorum, apud Benacum, in Italiæ finibus, (teste Euseb. in Chron. & Aur. Vict. in Epitom. qui numerum non addidit) interfecisse dicitur.

Anno 271. Aurelianus Imperium adeptus est. Hic etiam Rhætiam & Vindeliciam, ab Allemannorum incursionibus liberavit; & in extremis ad Istrum

parti-

partibus, conſerto prælio, multa Barbarorum millia delevit: ut Vopiſcus, & Zoſimus atteſtantur. Marcomanni interim ab uno latere, dum alterum defendit, in Italiam irrumpunt, omniaque circa Mediolanum vaſtant. Zoſimus etiam addit; Aurelianum Rhæticis auxiliis, adverſus Zenobiam, uſum fuiſſe.

Anno 279. Florianus, eoque ipſo paulo poſt, Probus, Impp. dicti. Hic etiam Rhætiam à Barbaris laceſſitam defendit: &, ut Vopiſcus ait, Rhætias ſic pacatas reliquit, ut illic ne ſuſpicionem quidem ullius terroris relinqueret. Saturninum, Proculum & Bonoſum, Romanum Imperium affectantes, extinxit. Hic Bonoſus aliquando Rhætici limitis dux fuit: & (ſi id ſcire intereſt) bibit, quantum hominum nemo.

Mox Maximianus à Diocletiano Chriſtianorum hoſte ſæviſſimo, inter alios, Collega aſſcitus; & Occidens ei demandatus fuit. Ea occaſio fuit, ut Allemannos, perpetuos Rhætiæ hoſtes, in propriis ſedibus aggrederetur; &, capto eorum Rege, ac vaſtatis agris, vinceret: ut produnt Panegyrici ſcriptores.

Sub Diocletiano, & ejus Procuratore Rhætiæ, Gajo, D. Afra, cum matre Hilaria, tribus ancillis, & patruo Afro

ac viginti quinque aliis personis, Martyrium, ob Christi nomen, Augustæ Vindelicorum, subjêre.

Anno 304. Diocletiano & Maximiano abdicatis, Imperium in Constantium & Galerium est translatum: & Constantio Italia, ubi utraque Rhætia, obtigit. His temporibus, Romanis in vincendis Allemannis ad Vindonissam, & Francis in Lingonibus, Rhæti præstò fuêre.

Constantinus, ob pietatem & gestorum gloriam, Magnus cognominatus, Constantiique filius, patri successit, Anno 306. Vrbem Romam à Maxentio liberavit: &, dum exercitum cogit, Augustæ Vindelicorum commoratum,) uti manuscriptus liber prodidit) Christianis leges Reipub. sanas dedit. Fatis functus est anno 337. Tres filii hæredes successêre: maximus natu, Constantinus, Galliæ, Hispaniæ & Britanniæ imperavit: medius, Constantius, Asiæ & Orienti: minimus, Constans, Italiæ, Africæ & Illyrico. In hujus ergo potestate Rhætia fuit. Fratrum verò concordia non diù duravit. Constantinus enim, fidem labefactans, fratris Constantis provincias aggressus est: sed prope Aquileiam cæsus fuit. cui pugnæ Rhætorum equitatus interfuit. Et, Magnetii fraude,

fraude, vitâ & imperio, paulò pòst, Cõstans exutus est: qui Magnetius Africæ, Galliæ, Italiæ, & Rhætiæ etiam, jussà dedit. Anno autem 353. à Constantio Magnetius magnis præliis victus, tyrannidi, quam scelerate invaserat, fœdâ morte finem imposuit: & ad Constantium totius Reipub. cura fuit devoluta; quæ Allemannorum excursionibus miserè affligebatur. Hi late per ea florentes tempora, à Mœno putà flumine ad Guntiensem usque trajectum, Rheni Danubiique ripas prætexentes, Romanis provinciis imminebant. Quumque Gundomadus & Vandomarius, illorum Reges, proximas vastassent Gallias, anno 354. obviam his profecto Imperatore, pacem componere non detrectabãt. paulò tamen pòst, Lentienses pagi, (partem Allemannorum eam esse, ex Ammiano Marcellino, quem in hac historiâ sequimur, scimus) Romanis denuò perruptis limitibus, Rhætias populati sunt. Quâ injuriâ excitus Constantius, in campos Caninos cum exercitu progressus, indeque Arbetionem, Magistrum Equitum, cum validissima exercitus parte attributâ, ad lacus Brigantini legendam oram, præmisit: qui non exploratis hostium consiliis, profectus, mox in paratas insidias incidit: ut magno mili-

tum numero, & decem desideratis Tribunis, vix ipse, opacæ noctis beneficio, evaderet. Allemanni, sublatis fausto principio animis, Romana castra indies licentiùs insultare; strictisque in conspectu gladiis, minas impunè jactare non desistebant. Tum moti rei infamiâ Scutarii, omnium primùm temerè palantes aggressi, aliquot supervenientium auxilio, in manifestam pugnam vertêre. reliquus inde exercitus, castris effusus, victoriæ paucorum virtute partæ, institit; & stragem eâ die ingentem edidit. Neque Allemanni fortunam ulteriùs tentare sunt ausi. Constantius itaque lætus, ovansque Mediolanum, in hyberna rediit. Ast pervicax, quietisque impatiens hostis, provinciam, anno 356. infestus repetiit. Imperator, Romæ agens, assiduis nunciis & certis, indicantibus, Suevos Rhætias incursare, terrebatur.

Anno 358. nova Barbarorum manus erupit. Iuthungi, (ut idem Ammianus scribit) Allemannorum pars, Italicis conterminans tractibus, obliti pacis & fœderum, quæ adepti erant obsecrando, Rhætias turbulentè vastabant; adeò etiam, ut oppidorum tentarent præsidia, præter solitum. Ad quos repellendos, cum validâ manu, Barbatio, in locum Sylvani, peditum promotus Magister,

ster, ignavus, sed verbis effusior, alacritate militum vehementer erectâ, prostravit acerrimè multos; ita ut exigua portio, quæ periculi metu se fugæ dederat, ægrè dilapsa, res suas non sine lachrymis reviseret, ac lamentis. Huic pugnæ Nevicta, postea Consul, Equestri præpositus turmæ, & affuisse, & fortiter fecisse, memoratur.

Anno 360. Iulianus Apostata, & Domini nostri Iesu Christi hostis, à militibus Parisiis Augustus appellatur. Anno sequente, Allemanni, à Vadomarii pago vastare confines Rhætii tractus exorsi, Rege capto à Romanis, simulatione amicitiæ, pacem pepigêre; firmam ratamque habituros polliciti. Iulianus deinde, ætate jam provectâ, è Rauracis, contra Constantium in Oriente agentem movit; & Magister Equitum, Nevicta, per Rhætiam profectus est: ut ex eodem Ammiano habemus.

Ioviano, qui Iulianum (justo Dei judicio fulmine tactum) secutus fuerat, successit Anno 364. Valentianus Imp. qui Valentem fratrem allegit; eique Oriente attributo, sibi Occidentem retinuit: Mamertinum Præfectum Prætorio, Italiæ, Africæ & Illyrico, proinde etiam Rhætiis, præfecit. Variæ, per ea tempora, Barbarorum gentes, veluti

classico excitæ, (ait Marcellinus) proximis præruptis quæque limitibus, se Romanis superfudêre provinciis: & Allemanni Gallias Rhætiasque simul populabantur. Anno verò postero, acriùs eorum exarsere iræ; quòd eorum Legati ab Imperatore non solita munera retulerint. Hujus causa Vrsacius, Officiorum Magister, homo asper, impotens & iracundus, verborum insuper contumelias addiderat. Quas injurias gens, bello innutrita, armis vindicare statuit; Gallico Rhæticoque bello decreto. Quomodo expeditio in Rhætias ceciderit, nullis, quæ ad nostram memoriam duraverint, literis consignatum. Gallicæ is fuit exitus; ut Barbarós, prædâ & secundis aliquot præliis exultantes, demùm Iovianus, Equitum Magister, primò & secundò imparatos, tertiò paratos, aggressùs, plurimis occisis, in fugam verteret: Regem milites captum, Ducis injussu, patibulo suffigerent.

Anno 367. Gratianus, Valentiniani filius, Cæsar Augustus à patre appellatus, & Valentinianus, anno sequenti, bello Allemannico ingenti apparatu suscepto, Rhenum unà cum filio trajecit; & regione latè vastatâ, ad Solicinum, pugnâ difficili, & diù ancipiti,

victo-

victoriam consecutus est: qua, si Marcellino fides habenda, universam gentem delere potuit; nisi paucos aliquot, noctis tenebræ, per fugam abstulissent. Imperator verò prudens & cautus, edoctus præteriti temporis experimentis, Barbaris quidem facultatem & vires deesse posse; voluntatem animosque invadendi Romanas provincias superfuturos; neque sperandum, ut iis cohibendis fœderum religio, & jurisjurandi reverentia sufficiat; magna animo concipiens, & utilia, Rhenum omnem, à Rhætiarum exordio, ad usque fretalem Oceanum, magnis molibus communiebat.

Anno 370. Valentianus Burgundiones in Allemannos excivit: inter quos jamdudùm, propter confinia, & salis commercium, inimicitia orta: neq; tamen illis, quod pollicitus, auxilio in tempore fuit. Interim Allemannos, gentis antedictæ metu dispersos, aggressus per Rhætias Theodosius, ea tempestate Magister Equitum, pluribus cæsis, quoscunque cepit, ad Italiam jussu Principis misit; ubi fertilibus acceptis, tributarii circumcolunt Padum. Clades ad Nicrum illata creditur. Cùm tamen quotidiè adhuc Imperio Romano negotium facerent Allemanni, à partibus

Galliæ; nec astu, nec vi illos opprimere valeret: amicitia & fœdere hos sibi jungit. aliquos aulæ ascifcit suæ, & militaribus muneribus honorat. Cum Macriano omnium ferocissimo, Anno 374. pacem init: &, ut omnia tuta redderet, magnum numerum juvenum ad militiam conscribit, partim ex Allemannis ultra-Rhenanis; partim verò ex populis Imperio Romano subjectis. Hi in cohortes certas distributi, & ad tuenda confinia Imperii adsciti, quotidiè se in functione militari exercebant. Inter hos, Rhætos fuisse, nemini dubium: cùm auxilia sua promptè contribuerent, & natura bellicosi essent. Extat Moguntiaci, in cœmiterio S. Petri, in lapide, his temporibus, Inscriptio facta militi Rhætorum cohortis, ex familia Montanorum nato; qui adhuc virtute & eximia nobilitate, in hodierna Rhætia, vigent.

ATTIO. LANI. F.
MONTANVS.
ANNORVM. XLV.
MIL. COH. RAITORVM.
STIP. XIX.
H. S. E.

Alia hujus familiæ monumenta, in ædibus Peutingerorum, Augustæ Vindelicorum, reservantur.

.... ARINI. MONTANI.
EX. 7. VET. POMPEIVS.
SALTVINVS. HERES.
FACIENDVM. CVRA.
EX. SS. .... N.

Anno 377. Gratiano cum Valentiniano minore fratre imperante, Lentienſis Allemannicus populus, tractibus Rhætiarum confinis, per fallaces diſcurſus, violato fœdere dudum concepto, colliminia populatione turbavit; fiducia inflatus, quòd Gratianum Valenti patruo, auxilio in Orientem profecturum, intellexiſſet. Anno enim ſequente, Lentienſium & reliquorum pagorum, Rheno per menſem Februarius glacie ſtrato, quadraginta millia in Galliam trajecere. Gratianus, collectis copiis, ad Argentariam eos memorabili prælio vicit; interfecto Priario, eorum Rege. Mox Thraciam petiturus, per Rhætiam amplam tendit; & ad Arborem felicem, Brigantini lacus oram, venit. Valens, eo non exſpectato, cum Gotthis congreſſus miſerè periit.

Anno 379. cùm ſolus impar fulciendis ruinis collabentis regni, & fratris Valentiniani ætas tantis curis minùs idonea eſſet, Theodoſium, cujus inprimis

mis togatæ atque armatæ eminebant virtutes, in Valentis locum substituit. Ipsemet incredibili celeritate, per Illyricum, Venetiam, & insuperabilia Rhætiæ (ut ést apud Ausonium) se in Galliam retulit; Allemannis, pro more turbantibus, obviàm iturus. His temporibus Illyrii & Rhætiæ status pluribus oneribus obrutus fuit: ut patet ex epistolâ Gratiani, Valentiniani & Theodosii Impp. ad Hypatium, Præfectum Prætorio. Sed Deus Opt. Max. temporibus Valentiniani, in propagatione fidei Christianæ, eam respexit: & tunc Episcopatus Curiensis, ut suo loco dicetur, fundatus fuit.

Annus Domini 383. feracissimus fuit, & proximè præteritorum aliquot sterilitatem compensavit, tum alibi, tum præsertim in Rhætiâ: ut ex D. Ambrosio & Solino patet. Sed idem Barbaros allexit: quibus Valentinianus, prudenti Bautonis consilio, Hunnos & Alanos opposuit. Hæ Allemannorum incursiones, fraude cujusdã Maximi evenêre: ut patet ex S. Ambrosii verbis ad eundẽ, *Tu fecisti incursare Rhatias*, &c.

Theodosius initio anni 395. obiit: & ejus voluntate, Honorius, filius major natu, Occidentem; Arcadius, Orientem regendum accepit: nomine qui-

dem

dem tenus, ut ait Zosimus; re autem verâ Occidens in Stiliconis, Oriens in Rufini fuit arbitrio. Per ea tempora Stilico, fœdera cum trans Rhenanis Barbaris icturus, iter fecit per Rhætiam: uti ex Claudiano ad Honorium cognoscimus.

Hunc tamen inprimis populos lenire feroces,
Et Rhenum pacare jubes. Volat ille citatis
Vectus equis, nullaque latus stipante caterva,
Aspera nubiferas quà Rhætia porrigit alpes
Pergit, & hostiles (tanta est fiducia) ripas
Incomitatus adit.——

Et paulo post:

——Iuratur Honorius absens;
Implor. ɍque tuum supplex, Alemannia, nomen.

Annus verò 400. Gotthorum, Alarico duce, in Italiam irruptione memorabilis, Rhætiæ non minùs bellorum motibus infestus fuit. quod Claudianus ostendit de bello Getico:

——Perfidia nacti penetrabile tempus,
Irrupere Getæ, nostras dum Rhætia vires
Occupat, atque alio desudant Marte cohortes.

Consuetos hostes Allemannos provinciam vastasse, credibile est: quibus se Vandali junxere. Inde Claudianus iterum:

Accurrit vicina manus, quam Rhætia nuper
Vandalicis auctam spoliis defensa probavit.

Stilico, Allemannorum motus pacaturus, per Rhætiam rursum proficisci opus habuit. Non pigebit hîc versus adscribere, quibus Claudianus, occasionem nactus, regionis situm eleganter ob oculos posuit: & partem primò, quæ Germaniæ magnæ observatur.

---- --Sublimis in Arcton
Prominet, Hercyniæ confinis Rhætia sylvæ;
Quæ se Danubii jactat Rhenique parentem:
Vtraque Romuleo prætendens flumina regno.

Alteram deinde alpinam, quæ veterem Italiam respicit.

Sed latus, Hesperiæ quà Rhætia jungitur oræ,
Præruptis ferit astra jugis, panditque tremendam
Vix æstate viam: multi ceu Gorgone visa
Obriguere gelu: multos hausere profundæ
Vasta mole nives: cumque ipsis sæpè juvencis
Naufraga candenti merguntur plaustra barathro.
nterdum subitam glacie labente ruinam
Mons dedit, & tepidis fundamina subruit astris,
Pendenti malefida solo.--------

Anno 402. Alaricus, adversis præliis fatigatus, belli reliquias ex Italia, ultra alpes, in Rhætiam, aut Galliam, transferre cogitavit: ut innuit idem Poëta;

------Occulto tentabat tramite montis,
Si quas per scopulos subitas exquirere posset
In Rhætos Gallosque vias.--------

Verùm Stiliconis consiliis exclusus,

& in Illyricum, unde venerat, pedem referre coactus, Rhętiam turbine & procellis tempestatis jam impendentis, liberavit.

Mox diversis Imperatoribus, in diversis locis, nominatis, varii etiam motus fuere. Rhætia autem ebullientibus bellorum motibus, alta & secura quiete, sub Generido, homine barbaro, & vana Deorum superstitione imbuto, perfruebatur. Hunc Imperator Honorius, ut Zosimus ait, diversarum provinciarum militibus, & Rhætis etiam, qui usque ad alpes in præsidiis erant, ducem præfecit.

Anno 451. Attila, Hunnorum Rex, maximum & apparatissimum in Galliam exercitum duxit. Ex Pannonia movit: sed an per Germaniam magnam, an per Romanas provincias, Noricum & Rhætiam, iter tenuerit, inter auctores parùm convenit. Conjectamus autem, Allemanos occasione usos, sub ejus transitu, in Rhætia primo aliquid occupavisse.

Leo, Imperator anno 457 factus, Majoranum, à Martiano antea destinatum, ut ex Iornande colligimus, Occidentis Imperatorem dixit. Quoniam autem, Avito à Ricmero abdicare coacto, in Italia interregnum erat: hanc

suis

suis cupiditatibus fenestram Allemanni apertam rati, provinciam, cui animo semper inhiabant, tacitis dolis aggressi sunt. Vnde Sidonius Apollinaris:

——Conscenderat alpes,
Rhætorumque jugo per longa silentia ductus,
Romano exiverat populato trux Alemannus:
Perque Cani quondam dictos de nomine campos,
In prædam centum novies dimiserat hostes.

Sed à Burtone, quem Majoranus, ante sumptam purpuram, militum adhuc Magister, obviàm miserat, repressos, & in fugam actos fuisse; ex iisdem versibus Sidonii ad Majoranum, cognoscimus. Allemannos nihilominùs ex illo jam tempore, Romanis invitis, in Alpium parte resedisse, & pervias illas sibi fecisse, Iornandes indicat. Et sic multa, à prima & secunda Rhætia, avulsa fuere.

Anno 476. Odoacer Rugus, Turcilingorum, Scyrorum, Herulorumque instructus copiis, Momyllum Augustulum potestate exuit: ipse primus Italiæ Rex appellatus. Quo nomine Rhætias quoque, quæ Romanis adhuc paruerant, rexisse intelligimus. Nam Theodoricus Ostrogotthus, Theodomiro ex Amala gente patre, & matre Erelieva natus, ejus postmodum successor harum etiam possessionem adiit. (Gotthorũ prima sedes ad Vistulæ ostia fuit.

Patriis

Patriis hi ſedibus relictis, primum verſus Orientem brumalem, ad Mæotim lacum; inde vero regreſſi, verſus Occidentem brumalem, ad Boryſthenem & Pontum, Getarumque illic fines, venerunt, & ibi conſederunt: gente earum in duas partes diſtincta. qui ad Orientem verſus Pontum, Oſtrogotthi; alteri, in Occidentem ac Germaniam, Visgotthi vocati: utrique poſtea per Thraciam & Illyrium, in Italiam, Galliam, Hiſpaniam & Bithyniam, ac conterminas regiones irruperunt.)

Allemanni ſub eos dies, Rhæticis Noricisque populationibus minus ſaturati, cum Italiæ partem pervaſiſſent: à Childerico, Francorum Rege, & Odoacre, ſive Rugo, ſive Saxonum quondam Regulo, (Gregorio Turonenſi teſte) victi ſunt. Theodoricus autem anno 489. Italiam, Zenonis auſpiciis, aggreſſus, Odoacrem quatuor præliis vicit. Itaque Imperium Italiæ Odoacer cum Theodorico communicat: ſed mox, collegæ inſidiis oppreſſus, fatis ceſſit.

Anno 495. venit Curiam, in Rhætiam primam, Sanctus Fridolinus; qui Regis Scotiæ & Hyberniæ filius erat: & diu fidem Chriſtianam ibidem magno auditorum concurſu annuntiavit: ædificavitque templum Curiæ, in hono-

rem S.Hilarij, Episcopi Pictaviensis; apud quem vixerat: tandem Seckingam secessit.

Anno 499. Clodoveus Francus, Allemannorum Rege cæso, gentem, auxilio divino, ad Tolbiacum difficili & cruenta pugna vicit. Theodorico tamen Allemanni, Rhætiam incolentes, semper parebant: Clodoveo autem, qui circa Argentoratum erant. Theodoricus Sueviæ, quæ magna erat Germania, & ab Allemannis occupata, Fridiladum quendam (quem secuti, Severinus, Osus & alii) præfecit. Rhætiis proprius dux datus. quem, cum procuratione rei militaris, jurisdictionem quoque exercuisse, ex formula Ducatus Rhætiarum, quæ apud Cassiodorum legitur, comprehendimus. Extat etiam Theodorici ad Servatum, Rhætiarum Ducem, epistola.

Anno 527. Iustinianus, ille juris, quo hodie utimur, conditor, Iustino avunculo successit: & per nobilissimos duces, Bellisarium, natione Germanum, & Narsetem Eunuchum, Gotthos tandem vicit.

LIBER TERTIVS.

DVM bellum inter Iustinianum Imp. & Theodatum Ostrogotthorum Regem, propter malam hujus administrationem, exardesceret: Imperator, per nuntios & literas, Francorum Regem pro auxiliis solicitat. Idem magnis promissis, & pace inita, Theodatus facit. cui in bello & regno Vitiges succedit: qui Francos iterum, concessa illis ea parte Galliæ, quæ est inter Italiam & Rhodanum, allicit. Hi porro, ad omnem prolatandi Imperij occasionem parati, adsunt: ac Theodebertus, Theoderici filius, Clodovei Magni nepos, Francorum Rex, Anno 549. Italiam ingenti cum exercitu petit. Ita, hoc rerum statu, Rhætia etiam Francico Imperio subjecta fuit.

Nomen hoc FRANCORVM primo aliquæ nationes, quæ à proxima sede Allemannorum, inter Rhenum & Albim, ad Oceanum usque habitabant, assumsêre: postea se late adeo diffudêre: Rhætiam Ducatui Allemanniç annexêre; &, instar cæterorum ejus membrorum, rexêre. Dux nempe præficiebatur: quem sequebatur Præses: sub quo Comites; qui eo tempore Iudices tantum,

tum, ob venerandam ætatem & aspectum, (*Grauven.*) à canitie dicti, ad beneplacitum Principis erant; non autem hæreditario jure invicem succedebant.

Ex Rhætiæ Inalpinæ Præsidibus primis, quos Francorum Reges dedêre, in monumentis & antiquitatibus Curiensis Ecclesiæ invenitur, Victor, vir Illustris, ex antiqua nobilitate Hetrusca oriundus: cujus, Curiæ in Ecclesia Monasterij S. Lucij, prope magnum altare, marmoreo in lapide, Latinis literis elegantibus, sed barbarè, ut ea ferebant tempora, hoc legitur Epitaphium.

HIC SUB ISTA LAPIDE
MARMOREA
QUEM VECTOR VER IN
LUSTER PRESES
ORDINABIT VENIRE
DE VENOSTES
HIC REQUIESCIT DOMINUS.

Aliud eidem à Pronepotibus, Victore scilicet Episcopo Curiensi, & Iactato Præside Rhætiæ, positum legitur Epitaphium, prope scalam, quæ in chorum Ecclesiæ S. Lucij ducit.

HIC

HIC SUB ISTA LABI
DEM MARMOREA
QUEM VECTOR
VER ILLUSTER PRESES
ORDINABIT VENIRE
DE TRIENTO
HIC REQUIESCIT
CLARISSIMUS
PROAVUS
DOMINI VECTORIS

E P I

ET DOMINI IACTADI.

In nomine filij & successoris variant Auctores. alij Iactatum; nos autem, in monimentis Episcopatus Curiensis, Vigilium reperimus, qui Comes Brigantinus, & Rhætiæ Curiensis Præses fuit. Sed & in hujus posteritate iidem Auctores discrepant. nos, eadem auctoritate, quam diximus, fulti, tres filios, & filiam unam, Castomiam nomine, invenimus. Filiorum maximus natu, Pascalis dictus, Comes Brigantij fuit: & Episcopatum Curiensem adeptus, decimus quartus in ordine reperitur. Vxorem habuit Æsopejam, natam ex familia Comitum ab Alta-Rhætia; cujus

familiæ hæreditas, maximam partem, ad eam devoluta fuit. & inde potentia Episcoporum & liberorum crevit. Hæc eadem etiam, propter functionem Episcopalem mariti, Episcopia vocata fuit: unde factum, ut viri etiam graves & eruditi, decepti in nomine proprio & officij, diversas fuisse putarint.

Genuit autem ex ea filium unum, Victorem secundum, qui patri in Episcopatu Curiensi successit; & monasterium nobilium fœminarum, Cacias nominatum, in Valle Domestica situm, ut suo loco dicemus, anno 760 fundavit: filias item duas; Vespulam, quæ prima Abbatissa fuit ejusdem monasterij; & alteram, Conventualem ibidem, Vrsicinam dictam.

Secundus filius Vigilij Præsidis fuit, Paulus Comes Brigantinus: tertius vero, Zacco, Rhætiæ Curiensis Præses; cui jam perperam Episcopiam uxorem tribuunt. Habuit is filium Iactatum, Rhætiæ Curiensis Præsidem: qui ex uxore Salvia procreavit Vigilium II. Comitem Brigantij, & decimum sextum Episcopum Curiensem; atque Victorem III. Præsidem Rhætiæ Curiensis.

Ita duo hi fratres Rhætiam totam, in temporalibus & spiritualibus, regebant, sub quorũ regimine, Othomajerus, ex

familia

familia Amanfo, natione Suevus, in Collegio Curienfi educatus, & difcipulus Vigilij Epifcopi, primus Abbas Sancti Galli factus, (Monachi enim S. Galli, à Valtramo Comite, & Regum Francorum in Duregia Præfecto, Abbatem fibi dari expetierant. hic ergo à Vigilio Epifcopo, Othomajerum confanguineum impetravit; & ad Pipinum, Caroli Martelli filium, mifit: qui eum, ex patris fententia, Abbatem creavit. Abinde Monachi regulam S. Benedicti profeffi funt) & poftea, anno 854, in Sanctorum numerum relatus fuit.

Victor autem Præfes, cum uxore nobiliffima Theufida, quatuor filios habuit: Iactatum II, Brigantij Comitem; Zacconem II, Rhætiæ Curienfis Præfidem; Tellonem, decimum feptimum Epifcopum Curienfem; & Vigilium Tribunum, qui poft mortem fratrum, fub Marte Francorum Equitum Magiftro, Præfidem egit.

Sic extincta fuit, morte horum quatuor fratrum, familia; quæ ad tempora Caroli Magni duraverat: eorumque propinqui & confanguinei, ad gubernationem Reipubl. promoti; qui poftea, longo temporis fucceffu Magiftratum gefferunt: Comites videlicet ab Alta-Rhætia. Amafij, Montfortij, Bri-

gantii, Saruneții, Verdenbergici, Toc-kenburgici; Barones Rhętii, Bellmontii, Vatii, Saxenses de flumine; & alii infiniti, præcipuæ nobilitatis Rhæticæ.

Consistorium, sive Iudicii provincialis locus, (*Landtgericht*) Ranckuillæ in Estionibus erat. Præsidis munus obibant, Comites Montfortii. sexdecim ex Comitum, Baronum, & Nobilium præcipuorum familiis Rhætiæ, assessores erant.

Tempore Clodovei Magni, Francorum Regis, Sanctus Fridolinus, (ut ejus Legenda habet) sub Baldeberto Præside, jus & hæreditatem, sibi ab Vrso relictam, contra Landolphum Glaronæ Dominum, fratrem Vrsi, qui eam sibi vindicabat, obtinuit. Vrsus enim, continuis S. Fridolini precibus excitatus, è sepulchro prodiens, testimonium veritati præbuit.

Supradictis Præsidibus Episcopatum Curiensem, cum Præfectura Rhætiæ regentibus: multa in temporalibus, præsertim ea, quæ nunc Fœderis Domus Dei sunt, (unde Cathedrales dicti sunt) eidem Episcopatui, liberalitate Præsidum, & ipsorum Franciæ Regum munere, cessere. atque hinc insigne eorundem, Capricornum, successores Episcopi retinuerunt.

Sed

Sed ad Reges Francorum redeamus. Theodeberto successit filius Theodebaldus. hic Gotthis, confœderatis suis, contra Narsetem Eunuchum, Cæsaris Ducem, Leutherem & Buccellinum fratres, Allemanniæ Duces, auxilio misit: in quorum exercitu etiam Rhæti, utpote in eorum Ducatu exsistentes, fuêre. Pugna, utriusque Ducis morte, infeliciter cessit: & Gotthi tandem, post octodecenne continuum bellum, victi sunt.

Theodebaldo, absque liberis extincto, successêre patrui magni, Clodovei scilicet Magni filii; Childebertus, & Clotharius; quibus sublatis, ad Sigisbertum, Clotharii filium, Ducatus Allemanniæ cum cæteris venit. Sub hujus imperio, anno 568. Longobardi, ex Pannonia, (unde ex antiqua sede, quæ intra Albim & Oram amnes erat, non ita pridem se effuderant) à Narsete, quem Imperator Iustinus, cum uxore Sophia, ut eunuchum, irrisoria licentia spreverant, accersiti, per Istriam, Duce Alboino, Italiam invadunt: Mediolanumque, Bergomum, Comum, & alia vicina Rhætiæ loca, occupant.

Anno 582. Saxones, qui cum Longobardis in Italiam irruperant, patriam aliqui per Rhætiam repetunt, & plurima damna inferunt; hospites, dum

aurichalcum pro auro puro expendunt, defraudantes.

Anno 586. Childebertus, Sigisberti filius, Francorum Rex, Longobardos, instinctu Imperatoris Mauritii, in Italia aggreditur. sed muneribus à Gotthis corruptus, re infecta redit.

Sequente anno, iterum instigatus, exercitum contra eos movet: ubi Allemanni, & sub eis Rhæti, castra ipsius sequuntur. Sed propter dissensiones inter Francos & Allemannos natas, uti antè, discessum fuit.

Interim Autharis, Longobardorum Rex, Insulam Comacinam in lacu Lario, (ubi multi adhuc Imperatori adhærebant; qui, duce Francileone, cum pretiosioribus suis mobilibus eò se contulerant) obsidet: &, post semestre spatium, eam deditione cepit.

Sic quoque anno 602. Agilulphus, hujus successor, Oloniam, in finibus Vallis Telinæ, cepit.

Imperator Mauritius iratus, ad tertiam expeditionem Childericum incitat: qui prælio ab Authare vincitur. Vindictæ igitur cupidus, etiam quartam tentat. Sed pacem tandem cum Agilulpho init, anno 591. quæ ad tempora usque Pipini, Caroli Magni patris, duravit.

Bellis Longobardicis durantibus, à

morte nempe Clotharii, Francorum Regis, ad hæc usque tempora; Allemanniæ, Sueviæ & Rhætiæ, præfuit Leutfridus. cui, perfido in Dominum facto, suffectus fuit Vncelinus, anno 590.

Anno 614. temporibus Heraclii Imperatoris, & Theodeberti Francorum Regis, initium sumpsit Monasterium Disertinum, in Rhætia situm, à Sancto Sigisberto, Sancti Columbani discipulo; uti fusius suo loco indicabimus.

Anno 616. dissidentibus inter se Theodeberto Rege nostro, & fratre ipsius Theodorico, Childeberti filiis: Allemanni cum Rhætis domino suo, cum auxiliaribus copiis, præstò sunt: Vrsamque flumen superantes, & in minorem Burgundiam penetrantes, ibidem, ad montem Iurassum, incolas, qui se sub ducibus Cambeleno & Herpino opposuerant, fundunt, totamque regionem depopulantur.

Anno 618. Clotharius 2. Franciæ regnum adeptus, Paterque Patriæ vocatus, Allemannis & Rhætis Graffrathum, virum prudentissimum, Ducem dat.

Idem Clotharius, coadjutorem & successorem habet filium Dagobertum, Magnum dictum: sub quo Rege, & antea, Allemanniæ & Rhætiæ Dux fuit Sigisbertus, Regii sanguinis Princeps.

Huic

Huic Dagobertus literas mittit, ex Isenburg, anno 630. datas: ut strenuo militi, Othoni à Præpositis, nobilissimo sanguine ex Fabia gente patritia oriundo, regioque duci contra Arioaldum Longobardorum Regem, Castrum altum Viceprani in Breuvalia, in Alpibus Curiensibus, cum suis juribus & pertinentiis, atque decimas, à Iulio monte, usq; ad oppidum Oscellam (*Metiolam*) lacus Larii, restituat. Ex hac nobilissima familia, multi adhuc, præsertim in prædicta Prægallia, virtutibus antiquis florent.

Sub eodem Rege Dagoberto, Allemanniæ, Sueviæ & Rhætiæ, præfuit Dux Conzo. In hujus præsentia, Iohannes, vir pius, ex Rhætia Curiensi, Episcopus Constantiensis factus est: quem honorem S. Gallus respuens, hunc suum discipulum promovit.

Variis de hinc dissensionibus inter successores Dagoberti natis, occasio Magistro Palatii, Pipino Crasso, data est, posteris suis viam ad regnum sternendi. Allemanniæ igitur, Rhætiæque Dux factus fuit ejus agnatus, Martinus.

Anno 670. regnante Childerico, Hunni multas regiones, & inter has Rhætiam quoque, usque ad Disertinum monasterium, miserè ferro & igne depopulati:

lati; ibique tandem à collecto Rhætico exercitu fusi fuerunt.

Anno 697. Pipinus contra Gottofridum, Allemanniæ & Rhætiæ Ducem, sibi adversantem, bellum movit: ejusque exercitus duces, Otovinum & Arionoldum, vicit. secundò, eundem Gottofridum rebellantem Ducatû spoliavit, Arnholdo in ejus locum suffecto.

Pipino successit Carolus Martellus filius, Palatii Magister: Arnholdum verò Ducem secutus est Luitfridus, Gottofridi nominati filius.

Anno 723. Carolus Saxones domuit: annoque sequente, Allemannos, Suevos & Rhætos, ad obedientiam redegit. Ast horum dux Luitfridus, se Bavaris, libertatis ergò, contra Carolum, associat: qui proinde in eos arma, anno 725, movet; & prope nemus Ferlenforst, Luitfridum vincit & fugat; ejusque locum in Ducatu Bertholdo dat.

Anno 726. Carolus Martellus, jam Galliæ supremus Princeps atque Dux salutatus, monasterium apud Fabarias in Rhætiâ fundavit; consilio & precibus Sancti Pyrminii ex Gallia oriundi, Abbatis Richenoviæ; qui etiam in novo monasterio primus Abbas est factus. Monachi Ordinis sunt Sancti Benedicti.

Locus

Locus celebris factus est, propter saluberrimas thermas, ibidem propè, in vasto ac deformi horribilique aspectu antro, Friderici II. Imperatoris tempore, ab âucupe quodam (*der Vogler*) dicto, ex familia Alto-Balconorum nato, dum corvorum sylvestrium nidos indagaret, repertas. Has egregiè descripsit Theophrastus Paracelsus Medicus: & postea carminibus illustrarunt, Carolus Pascalius, Regis Francorum apud Rhætos Legatus; & Iohannes Gulerus à VVeineck, Eques Auratus.

Anno 730. Luitfridus Dux noster, Carolo reconciliatus, fortem & fidelem operam cum suis, in bello contra Eudonem, Aquitaniæ Ducem, qui Saracenos sibi associaverat, navavit. Luitfridi filii & successores fuere, Theobaldus, & Vattilo, aliis Odilo dictus.

Carolum Martellum sequuntur filii; Pipinus, cognomento Brevis; & Carolomannus, cui Allemannia obtigerat. Hic, abdicata administratione, Monachus factus, Pipino omnia sua renuntiavit. Iste, favore Papæ Zachariæ II. & ignavia Childerici, ultimi Francorum Regis ex stirpe Merovæa, sceptrum & nomen regium quoque adipiscitur.

Anno 754. Pipinus, instinctu Stephani II. Pontificis, magno cum exercitu,

(in quo etiam Allemanni & Rhæti, sub Duce suo Marsilio, erant) contra Aistulphum, Longobardorum Regem, movet: Papiæ ipsum obsidet, & ad pacem cogit. qua à Longobardo violata, anno sequente iterum contra eum proficiscitur; plurimis Italiæ oppidis ei ademtis: quæ Papæ postea donavit; inde Christianissimi titulo decoratus.

A Pipino etiam Castrum in Rhætia nostra Alpina, Trimontium altum, conditum fuit: quo postea Franci commodè usi sunt.

Pipino successit Carolus, ob gestorum gloriam Magnus dictus: cui, secundis nuptiis, Heldegardis, Hiltebrandi (qui filius Marsilii erat) Allemanniæ & Rhætiæ Ducis filia, conjuncta fuit. Nostris hic populis, in diversis bellis, usus est: contra Desiderium Longobardorum Regem, Saxones item, Bavaros, Saracenos, Aquitanos, Sorabos, Hunnos, Avaros. His in bellis, Geroldus à Pussonia, Caroli Magni affinis, (filius enim erat Hiltebrandi, Ducis nostri) Consiliarius & Vexillarius, cum suis Suevis & Rhætis, ita se gessit: ut posthac in bellis Imperii primam aciem ducere valerent.

Sed ad Episcopos, & Præsides Rhætiæ nostræ Alpinæ, reflectamus. Carolus,

lus, post obitum Thellonis, Episcopi Curiensis, (qui incidit in annum Domini 784.) Constantium, Episcopum Curiensem, toti Rhætiæ suo nomine Præsidem, cum aliis magnis privilegiis, dedit: uti ex instrumento patet, dato x. Cal. Iunii, anno, Christo propitio, XVII. regni inlustris Caroli Francorum Regis, Indictione II. in Civitate Antisiodorensi.

Anno 801. Carolus, ad instantiam Leonis 3. Pont. Max. Romam proficiscitur, magno exercitu stipatus; in quorum numero erant Suevi & Rhæti: ibidemque in Vaticano, Imp. Romanus à Papa, omnium cum applausu, coronatur.

Anno 806. Regna sua inter filios tres distribuit. Pipino Rhætia Curiensis, inter alia, obtingit: quo, quarto post anno, mortuo, Carolus ipse eandem iterum administrat.

Eodem anno 806, regnante Pipino, initium sumpsit monasterium nobilium fœminarum, ad Schennis, in castris Rhæticis situm, fundatum ab Hunfrido, Comite Rhætiæ & Istriæ. Constantium Episcopum, secutus est Remigius, Præses & Episcopus 2.

Anno 813. sub hujus regimine, misit Carolus M. Volpharium, Episcopum Rhemen-

Rhemensem, in Rhætiam Curiensem; ut negotia quædam Imperatoris curaret.

Anno sequente, Carolus, gloria satur, Aquisgrani fatis cessit: quem in Imperio & Rhætiæ dominatu, secutus est Ludovicus filius, Pius dictus. Hic, Rhætorum auxiliis usus est, anno 820. & sequente, contra Lindevitum, Pannoniæ inferioris Regem: quem etiam domuit.

In Episcopatu Curiensi, Victor II, post Remigium sedet: cui diuturnum dissidium fuit cum Roderico, Comite à Langaro; cujus fines, circa Curiam, à Langaro flumine, ad Rhenum & Crispaltam montem, ab utraque Rheni ripa, se porrigebant. Misit ergo Ludovicus Impp. Beroldum Episcopum Argentinensem, & Gottfridum Abbatem Gregorianæ Vallis, cum Ruggero Comite: quorum auctoritate factum est, ut Rodericus, quæ eripuisset, Victori restitueret. quâ de re instrumentum exstat, Dat. VIII Kalend. August. Anno propitio Christo 825. Imperij XII. Domini N. Ludovici, Indictione III. Actum Straszburg.

Eodem tempore moritur Victor: cui suffectus Verendarius, Ludovico charissimus. Hujus temporibus, anno nempe 829. Rhæti, Helvetij, & vicini Alpini

 populi,

populi, duce Guidone Pusterlâ, Marchione Lombardię àLudovico Pio creato, fidelem operam Gregorio IV. Papę, & urbi Romanæ, navavêre contra Saracenos: qui jam, captâ Siciliâ, Latium petierant; Vaticanum, & templum Divi Petri, Romæ ceperant, & spoliaverant: Vrbemque oppugnare volebant. sed, audito ex Cisalpinâ Galliâ copiarum auxiliarum adventu, prædâ onusti retrocessêre. Ludovicus propterea Alpinos illos immunitatibus donavit.

Verendarius, noster Episcopus, interim Episcopatu, & Præfecturâ, à filiis Ludovici Imp. Lothario, Ludovico & Pipino, privatur: dum patrem illi, ob nimia dona, in Carolum filium, ex secundo matrimonio genitum, collata, capiunt. Liber autem factus Imperator, Verendarium restituit; ipsique omnia privilegia in Rhætiâ, item de parochiâ & bonis Selestadij in Alsatiâ, & aliis, confirmat: sub dato VI Idus Ianuarij, anno propitio Christo 834. Imperij XXII. Domini N. Ludovici, Indict. XIV. Aquisgrani.

Temporibus Ludovici Imp. & Verendarij, anno circiter 838. regnabat in Rhætiâ, infra Langarum & Brigantij, Adelbertus, filius Hunfridi, Comitis Rhætię & Istrię: quem Ludovicus prius, anno

anno 822. ad Pascalem II. Pontificem Max. legatum miserat. Contra hunc Adelbertum, aulicus quidam, Rapertus nomine, tantum adulatione sua apud Imperatorem credulum potuit: ut Imperator eidem Comitatum Rhætiæ, neglecto Adelberto, concederet; quem ille etiam armis Imperatoriis expulit. Pulsus Histriam petit; & à fratre Burchardo, ibidem Comite, auxilia obtinet: Rhætiamque cum exercitu repetit. Ad pugnam cum deventum esset, quæ ad pagum Cicers commissa, Rapertus cum suis superatus, & in fugâ ab equo lethaliter læsus fuit; quem Adelbertus mortuum, Lindaviæ, in cœnobio, sepeliri curavit.

Ludovico Pio, in Imperio, anno 940 successit Lotharius: quem pater etiam coadjutorem jam antè assumpserat. Hic Episcopo nostro Verendario, vectigalia in Curia civitate confirmavit; & in suam tutelam eum suscepit: ut habet instrumentum, datum XII Kal. Februarij, anno Christo propitio 840. IV Imperij N: Lotharij Pij Imperatoris in Italia, Indict. IV. Actum in Grundulphi-villâ, palatio regio.

Lothario Imp. negotium facessebant duo fratres ipsius, Ludovicus Bavariæ, & Carolus Aquitaniæ Rex, ob inæqua-

 lem

lem regnorum divisionem. Ludovicus, asscitis sibi Francis, Saxonibus, Hassis, & Sclavis, per Sueviam in Galliam tendit. quibus opposuerat Lotharius exercitum in Rhætiâ; ne ille se cum Carolo conjungere posset. Sed à Ludovico, viribus magis potente, prope lacum Brigantinum, anno 841. die 10 mensis Maji, fugatur: ac prædictorum Dux, Comes Adelbertus, Rhætiæ Præses, cum multis aliis, interficitur. Tandem Lotharius, 26 Iunij, anni dicti, cum fratribus, in Campis Altissiodorensibus, in Ducatu Burgundiæ, congreditur; &, 100000. utrinque cęsis, vincitur. Viribus tandē omnes tres exhausti, pacem anno 843. ineunt, divisionemq; instituunt: qua Ludovico Rhætia nostra, inter alia, obtigit. Rhætiæ ergo Præsidem ille dedit Adelrychum, Comitis Adelberti nominati filium; Berchimairo autem, Ducatus Sueviæ gubernatio concessa: qui eam postea sponte, Carolo, Ludovici Regis filio minori, cessit.

Anno 869. Ludovicus Rex bellum, contra Vandalos & Sclavos, Imperij Germanici hostes & vastatores, decernit: sed morbo præpeditus, Ratisbonę, filiis tribus negotium cōmittit. Carolus ergo, cum suis Rhætis & Suevis, contra Moravos & Sclavos profectus, ipsos,

cum

cum duce suo Ratiſlao, vicit; civitates illorum incendit; & mœnia diruit.

Poſt fata Verendarij, factus fuit Epiſcopus Curienſis, & Rhætiæ Rector, Eſſa, ſeu Heſſo. huic Ludovicus, Rex Franciæ Orientalis, privilegia quædam dedit; & arbitrium patris ſui, Imperatoris Ludovici, inter Epiſcopum & Comitem Rodericum, confirmavit, ſub dato 2 Idus Iulij, Anno Chriſto propitio 849. Reg. III Ludovici Regis, Indict. XII. Et Anno 857. alia eidem ampliora inſuper privilegia conceſſit.

Anno 873. Ludovicus Rex, Forchheimiæ, regna inter filios dividit: ubi Carolo Suevia & Rhætia, inter alia, obtigit.

Anno 875. mortuo Ludovico Imperatore, Lotharij filio, Ludovicus noſter, & Carolus Calvus, fratres, ac demortui Ludovici patrui, uterque imperium ambit. Ludovicus filios, Carolomannū, per Bavariam & Atheſis regionem; Carolum vero, per Sueviam & Rhætiam, cum exercitu in Italiam mittit: ipſe, cum filio Ludovico, Francos Occidentales petit; ut fratrem Carolum ex Italia revocaret. Imperium Romanum tandem, per mortem Ludovici ſupervenientem, penes Carolum Calvum remanſit.

Sequitur in ordine Rotharius Epiſco-

pus: qui cum Carolo Crasso, Rege Francorum, tunc Ludovici Germanici filio, bona, quæ Episcopatus in Alsatiâ habuit, permutavit; receptis, quæ in Valle Drusiana, & dominio de Flumine, possidebat Lutardus, Episcopus Vercellensis. Exstant literæ, datæ II. Non. Ianuarii, Anno Christo propitio 881. v. Regni Caroli, Regis Francorum. Actum in Regense civitate.

Eodem anno 881. Carolus Crassus, Francorum Rex, extincto fratre Carolomanno, magno cum exercitu, (inter quos Suevi & Rhæti erant) per Rhætiam, Alpes nempe Iulias, una cum uxore Richarda, Italiam petit, & ejus regnum sibi subjicit: eodemque anno, in demortui Ludovici III, Balbi locum, ad Imperium Romæ evehitur. Edicto hic publico cavit: ut tempora & anni, à nativitate Iesu Christi (non autem ab imperio Imperatorum & Regum, sicuti hactenus consuetum erat) numerarentur. Ducatum Sueviæ, post Imperium adeptum, Richario & Rudolpho, Comitibus magni nominis in Burgundia, concessit.

Demum Dietholphus, Episcopus Curiensis, & Rhetiæ Præses fit. Is, cum Salomone, Episcopo Constantiensi, & Abbate S. Galli, veteres Rhætiæ antiquæ

quæ & Helvetiæ, videlicet pagorum Rhingoviæ & Durgoviæ, limites restituerunt: præsente Vlderico à Buchorn, Comite Lentiensium, (cum quo Abbas, ob aliqua loca in Rhingovia, diffidebat) multaque nobilitate, ex Durgovia, Rhætia, & Lintgovia. cujus rei superest monimentum evidens. eodem quippe juramento & Comitatus diviserunt, terminum inter Rhingovve & Durgovve asserentes de Schvartzenecka; ubi aquæ adhuc ad nos vergunt, usque ad Manen, in medium gurgitem Rheni; & inde usque ad lacum Potamicum. qui termini adhuc hodie observantur. Acta sunt in illo loco, ubi Rhenus in lacum influit Potamicum, III Kal. Septembris, Anno incarnationis Domini 890. Indict. VII. regnante Rege nostro Arnolpho gloriosissimo.

Cum Guido, Dux Spoletanus, Berengarium Regem Italiæ depulisset: Berengarius ad Imperatorem Arnolphum recurrit. Hic ergo, anno 893. maximo cum exercitu, per Alpes Rhæticas & Tridentum, Italiam petit: multa oppida capit: magnumque terrorem incutit. sed revocatur insolentia Rudolphi, Burgundionum Regis; qui etiam se in tutissima loca receperat.

Anno autem sequente 895. precibus

Formosi Pontificis victus, (qui à Sergianis adversariis ferè oppressus jacebat) Italiam repetit cũ exercitu, in quo Suevos & Rhætos plurimos habebat. tandem Romam capit: & ibi coronatur.

Hoc anno, Concilium Triburiense habitum fuit ab Arnolpho: cui Thietolphus, Episcopus Curiensis, interfuit.

Temporibus Arnolphi Imperatoris, Allemanniæ & Rhætiæ Dux fuit Burckardus, Rycharii filius. cui, tumultuariè in comitiis occiso, successerunt Erchingerus & Bertholdus fratres.

Extincta autem, in Arnolpho & filio Ludovico, Carolinorum in Germania prosapia, quæ per annos 372. duraverat; Imperiiq; rebus inclinantibus: ultimus ex Episcopis Curiensibus, Rhætiam, uti Præses, Dietholphus, rexit. Posthac vero Episcopi tantum ea, quæ Domus Dei nomen habent, aliquamdiu tenuêre: cætera Duces, Comites, Barones, & Nobiles, rexêre.

Anno 912. Conradus, Franciæ Orientalis Dux, fit Romanus Imperator: à quo, eodem anno, confirmationem privilegiorum suorum, Episcopus Curiensis Dietholphus impetrat.

Imperatori se opponunt Duces nostri, Erchingerus & Bertholdus: qui tandem, propter vim illatam Salomoni

Episcopo Constantiensi, post longam incarcerationem, anno 917. decollantur.

Anno interim 916. tempore captivitatis eorum, Ducatus Sueviæ, qui sub Clodoveis & Carolinis dura servitute pressus erat, Romano Imperio adjunctus, & in feudum concessus fuit Burckardo II. nobili Suevo, ex familia Comitum à Buchorn. qui Burckardus, paulò pòst, Rhæticam provinciam renuntiavit Hulderico, suo ex filio nepoti. Hudericus verò eandem, anno 922. renuntiavit Bertholdo, consanguineo Episcopi nostri Curiensis Valdonis, Diethophi successoris: qui anno 921. Vormatiæ, ab Henrico I. in præsentia Rodolphi Burgundiorum Regis, & Comitis Hulderici, privilegiorum suorum confirmationem recepit.

Rudolpho Regi Burgundo, cum ultra præscriptos terminos, versus Allemanniæ Ducatum, evagari vellet, Anno 919. occurrit Burckardus, cum Suevis & Rhætis suis, prope Vitodurum: eumque pugna memorabili superavit, & repressit: pace dein cum eo inita, filiam Bertham in matrimonium dedit. Atque ita Rudolphus, consilio Suevorum & Rhętorum, Italiæ regnum adeptus est.

Burckardo paulò pòst in Italià per insidias occiso, Henricus Imperator,

litate Rhætica interfuerint, præmiaque retulerint.

Othoni etiam I. Henrici filio, & in Imperio successori, Suevi & Rhæti fidelem operam navavere, contra Eberhardum Comitem Palatinum, & Giselbertum sororium Othonis, Imperium affectantes: qui anno 940. victi & cæsi fuere.

Eodem anno, Episcopo nostro Valdoni Imperator, ad instantiam Hermanni Ducis nostri, aliqua privilegia & dona liberaliter concessit: ac Disertinensi etiam Cœnobio multa, ob damna à Saracenis accepta, compensationis ergò (uti fusius postea dicetur) benignè largitus est.

Anno 948. Hermannus, Dux noster, Lindaviam civitatem incendit; & Castrum Brigantinum, jussu Imperatoris Othonis, cepit: opera suorum Suevorum & Rhætorum usus. Hermannus iste filiam unicam, Itam, ex uxore suscepit: quam Lutholpho, Duci Saxoniæ, Imperatoris filio, in matrimonium collocavit.

His temporibus, Valdo successorem habuit Hartpertum, Imperatori Othoni gratum, & familiarem. à quo ille plurima privilegia & dona, septem diversis annis, accepit.

Anno 951. Imperator Otho, instinctu Adelheidæ, Lotharii Regis Italiæ viduæ, cum instructissimis copiis, (in quibus etiam Suevi & Rhæti, sub duce Lutholpho erant) Italiam petit; sibi subjicit: Adelheidamq; uxorem ducit. Quare filius Lutholphus offensus, patri, cum patruo Henrico, Bavariæ Duce, bellum parat. Suevi autem & Rhæti nostri, suasu Sancti Hulderici Episcopi Augustani, & Hartperti Curiensis, contra Imperatorem pugnare nolebant. Imperator, filio iratus, Sueviam & Rhætiam Burckardo, Comiti ab Helffenstein, regendam dat.

Anno 955. idem Imperator Otho, cum auxiliarib⁹ copiis Burckardi Ducis nostri, in Campis ad Lycum, Vngaros undique palantes feliciter reprimit, ac superat.

Anno sequenti, eorundem opera utitur Lutholphus Dux, jam patri Imperatori reconciliatus.

Post fata ejusdem, Sueviæ & Rhætiæ Ducatum adeptus est Burckardus tertius, Burckardi secundi filius, & Hermanni Ducis nostri privignus.

Anno 958. vixit Victor, ex Rhætiæ Comitum familia oriundus, Conventualis Sancti Galli, vir doctus, qui invidię morsu male tractatus fuit à Thietone, Abbate Sancti Galli; uti & frater ejus à

Cralocho,

Cralocho, ibidem Decano, & in Abbatia successore. Victori adhærebat Enzelinus, Præpositus ad Fabarias. Hac eorum discordia motus Hartpertus, Episcopus noster Curiensis, Abbatiam ad Fabarias Episcopatui suo, à quo Salomonis Episcopi Constantiensis tempore abstracta erat, restitui petit. Enzelinus, rerum non ignarus, eam pro se ab Imperatore obtinet. Episcopo nostro, plura querenti, & jam senio confecto, Curtis regalis, in civitate Curia, tollitur; & Luitholpho, Canonico Imperatoris, unà cum Victore Archiepiscopo, regenda datur.

Anno 960. Suevi & Rhęti nostri, cum Othone, Italiam, contra Berengarium, petunt: ubi, anno sequente, Otho à Iohanne XII. Pontifice coronatur.

Hartperto successit in Episcopatu Hiltibaldus: qui ab Imperatore Othone multa privilegia, Constantiæ, anno 973. accepit.

Eodem anno moritur Burckardus Dux noster: cui suffectus est Otho, Luitholphi filius, Imperatoris nepos.

Anno 976. Otho II. Imperator, Hiltibaldo, Episcopo Curiensi, privilegia sua confirmavit: & eidem Curtem regalem, à Luitholpho detentam, restituit.

Anno 980. Imperator, intercessione

Theopha-

Theophaniæ Imperatricis, OthonisDucis Allemanniæ, Hildibaldi Episcopi Vormatiensis, & Gisalhargii Episcopi Mersburgensis, Episcopo nostro Hiltibaldo, telonium de ponte Clavennæ, cum suis juribus, dedit.

Eodem anno, Imperator Italiam adiit; & Othonem Ducem nostrum, Ducatu Bavariæ etiam honoratum, cum suis Suevis & Rhætis, secum habuit. Othonem secutus est Conradus sextus, Allemanniæ Dux.

Anno 995. in urbe Quindelburg, (vulgò *Quettelburg*) Otho III. Imperator, intercessione Mathildæ Abbatissæ Quendelburgensis, & Imperatoris sororis Adelheidæ, Valdoni Episcopo Curiensi, jurisdictionem in castro Clavennæ & extra, cum omnibus juribus & immunitatibus, quibus eis gavisus est Comes Anuzo, ita ut hæc Episcopatus propria sint, benigne donavit.

In locum Conradi mortui, Ducis Allemanniæ, ab Imperatore promotus fuit Hermannus II.

Otho Romam profectus, ad Gregorium 5. Papam, agnatum suum, in comitatu suo Ducem nostrum Hermannum, cum ipsius subditis, habuit: ex quibus aliqui, fulmine tacti, periere. Hic Imperator, primus Electores septem instituit:

instituit: &, ut Imperium penes Germanos maneret, firmiter sanxit.

Othonis successor fuit Henricus II. Dux Bavariæ, ex sanguine Saxonico. cui se Hermannus Dux noster opponebat: sed viribus impar, anno 1003. eidem reconciliatus est.

Anno 1004. Imperator Henricus, Sueviam & Rhætiam, post fata Hermanni Ducis, filio ipsius adhuc minorenni, sub tutela matris, concessit. Nomen illi idem, quod patri fuit.

Anno 1005. Episcopus Curiensis Huldericus, suorum privilegiorum confirmationem, in oppido Eristein, obtinuit: id quod duobus antecessoribus, Vrbano & Ruperto, denegatum fuerat.

Anno 1012. Hermãnus juvenis mortem obiit: successorem habens Comitem Ernestum, hujus nominis primum, & sororium Hermanni præmortui. cui anno 1015. successit filius Ernestus II.

Anno 1024. Imperator Valli Prægalliæ (quam Comitatum vocat) omnia sua privilegia confirmavit: & in tutelã Imperii recepit, eique insinuavit: Liberæ denique conditionis homines vocavit.

Henricus II. successorem habuit Conradum, Saliquum dictum: cui se noster Dux Ernestus, in vana competentia, opposuit. Imperator, intercessione uxoris

ris Giselæ, anno 1030. repudiato Ernesto, Ducatum Sueviæ Ernesti fratri, Duci Hermanno, concessit.

Eodem anno, Imperator Hartmanno de Planterra, Episcopo Curiensi, privilegia sua, atque donationem de telonio & jurisdictione Castri Clavennæ, confirmavit. Actum in Megelendorff. Septennio pòst, alia privilegia eidem impertiit, in civitate Vlma.

Hujus Episcopi temporibus, Anno 1032. ante & post, florebat in Rhætia Marquartus, Comes infra Langarum: in cujus jurisdictione Monasteria, ad Fabarias & Schennis, erant. Et successit Eberhardus, qui anno 1040. ibidem viguit.

Clavennæ, eodem temporis cursu, erat in flore Rudolphus: cujus sub regimine, bona Vilhelmi & Rutgari fratrũ, in eodem tractu, ob quædam delicta ab eis commissa, Canonicis Curiensibus, ab Imperatore, intercessione Imperatricis Gisele, donantur. Actum Beneventi, 8. Iunii, 1038. Quod idem Imperator paulo post, per literas Nonantulæ datas, denuo confirmavit.

Eodem anno, in Italia, Tridenti, peste correptus obiit Dux noster Hermannus. Ducatus inde filio Imperatoris, Henrico, in Imperio successori, concessus.

Anno

Anno 1040. Thietmarus, Episcopus Curiensis, privilegiorum confirmationem ab Imperatore Henrico 3. impetravit, & Vlmæ recepit.

Anno 1045. Imperator Henricus III. Othoni Palatino à Vuitlispach, Ducatum Sueviæ concessit. cui, anno 1048. successit Otho Marchio Schueinfurti.

Anno 1050. Nattæ, 11. Iulii, plurima privilegia Episcopatui Curiensi Imperator Henricus concessit: interque alia, jus venationis & incidui, à Valle Versanna *(Fraxinea)* usque ad flumen Langarum, ab utraque Rheni ripa, in Comitatu Othonis, Rudolphi, & Eginonis; filiorumque Othonis, Eginonis, Humberti, & Adelberonis: & inde, à sinistro Rheni latere, usque ad Camingam amnem: cum consensu Berchtilonis Abbatis ad Fabarias, & ejus advocati Vernheri.

Eodem anno, idem Imperator, Episcopo Curiẽsi Diethmarso, in honorem Dei, pro redemptione animæ suæ, & benemeritis Episcopi, donavit alia jura venationis, nemoris & incidui, in Comitatu Eberhardi. Termini erant: Vgonis montis summitas, ad aquam Argam usque, quæ inter Brugum & Quadrabitam (loca Comitatus Verdenbergici) fluit.

Anno 1053. Leoni IX. natione Germano, Pontifici Max. Imperator auxiliarem manum, contra Normannos, præſtitit. Suevorum tunc & Rhætorum dux militaris erat, Vernerius; qui ſe in pugna, in Apulia cõmiſſa, optimè, adverſa licet fortuna, geſſit.

Anno 1055. patri Henrico ſucceſſit filius, Henricus 4. ſeptennis, ſub cura matris Agnetis: cujus imperium diuturnum quidem, nempe 50. annorum; ſed valdè turbulentum fuit.

Anno eodem, Othoni à Schueinfurt, Duci Allemanniæ, ſucceſſit Rodolphus à Rheinfelden, Imperatoris ſororius: fruſtrato Bertholdo à Zeringen. cui Ducatus ab Henrico 3. annulo ſuper ea re tradito, promiſſus fuerat.

Anno 1070. Thietmaro, Curienſi Epiſcopo, ſucceſſit Henricus: qui privilegiorum confirmationem ab Imperatore nunquam obtinuit: propterea quòd Papæ, contra Imperatorem, faveret.

Anno 1075. Suevi & Rhæti noſtri, ſub Duce Rodolpho, ſe ſtrenuè geſſere in pugna ad Vnſtratum flumen, contra Saxones; victoriamque retulere.

Anno 1076. à Gregorio VII. Pontifice, Imperator fulmine tangitur & excommunicatur: quæ magnarum ſeditionum ubique, etiam in Rhætia, cauſa fuit.

ſa fuit. Dux noſter Rudolphus, affinem ſuum dereliquit; atque etiam Epiſcopus Curienſis.

Anno 1077. Papa Rodolpho, Duci noſtro, coronam cum hac inſcriptione mittit:

Petra dedit Petro; Petrus diadema Rodolpho.

Anno 1079. tempore veris, Velpho IV. Dux Bavariæ ſuperioris, Rudolphi partes defendens, magno collecto exercitu, in Rhætiam ſuperiorem irrumpit: ferro & igne obvia quæque, præſertim quæ filii Hathonis, ſeu Othonis Comitis, tenebant, devaſtat: eoſdemque Othonis filios invitos, utpote Imperatori Henrico fideles, ad ſua vota trahit. tandem victor, ſuperatis anguſtiis viarum, & inſidiis ſtructis, ex regione alpeſtri, ſecundùm Oenum, relicto in oſtio ſtrictiſſimo montis Venuſti (*Veſtmenza*) præſidio, ſalvus ad ſuos redit.

Eodem anno, Vldericus 3. Abbas Sancti Galli, cum auxiliaribus copiis fratris ſui Lutholphi, Carinthiç Ducis, qui Henrico Imperatori addictus erat, Brigantium oppidum occupavit, & combuſſit: Marquartum etiam Comitem ibi cepit.

Epiſcopatus Curienſis annum unum vacavit: quem deinde per Simoniam, fa-

vore Velphonis, assecutus est Nortpertus Bavarus.

Imperator, Ducatum Allemanniæ Rudolpho adimit, & Friderico ab Hochenstauffen, cum filia Agnete, dat. Hic autem, vivo Rodolpho, dominium Allemanniæ plenè assequi non potuit; sed post ejus mortem demùm: quæ incidit in annum 1080. quando in prælio maximo, Volsæ, ad Ellestramum flumen, non procul ab urbe Mersburgo, commisso, Rodolphus ab Henrico victus, & in ipso conflictu dextra manus ei amputata fuit. Profugientibus tum in urbem Mersburgum omnibus; Rodolpho, in lecto decumbenti, circumstantibus Episcopis, manus allata est. quâ ille visa, *Heu*, inquit, *Domini mei Episcopi! hæc manus est, qua Domino meo Henrico Cæsari fidem confirmavi. ipsi nunc vos expendite, quam piè mihi consuleritis, ut ab eo deficerem.* atque ita gemebundus exspiravit.

Bertholdus II. à Zeringen, & Velpho Dux Bavarus, multa ab eodem Ducatu avulsere. unde factum, ut Hochenstauffiani plerumque titulo Ducum Sueviæ tantùm usi sint. Rhætia tamen nostra penes ipsos mansit.

Anno 1080. Fridericus Dux noster, VelphonemBavarum, & cæteros, Hochstetii,

ſtetii, memorabili prælio vicit: atque ita damna, Rhætis & aliis Imperatori fidelibus illata, ultus eſt.

Anno 1104. Imperator Henricus IV. Vdalricum Epiſcopum Curienſem conſtituit: eumque, cum aliis Epiſcopis, Romam, ad Paſcalem 2. pro coronatione Henrico filio ſuo obtinenda, miſit. Epiſcopus autem ſe Papę, contra Imperatorem, aſſociavit.

Anno 1105. Friderico, in Ducatu Sueviæ & Rhætiæ, filius Fridericus monoculus ſucceſſit.

Anno 1108. Rudolphus Comes à Brigantia, in Rhætia Curienſi, infeliciter cum Hartmanno Comite à Kirchberg, prope Idungesheim, pugnavit.

Anno 1114. Vido, Epiſcopus Curienſis, privilegiorum confirmationem, Baſileæ, ab Imperatore Henrico 5. recepit.

Anno 1120. Mediolanenſes, cum ſuo Epiſcopo, Iordano à Clivio, bellum vicinis Comenſibus movere, propter mortem, à dictis Comenſibus, Landulpho à Carchano, ab Henrico IV. Imperatore, per Simoniacas artes, Epiſcopo Comenſi conſtituto, illatam. Voltureni, partes tunc Comenſium ſecuti ſunt: ubi virtus ſingularis Adelrani Quadrii emicuit. Mediolanenſes undique præ-

dantes, Anno 1124. pecora, cum ingenti ac varia præda, in Volturena coëgerunt, & aliquot villas incenderunt. Collecti autem apud Berbennum rustici, & cum Mediolanensibus pugnantes, acie victi sunt: supra 30. interfectis; cæteris verò captis. Bellum tandem, postquam septennium integrum durasset, compositum fuit.

Anno 1126. Lotharius Saxo, Imperator ab Honorio Papa salutatur. Huic se Fridericus Dux noster, cum fratre Conrado, quippe ex sanguine Imperatorio, secundùm genealogiam maternam, grogeniti, opposuerunt. Lotharius igitur, ut rerum potiretur, filiam Henrico Bavaro in matrimonium collocat. Bavarus autem, ut Friderici vires in Rhætia imminueret, sororem suam Volphildam, Rudolpho Comiti Brigantino in Rhætia, elocat. Inde natus est Hugo 3. Palatinus Tubingæ, Comes Brigantiæ & Rhætiæ: qui duos filios habuit; Rudolphum, & Henricum. Atq; ita Rhætia scissà in diversas partes fuit.

Anno 1129. Conradus Suevus, Imperium prætendens, per Rhætiam Alpinam, Italiam petit: interim rebus ipsius in Germania jacturam patientibus. Anno 1134. Imperium Lothario renuntiat. quod tandem, post

post hujus mortem, iterum assequitur.

Anno 1130. & sequentibus, in Rhætia magnæ authoritatis erat Comes Hugo à Verdenberg: cujus in instrumentis crebra est mentio.

Anno 1139. Conrado à Bybrech, Episcopo Curiensi, Imperator Conradus privilegia confirmat.

Anno 1140. Fridericus monoculus, duobus præliis, ad cœnobium Ehrenheimium & Einhoffium, prope Vinspergam, Velphonem & Henricum Bavaros, fratri Conrado Imperatori adversantes, auxilio suorum Suevorum, Helvetiorum & Rhætorum, vicit & fugavit.

Anno 1146. Friderico monoculo successit filius Fridericus, in Ducatu Sueviæ & Rhætiæ; post Imperium adeptum, Barbarossa dictus. Hic, eodem anno, Palæstinam petiit: & in exercitu suo multos Rhætos & Suevos habuit.

Anno 1152. quo Imperium assecutus est Fridericus; dissensiones, inter Ardetionem Episcopum Comensem, & Clavennates, per Episcopum Conradum Augustanum, ex Imperatorio decreto, pacantur.

Anno 1153. Imperator Fridericus, Suiccardum ab Aspero monte Rhætum,

Consiliarium suum, ad Mediolanenses misit: ut eos à vi & insolentia, quibus Laudenses persequebantur, dehortaretur. sed literæ Imperatoriæ conculcatæ fuere: & ipse Suiccardus, ex eorum manibus, vix se eripuit. Iratus Imperator, Italiam petit; eosque domat: septies eo exercitu moto, semper Suevos & Rhætos à latere habuit.

Anno 1164. Hugo Palatinus Tubingæ, Comes Brigantiæ & Rhætiæ, bellum gessit cum Velphone juniore Bavaro. Victoria penes Hugonem fuit: quem Fridericus, Conradi Imperatoris filius, jam Sueviæ Dux creatus, adjuvabat. Hugo vero post, jussu Friderici Imperatoris, se coram Velphone, ob illata damna, humiliare coactus, cum, in genua coram ipso tertiò procidens, veniam efflagitasset: nulla hic benignitate illum respicere voluit; sed per sesquiannum in carceribus, in castro Neuuenburg, penes pagum Vatium Inferius, in Rhætia detinuit. Velphone autem juniore, Romæ, peste extincto, liberatus ille fuit.

Anno 1170. in civitate Menga, Fridericus Imperator, Eginonem, Episcopum Curiensem, Principem vocat: eodemque tempore, filio suo Friderico, Duci Sueviæ, Advocatiam Episcopa-

ſcopatus Curienſis concedit;quam prius Rodolphus Comes de Brigantia, & poſt illum Rudolphus à Pfullendorff, habuerant.

Anno 1176. Iohannes,Comes àMonteforti, ex Palæſtina rediens in Cyprum venit: ibique Famaguſtæ ſepultus,poſtea miraculis claruit.

Anno 1179. Suevi & Rhæti, ſub Duce ſuo Friderico, cum Friderici Imperatoris exercitu, Paleſtinam ſecundo petunt. Ibi Imperator, in Comagena flumine ſuffocatus, periit. cui filius Henricus 6. in Imperio ſuffectus fuit.

Anno 1190. Sueviæ Dux factus eſt Conradus,Imperatoris frater.

Anno 1194. Henricus Siciliam armis, à Tancredo Pſeudorege, recuperavit: filiumque Tancredi Vilhelmum, caſtratum,cum multis aliis, quos oculis privari juſſit,in caſtrum Amiſium,Rhętiæ Curienſis, perpetuis carceribus deſtinatos,miſit.

Anno 1196. Suevia & Rhætia fame oppreſſæ jacebant. Inde verſus:

Maxima tres annos preſſit fames hic Alemannos.

Eodem anno, Philippus, Imperatoris frater, Sueviæ Dux factus eſt: qui poſtea ad imperium promotus, Ber-

tholdo

tholdo Zeringensi Sueviam cessit. His temporibus, Bormienses Rhæti, cum Clavennatibus &, Pesclaviensibus, in multis, Episcopatui Curiensi, ex tenore jurium Episcopalium, parebant. Comensibus, quibus à Mediolanensibus illi assignati erant, hoc non ferentibus, ancipiti Marte diù pugnatum est: donec tandem, post decennale bellum, Comensibus illi cessere.

Anno 1209. ab Imperatore Otthone 4. regalia sua recepit Reinherius, Episcopus Curiensis: qui cum imperatore, eodem anno, Romam ad coronationem profectus est. Ducatus Sueviæ tunc, Friderico Rogerio, Henrici 6. imperatoris filio, cessit.

Tempore Lotharii, belligerati sunt inter se, maxima cum sanguinis effusione, Vernherus Comes à Kyburg, Episcopus Constantiensis, & Vldaricus Baro ab Alto Saxo, propter Reineckum castrum in Rheguscis: quod tandem ab imperatore occupatum, neutri obtigit.

Anno 1212. Fridericus secundus, ex Siciliâ Germaniam petens, per Rhætiam iter habuit: aliis viis, ab Othone imperatore excommunicato, tunc occupatis. Illum Arnoldus de Amacia, Episcopus Curiensis, Abbas Sancti Galli, &

Henricus Baro ab Alto Saxo, Conſtantiam uſque ſunt comitati.

Anno ſequente, idem Epiſcopo noſtro privilegia confirmavit.

Anno 1220. Comenſes, bello Epiſcopatui Curienſi illato, Solium in Prægallia comburunt.

Sequente anno, iidem Comenſes Hartvigum, filium Egeni, cujus maxima auctoritas in Vennonibus erat, bello petunt: ſubſequutis mox pacis conditionibus.

Anno 1228. imperator Fridericus, Bertholdo, Epiſcopo Curienſi, confirmationem privilegiorum impertit. Idemque facit Vlderico Comiti à Kyburg, in Epiſcopatu ſucceſſori.

Anno 1239. & 1249. Volcardo à Neuvenburg, Epiſcopo Curienſi, eadem privilegia concedit. Epiſcopus hic, Caſtra, Guardavallem in Engadina ſuperiore, & Fridnou ad pagum Cicers, conſtrui juſſit: Caſtrum vero de Flumine, apud Sarunetes, recuperavit.

Anno 1252. Conradus 4. Friderici 2. filius Romanorum Rex, Henrico Comiti à Monteforti, Epiſcopo Curienſi, Regalia benignè conceſſit.

Mortuo Conrado, imperium per 16. annos nullum certum caput habuit. Et in ejus filio Conradino, familia

milia Hochenſtauffiana, Ducum Sueviȩ, extincta fuit. Proinde ulteriore Ducum nominatione poſthac ſuperſedebimus.

In Rhætiâ tunc Epiſcopus Curienſis, Abbas Diſertinus, cum aliis Comitibus, Baronibus, Nobilibus, & Communitatibus, Rempubl. liberè admini-ſtrabant: Imperio tamen Romano debitum honorē exhibere non renuentes.

Anno circiter 1262. Rhæti noſtri, Duce Marquarto Barone à Vatio, Eliſabethæ ab Homberg, viduæ Comitis Rudolphi à Rapertisvilâ, auxilio venêre: quam gravidam (poſtea namque filium, patri cognominem, peperit) Bertholdus, Abbas Sancti Galli, prætextu dominii ad ſe devoluti, expellere volebat. Pugnatū fuit in terminis Helvetiorum: ubi exercitus Abbatis à Barone (cui etiam Glaronenſes & Suitii aderant) profligatus fuit. multi tùm in aquis perierunt.

Hoc perturbato rerum ſtatu, Henricus, Epiſcopus Curienſis, optimè ſe geſſit: Aſpermontum & Rhætium amplū, caſtra, Epiſcopatui acquiſivit: alia duo Fürſtnou in Valle Domeſticâ, & Herrenberg in Comitatu Verdenbergenſi, exſtruxit.

Anno 1255. Longobardos idem, in

Rhæ-

Rhætiam noſtram irruentes, ad pagum Amedes, fudit & repreſſit.

Quum patritii & populus Mediolanenſis inter ſe diù multumque altercati eſſent: anno 1264. Philippus Turrianus, populi dux, interceſſione Alphonſi Comenſis, apud Hugonem Fycum, Prætorem Clavennæ, obtinuit; ut hic Prægallos, ducibus, Papone à Caſtromuro, & Berthramo Previdà, excitaret. Hi igitur aliquot caſtra Nobilium, in Comitatu Clavennæ, diruêre: & anno 1268. Alpes hoſtium ſpoliavêre, armentaque abduxêre: Nobilibus Clavennenſibus & Plurienſibus viciſſim caſtrũ, Caſtromurum dictum, occupantibus. Tandem, anno 1272. interceſſione Othonis Vice-Comitis, Archiepiſcopi Mediolanenſis, & Henrici Curienſis Epiſcopi, bellum hoc, quod octennium duraverat, compoſitum fuit.

Hoc tempore, civitas Velcurienſis, cui Comes à Monteforti præerat, à Bertholdo Abbate Sancti Galli, & Hugone Comite à Verdenberg, obſidetur.

Anno 1272. Conradus Baro à Bellomonte, Epiſcopus Curienſis, privilegiorum confirmationem à Rudolpho Habſpurgenſi Comite, Rege Romanorum electo, obtinuit. Idem, caſtrum Fürſtenburg, in Vennonibus, ex-

ſtruxit:

ſtruxit: atque dominium de Flumine, ab oppignoratione redemptum, Epiſcopatui reſtituit.

Anno 1278. in exercitu Rodolphi Regis, cõtra Ottocarum Regem Bohemiæ, Rhæti, ſub Comitibus, Menhardo Tirolenſi, & Hugone Tuberienſi in Vennonibus, cum laude militaverunt.

Anno 1288. prælium commiſſum fuit in planitie, ad vicum Balcha, inter Fridericum Comitem à Monteforti, Epiſcopum Curienſem, & Comites Verdenbergicos: quorum Comitatum Epiſcopus hoſtiliter invaſerat; Comites contra, juſſu Regis Romanorum, Vilhelmum Abbatem ſancti Galli, Epiſcopi fratrem, Abbatiâ expulerant. Epiſcopus tunc vincitur, & cum Henrico Bruſſhang, Domino de Grieſſenberg, capitur. cumque ſe, tædio carceris, poſt biennalem captivitatem, ex caſtro Verdenbergico, conſutis linteaminibus, demittere pararet: iiſdem ruptis, ex gravi lapſu moritur. Ejus in locum, anno 1290. Bertholdus electus fuit. Caſpar Bruſchius hîc Vldericum quendam intertexit: quo authore, neſcio.

Anno 1291. Hugo, Comes Tuberii in Vennonibus, ad inſtantiam Menradi 2. Comitis Tirolis, copias ſuas, quas in Rhætis & vicinis collegerat, contra

Ibanum Vngarum, Comitem Guntiensem, Austriam deprædantem, duxit: sed prece & precio ab hoste corruptus, re infecta rediit.

Anno 1292. pugnatum fuit ad Vitodurum, inter Tigurinos (duce Eglino Comite à Tockenburg) & Hugonem Comitem à Verdenberg, Alberti Austriaci ducem, qui multos Rhætos secum habebat. Tigurini, pridie, nempe 12. Aprilis, victores existentes, postridie, decepti stratagemate militari, (commutatis vexillis hostilium, ac si Episcopi Constantiensis & Abbatis Sancti Galli homines essent, qui Tigurinis subsidio venirent) succumbunt.

Anno eodem, Vittani, qui jam rerum Comi potiebantur, auxilio Advocati à Matio Voltureni, Volturenam ingrediuntur; castra ac loca quædam Capitaneorum Mediolanensium, hostium suorum, deprædaturi. Capitanei contrà, Nobiles ab Aquâ, & Petrum Quadrium, habebant: qui Comensibus viriliter obstiterunt. Pugnâ commissâ, devicti Comenses in fugam conversi sunt: qui subsequentes nihilominus hostes, ad lacum usque, pugnando sustinentes, quoquo modo licuit, in tutum se receperunt.

Anno 1294. Episcopus Bertholdus, domi-

dominium de Flumine, cum ſuis pertinentiis, Nobili Vlderico à Flumine. pro quo multi ex prima nobilitate Rhæticâ fidejuſſerant, oppignoravit.

Poſt mortem Rodolphi, anno 1291. Imperium ad Adolphum, Naſſoviæ Comitem, delatum eſt. Huic oppoſuit ſe Albertus, filius Rodolphi. Devenitur ergo ad pugnam, prope Spiram: ubi Adolphus, anno 1298. victus occiditur. Albertus multos ex Rhæticâ nobilitate ſecum tunc habuit.

Anno 1300. Bormienſes Epiſcopatui Curienſi, cui antea jam ſubjecti fuerant, iterum ſe dedunt. Comenſes eos proſcribunt, & commerciis interdicunt. quibus Bormienſes tamen parum movebantur: ut qui, ſine illorum ope & communicatione, bene agere poſſent.

Bertholdo ſucceſſit, anno 1305. Syfridus de Flumine, in Epiſcopatu Curienſi. quo anno Vittani, Comenſes, Caſtrum Coſium (quod erat Vicedominorum, partes Ruſcanorum ſequentium) ſolo ęquavêre.

Anno 1309. eorundem Vitannorum duces, Tignaca Paravicinus, Prætor Comi, & Advocatus à Matio, Caſtrum Clavennæ fruſtra obſident: quod paulo poſt tamen, interceſſione Romerii Lavizzarii, Cureoni Fontanellæ,

&

& Isaaci à Sancto Benedicto, pro certa pecuniæ summa, Vittanis deditur.

Quum Imperium, post mortem Henrici VII. duobus, Ludovico Bavaro, & Friderico Austriaco, per diversa suffragia, electis, variè dilaceraretur: à partibus Bavari, inter alios, Helvetii tunc Vranii, Suitii & Subsylvani, erant. Austriacum Papa, cum Ecclesiasticis, tuebatur. Abbas itaque ad Eremitas, cum Henrico Comite à Monteforti, qui Rhętos nobiles in exercitu ducebat, fratrem Friderici Leopoldum excitant; ut cum maxima Nobilium caterva, dictos Helvetios incautos opprimeret. Hi tamen præmoniti, ad ostium strictissimum, Morgartum dictum, hostibus obviam facti, anno 1315. die 16. Novembris, Nobilitatem ex improviso adoriuntur, cædunt & fugant. ex quibus Abbas & Comes Montfortius, primi auctores, inter primos etiam fuga salutem quæsiverunt.

Anno 1321. pugnatum fuit ad Hospitale, apud Vrsellanos Lepontios; ut patrii annales, cæteris tamen circumstantiis omissis, produnt: sed proculdubio inter factiosum Abbatem Disertinum, & Helvetios, Bavaro adhærentes.

Anno 1322. propter easdem factiones Bavari & Austriaci, bellum exardescit,

inter Rudolphum Comitem à Monte-forti, Episcopum Constantiensem, & Curiensis Episcopatus (cui Syfridus prę-erat) Vicarium, Austriaco addictum; atque Iohannem Donatum Baronem à Vatio, Bavari partes tuentem. Montfortius validum exercitum, ex omni sua jurisdictione, Turegia, Tigurino pago, & Rhætia Episcopatui subjecta, sub auspiciis fratris sui Henrici, contraxerat. Vatius, in Rhætia potens, Helvetios etiam tres pagos sibi adjunxerat: cujus copias Baro à Rhætio, consanguineus illius, ducebat. cum igitur se diu depopulationibus mutuis vexassent: tandem ad prælia aperta ventum est. Primus pugnæ locus fuit in plano, intra Alvinovum & Filisurum: ubi Montfortii succubuere. multi, in proxima montana perfugientes, inter saxa, nives, rupesque, regionis ignari, periere. plurimi capti, & à Vatio blande initio excepti, fame postea, frigore, & carcerum squalore confecti, inter ululatus (quos homo tyrannicus, Vatius, cantum avium suarum interpretabatur) vitam finiere.

His ipsis diebus, Episcopales, per Engadinam superiorem, Davasianos, qui Vatianæ ditionis erant, bello & præda petunt. Incolæ exiguo numero, (multi

enim apud Vatiensem erant) in Valle Dismaa, duce Luca Gulero, viro intrepido, illis occurrunt, ac forti animo hostes repellunt & fugant; multis desideratis. Locus pugnæ adhuc hodiè nomen, Pratum belli, retinet: & loricæ, aliaque hujusmodi arma, quandoque ibi effodiuntur.

Anno 1323. duo competitores Imperii, Ludovicus & Fridericus, ad pugnam deveniunt, inter Donspergum & Muldorffum, non procul ab Oetinga urbe. Leopoldus, Friderici frater, magnum exercitum ex Suevis, Helvetiis ac Rhætis, fratri adducebat: qui aliquamdiu, in devastanda ditione Guilielmi, Comitis à Monteforti, Bavaro adhærentis, tardans, prælio interesse non potuit. Bavarus, post duodecim horarum pugnam, victoriam obtinuit: Friderico competitore, & fratre ejus Henrico, captis.

Anno 1327. Ludovicus Imperator, Italiam petens, Galeatium Vice-Comitem Mediolani, cum duobus fratribus & filio, carceribus mancipat. Locumtenentem & Gubernatorem Imperii, Gulielmum Comitem à Monteforti, compensationis ergo, ibi constituit: qui per biennium, cum præsidio Germanico & Rhætico, Reipublicæ, usque

ad liberationem Galeatii, feliciter præfuit.

Anno 1333. Abbas Disertinus, admodum inquietus, junctis sibi Ætuatiis suis, aliisque Rhætis, infeliciter cum Vrsellanis, qui ab Helvetiis propinquis adjuvabantur, congreditur: 500. ex Abbatis exercitu cæsis; Duce verò & Præfecto illorum capto: qui lytro 1000. librarum postea redemtus fuit.

Eodem anno 1333. Episcopatum Curiensem adeptus Vldericus Schuldtheis de Lenzburg, S. Scripturæ Magister, regalia & privilegia ab Imperatore Ludovico recepit: quibus antecessores tres proximi, Rudolphus à Monteforti, (Imperatori quidem tandem reconciliatus, sub Papæ verò excommunicatione mortuus) Hermannus Baro ab Eschenbach, & Iohannes, Auditor Rotæ in Aula Romana, propterea quod Papæ adhærerent, frustrati fuerant.

Anno 1337. Episcopus Vldericus, Alberto & Othoni fratribus Archiducibus, Castrum Marsilinium, in Rhætia situm, in feudum concedit.

Anno 1339. Carolus 4. Imperator, Episcopo Vlderico, Præfecturam Imperii Curiensis civitatis, pro 360. marcis argenti, oppignoravit.

Idem Episcopus, per emptionem Castra

Castra duo, Rietberg & Iuvalta, in Valle Domestica sita, sibi acquisivit.

Anno 1346. Episcopus Vldericus, cum suis, apud Athesinos, à Ludovico Romano, Ludovici IV. Imperatoris filio, superatus pręlio fuit, & cum multa Nobilitate captus: mox tamen, victoris benignitate, liberatus.

Anno 1348. in civitate Pragâ, Vldericus Episcopus, à novo electo Imperatore Carolo IV. privilegiorum confirmationem, & castrum Montani in Vennonibus, obtinuit.

Anno sequente, mandatum idem Imperator dat, ut Clavennenses, cum tota jurisdictione, Episcopatui Curiensi pareant: omniaque antecessorum suorum Imperatorum privilegia, super eâ re data, confirmat. telonium item à Langaro flumine ad Luverum amnem usque in Prægallia, benigne concedit.

Anno circiter 1350. Vldericus Comes ab Amaciâ, Advocatus Episcopatus Curiensis, bellum (contra voluntatem tamen Episcopi & Canonicorum) cum Vicecomitibus Mediolani, Volturenam tenentibus, gerit: itaque Bormium, Pesclavium, & Comitatum Clavennæ, Episcopatus amittit.

Eodem anno 1350. prosperiore fortuna, Grisæi Rhæti, Comitem quendam

Suitienſem, in ipſorum regionem cum exercitu irruentem, in Valle Ætuatiâ, domum prædâ onuſtum revertentem, fundunt, & ſua recuperant.

Anno 1351. Albertus, Archidux Auſtriæ, Tigurum primo obſedit: in cujus exercitu Vldericus, Epiſcopus Curienſis, erat.

Eodem anno, prælium ad Tatuillam contigit: quo Auſtriaci, ſub Duce Iohanne ab Ellerbach (qui multos Atheſinos, Vennones, & Rhætos nobiles, penes ſe habebat) à Tigurinis victi ſunt.

Anno ſequente, Valtherus à Stadiono, nobilis Rhætus, & Auſtriacorum Præfectus Gueſchæ, Glaronam dominio Auſtriaco adjecturus, cum multis cæſus fuit.

Eodem anno 1352. die 12 menſis Maji, congreſſi ſunt hoſtiliter in Montanâ, (loco alpeſtri ſupra Ilantium oppidum) Rodolphus Comes Montfortius, & Vldericus-Valtherus Baro à Bellomonte, qui victoriam tunc reportavit; Montfortio cum multis capto, & aliquot præcipuæ Nobilitatis, Curiæ, in periſtylio Cœnobii Sancti Nicolai, ubi etiamnum illorum arma cernuntur, ſepultis.

Anno 1355. in Epiſcopatu Curienſi, Vlderico ſuffectus eſt Petrus de Bohemiâ:

miâ: cui privilegia Carolus 4. confirmavit Norinbergæ, anno 1360. Biennio pòst, castrum Trimontium Episcopatui insinuatum fuit.

Anno 1362. Rodolphus Comes à Verdenberg, Mediolano domum rediens, & Collaterali Ducis Mediolani Comitatus, intra Clavennam & Plurium, à duobus latronibus, duarum sagittarum ictu, interficitur. Ex Pluriensi Communitate 12. Mediolanum propterea citati, nomine Communitatis, carceribus mancipantur: qui tandem, re cognitâ, ejusdemque Communitatis innocentiâ compertâ, post longam carcerationem, sunt liberati.

Anno 1366. Petrus, Episcopus Curiensis, Rodolpho, Alberto, & Leopoldo, Ducibus Austriæ, feuda sua in Comitatu Tirolis, (qui triennio ante, à Margaritâ, unicâ Comitatus hærede, ad ipsos devenerat) & aliis locis, concedit.

Petro suffectus fuit Fridericus à Menzingen, Leopoldi Archiducis Austriæ Cancellarius: qui à Carolo IV Imperatore privilegiorum confirmationem recepit, anno 1372.

Anno 1376. Leopoldus, Archidux Austriæ. Castrum & Comitatum Velcurii, à Rodolpho juniore, Rodolphi

IV. filio, Comite Montefortio, pro 36000 florenis, emit.

Idem Leopoldus, eodem tempore, ab Alberto Comite à Verdenberg, oppidum & castrum Pludonense, itemque Sargans & Heilgenberg, cum suis pertinentiis, acquisivit.

Anno 1377. Episcopatum Curiensem adeptus est Iohannes, Alberti Archiducis Austriæ Cancellarius: & eodem anno, à Carolo IV. Imperatore, privilegia recepit.

Anno 1386. conflictus memorabilis fuit ad Sempachium: ubi Lucernates, Vranii, Suitii, & Subsylvani Helvetii, Leopoldum III. Austriæ Archiducem, cum multa Nobilitate, interfecêre: in quibus fuêre ex Rhætiæ antiquæ tractu multi; præsertim 35. Vennones, & Vldericus atque Egolfus ab Amisio. Ita humilitas Rusticorum, superbiam Nobilium depressit.

Eodem anno, Vescha (*Vesennium*) oppidum ab Helvetiis ex manu Austriacorum ereptum fuit: ibique Helvetii victores præsidium posuerunt. ex quo 180. anno 1488. festo Matthiæ, ab incolis & Austriacis, proditoriè interfectis, cæteri iterum in verba Austriacorum, præeunte Iohanne Comite à Verdenberg, Sarunetum Domino, juravêre.

statim.

ſtatimque pugna ad Navalia ſecuta eſt: quâ Auſtriaci ſuccubuêre, & Veſcha recepta fuit.

Anno 1387. Iacobus à Plantâ, Vicedominium in Tomiliaſcâ, Vlderico Bruno, Rhætii Domino, vendidit.

Anno 1388. Epiſcopatum Curienſem adeptus eſt Hartmannus, Comes à Verdenberg & Sarunegans, Eques Teutonicus: qui, anno 1396. caſtra Eremuſium & Gryphenſteinium, quæ Comites ab Amaciâ, ut beneficiarii & feudatarii, tenuerant, Epiſcopatui recuperavit. Cum Vlderico, Barone Rhætiæ, propter venationem in monte Amedes prærogativam, atque decimas Caziæ in vicino monte, diu contendit. ſed tandem, per Legatos urbium, Tiguri & Velcurii, tanquam ſequeſtros, reconciliati fuerunt.

Infelici etiam bello Epiſcopus, cauſa fratrum ſuorum, Comitum à Verdenberg, cum Leopoldo Auſtriæ Archiduce, propter dominium Rheineck & confinia, implicitus fuit.

Anno 1405. Abbatiſcellani, ſub Duce Rodolpho Comite à Monteforti, cum Abbate Sancti Galli, Cunone à Stauffen, & Auſtriacis ejus adiutoribus, feliciter belligerantur, plus 60. urbibus & caſtellis captis.

Eodem anno, caſtra duo, Alto-ſaxum, (Baronum hujus familiæ antiquiſſima ſedes) & Forſteccum ejuſdem dominii, Abbatiſcellani & Sancto Gallenſes comburunt: quorum poſterius adhuc in cineribus jacet. Idem bellum biennio poſt renovatum: quo Rheguſci, Rhæticæ antiquæ populi, multa damna paſſi ſunt.

Anno 1407. die 8 Novembris, Abbatiſcellani & Sancto-Gallenſes Brigantium obſedere. Obſidio autem, anno ſequente, 13 Ianuarii, re infecta, ſoluta fuit.

Anno 1408. dum Franchinus Ruſca Como præeſſet: Dieteganus Curienſis, magnæ auctoritatis vir, inſcio Epiſcopo, Caſtrum Clavennæ, per inſidias, ſeptem militibus in ſaxoſis illis locis deliteſcentibus, & ad id instructis, capit. ſed auxilio & commeatu illi deſtituti, mox ad deditionem rediguntur.

Anno 1412. Baro Huldericus à Rhætio, cum fratribus, & auxilio Friderici Comitis à Tockenburg, ſui conſanguinei, Epiſcopum Hartmannum, non ſine gravi damno civium, in urbe Curienſi obſedit: re tandem, cum jactura Epiſcopatus, compoſita.

Anno 1414. cum Fridericus, Archidux Auſtriæ, Papam Iohannem XXIII.

clam

clam ex Concilio Conſtantienſi abduxiſſet; proindeque ab Imperatore Sigiſmundo proſcriptus eſſet: Hartmannus Epiſcopus, damna à Leopoldo, Friderici fratre, accepta ulturus, una cum civitate Lindavia, Velcuriam, quæ Friderico addicta erat, bello petere contendit. Epiſcopus autem, cum fratre Hugone, à Præfecto Friderici, qui ex Comitibus à Stülingen erat, in oppido ipſo capitur; & vix poſt novimeſtre liberatur.

Anno 1417. Iohannes Abundius, Naſo dictus, Epiſcopus Curienſis electus, Conſtantiam ad Concilium, quod triennio antè cœperat, proficiſcitur; & ad finem Concilii permanet.

Hoc ipſo anno, Fridericus, Comes à Tockenburg, oppidum & caſtrum Velcuriæ, ſibi ab Erneſto Auſtriæ Archiduce oppignoratum, vi capit. Rhætorum multi, ejus juriſdictioni ſubjecti, tum aderant.

Eodem anno, in Rhætia & circumvicinis regionibus, primo conſpecti ſunt Nubiani. Cingaros & Ægyptios alii vocant; quaſi ex Zeugitana, Africa nempe propria, (illi patriam Ægyptum minorem commenti ſunt) oriundi eſſent. gens atra & lacero veſtitu erat: etſi argentum & gemmas penes ſe haberet.

Hi,

Hi, absoluto tempore exilii, quod sibi ob abnegatam à Majoribus suis religionem Christianam, pœnitentiæ loco impositum esse dicebant, domum sunt reversi. In eorum locum successit manipulus furum, præstigiatorum & latronum; quos nostro etiamnum tempore circumvagari videmus.

Anno 1422. Iohannes, Comes Misauci, pecuniæ summam, jure sibi à Philippo Mariâ Mediolani Duce, debitam, efflagitat. Duci, petitionem spernenti, Comes Biltionam astu surripit. sed inferior viribus, captum oppidum, cum juribus suis, Vraniis & Subsylvanis (quos sibi conciliaverat) vendit. Hi mox etiam Suitios admittunt: varia fortuna postmodum, cum Francisco Carmagnola, Angelo Pusterla, Ducis capitaneis, pugnantes. Biltiona tandem Helvetiis remansit.

Eodèm anno, dissidium magnum fuit, inter Episcopum Abundium, & Civitatem Curiensem, propter electionem Magistratus, & alias quoque causas. Cives, castrum Marsoila, sedem Episcopi, vi occupant, & spoliant. Controversiæ tandem, octodecim articulis cōprehensæ, per tredecim electos judices, quorum quatuor Tigurini, (propter jus Civitatis, quod Episcopus & Civitas Tiguri

Tiguri habebat) reliqui Cathedrales erant, ami.è componuntur.

Anno 1427. Fridericus Comes à Tockenburg, ultimus hujus familiæ, Abbatiscellanos, ob dissidium de reditibus, aliisque sibi ab eis præstandis, injuriam item Abbati Sancti Galli illatam, bello aggressus, bis, Gossoviæ primo, deinde ad Honeck, trium dierum intervallo, feliciter cum illis conflixit. In exercitu suo, Rhætorum suæ ditionis justum numerum habebat: quibus Henricus à Sigberg, nobilis Rhætus, præerat.

Anno 1434. Veneti, cum Philippo-Mariâ Vicecomite belligerantes, ducibus Georgio Cornario & Daniele Veturio, Volturenam occuparunt. Cornarius eam, cum præsidio trium millium, tenebat. factio enim Gibellina, Philippo fidissima, ibi prævalebat. Nicolaus ergo Picininus, Philippi Dux primarius, auxilio factionis suæ, hostes aggredi cogitat: ac sexta, quæ secuta est, die, post irruptionem Venetorum, supra Soricum, ubi lacus angustior est, ponte fabricato, utramque ripam jungit; & exercitum in Vallem, nihil tale Venetis metuentibus, traducit. Cornarius, qua fluit Abdua, quæ per vallem ipsam in Larium effertur, fossâ manu

facta,

facta, & per transversum deducta, copias concluserat. At Picininus, juncto Iohanne Rusca, Francini filio, fluvium & fossam, junctis ratibus, superat: moxque, commisso prælio, haud tenui accepta clade, repellitur. Postero igitur die paratior venit; ductu inprimis factiosorum, quorum caput fuit Stephanus Quadrius Pontensis: qui, magna indigenarum manu, desuper in hostes incubuit. Picininus enim, in primo conflictu, regionem jam cõtemplatus erat: mores etiam Cornarii, in discrimen præcipites, simul & exercitus victoris insolescentis temeritatem, per exploratores Clavennenses (quorum Duces, Antonius Nasalis & Antonius Brochus erant) intellexerat. Ergo prælio vix tumultuariè commisso, Picininus dissipatos hostes in fugam vertit. statim enim Stephanus Quadrius, & pagani, undique supervenerant. Capti sunt, Cornarius ipse, Thaddæus Estensis, Cæsar Martinengus, Italianus Forojulianus, Baptista Capitius, Antonius Martinascus. celeberrimi ductores. Ex reliquis hostibus, vix 300 Equites, per saltus, evasêre. Exstat ibi sacellum, Divæ Dominicæ dicatum: quod Philippus reditu & sacerdote ornavit, in memoriam victoriæ eo in loco, de Venetis partæ; haud pro-

procul à pago, qui Dalebium nuncupatur.

Anno 1437. civitas Curiensis & multi ex fœderibus Rhæticis, auxilia confœderatis suis Sarunetibus, contra Henricum Comitem Verdenbergicum & Sarunetum, adjutum ab Austriacis, præstant: castraque Nidenberg & Freudenberg destruunt. Causa belli erat; quod Comes, Sarunetes à Tigurinis, quibus jure civitatis juncti erant, avulsos vellet.

Anno 1438. Sarunetibus, cum suis confœderatis Rhætis, quotidianas depopulationes ab Austriacis, (qui Comitem Henricum à Verdenberg, Dominum Sarunetum, adjuvabant: ad quem, post fata Friderici, ultimi Comitis à Tockenburg, ita conniventibus Austriacis, persoluta oppignoratione, dominium redierat) ac præsertim pecudum abactiones, patientibus: Sarunetes, qui secum Rhætos vicinos aliquot habebant, ita ut illorum 800. essent, intempesta nocte, ad oppidum & castrum Verdenbergicum accedunt. His obviam veniunt 300. ex oppido: quorum decem cæsi sunt. Sarunetes igitur victores domum, cum opima præda, redeunt.

Anno 1440. Suitii & Glaronenses, cum

cum auxilio incolarum Castrorum Rhæticorum, (exercitus erat ex 1000. conflatus) summo silentio Vallisstadium veniunt, illudque capiunt. inde progressi, oppidum Sarunetum intrant. quò ad eos venit Comes Henricus Verdenbergicus, cum Dominis ab Alto-Saxo, à Brandis, & à Tetnango, aliquas copias ducentibus, quas ad Rhenum collegerant. Hi omnes tantum operati sunt: ut, ad instantiam Suitiensium, Sarunetes Comiti fidem juraverint. Tanta celeritate ista peracta fuêre, ut nec Tigurini, nec Rhæti, Sarunetum confœderati, hæc scire potuerint. Atque ita Sarunetum cum Rhætis fœdus exspiravit.

Eodem anno Fridericus à Rechberg, Episcopus Curiensis, à Friderico III. Imperatore, privilegiorum suorum confirmationem recepit.

Anno 1444. Albertus Dux Austriæ, (qui se Tiguris conjunxerat) Sarunetum oppidum, castrum, & ditionem, cepit: Comitemque Henricum fide sibi obstrinxit, & ab Helvetiis segregavit. Anno verò sequente, Suitienses & Glaronenses, cum auxilio Abbatiscellanorum & aliorum, oppidum Sarunetum recepêre; castro frustra tentato, & sexaginta, ex Helvetiis desideratis, regioni

gioni autem, in discessu, tributum imposuêre.

Hoc ipso anno, Sarunetes, damna accepta ulturi, in Vallem Duriæ, ad Sanctum Iohannem (Monasterium ibi & Abbatia est, à Nobilibus de Sancto Iohanne fundatum: postea à Comitibus Tockenburgicis, tanquam patronis, ditatum: ordinis hodie Sancti Benedicti) irruptionem faciunt; 20. homines occidunt; magnamque prædam ex armentis abigunt.

Eodem anno 1444. Henricus Baro ab Hevven, Episcopus Curiensis, privilegia sua, à Friderico III. Imperatore, accepit.

Anno 1446. veteri Tigurino bello, multi ex Rhætis nostris, sex veteribus pagis Helvetiis, in pugna ad pagum Ragatium, in Rucantiorum finibus, auxilio fuêre. Copiæ Ducum Austriacorum incautæ ab Helvetiis tunc obrutæ: multi cæsi: reliqui fugientes, in Rheno flumine submersi.

Anno 1447. cum, post mortem Philippi Mariæ Vicecomitis Mediolani, publice libertas promulgata fuisset; idē Clavennenses & Plurienses fecêre. Iohannem Balbianum Comitem, non aliorum; sed Civitatis nomine, præesse voluerunt. Interim etiam cæteros

Magiſtratus liberè ex ſuis eligunt: Caſtroq; Clavennæ Præfectum ex ſuis imponunt. Balbianus, rebus parum fidens, Inveſtituram ab Imperatore ſecreto accipit: & mox, aſſcitis ſibi decem militibus, qui ſub ſcala prope Caſtrum latitabant, intempeſta nocte, fores Caſtri pulſat; Sfortianos ſe perſequi ſimulans. Præfecto, rerum ignaro, aperiente, Iohannes cum ſuis intrat; & Præfectum excludit.

Anno 1454. ſucceſſor Henrici Baronis ab Hevven, Epiſc. Curienſis, Leonhardus privilegiorum quoq; confirmationem, à Friderico III. Imperatore, habuit.

Anno 1460. Ortliebus, Baro à Brandis, Epiſcopus Curienſis, ab eodem Friderico III. Imperatore, confirmationem obtinuit.

Anno 1474. per Rhætiam Chriſtianus, Rex Daniæ, Romam tendens, iter fecit.

Anno 1475. mutuo bello ſe vexabant Epiſcopi, Genevenſis & Sedunenſis. Pugnatum fuit ad oppidum Sedunum: ubi Epiſcopus Sedunenſis, cum auxiliari manu Bernenſium, Solodurenſium, & Rhætorum, Genevenſem vicit, & profligavit.

Cum variæ diſſenſiones, inter Sigiſmundum Archiducem Auſtriæ, & ejus

ante-

anteceſſores. ut Comites Tirolis, cum Epiſcopatu Curienſi, exarſiſſent; quæ tamen, confœderatorum Rhætorum interceſſione, anno 1465. dum propter caſtrum Teraſpum etiam minus inter eos conveniret, ſopitæ videbantur: Sigiſmundns, ſeu potius Caſtellani ipſius Schlandersbergenſis & Enudrienſis, anno 1475. copias contra Ortliebum Baronem à Brandis, Epiſcopum Curienſem, ducunt; Caſtrumque Eremuſium, in inferiori Engadina, comburunt. Mox anno ſequente, ulterius graſſari volentes, ab Engadinis, in ipſa Engadina inferiore, quos paratos ibi inveniebant, funduntur. Hoc in conflictu, ſingularis virtus Gebhardi Gulielmi, Engadinorum ducis, apparuit: qui ſingulari certamine cum Iohanne Martino, Tyrolenſium Anteſignano, congreſſus, victor evaſit; & Vexillum Civitatis Hallenſis, in Valle Oenana ſitæ, in medios hoſtes ſe præcipitans, ſcidit: ſicque glorioſe occubuit.

Cætera, quæ gens fortiſſima Rhætorum, ſive pro patria libertate tuenda, ſive auxiliari manu pro Principibus confœderatis, geſsêre, ſequentibus libris, ſuo quæque loco & ordine, recenſebuntur.

LIBER IV.

DEVENIMVS ad alia bella, & minacis Martis opera. Duo autem prçcipua nobis quàm breviſſimè dicenda ſunt: Suevicum nempe, (quod Cæſariani Helveticum vocabant) idque ea tantum ex parte, qua noſtrorum confœderatorum Rhætorum copiæ præſentes fuere; cum Maximiliano primo Imp. ſeu potiùs impetuoſis ejus & inquietis Conſiliariis & Ducibus, geſtum: alterum cum Io. Iacobo Medicæo Mediolanenſi, caſtrorum Muſſii & Leuci Larii lacus dominium ſibi vendicanti: utrumque autem felicibus auſpiciis finitum.

Vt autem rem aliquantulo altius repetam. Sereniſſima Domus Auſtriaca, adverſus Helvetios & eorum ſocios, tum ob Gubernatorum ſuorum aliquos, propter ſævam & inauditam exercitatam tyrannidem, expulſos ac interfectos; tum ob adverſa prælia diverſa, cum dominii non exigua amiſſione; (in quorum uno, Leopoldus III. Maximiliani proavus, ad Sempachium; in alio, ad Nancejum, Carolus Burgundiæ Dux, Maximiliani ſocer, ceciderant) odio, ſi minus aperto, veterano tamen & inteſtino, diù laboraverat.

Magnanimum ergo huncce Principem, Maximilianum; infolens parasitorum & thrasonum turba quotidie ad vindictam (ut ajebant) excitare nõ desinebat. Hujus ergo pater, Fridericus III. Imp. cùm effecisset; ut aliquot Principes, Civitates, & ex prima Nobilitate Romani Imperii plurimi, fœdus ad certum tempus inirent: (quod Magnum fœdus Suevicum dicebatur: cujusque finis & scopus esse debebat, ut quidem prætendebant, latrociniorum & deprædationum, quę tum admodum frequentes erant in Imperio, extirpatio; sed non minus ad libertatem Helvetiorum opprimendam spectabat) hoc nondum ad finem perductum, Maximilianus patre defuncto, continuavit, eique præfuit.

Interim Sigismundus, Archidux Austriæ, cui cum Helvetiis fœdus hæreditarium erat, omnia sua dominia, anno 1490. (annuo, viciſſim & Principe digno, accepto stipendio) Maximiliano, ceu adoptato hæredi, renuntiavit. Quæ renuntiatio ideò præcipuè facta videbatur: ne ipse Helvetiis & sociis, jam oppressioni destinatis, opem, ex vigore fœderis hæreditarii, ferre teneretur.

Paulò pòst Maximilianus Helvetios, Lindaviam, Imperii oppidum, ad se vo-

cat: deque fœdere Suevicò ineundo, & Cameræ Imperialis, quæ Spiræ est, constitutionibus, ut se subjiciant. Quibus petitionibus, ne avitæ libertati suæ derogarent, assentire illi recusant. Aliam ergo viam, spe hac frustratus, ingreditur: & de fœdere hæreditario secum, uti Archiduce Austriæ, & Sigismundi successore, renovando, ipsos compellat. Sed & hoc ipsi; quod in præjudicium suum renuntiatio illa Sigismundo, anno 1496 præmortui, facta, jamque ipsi à fœdere liberi essent; constanter renuunt.

Accedit ultimum; quod bello tandem principium dedit. Inter Austriæ Principes, & alios, qui Comitatum Tirolis antè possederant, atque inter Curiensem Episcopatum, ejusque Cathedrales Rhætos, de confinibus, mineralibus fodinis, teloniis, & aliis ad jurisdictionem pertinentibus, diversa dissidia fuerant: adeò ut quondam Episcopi Curienses, cum suis hominibus, adversus Ludovicum, Romanum nominatum, ex familia Brandeburgica, maritum Margaritæ, Comitissæ Tirolis; itemque adversus Fridericum quintum hujus nominis, & Sigismundum ejus filium, (uti suo loco enarravimus) aperta bella gesserint. Hæc tum iterum repullula-

pullulabant: dum novis & inassuetis oneribus atque pedagiis Cathedrales gravabantur.

Res quidem inter Cæsarem, & Henricum ab Heuven, Episcopum Curiensem, ejusque Cathedrales, post multa, ad judicium Thomæ, Episcopi Constantiensis, (nominatis utrinque suis assessoribus) delata fuit: verùm hic, causa indecisa, fatis cessit. Subrogatur in ipsius locum Fridericus, Episcopus Augustanus. Et optimus quidem Imperator negotii finem (efflagitante parte adversa) ipse videre cupiebat: Curia tamen ipsius Oenipontana tacitè tardabat, & obstabat. Interim angariæ adversus Cathedrales crescebant: & Legati ipsorum, Oenipontum missi, ut decisionem causæ (cùm Cæsaris eadem esset voluntas) sollicitarent, à Curialibus responsum ferebant ambiguum; quasi qui Mandati Cæsarei essent ignari. Cùm itaque animum adversariorum ad bellum inclinatum viderent Cathedrales: vicinis Helvetiis septem pagorum veterum, (quorum cum aliquibus jam antè fœderis conditiones nonnullæ erant) die Luciæ festo, 13. Decembris, 1498. in Comitiis Tiguri celebratis (prout Grisæi superiore anno, nempe 1497. in festo Ioann. Bapt. fecerant) perpetuo

fœderis vinculo ſeſe conjunxere; mutuumq; auxilium, inter alias conditiones, contra omnem vim & injuriam, firmiter promiſere.

De hoc fœdere certiores redditi Tirolenſes, fœdus & ipſi Süevicum ingrediuntur; ſibique de armis, aliiſque ad bellum neceſſariis, provident: ſicque in Vallem Venuſtam, (olim *Vennones* dicebantur) Rhætis Engadinis finitimam, cum exercitu veniunt; ac Monaſterium Montis D. Mariæ, præſidio militari, & machinis bellicis, muniunt. Cujus rei primordia, contumelioſis verbis hinc & inde ſparſis, magis magiſque accreta, exacerbabantur.

Dies rebus componendis, ad Campum D. Petri (hodie *Velcuriam* vocant) indictus fuit: ubi cantilena admodum famoſa, in contemptum fœderis Rhætorum cum Helvetiis initi, publicè decantabatur: quam Magiſtratus poſt triduum demum edicto inhibuit. Fiunt tamen induciæ, ad medium uſque Quadrageſimæ: ita, ut interim controverſiæ, amica judiciali diſceptatione, dirimerentur. Ad has conditiones, non niſi fraude præmeditata, Cæſaris Curiales conſcenderant. Fecialem enim
Engad. Rhætorum, Ioannem Veibel de Tami-[illegible], qui ad Engadinos & Monaſterii

Vallis

Vallis incolas, per montem Arulam, cum induciarum literis mittebatur, captivum per triduum detinent: quo interim per suum, qui dies noctesque festinabat, miles in Valle Venusta, de voluntate ipsorum certior fieret, & irruptionem in Vallem Monasterii faceret, sub prætextu capiendi & muniendi Monasterii Monialium dictæ Vallis, cujus advocatiam sibi Cæsar adscribebat. Res autem secus cessit. Engadini enim & Monasterienses vigilantiores, Cæsarianos opprimunt; octodecim ex eis, in dicto Monasterio, interficiunt; idque præsidio muniunt. Atque hæc belli fax fuit. Hoc irrito rerum successu, Curiales magis commoti, majorem militum numerum conscribunt: partemque Vallis Monasterii depopulantur, pulsi inde à Rhætis, in proximis locis, Tuberii, Damalii, & Laudi cum militari manu consident.

De his omnibus, Episcopus, & cæteri confœderati Rhæti, per crebros nuntios admoniti, mittunt Legatos: qui partem adversam, ad servandas inducias Velcurii factas, commonefaciant. Sed illa aure surda omnia prætermittit. Tandem, habito consilio Curiæ, 15. Ian. à confœderatorum Rhætorum Legatis,& Episcopo ac Collegio Curiensi,

auxilia (invito etiam Episcopo, qui bellum dissuadebat) Cathedralibus mittenda concluduntur. Executio prompta est: Grisæi adsunt; Episcopus ipse arma induere, & cum exercitu proficisci cogitur. Hinc miræ contra ipsum murmurationes: ita ut ad tuendam vitam, satellitio sibi, ab Henrico Ammano, civitatis Curiensis Capitaneo, dato, opus esset. Clam itaque & intempesta nocte, cum in Vallem Monasterii venisset, se ab exercitu subducere studet, ac versus montem Braulium tendit: sed à suis fautoribus, benignis verbis, revocatur.

Interim in Valle Scarla (est inter Engadinos & Vallem Monasterii sita; minis olim metallorum celebris) velitatio fit. Vallis à ducentis Cæsarianis militibus munita detinebatur: qui prædas eò deportabant. Hi semel palantes Engadinam invadere tentant: quos sexaginta Engadini viriliter excipiunt; in fugam agunt, & illorum undecim (inter quos Ioannes Donna Anna, Engadinus transfuga, & eorum dux, antea Castri Terraspi Præfectus) interficiunt: nullo ex Engadinis cæso; sed his præpinguem prædam recuperantibus.

VraniiHelvetii, de irruptione Cęsarianorum in Vallem Monasterii, ab Abbate

Diserti-

Disertinensi statim commoniti; 600. selectis, ductore Henrico Vollebio, Curiam usque, auxilio veniunt. Reliqui Helvetii, 2. Febr. ad fines suos undique præsidiales copias; cæteraque ad bellum necessaria, mittunt.

Dum miles Rhæticus in Valle Monasterii est, Cæsarianis proximus: Curiensis & Constantiensis Episcopi, de rebus inter Imperatorem & Confœderatos sedandis, agunt. Fit compositio, utrique parti tolerabilis: qua ab armis discedere jussum. Confœderati Rhæti domum ex Valle Monasterii revertuntur. Cæsariani, pacis non usque adeò studiosi, Laudo discedentes, tres domos Cathedralium incendunt, & 400. præsidiarios, in oppido Glorii, in confinibus relinquunt.

Vranii, à Curiensibus humaniter tractati, de pace certiores facti, ad suos reverti volunt: & versus Sarunetes pergunt. Lucernates autem, Suitii, Vndervaldii, & Tugienses, secus sinistram Rheni ripam, ad Scalam montem, patrios lares repetentes, à præsidiariis Cæsarianis, in castro Guttenberg, quod trans Rhenum è cōspectu est, contumeliis & tormentis bellicis petuntur. Illi igitur de his statim Vranios suos, apud Sarunetes, commonent: qui illico

cum

cum Sarunetibus, ad ipſos convolant, & eodem modo à Guttenbergicis excipiuntur. Vtrique in pago Amatio, caſtra ſimul ponunt.

Nefanda verò Cæſariani milites jactitabant: blaſphemi in Deum, in beatiſſimam virginem Mariam, ac Sanctos; (ita ut animus ſingula referre totus horreat) & contumelioſi in confœderatos Helvetios & Rhætos, quaſi quorum exanimem & mortuum ante aliquot annos ùnum magis, quam nunc decem vivos extimuerint. in mutua propinatione vini, ſingulo hauſtu decem quiſque Confœderatos interficiebat: imò Regi Romanorum, ad delendos Confœderatos, (mulgendis vaccis tantum aptos) ſufficere ſolos æditúos ſuæ ditionis, qui ſono campanarum eos fugent, quidam proxeneta Auſtriacus, in conventu Glorii jactabat. Cui Conradus à Marmore Rhætus argutè reſpondit: Confœderatos eiſdem ſolos paſtores Alpium cum pedis ſuis oppoſituros.

Tota belligerandi ars jam penes ſolos Cæſarianos erat: quam etiam contra ſuperos exſecratiſſimis verbis proructabant. Confœderatis enim ſe veterem Deum, & Mariam apud Eremitas, cum garrulis & orgyalibus eorum precatiunculis, relinquere velle, ajebant: ſe

viciſſim Iuncker Ieſum (verbo *Iuncker* nobiles compellari ſolent) in auxilium vocaturos, blaſphemabant: tam vaſtos præterea in Confœderatorum regionibus fumos excitaturos; ut Sanctus Petrus, Cœli Ianitor, portas aperire minimè ſit auſurus; Deumque ſummæ inſidentem iridi, præ ſæviente æſtu, pedes ad ſe trahere oporteat.

Flagrante bello, vitulum, Benedüri in Eſtionibus, baptizaverunt; illumque *Amman Rudi* (Miniſtralem Rudolphum) vocaverant: ſic abominandis picturis & dicteriis (Confœderatorum cum beſtiis commixtionem mentientes) impietatem ſuam aperiebant. Confœderati verò, poſtea loco potiti, & juſta ira commoti, illum combuſſerunt.

Die 6. Febr. ſexcenti ex Cęſarianis Rhēnum tranant; Rheguſcos depopulari volentes. Hi ab Helvetiis fortiter repelluntur. Mox Tigurini & Glaronenſes, ſuis Aſmatii auxilio veniunt.

Curiales interea Oenipontani, ab Engadinis & Vallis-Monaſterienſibus, juramentum fidelitatis, connivente & aſſentiente Epiſcopo, expetebant: ita enim in compoſitione, per nominatos duos Epiſcopos facta, ſtabilitum fuiſſe affirmabant. quod tamen in tranſſumpto &

exem-

exemplari literarum, Rhętis dato, (quod penes se Henr. Ammanus, Curiensium ductor habebat) minimè apparebat: sic ergo blanditiis aliqui Cathedrales, sub GasaVenæ, (locus situs est interTubériũ & Glorium; ita, quod ibi metalla purgarentur, dictus) ab Episcopo & Cæsarianis inducti, illud præstitere. Major pars autem, cum cæteris Vallis-Monasteriensibus & Engadinis, viriliter recusavit. Nona ergo die post compositionem factam, AthesiniCæsariani irati, Monasterium Virginum, unde antea pulsi fuerant, vi occupant, ignique consumunt: Abbatissam, Emeritam Plantam, cum tribus aliis monialibus abducunt.

Hæc cum viderent confœderatiRhęti; finibus suis de præsidiis providere volentes, ad Clivum S. Lucii, (locus ita dictus, quod illac quondam D. Lucius, cum in Rhætiam superiorem, convertendi populi ad Christianam fidem, iret, transcenderit) ubi transitus admodum strictus, & ad arcendas irruptiones Cæsarei exercitus commodus; aliquot milites, sub duce Schonouglio, apud Ciceronianos Ministrale, ponunt.

Ludovicus autem, è familia Brandisia natus, Vallis-Dulcis Dominus, & Cæsaris dux, cum aliis nobilibus, ex propinquis

pinquis locis. militem, Velcurii congregandum, conſcribit. Multi tum erant ex Valle-Druſiana, qui ſervitutis nomine Brandiſio obſtricti erant: cum quibus potiundæ Rhætiæ; præſertim Lupini oppidi, quod parebat ipſius fratri Sigiſmundo, recta ad S. Lucii Clivum tendit. Præſidiarios Rhætorum, cum loco cedere non vellent, ferè omnes, una cum eorum Duce Schonouglio, cædit: & Lupinum (quorundam civium perfidia adjutus) ſtatim cum caſtro, eâdem die, quæ erat 10. Febr. occupat. Poſterâ die Malanſiani & Gennienſes, in ejus verba jurare coacti ſunt. In oppido rebus ſuis non admodum fiſus, 400 præſidiarios, ex Valle-Druſianis & Brigantinis, ibi relinquit: ipſe, cum Rhætos ex caſtri ſpecula adventantes videret; una cum uxore fratris, & aliquot nobilibus, aſſumpta potiore ſupellectile, ad Vallem-Dulcem ſecedit. Clivo S. Lucii prius, equeſtri & pedeſtri militari manu, providerat.

Fama, de capto Majævillæ dominio, ſtatim ad vicinos Rhętigojos & Curienſes perlata; Rhætos omnes in arma vocat: qui Helvetiis, confœderatis ſuis, omnia veloci curſu nuntiant. Tumultuariè interim ad loca capta feſtinant: conſilio prius ad ædem D. Volgangi,

in nemore, (non procul ab oppido Lupino) cum Helvetiis inito; cujus summa: ut Rhæti eo vespere ad Clivum S. Lucii se conferrent, & diei sequentis summo mane, hostes incautos ibidem aggrederentur; Helvetii vero superato Rheno, Cæsarianos in vico Balzares exciperent.

Rhæti, pro executione consilii, ad locum destinatum veniunt: hostes jam cœnaturos, nullisque positis stationariis, inopinatos, (rati præveniendum tempori potius statuto, quam talem occasionem negligendam: insuper ad vindicandam cædem suorum præsidiariorum, quorum sanguinis vestigia adhuc cernébant, cupidi) summo cum impetu, & alacri animo, adoriuntur: eos in fugam agunt: aliquot illorum trucidant. Hic, ex Cæsarianis unus saucius, & in ipso ferè mortis articulo constitutus; cum Rhætos insectantes videret; à subsannationibus adhuc abstinere non potuit: mugitumque tauri instar edidit. Ex Rhætis igitur miles quidam accurrit, eique genitalia abscindit; dicens: hoc modo in patria nostra tauros mugientes castrare solemus.

Mox, cum ad fontem S. Catharinæ (locus in ipsis finibus est) devenissent; alium militum manipulum inveniunt.

Acie

Acie itaque instructâ, eundem adoriuntur; & ex eo 600. cædunt. Inter hos Vlmensis Civitatis Signifer inventus fuit, qui vexillum dentibus prehensum mordicus retinens, multis confossus vulneribus, dimittere noluerat. Reliqui fugantur, & aliis Cæsarianis adventantibus timorem & fugam communicant. Illos Rhæti, superato hostium vallo, ibidem structo, ad vicum Balzares, & ulteriùs ad nemus Trisiense usque persequuntur. Opaco autem noctis præpediti, in eodem vico Balzares domum incendunt, ad se mutuò dignoscendum: cœnamque ibidem, more militari, satis lautam, ab hostibus paratam, ipsi sumunt. In hoc prælio, ex Rhætis octo tantùm cecidêre. Inter alios gloriosè se gessère, Hercules à Capaulo, Lombarenus de Lombareno, & Ioannes Frantius Ilantinus.

Helvetii, audito fragore machinarum bellicarum, ex castro Guttenberg (cui præerat Vldericus à Ramshaug) adversus Rhætos exoneratarum, eisdem mille auxiliarios mittunt. Sed cùm illos, qui hostem insecuti erant, non invenirent: instructâ acie, per totam noctem in armis, penes dictum castrum, manent; atque Cæsarianorum manipulus, è prælio profugus, prope ipsos: utrique ita quie-

ti,ut neuter alterius proximam ſtationem animadverteret.

Sequente die,quæ erat Martis,12.Feb. Helvetii totis viribus, vadato Rheno (hoſtium copiis fruſtrà eos impedire conantibus) ad pagum Treiſam contendunt. Rhæti,è loco pernoctationis ſuæ (ubi Sexamienſes ſex, cum presbytero, omnes vino obruti, & in longam diem uſque ſtertentes, ab hoſtibus occiduntur; presbytero captivo facto) prorumpentes Helvetiis ſuppetias ferunt,& ita prælium Treiſæ crevit. Ex equeſtri & pedeſtri Cęſarianorum numero,350.occubuêre: ex victoribus ne unus quidem. Reliqui hoſtium per montē Treiſienſem fugati,in manus mille illorum Helvetiorum, Rhætis auxilio miſſorum, incidêre: de quibus plurimi occiſi. E 600. qui in templum confugerant, 200. Vallis-Druſiani erant: ad quos ſervandos, tota Vallis Druſiana, cum incolis Treiſæ, fidelitatem Helvetiis & Rhætis jurant: quam tamen mox, defectione ſua ad Cæſarianos,iterum violarunt.

His peractis,eâdem die, Vallem Dulcem, ubi Caſtrum Ludovici Brandiſii erat,petunt Helvetii & Rhæti.Illo, de ſe dedendo, cum ducibus tractante: caſtrū interim à gregariis militibus(ut quidam ſcribunt) occupatur,ſpoliatur, & combu-

buri-

buritur: ubi in cellâ vinariâ tredecim combibones, ignis obliti, fumo tandem pereunt. IpſeBrandiſius, cum fratre Volgango, captivus factus; mox Rapersvillam ablegatur. 13. Febr. Rhæti, ita ſuadentibus ſociis, ad obſidendum oppidũ Lupinum remigrant: cumque vi rem gerere vellent, obſeſſi gratiam implorantes, ſe dedunt. Sigiſmundus & Doricus Brandiſii, ante dictorum fratres, in caſtro ibidem inventi, Curiam ad fratrem eorum, Præpoſitum Collegii Curienſis, captivi deducuntur: Præſidiarñ & ipſi Curiam mittuntur. Mox tamen, lytro perſoluto, liberati illi fuerunt. Quatuor (inter hos Ioan. Volfius Ort, & Vldericus ab Eccleſia) ex civibus Lupinianis, proditionis, uti ſupra memoravimus, accuſati, decollantur: Caſtrum Lupini, ut etiam Aſpermontum, ſupra Gennenſium ſitum, more bellico captum, & à Schlandersbergiis tunc detentum, devaſtantur.

Poſt hæc ſtatim, 16. Febr. ex Griſæis & Cathedralibus aliqui, Davoſium miſſi, quæcunque eo in fœdere ad Auſtriacos pertinebant, ſibi vindicant: caſtrumque Caſtrenſe, in Valle Rhæticona, occupant.

Die 20. Febr. Helvetii Ranckvillæ caſtra ponebant: Cæſarianis, quorum

 nume-

numerus circiter 10000. erat, Hardæ (locus est non procul ab oppido Brigãtino) castrametantibus. Cumque utrinque se levibus velitationibus stationarii milites, ad Hochstam S. Ioannis (locus eminens sic vocatur) tentarent; & Cæsariani Hardam usque fugarentur: ibi totus hostium exercitus inventus fuit paratus. Helvetiorum cohortes omnes interim à suis velitatoribus admoniti, convolant undique, & cum hostibus pugnam summis viribus ineunt: quorum 5000. occidunt; omnibusque eorum suppellectilibus ac impedimentis bellicis potiuntur.

Victores, à prælio in pago Hardâ cõmorantes, in supremâ contignatione ædium quarundam, ubi Rapersvillani hospitabantur, inveniebant simplicem Suevum ex pugna profugum, & ibi latitantem; is in conspectum militũ productus, & in genua procidens, veniam his verbis petebat: O chara & proba ora vaccina, (*Küemüler*: ita Helvetios adversarii per contemptum vocabant) miseremini mei miseri! Hi verò iram cum risu & minis miscentes, eccur eorum gratiam ita contumeliose imploret, rogitant: ipse illachrymans, Deum & sacra testatur, se alio eos nomine apud suos nunquam audivisse nominatos,

tos, nec de alio ſcire. Atque ita, ſimplicitati ejus indulgentes; ipſum in pace dimiſere.

Eàdem 20. die, Henricus, Epiſcopus Curienſis, Caſtrum Fürſtenburgum, ubi à tempore tractatæ pacis commoratus fuerat, blandis & largis deceptus promiſſis, Cæſarianis contra Cathedrales ſuos tradit: inanis ipſe Oenipontum ablegatur: tandemque in miſeria (digna proditionis pœna) diem ſuum Argentorati claudit. Hoſtes caſtrum, ablata ſupellectili, comburunt. His moti Rhæti, cætera Epiſcopatus caſtra occupant, & communiunt: Bellofortum (die 4. Martii) & Strasbergum (die 6.) Auſtriacorum arces, in fœdere decem-Iuriſdictionum ſitas, reliqua duo fœdera capiunt, & igni ſacrant.

Die 9. Martii, Rhæti, duce prædicto Henrico Ammano, per Engadinam inferiorem, Oenotrium (vicus amplus in confinibus eſt) petunt, occupant, & ſpoliant: ex hoſtibus 6. occidunt. Rhætorum tunc duo deſiderati ſunt.

Poſterâ verò die, Cæſariani parati, eos ex inopinato, & vino obrutos, adoriuntur, & loco cedere cogunt: multis priùs domibus igne abſumptis. Singularis tum virtus fuit, Herculis Pauli Curienſis; qui in ipſo incendio, Cæſaria-

nis vexillum , cui Aquila rubea coronata pro insigni erat, eripuit,& ad suos detulit.

Die 24. Mart. pugnatum fuit ad locum Sylva fratrum dictum, non procul ab urbe Basileâ. Cæsarianorum sub duce Friderico Caplero,8000.erant: ex quibus 600. cæsi. Ex mille autem Helvetiis victoribus, unus cum gloriâ mortuus est.

Die 25. hostium ingens numerus ad 15000. Rheno superato , in Rheguscis multa loca , ad Abbatem S. Galli pertinentia ; duos item vicos, Vlderici Baronis ab Alto-Saxo, Helvetiorum fautoris ; & Cambsum , quod Suitensium & Glaronensium ditionis est , spoliant & comburunt : atque ex Helvetiis , qui incauti oberrabant,75. occidunt. Sed concurrentibus undique Helvetiis ex locis præsidiariis,hostes loco cedunt, 150. ex eis desideratis. In tumultuario hoc prælio,Ioan. Valus Glaronensis,à suis commilitonibus casu aberrans,& à 20. equitibus hostibus circumventus, nactus locum defensioni aptum, strenuè se hastâ prælonga defendit; eorumque tres equo dejecit. Heroicum factum miratus Ioan. Nicolaus àBrandis,eum humanis verbis compellat,ut se (promissa prius salute) dedat: quo facto, Velcuriam ductus, ab om-

ab omnibus singulari cum laudis admiratione conspectus fuit. Pòst etiam liberè dimissus, testimonium hujus facti publicum ab hostibus in scriptis obtinuit.

Crebræ interim inter Helvetios & Cæsarianos, in loco Suaderloch, (nemus est non procul ab urbe Constantia, quæ ipsa etiam Suevico fœderi se conjunxerat) ubi Helvetii præsidia sua habebãt: itemque apud Rheguscos, in Valle Leimiâ, & aliis in locis, velitationes erant. Tandem, undecima Aprilis, in dicto loco Suaderloch, ad prælium apertum deventum est. Cæsarianis notum erat, quod 7000. Helvetiorum in Rheguscis essent. Volfius ergo Comes à Fürstenberg, Cæsarianus dux, ex urbe Constantia & Richenovia, 8000. suorum colligit: Ermatingen, Tribeltingen & Mannebach summo mane occupat. Ex præsidiariis Helveticis, quorum 400. erant, 73. incautos trucidat: cæteros fugat. Classicum inter proxima Helvetiorum præsidia canitur: quorum ad 1500. congregati, hostes prædà onustos, & Constantiam repetentes, inopinatos, ex proximo nemore, sub vesperam adoriuntur: 2500. circiter occidunt. Multi in proximo lacu & Rheno suffocati; & ita eodem die victi & victores extiterũt.

Vnum ſolum ex ſuis Helvetii, in hoc ultimo conflictu, amiſere: præda tota recuperata fuit. Helvetii & Rhæti in Valle-Dulci caſtrametati erant, & cum deſiderio copias hoſtium, quæ in Valle-Druſianâ conſtructo fortiſſimo vallo delitefcebant, exſpectabant: ut nempe caſtro Guttenberg, à Rhætis in eum finem obſeſſo, ſuppetias ferrent. Sed, cùm nemo prorumpere vellet: 20 hujus menſis, inſtructa acie, Vallem-Druſianam, ut hoſtes retrò aggeres opprimerent, petunt. Cujus rei conſcii hoſtes, claſſico dato circumvicinum populum undique ad aggeres ſuos, & Fraſtentiã, retrò aggeres ſuos, convocãt. Parti exercitus Helvetici, mons altiſſimus, Lanzegaſt dictus, ſuperandus erat: id quod Henricus Vollebius, Vranius Dux, cum 2000. ſelectis, feliciter præſtitit. Hi Præſidiarios ibidem, quorum 1500. minarum foſſores, præ cæteris celebres erãt, & chalybea cohors ob fortitudinem vocabantur, audacter aggrediuntur, & cædunt; ita ut 200. tantum elapſi ſint: qui in manus reliqui exercitus Helvetici incidentes, trucîdantur. Aggeres nullo labore occupantur: ubi Cæſariani reliqui, in duas acies diſtributi, eadem virtute ab Helvetiis, (qui ſe, dum hoſtium tormenta bellica exonerabantur, humi

pro-

proſtraverant) funduntur: fugitivi verò in Rhætos, ad ſarcinas & impedimenta bellica cuſtodienda ordinatos, incidunt. Sic igitur ab utraque parte preſſi, plurimi in Illum flumen ſe præcipitant; quos cùm cives Velcuriani à longinquo advehi aquâ viderent, rati Helvetios ſubmerſos eſſe, ſignum lætitiæ, campanarum omnium ſono, excitant: aſt propius eos conſpicientes, & pro ſuis agnoſcentes, in luctum & funebrem ſonum campanæ pulſantur.

Ex hoſtibus circiter 3000. extra aquã occiſi ſunt. Inter hos, ſtrenuè ſe defendens, occubuit Ioannes Nanus à Nænzinga. Mille circiter aqua ſuffocati. Prędam ingentem victores adepti ſunt; & ex ſuis undecim tantùm amiſerunt: inter quos fuit, nunquam ſatis laudatus & fortiſſimus Vir, Henricus Vollebius Vranius; qui cum Vlderico, Barone ab Alto Saxo, præ cæteris gloriæ coronam meruit.

Oenotrio, ut antè monuimus, à Rhętis relicto: præſidia caſtris, Remuſienſi & Ardetiano, ac aliis, imponuntur: quę tamen paulatim, cùm ab hoſte, alibi occupato, non premerentur, dilabuntur. Tirolenſes autem, adventu Cæſaris ex Menapiis, (qui hodiè Geldrii) ad proximos Harudes, (qui nunc Briſgoji)

 exhi-

exhilarati, animosos magis se ostentant: ut qui copias etiam ingentes in promptu haberent. Conscripserant enim, ultra ordinariam totius regionis Athesinæ militiam, mille & quingentos Lanciferos: ita ut totus numerus ad 15000. se extenderet. Hos in Vallem-Venustã, Laudum usque deducunt: ibique propè in Casa Venæ, intra Laudum & Teberium, vallum fortissimum, ex lignis cõtignatis, & terra expletis, ab uno montis pede ad alterum tendens, (sic ut transitus clausus esset) construunt. Engadinam inferiorem ad Pontem altum usque, occupant: resistentes incolas occidunt, vicos decem deprædantur & incendunt: captivos (quorum multi erant) triduanâ inediâ templis inclusos vexant: iisdem, ut cæteris locis parcerent, contributio pecuniaria imponitur: quam cum in promptu pendere non valerent; ex primariis regionis obsides triginta tres secum, donec promissa summa persoluta esset, Meranum deducunt. Populus in verba Cæsaris, præeunte Ioanne Schulero Davosiano, Imperatoris in castro Castrensi prius Præfecto, & nunc inter præcipuos duce uno jurare cogitur.

Ex Engadinis inferioribus multi, ad superiores transfugerant: qui cum aliis

Rhętis auxiliaribus, Cęsarianos in monte Valderâ (qui inter Zernetianos & Vallis-Monasterienses est) 11. Maii, levi prælio aggrediebantur: 27. ex hostibus interfectis; septem verò ex Rhætis, desideratis. ob densitatem nemoris, à prælio aperto utraque pars abstinere cogebatur.

Reliqui interim confœderati Rhæti, fata suorum miserati, (Vallem enim Monasterii, hostes, copiis ingentibus & aggeribus suis confisi, iterum igne vastaverant) cum quatuor millibus selectis, ipso die Pentecostes, Engadinam inferiorem petunt: posteraque die in Vallem Monasterii deveniunt. Horum adventus ab hostibus, irrisoria potiùs, quàm militari provisione, excipiebatur. Ampullas enim & sesquipedalia verba, more consueto, projiciebant: non solum Confœderatis, sed universo orbi, retro vallum suum securè insultantes. Vnus tamen Ioannes Nicolaus à Brandis, (cujus antè mentionem fecimus) Cæsarianorum Cataphractorum dux, ipso Pentecostes festo, suas ipsemet inungebat ocreas; cæteris mirabundis, deque violato festo increpantibus, respondens: Si Rhæti Grisones, ut fama constans est, adventant: (horum enim virtutem indomitam ad Clivum S. Lucij, ubi

cii, ubi in festis Bacchanalibus sanguineam choream cum nostris duxere, & alibi quoque cognovi) qui cras ocreas suas inunget, illi axungiam & ocreas ipse, quibus per vitæ curriculum usurus sit ultrò contribuam. Atque ita fuga matura salutem suam, reliquis admonitis, quæsivit.

Die Martis proximâ, sub noctem, à Rhætis, de aggrediendo hoste, consilium capitur. Seliguntur, pro exsecutione ejus, ex toto exercitu aliquot; qui cum magna parte Engadinensium, & Vallis Monasteriensium, quibus omnium locorum anfractus ibi noti erant, montis altissimi, Schlingæ dicti, crepidinem ea nocte superent; & hostes, retrò memorata valla sua, à tergo aggrediantur. Monte ipso tandem, magno labore, superato: (opacum enim cœlum erat: ita ut aliqui errantes Scholium, in Engadinam inferiorem, pervenerint) sociis, prout conclusum erat, stabulo incenso, & expanso velo candido, signum dant. Per descensum Montis, hostes, invocato Nomine divino, die Mercurii, 22. Maii, viriliter aggrediuntur. Equitatum primo, sibi obviam factum, ad peditatum usque, in tres acies divisum, fugant: ubi equites cedentes, seque cum primo peditatus manipulo conjungen-

jungentes, fortiter pugnabant. Ex Rhætis non pauci, præsertim tormentis bellicis petiti, occubere. Sed tandem & illi fugantur. Secunda verò peditatus acies, à nostris etiam sternitur & dissipatur: ambiguâ tamen adhuc Martis aleâ; adeò ut reliquus exercitus crebris nuntiis, qui arma sanguine madida ostentabant, sollicitaretur. Statim ergo omnes, in tres manipulos divisi, quorum etiam aliqui per flumen Rhamum, lumbotenus festinabant, (antea, uti quidam ajebant, à Theodorico Freulero Glaronensi, castri Berenburg Præfecto, quacunque tandem intentione, præpediti) animo intrepidi, præsto sunt; ac post duram pugnam, superatis aggeribus & propugnaculis, hostes in fugam agunt. Horum alii, Glorium versus; (quos illi per oppidum ipsum, & ultrà, persequebantur) alii ad pontem Laudensem (quem hostes, per insidias, ut Rhætos præcipites darent, abscissis ferè subliciis, in damnum proprium construxerant) contendebant; plurimis ibi, in Rhamo flumine præterfluente, suffocatis: alii, per descensum Montis, iter versus Oenotrium sumebant; qui omnes propè, aut aquâ submersi, aut confossi sunt. Ex hostibus tunc, præter numerū in aquâ submerso-

rum

rum incertũ, ad 6000. occubuere: Rhętorum verò Grisonum ad 250. cecidere. Pugnæ præcipuus locus fuit in campo Casæ Venæ; non procul à Campis Malii: unde postea nomen retinuit. Prædam ingentem, omnis generis apparatus bellici, nacti sunt Rhæti: vexillum item Tirolense, & septem alia signa militaria.

Magna quidem omnium fortitudo tunc apparuit: ast heroicam laudem, præ cæteris, meruêre, Conradus à Marmore, Grallator dictus; Dominus Rhætii, cum duobus filiis, Rudolfo & Ioanne; Benedictus à Fontana; Suprasaxiensis; (qui strenuè vallum hostile superavit: cumque ab interiore sui parte cæderetur; unâ manu ilia saucia tenens, & altera defendens, inclamasse fertur: O macti virtute, socii estote; nec mei unici hominis casum moramini: hodiè enim, aut victores patriam, & fœdera vestra libera servare poteritis; aut victi perpetuum jugum etiam posteris relinquetis:) Lombarenus item de Lombareno, Gulielmus Ringius, Iacobus à Monte, Iacobus & Thomas Plantæ, Petrus Gulerus Davosianus, decem jurisdictionum fœderis dux præcipuus. Bombardarii etiam duo; alter Gallus, à Ioanne Iacobo Trivultio, cum qua-

tuor

tuor colubrinis bellicis, missus; alter Rhætus, Vldericus Stubenvollius; in machinis displodendis strenui fuere. Durã autem sortem subivere obsides illi triginta tres Engadini. Cæsariani enim, ex prælio profugi, & toti exacerbati, Meranum venientes, obsides illos sibi dari petunt: secus, vim & incendium oppido minitantur. Eos igitur inermes, & qui nihil aliud, nisi arma sibi ad fortiter occumbendum dari, efflagitabant, (ex quibus Ianus Simon Barbleta Laviniensis, & Balthasar Claudebulius Susiensis ereptis ex manibus hostiũ bipennibus, diu se defendêre) in frusta, manibus pedibusque abscissis, partiuntur.

Victores Rhæti, nonnullos in Vennonibus pagos depopulantur, incendio (par pari referentes) absumunt. Et quisque, nullo post se militari relicto præsidio, præda onustus, (ubi multæ Engadinæ mulieres maritos & victoriam secutæ erant) domum repetit.

Cæsar interea, qui Friburgi Brisgoiorum erat, de infelicibus suorum præliis certior factus, Velcuriam venit. inde Vallem Drusianam, cum collecto exercitu, cujus major pars equites erant, petit. hinc Engadinã, 8. mensis Iunii, invadit.

Omnia loca, ad fontem Merulam usque, (qui in medio superioris Engadinæ

est)

est) milites igne devastant. Incolarum aliqui, Zutienses putà & Scanfienses, visa hostium sævitia, proprios pagos, defossis in terram prius bonis magis preciosis mobilibus, ipsi incendunt: & per montem Albulam, Curiam versus refugiunt. Dux Equitatus erat Ioannes Comes à Sonneberg: qui etiam auxilia, à Ludovico Moro, Mediolani Duce, Cæsari missa, excepit: hæc vero per Lavinium & Casannam montem, Maratius Laviniensis, faber ferrarius, homo surdus, ad Cæsarianum exercitum perduxit.

Ioannes Schuolerus Davosianus, Cæsarianarum copiarum ductor, ad Rhætigoios opprimendos, destinatus erat: verùm ad confinia ubi ventum est, militi edicit: se quidem eum in Rhætigoiam, quam cernerent, ducturum; cæterùm de recessu sibi quisque ipse consuleret. Sic gravius onus, reflectere gradum, quàm descendere, quisque secum reputans, ad suos in Vallem Drusianam revertuntur. Apud Cœnobianos tamen Rhætigoios, quidam incolæ, Cæsari faventes, & cum desiderio militis adventum exspectantes, apparatum lautum, de more regionis, pro excipiendo milite, instituerant. Quidam ex eis, cum nullum aliud signum militare,

ad declarandum animum ſuum, haberet; uxoris veſtem rubram diſſecuit, teſſeram inde Auſtriacam ſibi texens. Hic proinde, ſedatis rebus hujus belli, ab Imperatore, hominis ſtudium admirante, liberaliter tractatus fuit.

Rhæti, de his inopinatis Cæſarianorum irruptionibus per Engadinos certiores facti, ſocios undique de auxiliis interpellant; & extemplo Engadinam petunt. Cæſariani, eorum adventum & conſpectum non ſuſtinentes, celeri gradu recedunt. Adſunt Helvetii, Tigurini, Vranii & Glaronenſes; ac per montem Albulam, ad Rhætorum exercitum Malſî, veniunt. cæteri, Davoſium uſque: ubi per feſtum D. Ioannis Baptiſtæ, parochialis Eccleſię patroni, commorantur. Mox rumor inter eos ſpargitur: Cæſarem, relictis Vennonibus, per montem Arulam, cum exercitu ſuo alio diſceſſiſſe; & ab alia parte irruptionem parare. Proinde, potiore ſuffragiorum voto, iter eo flectunt. Rhæti interim Vennonum regionem deprædantur, ad caſtrum Bellum uſque, ubi aggeres Cæſarianorum erant. tum in velitatione ſemel viginti ſex Engadini; ex hoſtibus vero longe plures, occubuêre. His perterriti Meranenſes, cum circumvicinis pagis ma-

gnam pecuniæ ſummam, qua ſe à depopulationibus ſervarent, offerunt. Helvetii vero, qui Malii caſtrametati erant, de ſociorum deliberatione, Cæſariſque profectione certiores facti, ulterius progredi, inſcio ipſorum magiſtratu, recuſant. atque ita re infecta diſceſſum fuit.

Cæſariani, de Rhætorum & Helvetiorum profectione ad Vennones plenè informati, copiis ingentibus undique collectis, per Clivum S. Lucii, (eo uſque enim exploratores ſuos miſerant) Rhætiam occupare ſibi imaginantur. Sed claſſico per Rhætiam & Sarunetum ditionem dato, Helvetii, qui patriam repetentes, Vallenſtadium uſque jam pervenerant, confeſtim revertuntur: quorum adventu hoſtes perterriti, pedem reflectunt: à Confœderatis tamen, ultra præſidium ordinarium, 600. alii milites, in Clivo S. Lucii relinquuntur.

Hoc flagrante bello, multæ prædæ pecuariæ, à Cæſarianis, ex Engadina, Rhætigoia, nempe ex Caſtrenſium & Acerſienſium montibus, & convallinorum alpe Silvapina, Valle S. Antonii, ac Sturvia, ditionis Majævillanæ, aliiſque locis confœderatæ Rhætiæ, ſunt abactæ: aliquot etiam homines interfecti; alii captivi abducti. Rhæti quoque

vicissim, præsertim Engadini, mutua deprædatione, gnaviter hostes vicinos sunt ulti.

Ludovicus Maurus, Mediolani Dux, res Cæsaris minus prosperum sortiri effectum cernens, pacem, per Legatum suum, Galeatium Vicecomitem, sollicitat. Idem, Rex Galliæ, Ludovicus XII. per Legatum suum, Episcopum Castelli, ast alio fine, tentat; Confœderatis prius ex vigore fœderis, bellicis tormentis, cum apparatu necessario Solodurum usque, subsidio transmissis. Imperator autem, vano Astrologorum judicio, seductus, victoriam certam de Helvetiis sibi promittit, proindeque pacis studio minus tenetur.

Dum hæc ita tractantur: Præsidiarii Cæsariani 500. qui Pfuntii in Valle Oenanâ erant, 18. Iulii, per Samnonum, (vallis hæc ad Engadinam inferiorem pertinet) ad Celinum vicum deveniunt. Populus tunc exsequiis mortui cujusdam intererat: in ædibus mortui anus quædam, Lupa vocata, prope ollas, ad parentalia paranda, relicta erat. hæc ab exploratore hostium, de tanto apparatu interrogata, respondet: Pro adventante Rhætorum ac Helvetiorum exercitu parari; & interim elata voce suos è templo evocans. Hi ergo

arreptis crucibus, quibus pro vexillis utebantur, hostes intrepide adoriuntur; & ex eis per nemus dicti vici fugatis, 47. occidunt. Hostium multi, de proxima rupe, se præcipites dabant; ita ut ultra centum ex illis occubuerint: aliqui etiam captivi detenti: ex victoribus autem nullus desideratus fuit.

Ejusmodi argutum responsum, paulo post, Cæsarianis exploratoribus dedit etiam alia mulier, in pago Cernetii. Cum enim ignes in montanis, pro more regionis ad arcendam pruinam, ne segetibus obesset, excitati essent: Helvetiorum & Rhætorum exercitum, Davosio, per montem Flolam adventare illa dicebat; hosque fumos excitare: speculatores igitur ad suos reversi, eos à proposito opprimendæ regionis deterruere.

Quotidianæ etiam Helvetiorum cum Cæsarianis erant velitationes, & excursiones in Latobrigos, Tulingos, Sequanos. Et hostes vicissim, Helvetiorum fines infestare non cessabant.

Tandem, ad castrum Dornaccum, quod Solodurensis ditionis est, 22. Iulii, ad prælium apertum est deventum. Cæsariani, duce primario Comite Henrico à Furstenberg, (qui penes se Burgundos equites, à Philippo, Imperatoris Maximiliani

miliani filio, cum quatuor millibus Geldriis selectissimis, missos habebat, adeò ut totius exercitus numerus ad 15000. ascenderet) castrum Dornaccum obsidebant. Helvetii, ad solvendam obsidionem, prompti adsunt, & hostes incautos obruunt. Admonitus namque ab aliquibus Comes, ne ita secure in camisiis & crepidis milites obambulare sineret, utque stationes vigilum consuetas institueret; Helvetiis in aliis locis, prçsertim Suaderloch, laborandum esse, respondebat; nec instar nivis ubique decidere: qui timeret, loricam induere jubebat. Multi initio, inter suos rixam exortam rati, ad pacem conclamant: mox verò, ubi hostem adesse vident, strenuè se defendunt; Geldrii præsertim, & equites Burgundi. Supervenientibus verò Lucernatibus, & Tugianis, locum Cæsariani dedere; ex quibus ultra 3000. una cum exercitus duce, cæsi. Helvetiorum etiam plus quam centum tunc occubuere.

Hoc ex octo prçliis campestribus (post illa, ad Clivum S. Lucii, Treisæ, Hardæ, ad sylvam fratrum, in nemore Suaderloch, Frastentii, in campis Casæ venæ seu Malii) ultimum fuit: quæ omnia intra quinque fere mensium spatium gesta sunt. Singularis Confœderatorum

pietas, mutuus amor & fides, cum summa celeritate & vigilantia conjuncta, tam gloriosam victoriam paravit. Caesarianorum in illis ultra 15000. cecidere; Confoederatorum non ultra 800. desiderati. Pacem igitur, majori studio, quam unquam antea, Mediolani Ducis Legatus promovet. Caesar quoque adversitate fortunae territus, ad eam inclinat: nec ipsi victores ab ea alieni sunt. Tandem Basileae, (habitis prius Comitiis Lucernae, Scaphusii, & alibi) 22. Sept. pax utrique parti acceptabilis, praesentibus partium Oratoribus & Deputatis, concluditur.

EXPLICITI è BELLO SVEVICO, qua brevitate fieri potest, alterum quoque, cum Io. Iacobo Medicaeo, arcis Mussii Praefecto, gestum, enarrabimus. Iste, Bernhardini, civis Mediolanensis, & Medicinam ac Chirurgiam exercentis, filius fuit; & inde Medichinus dictus, quanquam moderni aliqui scriptores, ejus familiam, à Medicaeorum Florentinorum domo, quorum aliqui factionibus pulsi Mediolanum devenerint, deducant. Ab ineunte aetate, militarem ille spirabat animum: proindeque ad interficiendum Hectorem Vice-Comitem, Monsignorinum dictum, facili negotio conductus, una nocte, facinus illud perfecit.

fecit. Cædis autor credebatur Hieronymus Moronus: qui, conſpenſationis ergò, ad Præfecturam Muſſii, à Blaſio Mallacrida detentam, Medicæum promovit: (Caſtrum hoc à Io. Iacobo Trivultio initium habuit: in cujus ignominiam, Anno 1500. exciſum, Anno 1508. eorundem impenſa, qui diruendum curaverant, reſtitutum fuit.) Mira autem aſtutia Medicæus, in caſtro hoc adipiſcendo & retinendo, eſt uſus. Cæſaris enim & Sfortiadum partes primo ſecutus; cum Franciſcus, Galliæ Rex, qui totis viribus Papiam tunc oppugnabat, in exercitu ſuo ſex mille Rhætos haberet: hoſce ut Regi ſubtraheret, conſilio cum Cæſarianis habito, ſocium ſibi aſſumit Gerardum, Comitem de Arco, quondam Comi Præfectum: quem, collecto aliquo milite, ad locum Pizium dictum, non procul à Malaguarda (Comitatus Clavennæ pago) ſubſiſtere jubet; viginti duobus ſelectis, duce Franciſco Matto Cremonenſe, præmiſſis.

Anno 1525. 8. Ian. ad oppidum & caſtrum Clavennæ noctu deveniunt, & in locis illis ſaxoſis latitant: donec Commiſſarius Rhætorum, Volfius Sylveſter, aſtu, ut ferebatur, quorundam incolarum ad cœnam evocatus, (alii ſcribunt, Commiſſarium, cum filio manu ducto.

ad equile accedere voluisse; simulque tres proditores simulasse ipsi reducere captivum facinorosum, qui paucis antè diebus è carceribus ei aufugisset; eoque nomine illum eis obviam ivisse) ad castrum rediturus, in manus ipsorum incidit; quem illi captum ante portam Castri deducunt; & mortem, admotis jugulo pugionibus, interminantur; nisi claves per familiam, quæ ex solis fœminis in arce erat, ipsi tradi curaret. Ille fortiter restitisse fertur; & familiam, ne claves dejicerent, sæpius inclamasse. Vxor autem & filiæ, vitæ mariti & patris timentes, eas tandem tradunt. Castro hoc stratagemate capto; urbem quoque non magno labore adipiscuntur: cui Franciscus Mattus, absente Medicæo; castro verò, Capitaneus Bologna, imperant.

Hoc felici rerum successu, Triumpilinos populos, (Rhætorum ibidem Commissario, Conrado Planta Cernetiensi, viro strenuo, in patria ægrotante, & ejus vices obeuntibus filiis adolescentibus, Ioanne & Conrado; qui vix Tyranni manus per Montungum, Misaucum versus, effugêre) in suam potestatem redigunt. Audacioresque facti, ponte super Lario, ubi angustior is est, structo, Volturenæ expeditionem statuunt.

tuunt. Alebii aliquot Vallis incolas fundunt: vicum capiunt & diripiunt. Mox cum equitatu ulterius progressi, cum obvium haberent Vallis Gubernatorem, Ioannem Traversium, (celerrimo cursu, è castro Furstenburg, quo se Reip. causa contulerat, cum de capto oppido & castro Clavennæ certior factus esset, in Volturenam reversum) cum aliquot Rhætis confœderatis, cæteris Volturenatibus; non procul à pago Talamona, (Morbenium jam captum erat) equites illos retro agunt, & ex tota valle fugant: Morbenium oppidum recipiunt; &, quo valent modo, ad reliquorum Rhætorum adventum communiunt.

Rhæti confœderati, classico dato, undique convolant: CommissariumCastaneti, in pago Prægalliæ inventum, Plurium deducunt: eumque per furorem, non quod proditionis convictus; sed quod rei privatæ potius, quam boni publici, studiosus, non duos famulos, (uti præceptum illi erat; & ipse salarium proinde exigebat) alterumque ex eis non semper in castro habuisset; decollari faciunt. Oppidum statim obsident: urgentque ab una parte Prægallienses, cum sociis, qui per Septimum montem venerant.

Hos oratione prolixa, ad impetum
 facien-

faciendum sub vesperam, pluvioso admodum cœlo, excitat Gubertus Castromurus Scholasticus Prægallus. Sed in ipso conflictu, ad hostes, ubi frater ejus Pauletus erat, transit. Grisæos verò, qui Betti, ab altero urbis latere, erant; cum se ad Cathedrales conferre vellent; 700. Hispani Præsidiarii adoriuntur: quos illi viriliter cædunt, & fugant; partemque oppidi Vltra-Mairani occupant: (ubi fortiter pugnando cecidit Hilarius, Ammanus Sexamiensis) hostes ad ripam usque Metiolam Larii lacus insequuntur, & multos trucidant: ibique etiam alios adventantes, & de navibus descendentes, pari animositate excipiunt, & occidunt: multi in lacu & Maira fluvio submersi: adeò ut numerus interfectorum ultra 800. excreverit. Multi præterea capti, è quibus sartor quidam Clavennensis, arcis proditor, suspensus fuit. Hostium quoque suppellectilibus, & vexillis militaribus, potiti sunt Rhæti, ex quibus pauci desiderati. Dies conflictus, fuit 21. Ianuarii.

Rhæti interim, suasu præcipuè Ferdinandi Archiducis Austriæ, & Imperatoris fratris, (qui, Legatis propterea ad eos missis, magnam erga ipsos benevolentiam præ se ferebat) suos milites Ticino, è castris Galliæ Regis, revocant:

qui

qui etiam paulo post, liberaliter, dato trium mensium stipendio, à Rege dimissi fuerunt.

Militiæ autem Duces in Valletelina, Clavennam se conferunt; de obsidione oppidi & arcis deliberantes. Hac arrepta occasione, Comes de Arco, cum 1500. militibus, quorum multi Neapolitani erant; Vallem (ubi milites, ducibus destituti, secure per vicos hinc inde exspatiabantur) denuo invadere statuit: lacui dominatus, viam prope præsciderat: ita ut duces, per montem Berninam, in Vallemtelinam redire cogerentur.

Die ergo 2. Febr. hostium adventu & descensu ex navibus, jam cognito; omnes, sacris peractis, & cibo refecti, à Morbenio & Trahona, (ubi Decem-Iurisdictionum fœderis exercitus erat; & eorum dux primarius, Ioannes Gulerus Davosianus) ad pontem Mantelli conveniunt: ad cujus præsidium, 60. hastatos relinquunt: reliqui ad vicum Dubinum, ab hostibus jam munitum, rapidè, confertimque currunt: in hostes impingunt; quos clivo quodam, post quem latebant, veluti vallo tectos, & acie instructa paratos, inveniunt, eosque intrepide adoriuntur. Illi nostrorum impetum, post displosa tormenta, non diù sustinuere; timoreque perculsi, terga

dare

dare cœperunt, & effusa fuga ad lacum pervenerũt; ubi à nostris, eos insequentibus, partim cæsi, partim Abdua flumine obruti sunt: pars per pontem, Abduæ impositum, cum Comite de Arco, evasit, Comumque petiit. Præter submersos in aquis, ultra 500. in campis mortui inventi: ex Rhętis quatuor tantum desiderati. Tribus hi signis militaribus potiti sunt. Strenue inter alios pugnavit Bartholomæus Salicæus Sondrii & Berbenni Archipresbyter: qui bipenni armata undecim hostium interfecisse dicitur.

Rhæti autem, qui prope Clavennam erant, oppido toti recuperando intenti, conveniunt cum Francisco Matto Cremonensi, Civitatis duce, qui morbum simulans (invito Medicæo) urbem dedit. Induciæ interim trimestres cum hoste fiunt: & arcis Clavennæ obsidio admodum lente procedit; multis ex obsidentibus domum profectis.

Durantibus his induciis, Rhæti Legationem Oenipontum, ad Archiducem Ferdinandum, mittunt; deque omnibus eum edocent: & cum, ejus præsertim suasu, suos Ticino revocaverint; sibi castrum Clavennæ cum Triumpilinis restitui, obnixe petunt. Ille, cum Legatis Ducis Mediolani, in-

ducias,

ducias, quæ Calend. Majis exſpirabant, in quatuor alios menſes, ad 14. Menſis Septemb. prorogat. Comitia Davoſi indicuntur: & ad Mediolani Ducem, pro ratificatione prorogationis, Legati mittuntur.

Diu multumque interim de pace tractant cum Rhætis, Ennius Philonardus, Epiſcopus Verulanus,& Scipio Vitellianus, Ducis Mediolani Legatus:qui proinde in Rhætiam venientes, omnium reſtitutionem firmiter promittebant; modo Legatos illi ad Ducem Mediolani deſtinent. Noſtri, verbis ipſorum fidem habentes, ſex Legatos eo mittunt. Hos Gabriel, frater Io. Iacobi Medicæi,(qui morbum ſimulabat) comitatur. Re autem infecta, cum ad ſuos reverti vellent; prope caſtrum Muſſium, à paratis ſatellitibus Medicæi, omnes (præter Ægidium à Monte, Præſidem fœderis Griſæi, qui Miſaucum petierat) capiuntur;& cathenis vincti ad eum adducuntur. De fide non ſervata conquerentes, contumeliis excipiuntur. Ille, nullam ſe eis fidem ſervare teneri dicebat: quotidieque illis ſuſpendium, niſi Rhætis ſuis ſignificent, ut caſtrum Clavennæ cibari permitterent, minitabatur. Durius autem, præ cæteris, cippo conſtrictos, tractabat Ioan. Traverſium Engadinum,

dinum,& Iacobum à Castromuro Turrianum, Prægallum: quod uterque militiæ dux fuisset. Ex decem jurisdictionum fœdere, erat Casper Hossang Davosianus.

Eadem ipsa die, qua Legati capti fuere, Bologna, Castri Clavennæ Præfectus, per colloquium cum Petro Simone Traversio, Rhætici Præsidii Præfecto, se castrum inopia pressum dedere velle simulat: sed insidiis interim structis, hostes Traversium sauciant, & cum socio capiunt.

Præsidiarii ergo nostri, adverso suorum casu magis inflammati, obsidionem, tormentis aliis bellicis, Misauco adductis, urgent. Medicæus vero, collecto exercitu ad 1500. Dalebium petit.

Rhætorum multi Trahonæ, ut diximus, castrametati erant: quos ille ex inopinato opprimere instituit. Sed magnanimo & forti gradu illi obviam veniunt: adeo ut, si aliquantulo velocius incessissent, ipsum in fronte aciei constitutum cepissent. Fuga itaque cum suis salutem ille quæsivit; non paucis eorum desideratis.

Eodem tempore, Marcus Grassus (ex consilio cum Medicæo composito; quo Rhætos utrinque conclusos obruerent) Vallem Bitti, per Vallem Saxeam, cum

500. scloppetariis, ingreditur. Nostri eum ad vicum Saccum excipiunt, & fugant. Idem postea reversus, & eminus nostros de monte scloppetis petens, ex tota valle pellitur. Interea, per Vallem Madre, (è conspectu oppidi Berbenni, trans Abduam) Io. Baptista della Campanea Volturenus, perfidus in Dominos suos, hostem in Vallemtelinam adducere studebat: transitus autem ipsi à Bergomatibus, Venetæ ditionis, quibus illa confinis est, inhibitus fuit, Rhætique ab eis statim certiores redditi, rebus suis providere.

Arx Clavennæ tandem, post diversos impetus, (aliqui 150. scribunt) commeatu & viribus destituta, à Bologna Præfecto, qui libere cum præsidio dimissus fuit, deditur; & cum castro Misauci, aliisque in Valletelina, funditus destruitur. Strenuam cum aliis ducibus operam, in hac obsidione, navarunt, Rudolphus à Marmore; Georgius de Georgiis Spelucensis, (quem Ioannes Traversius, in Vallistelinæ gubernatione, successorem habuit) & Petrus Simon Traversius.

Helvetiorum autem duo Legati, in tres alios menses inducias faciunt: & cum Rhætorum Legatis, ad castrum Mussii, pro liberandis captivis; qui in sextum

sextum mensem jam detinebantur, profecti, lytrum aureorum 11000. promittunt; & 5000. exprõptè numerant. Inducię hinc per 6. alios menses producũtur.

Brevi post pax, mediante Claudio Duce Guisio, initur: qui omnes Italiæ Principes & milites, contra Carolum Cæsarem, qui Regem Galliæ captivum detinebat, ad fœdus & unionem sollicitabat.

Gallorum partes jam Medicæus sequebatur: & infeliciter copias Rhætorum & Helvetiorum; uti suo loco explicabimus; ad Carathum, contra Cæsarianos duxit. Mox autem Cæsari reconciliatus, ejusque favore confisus, Duci Mediolani, Francisco Secundo, molestus esse cœpit: neque ejus imperium ulterius agnoscit. Totus fere lacus, à Nessio sursum, ipsi cessit: & Leucum additum est. Inde se Marchionem Mussii, & Leuci Comitem, vocabat: & præterea quotidie locum aliquem vicinum, homo inquietus, depopulabatur; omnesque occasiones dilatandi fines suos quærebat.

Volturenam, ob vicinitatem & amœnitatem, mente fixam semper tenebat: utque ea potiretur, fieri commode posse putabat, per promotionem fratris sui, Io. Angeli (qui postea Papa factus, & Pius,

& Pius 4. vocatus fuit) ad Epiſcopatum Curienſem: jamque annuo ſtipendio, Paulo Epiſcopo, pro renunciatione, promiſſo, connivente etiam Abbate S. Lucii, rem aſtute, pro more ſuo, aggreſſus erat: ſed hæc irrita, detectis conſiliis, ceſſere.

Franciſcus, Mediolani Ducatui à Cæſare plene reſtitutus, cum ſibi ab alio imminente periculo nihil amplius timeret; Hiſpanica præſidia, ex caſtro Mediolani & Comi, aliiſque locis, dimiſit. Medicæus itaque, ex cohortibus Laurentii, filii Ioannis Emanuelis, Hiſpani, Comi & Caſtri Mediolani Præfecti, ad 900. veteranos, exiguo ſtipendio conducit: ſpem magnam opimæ in Valletelina adipiſcendæ prædæ, ſibi addens. Loca Larii lacus, Valliſtelinæ & Clavennæ proxima, quæ tenebat, communicabat: fama ſparſa, ac ſi hæc juſſu Ducis Mediolani gereret. Ad quod credendum Rhæti animum inducere non potuerunt: ac proinde Martinum Bovolinum, Miſaucienſem Iuris peritum, & Vicariatus munere apud Volturenos functum, ad Ducem mittunt. Hic domum ad ſuos reverſurus, à quatuor prædonibus, à Medicæo conductis, prope caſtrum Muſſii, in dumetis, cum filio unico comite, occiditur.

Spem autem victoriæ illi addebant fautores, quos nonnullos in Valletelina habebat. Inter alios autem proditorie se gessit frater quidam Dionysius, Ordinis Prædicatorum, in cœnobio Morbenii: qui postea, cum duobus Rhætis, Gaudentio Surasto Casatiensi Prægallo, & Ioanne Andrea Suprasaxiensi, tertioque extero, de Larii lacus accolis, ex familia Rltiorum, proditionis sociis, in arboribus à Rhætorum exercitu, suspensi fuere.

Proditorum istorum ope adjutus, Morbenium, anno 1531. die Sabbathi, 12. Mart. noctu cum copiis suis conductis occupat: oppidum communit; fratre Gabriele ibidem, duce Præsidii, relicto. Rhæti confœderati, classico undique dato, tumultuarie accurrunt; & Volturenos, Sondrii congregatos, qui ulteriorem Vallis deprædationem, cum Gubernatore Vallis, impedire conabantur, secum assumunt: ad loca capta festinant: prope pontem S. Petri, (sub oppido Berbenni) in equites aliquot levis armaturæ, ex hostibus, incidunt; quos viriliter fugant, & cędunt: ac præsto congregatis signis, nullo ordine servato, contra ducum suorum voluntatem, (qui hostem, commeatu destitutum, brevi ad voluntariam deditionem

nem cogendum esse, suadebant) oppidum Morbenium oppugnant. Verum impetus isti, ut qui absque præcipuis bellicis instrumentis, ad oppugnationem requisitis, fierent, prorsus irriti fuere. Multi ergo ex Rhætico exercitu scloppetis, trabibus & lapidibus obruti, periere. Inter quos fuerunt Ioannes à Marmore, Rhætii Dominus, Suevico bello ante clarissimus; Dieteganus Salicæus, animo & corpore magnus; & Martinus Traversius. Sauciati etiam plurimi: ex quibus fuere, Rudolphus Salicæus de Promontorio, Prægallus; Paulus Buolius Davosianus; & Franciscus Albertus Bormiensis, Eques auratus. Ex hostibus vero pauci desiderati.

Confœderatos hinc suos Helvetios nostri de auxiliis interpellant: qui (exceptis Quinque Pagicis, contra Medicæum belligerare recusantibus) ipsis Calendis April. præsto sunt. Medicæus 3000. Lanciferos, sibi à sororio suo, Volfio Theodorico ab Alt Emps, promissos & conductos, exspectabat: hi tamen à Tirolensibus, ex tenore fœderis hæreditarii, & à Christophoro Madrutio, Episcopo & Cardinale Tridentino, transitu prohibentur.

Cognito Helvetiorum adventu, & impedimento suis dato, commeatu insu-

per destituti, & majori vi ac dexteritate pressi, obsessique Morbenii, post 35. à capto oppido diem, de elabendo & fugiendo cogitant: eruptionem proinde simulant profusam, & pugnam minitantur ingentem. Incolas & canes, ne ploratu & latratu eorum proderentur, cellis vinariis & intimis penetralibus includunt: & è loco prope montem, ubi nulla fugæ erat suspicio, ideoque negligentius à nostris observabatur, noctu dilabi conantur. Nostri tamen, à Stationariis suis admoniti, eos insequuntur; multosque illorum occidunt: alii lacu merguntur; alii per montem Colici; alii per naves ad hoc paratas, effugiunt: qui Grabedonam delati, locum communiunt.

Marcus Grassus (cujus ante mentionem injecimus) duabus navibus in superiorem lacus partem delatus, catena obducta intercluditur, & cum suis capitur. Hic à belli ducibus, præstito juramento de hoste non adeundo, dimissus; à gregariis quibusdam militibus, ducum promissa, tanquam se inscìis facta, improbantibus, Sondrii iterum in vincula conjicitur, ac Morbenium versus ducitur. Constitutis ex illorum numero judicibus, ad patibulum, ut insignis latro, condemnatus, suspenditur: conclamanti-

clamantibus & crucem commendantibus incolis; præsertim mulieribus. deprædationibus quippe in ipsas immanissimus ipse fuerat, ac violator pacis in Legatis Rhætorum, quos catenis vinciri curaverat.

Rhæti, Helvetiorum adventu exhilarati, (ex quibus Tigurini, Glaronenses, Toggenburgii & Turgovii, per Clavennam, recta ad Rhætorum exercitum appulerant: cæteri per Vallem Misaucinam, aliquantulo tardius venientes, ad alteram lacus ripam, Menasii castrametati erant) & à primis illorum adjuti, aggeres hostium ad ripam lacus destruunt. Mox etiam, machinis bellicis, mira dexteritate & industria Herculis, filii Rodolphi à Salis Prægalli, juvenis intrepidi, & postea Rhæticarum copiarum, sub auspiciis Galliæ Regis Francisci, summi ducis, adductis, Datio primum, Turri & loco munito, quo prædas suas hostes deportabant, potiuntur. Oppidum postea Grabedonam, à 600. Hispanis, & 300. Neapolitanis detentum, hostibus dilapsis, occupant: eodemque modo cum Monsonico & Dongo agunt; ubi adventantes Confœderatos hostis exspectare noluit. Obsidio dehinc castri Mussii deliberatur. Rhæti, cum primis Helvetiis, Adunci,

sub castro Mussii; cæteri Menasii, ut diximus, ex altera lacus parte, 27. April. castra habebant.

Franciscus, Dux Mediolani, rem serio à Confœderatis geri videns, Titum Indicianum, Secretarium suum, in castra ad eos mittit; operamque suam illis offert. Missis ergo utrinque cum auctoritate Legatis, conditiones, 7. Maij, 13. articulis comprehensas, de hoste pellendo, ac mutuo auxilio ineunt. Summa erat: Ut sincera & mutua amicitia inter eos vigeret & perseveraret: commeatus & commercia libera essent: Dux Franciscus, misso exercitu suo, castri obsidionem urgeret; nec ab oppugnatione prius, quam captum illud esset, cessaret: occupatum funditus, uti & turrim Oloniæ, destrueret; neque unquam illud reædificaretur: omnibus prætensionibus super Volturena, Comitatu Clavennæ & Bormio, exemplo fratris Maximiliani, in perpetuum renuntiaret. Helvetii, (quibus dux missus erat, Henricus Rhonius Tigurinus) & Rhæti, 2000. milites, ad bellum finiendum, darent: quorum 1200. stipendia Dux Mediolani penderet: reliquos confœderati Helvetii & Rhæti alerent. Loca, quæ occuparentur, Duci cederent: pro expensis, Dux Helvetiis & Rhætis, 30000.

30000. florenos aureos, tribus proximis, post finitum bellum, annis, persolvendos, promitteret.

Dux ergo ut exsecutioni negotium mandaret, se ad bellum, navale & terrestre, præparat: exercitus sui duce, Francisco Cribello, Mediolanense, creato. Neque res suas interim negligit Medicæus: classem enim 22. navium habens, loca vicina omnia depopulatur; prædãque Mussium & Leucum defert. Ducalis exercitus, primo castrum Domusellam occupat: inde ad oppugnationem arcis Mongutii, Alexander Gonzaga, Ducis Capitaneus, à Bentivolo Comi Præfecto mittitur: cujus primus impetus irritus fuit, 80. suorum desideratis. Ast Præsidiarii tandem, rerum penuria coacti, noctu aufugiunt, arcéq; vacuam relinquunt. Tum Ludovicus Vistarinus, contra Medicæum cum classe emissus, apud Menasium, prope Helvetios castra ponit. Hostis, loco cedens Mandelli se continet, illudque communit: inde ad opprimendum Vistarinum, magno impetu Menasium delatus, cum in paratos incideret, cum ignominia secedere cogitur. Turris Nessii à Ducalibus recipitur.

Medicæus, rebus suis diffidens, Cæsarem & Ferdinandum, Romanorum

 Regem,

Regem, ut pacem inter Ducem & ipsum constitueret, obnixè rogat. Cæsar Ducem compellat: qui, ob conditiones cum belli sociis initas, se excusat. Regem etiam Galliæ compellaverat Medicæus, castra sua, Mussium & Leucum, illi offerens. Sed neque hic contra Confœderatos suos aliquid tentare voluit.

ArcemMussii, (ut ante diximus) Rhęti & Helvetii oppugnare decreverant; & magno proin impendio machinas tormentarias, in montis cacumen, quod arci imminet, pertraxerant, eamque pilis ferreis petere cœperant. Sed de die in diem auxilia Ducis exspectantes, remissius obsidionem urgent. Hanc occasionem arripit Medicæus; & ope aliquorum fautorum suorum, patriæ proditorum, negligentia item supina Georgii Vestiarii, Vigilum Præfecti, fisus, nostros conscenso culmine incautos adoritur & fugat: machinas per montis præcipitia deturbat: victoriamque persequens, Bellasio Varena & Bellano, Ducalibus per intervalla profligatis, potitur, ac vicos diripit. Mandello mox discedens, Leucum cum omni exercitu se confert.

V..tarinus, ne Medicæa classis in superiorē lacus partem grassari posset, apud Mandel-

Mandellum castra locat. Vtraque pars segnius bellum prosequitur. Medicæus enim classem in portum deducit; partemque nautarum dimittit. Idem etiam Dux facit. Qua re perspecta, hostis reparata classe, Mussium denuo cum suis petit; & aliquot obvia loca occupat.

Gonzaga ad obsidendum Leucum destinatus erat: qui cum ibi negligentius se haberet, eruptionem Medicæus facit; eoque capto, omnes ipsius milites dissipat: machinas bellicas in fossas dejicit.

Qua re intellecta, Ludovicus Vistarinus, summo mane Mandello adveniens, milites dissipatos recolligit: machinas erigit: pontibusque Abduæ receptis, obsidionem renovat. Medicæus obsessus, à Cæsare, militiæ duce, 400 Neapolitanos adductos Leucum introducit: horum auxilio, Ducalem cohortem, sub Accursio Laudensi, apud Malgrate (vicum ab altera parte lacus situm) agentem, noctu, à proditoribus adjutus, profligat: Accursium cum aliis occidit.

Hæc resciens Dux Mediolani, Hieronymum Cribellum, Clanatum cum copiis, ad tuendum agrum Comensem, mittit. Hostes cum classe per lacum interea prædantur: quæ ubi è conspectu

Mandelli venit, à Viſtarino tormentis petitur: ubi inter alios Gabriel, Ioan. Iacobi Medicæi frater, cadit. Paucis poſt diebus, Aloviſius Borſerius Comenſis, Medicæi intimus, Muſſio Leucum cum claſſe proficiſcens, à Viſtarino ſupra Mandellum obruitur, & ſcloppeto trajicitur: naves quoque ipſius capiuntur.

Medicæus his duobus fidis Achatibus privatus, animo abjecto, conditiones acceptabiles offert. Ita pax, mediantibus Auguſtino, Epiſcopo Vercellenſi, Marino Caracciolo Legato Cæſareo, Io. Angelo, Medicæi fratre, ac duobus militiæ ducibus, uno Rhæto, altero Helvetio, concluditur. Ditionem ille omnem dimittit, recepta aliquãta pecuniæ ſumma, & ſupellectili ſua retenta: ſibi quoque & commilitonibus rapinarum & flagitiorum impunitate impetrata; ipſe in agrum Vercellenſem, qui dominii Sabaudici eſt, concedit.

In decimum uſque menſem, bellum hoc, perfidia & negligentia quorundam, protractum fuit. Caſtrum vero Muſſii, in exſecutione promiſſionis facta, ſtatim funditus deſtruitur.

LIBER

LIBER QUINTUS.

Diutius opinione, in his duobus bellis enarrãdis sum commoratus. Nunc ergo, quam maxime succinctè, & chronologice tantũ, recensere animus est, quibus in bellis nostri confœderati Rhęti, Principibus sibi fœdere & amicitia junctis, auxiliares manus præbuerint, ac stipendia, cùm sociis suis Helvetiis, plerunque demeruerint.

In bello igitur Burgundico, (ut inde exordiar) anno 1476. contra potentissimum Carolum Burgundiæ Ducem, &c. Pugnacem dictum, ab Helvetiis & eorum belli sociis gesto, Rhætorum nostrorum multi, sub auspiciis Confœderatorum, militavêre; & liberaliter tractati, in patriam sunt reversi.

Anno sequenti 1477. cum Ludovicus XI, Galliæ Rex, Helveticæ & Rhæticæ gentis confœderatus, Ducatu Burgundiæ potiretur, illius milite & auxiliis in ea expeditione usus est. Burgundi, suo Duce cæso, propria & ultronea voluntate, imo supplices, Helvetiis se dedere volębant. Verum hi, nescio quo sinceritatis aut simplicitatis numine tacti, Galliæ Regem, jura quædam prætendentem, adjuvare maluerunt.

Anno

Anno 1480. idem Ludovicus cohortes Helveticas & Rhæticas conſcribit: cui 7000. præſto ſunt: quos in campis Catalaunicis Galliæ, quam humaniter & liberaliter exceptos,cum pro hac vice opera eorum ulterius non indigeret, ad patriam remittit.

Anno 1488. Sigiſmundus Archidux Auſtriæ, contra Venetos bello implicitus, milites ex Rhætis, præſertim Decem jurisdictionum fœdere, penes ſe habuit: quorum eximia fortitudo, in prælio Rovereti ad Atheſim habito, exinde apparuit;quod victoriam inſignem ab hoſtibus reportarunt.

Anno eodem, à Carolo octavo, Galliæ Rege, bellum contra Franciſcum, Britanniæ citerioris Ducem, gerente, ex confœderatis Helvetiis & Rhætis 8000. conducti fuerunt: qui ſtrenue ſe in prælio ad fanum S. Albini geſſerunt, victoreſque exſtiterunt.

Anno 1494. hic idem Carolus, Regno Neapolitano, aliiſque dominiis in Italia, potiturus, ſelectiſſimam turbam, ex prædictis ſuis Confœderatis ſecum duxit. Quorum tria millia, ſub Antonio Baſſæo, Ballivo Divionenſi, Genuæ; tria item millia in regno Neapolitano, reliquit. Hi viriliter ſe gerentes, ſub Duce de Obigny, Calabriæ Gubernatore,

bernatore, à Ferdinandi Regis Neapolitani exercitu., quem Conſalvus Magnus Capitaneus ducebat, victoriam ad Seminaram, prope mare, obtinuerunt: Iidem etiam, ſub auſpiciis Domini de Perſi, Gallici Ducis, Comitem de Matalona, Ferdinandi Regis ducem, ad lacum Pizzolum vicêrunt. Alii, quos ſecum Neapoli reducebat, anno 1495. 6. Iulii in conflictu illo gravi ad Fornovæum, prope flumen Tarrum, de Confœderatis Italiæ, qui Carolum tranſitu prohibere conabantur, ſummam laudem, perſonam Regis tutando, viaſque cum aliis audacter aperiendo, reportarunt.

Eodem tempore, Ludovicus Aureliæ Dux; à Confœderatis Italiæ in oppido Aſtenſi obſeſſus, confœderatos Helvetios & Rhætos ſecum habuit: ultra quos Rex Carolus, ſub eodem Ballivo Divionenſi, 10000. alios conduxit. Sed mox, pace inita, Novaria, Ludovico Duci Mediolani; Aſtum, Ludovico Duci Aureliæ, cedit.

Eodem anno 1495. Ferdinandus, Rex Arragoniæ & Caſtiliæ, cum exercitu ſuo, (ut Carolum diverteret) Parpenianum uſque venit; & in Galliam Narbonenſem excurrit. Huic Comes Foiſſæus, ſe cum 3000. Confœderatis,

opponit:

opponit: quorum Dux Henricus Vollebius Vranius fuit.

Anno 1496. Carolo, Italiam iterum ingredi volente; Ludovicus Maurus, Dux Mediolani, Imperatorem Maximilianum, & Papam Alexandrum, in auxilium, contra illum vocat: qui, ſub prætextu, ac ſi contra Vrſinos iis opus haberet, 4000. Confœderatos conſcribit.

Anno 1497. Carolus, Galliæ Rex, Ioann. Iacobum Trivultium, cum exercitu, in quo quatuor millia Confœderati erant, Genuam & Savonam uſque mittit: cumque ipſe etiam ad iter in Italiam ſe pararet, morte prævenitur.

In turbis & bellis illis, quibus Ducatus Mediolani à Gallis occupatus fuit, varia Helvetiorum & Rhętorum, quippe in diverſa ſtudia ipſorum, fortuna erat. Vtrique, & Gallo & Sfortiadæ domui, fœdere illi juncti erant. eorum opem utraque pars efflagitabat: quam etiam ex vigore fœderum (quæ tamen recte conſiderata invicem non erant contraria) contribuebant.

Anno 1499. Galliæ Rex Ludovicus, Confœderatos ſuos Helvetios & Rhætos, de milite interpellat. Galeatius Vicecomes, Ducis Mediolani Legatus, intercedit:

tercedit:

tercedit: & ne illi contra Ducem suum Regi servirent, instanter petit; imo ipse auxilium efflagitat.

Gallus tamen, 12000. Helvetios, etsi eis (jam enim Ducatum Mediolani occupaverat) non admodum indigeret, tantum ut à servitio Ducis ipsos abstraheret; per Legatum suum Antonium Bassæum, Ballivum Divionensem dictum, conducit: quorum ope, quod reliquum erat in Valletelina, præcipuè oppidum Tiranum, in cujus castro 500 Lanciferi, à Ludovico Duce relicti erant, occupat. Helvetii tamen, malè quoad stipendia tractati, domum mox revertuntur: quorum 2000. cum quibus Rhæti etiam concurrebant, Cæsari Borgiæ, Duci Valentino, Alexandri Sexti Pontificis filio, in occupanda provincia Flaminia, inserviunt.

Anno 1500. 17. Ian.*Galeatius Vice-Comes, Ducis Legatus, Curiam Rhætorum venit; & ex Rhætia, atque etiam Helvetia, præsertim ex iis, quibus stipendia à Ballivo non erant persoluta, 5000. (contra severa tamen magistratus edicta) conscribit: horumque & Cæsarianorum ope, in recuperanda majore Ducatus parte, utitur.

Ballivus interim Confœderatos, ex tenore fœderis, de milite solicitat. Imperator

perator Maximilianus, & Ludovicus, Mediolani Dux, omnibus modis obſtant: ſed fruſtra. Militem Gallus obtinet; ac potente collectâ manu, per Veragros, in Vercellenſem agrum ad Regem ſuum venit: qui etiam illos 2000 Duci Valentino conceſſos, ad ſe revocat.

Dux Ludovicus Novariæ, ubi penes ſe Confœderatos illos 5000. habebat, obſidetur. Confœderatis à Rege liber abitus, ex urbe conceditur. In horum agmine Dux Ludovicus, Helvetico habitu & bipenni armata, inſtar gregarii militis incedens, effugere parat: ſed à Petro Turmanno, ſimplici milite, cui à latere ibat, (ex compoſito tamen, ut fama erat, quorundam ducum) proditur; & cum aliis in Gallias captivus abducitur: ubi in carceribus diem ſuum obit.

Eodem anno 1500. ex confœderatis Helvetiis & Rhętis aliquot, à Florentina Republica, contra Piſanos conducti, magna cum laude militarunt.

Anno 1501. duo millia circiter ex Helvetiis, quibus aliquot Rhæti milites ſe conjunxerant, ſtipendia ſibi in bello Neapolitano retenta, à Rege Galliæ efflagitant; & obligationes ſuper eâ re ſibi in ſcriptis datas oſtendunt. Sed diu vana ſpe retenti, ex Bilitiona erumpentes,

pentes, Lugani Gallos obruunt; & obvios quosque occidunt. Horum aliqui in castrum se recipiunt: quod tamen & ipsum mox deditur. Eodem modo etiã Lucarno potiuntur. Illis copias suas Trivultius opponit: qui à magistratu revocati, Biltionam usque noctu recedunt: & montibus Lario imminentibus superatis, ex Adunci & Grabedonæ regionibus pecora abigunt. Porletiam quoque depopulantur, & Corlatium incendunt. Verùm res tandem, judicibus constitutis, decisa fuit.

Anno 1503. Ludovicus, Galliæ Rex, recuperando regno Neapolitano intentus, 1400. ex Confœderatis (invito tamen Magistratu, inter quem & Regem, ob Biltionam ab Vraniis, auctore Ammano Beroltingero Vranio, anno 1500. receptam, dissidium erat) conducit. Horum sub duce Nemoursio, cum Gallico peditatu, Cirignolæ in Apuliâ, sub vesperam, 17. Apr. cum hostem in castris, curribus munitis nimis audacter aggressi, & ab equitatu Neapolim versus refugiente, derelicti essent, ad 500. cæduntur: reliquis ferè omnibus captivis factis; quorum aliqui à Lanciferis venditi, & ad triremes condemnati; alii mitius tractati. Rex de adverso prælio per Legatos summoperè conqueritur; &

militem à Confœderatis efflagitat: qui ſuos, utpote inobedientes, dignas luiſſe pœnas, reſpondent, neque ullam veniam aliis concedere volunt: ſicque Legatos diſcedere jubent. Hi tamen, pecuniis poſt ſe relictis, quater mille clanculum conducunt; qui prælio infelici, ad flumen Garilianum poſtea interfuerunt, mille quingentis illorum deſideratis.

Eodem anno 1503. cum Ludovicus Rex commeatum ex Italiâ Biltionam deferri prohiberet, & cuique licitum eſſet, eos, qui fines Regis attingerent, impunè occidere: aſſiduis incolarum & Vraniorum, qui dominium ibi habebant, querimoniis, moti Helvetii, ex duodecim pagis (ſoli Abbatiſcellani non aderant) magno cum exercitu ſuis auxilio veniunt: caſtrum Locarni obſident: hoſtiumque copias profligant; quæ cum feſtinatione naves turmatim conſcendentes, naufragium faciebant. A Caſtellano Io. Iacobi Trivultii, qui in caſtro Miſauci erat, bombardas majores jam antè petierant: quo recuſante; Miſaucum vicum (cum caſtro potiri non valerent) devaſtant. Pacem mox cum Rege, prætentioni ſuæ ſuper Biltiona renunciante, ineunt.

Anno 1504. Imperator Maximilianus Bohe-

Bohemos (qui Ruperto, Philippi Electoris, & Comitis Palatini filio, hæreditatem soceri sui Georgii, Ducis Bavariæ, adituro, contra Albertum & consortes, Bavariæ Duces, quos Maximilianus tuebatur, auxilio venerant) ad Ratisbonam urbem, notabili prælio vicit. Ejus in exercitu multi Rhæti, præsertim ex fœdere decem Iurisdictionum, erant: quorum dux Ioannes Schuolerus Davosianus, jussu Imperatoris, exercitui gratias egit, eumque pro militiæ more collaudavit.

Anno 1507. Ludovicus Galliæ rex, in occupanda urbe Genuâ, Confœderatorum copias secum habuit.

Anno 1508. Maximilianus Romanorum Rex, Romam, accipiendæ coronæ imperialis, petiturus, in exercitu suo 2000. Rhætos habuit: quorum dux primarius Conradus à Plantâ, Zutiensis Engadinus fuit. Verùm illi cùm ad Ripam lacus Benaci venissent, nec stipendia eis persolverentur, mox domum sunt reversi.

Anno 1509. cùm plerique omnes Europæ Monarchæ, fœdere Cameriaci facto, contra Venetos moverent; Confœderati etiam aliqui Gallo serviebant: qui in memorabili illâ, ad Rivoltam in Glerâ Abduanâ, contra Venetos, pu-

gnâ, fortem operam navantes, à Gallo liberaliter dimissi sunt.

Anno 1510. post fœdus inter Iulium II. Pontificem Max. & confœderatos Helveticos & Rhætos, opera Matthæi Schineri, Cardinalis & Episcopi Sedunensis, initum, 6000. ex istis (contra Alfonsum, Ferrariæ Ducem, ut ille ajebat) in Italiam educuntur: sed eorum opera Gallos Mediolano pellere conabatur. Galli, dolo cognito, se muniunt. Confœderatorum exercitus, absque jussu magistratus, & præter tenorem fœderis, ulterius progredi recusat: moxque à superioribus suis revocatus, nullis receptis stipendiis, domum revertitur.

Anno 1512. Multi ex Confœderatis, Pontifici Max. ob non soluta stipendia, irati, Gallicas partes sequuntur; prælioque ingenti ad Ravennam, ipso die Paschatis, intersunt: & cum Gallis de victoriâ gaudentibus, optima præda onusti, domum redeunt.

Eodem anno, 20000. Confœderati, auspiciis summi Pontificis, in Italiam veniunt: & cum Venetis, qui Papæ jam reconciliati erant, conjuncti, Cremonâ & Ticino urbibus, primo impetu captis, Gallos toto Mediolanensi Ducatu ejiciunt; sic, ut præter arcem Mediolani, nihil

nihil illis reliquum manserit. Helvetii, Cisalpinas provincias, Luganum, Locarnum, Mendrisium & Vallem Madiam; Rhæti, Volturenam, Comitatum Clavennæ & Bormium, Pontificis jussu, recuperant.

Anno 1513. 6. Iun. 4000. Confœderati non exspectato auxilio Vlderici Baronis ab Alto-Saxo, & aliorum 8000. Confœderatorum, Gallicum exercitum, ex prima nobilitate & selecta turba conflatum, (sub ducibus Ludovico Trimolio, & Io. Iacobo Trivultio, contra Maximilianum, Mediolani Ducem, cui Cōfœderati ex fœdere inserviebant) ad Novariam, ingenti prælio superant: hostium circiter 8000. occisis; gloria perpetuâ cum præda opima, exinde reportata. Confœderatorum 1800. tunc cecidere; plerique tormentis belliicis, contra quæ audacter currebant, petiti. Præ cæteris, virtus & consilium Iacobi Mottini, ex Valle Lepontina oriundi Helvetii; & gloriosa ipsius mors, celebratur.

Eodem anno, Maximiliano Imperatori in obsidenda urbe Divione in Burgundiâ, Confœderáti cum exercitu præstò fuere.

Anno 1515. 13. Sept. pugna cruenta ad Melignanum (non procul ab urbe

Mediolani, ad S. Donatum, major conflictus erat) inter Franciscum Galliæ Regem, & cõfœderatos Helvetios ac Rhætos, Maximilianum Mediolani Ducem tutantes, exstitit: biduo pugnando consumpto. Confœderati pridie victores, postridie superveniente in Regis auxilium Venetorum exercitu, non tam victi, quam destituti qui latera tegeret, equitatu, nusquam interruptis Ordinibus, tormentis etiam bellicis conservatis, & sauciis secum assumtis, loco cessere, 5000. suorum desideratis: & frustrà expectato, Cæsaris Maximiliani, cum summi Pontificis promisso auxilio, domum tandem rediere. Ita Mediolanum, & cætera Insubriæ lòca, in Gallorum potestatem venere. Ex Rhætis, inter alios, strenuè pugnando, tunc occubuere, Rudolphus à Salis, Longus ob proceritatem vocatus, & longa militia clarus; Lucius item Gugelberg à Moofs, Consul Curiensis, qui anno 1499. in bello Suevico, pro patria multa prudenter gesserat.

Anno 1516. Cæsar Maximilianus Mediolanum recuperare tentans, per juga Rhætica ac Volturenam iter instituit. Helvetiorum tunc quidem & Rhætorum copias, magno numero secum habuit: sed cùm exercitui Confœderatorum

ram minus fideret, & nervo etiam belli destitueretur, re infecta ad suos rediit.

Anno 1521. Leo Decimus, Pontifex Roman. odio Gallorum, Franciscum II. Sfortiam, Ludovici filium, Mediolanensi Ducatui restituere conatus, astutia Cardinalis Sedunensis, Confœderatos de milite interpellat, eo ad oppidorum, Parmæ, Placentiæ & Rhegii, custodiam se usurum simulans: (contra Gallum enim, ne pacem perpetuam, anno 1516. initam violarent, magistratus militem denegabant) eum tamen in Italiam perductum, occupando Ducatui Mediolanensi destinat: (aliis extra fines ditionis Papæ proficisci constanter recusantibus) Gallos expellit: Franciscum Ducem restituit: & voti compos factus, præ nimia lætitia moritur.

Anno 1522. Gallus, cum Confœderatorum copiis, recuperationem amissorum tentat. Sed hi infeliciter, sub duce Lautrechio, contra Prosperum Columnam, summum hostium ducem, ad Biccocam, in Ducatu Mediolani pagum pugnant, & spe superandorum hostilium aggerum frustrati, loco cedere coguntur. Multi tunc ex ordinum ductoribus, globis ferreis læsi, occubuere.

Anno 1523. Gouffierius, Galliæ Admira-

miralius, & exercitus ductor, magnas copias in Insubriam ducit. Rhætorum 5000. duce Dietegano à Salis, ad Fridericum Gonzagam Pozzulum, Gallicum ducem, qui Laudæ Pompejæ residebat, per Begomatum ditionem, tendentes, à Ioanne Medicæo, Cosmi, Magni Hetruriæ Ducis patre, continuis velitationibus defatigantur; & viis undique occupatis domum redire coguntur.

Anno 1524. Franciscus, Galliæ Rex, infelici successu & reditu Admiralii in Galliam commotus, ipsemet bellū maximo cum exercitu, in Insubria restaurat. In eo, ordinum ductore eodem Dietegano, 6000. Rhætos habet: qui tamen mox à magistratu, propter inopinam Castri Clavennensis, à Io. Iacobo Medicæo occupationem, stipendiis à Rege persolutis, domum revocantur. Apud Regem tamen aliquot Rhæti permansere: è quibus Florius Taccius & Ioannes Sceccius fortiter ad Ticinum, anno millesimo quingentesimo vigesimo quinto 24. Febr. pugnantes (Rege ipso etiam capto) occubuere. Petrus etiam de Zuno, de Ardetio dictus, cum aliis ibi captus fuit.

Anno 1525. Pontifex Max. & Veneta Resp. ex tenore fœderis cum Gallo initi, Helvetiorum & Rhætorum copias conscri-

ſcribunt : quibus Octavius Sfortia & Io. Iacobus Medicæus duces dati. Hi cùm in ſtatum Mediolani perveniſſent, mox iterum dimiſſi fuêre.

Anno 1526. auſpiciis Confœderatorum Regni Galli, Helvetiorum & Rhætorum cohortes Florentiam uſque proficiſcuntur: ut Clementi VII. ſummo Pont. contra Cæſarianos & Columnenſes, auxilio eſſent.

Anno 1527. Io. Iacobus Medicæus, Principum Confœderatorum Galliæ & Italiæ partibus addictus, ex Rhætis, quibus Dieteganus à Sâlis præfectus erat; & Vraniis Helvetiis, milite collecto, ducatum Mediolani petit. Antonius de Levâ, Hiſpanus, Cæſarianorum ductor, Mediolano egreſſus, incautos, ſummo mane, ad Carathum, prope flumen Lambrum, obruit & profligat. Medicæus tunc primus in fuga fuit.

Anno 1528. Lautrechius Gallorum primarius dux Neapolim cum Confœderatis infeliciter obſidet: ipſo duce, & majore parte exercitus peſte abſumtis.

Anno 1531. Rhæti Tigurinis auxilia mittunt: quæ ubi in regionem, quæ à caſtris Rhæticis nomen habet, perveniſſent: Quinque Pagici Helvetii, certiores de adventu Rhætorum facti, eos hoc ſtratagemate militari tardânt. Ve-

ſtem nempe fecialis Tigurini, ad Capellas interfecti, unum ex ſuis induunt; additis inſuper literis, quaſi à Tigurinis ſcriptis, quibus eis pro auxiliis gratias agerent; ac ne ulteriùs progrederentur, monerent, cum de pace tractetur; quæ mox etiam ſecuta fuit.

Anno 1536. Confœderati, Regi Galliæ inſerviturі, Avenionum petunt: ibique ſummam Regis benevolentiam experiuntur.

Anno eodem, cohortes aliquot Rhæticæ, in Ducatum Mediolani, Carolo Cæſari ſerviturę, proficiſcuntur. ſed mox à Magiſtratu revocati, multi ex intenſo frigore in nivibus, cùm montem Aviculam (Adulæ membrum) ſuperare vellent, periere.

Anno 1543. Rex Galliæ cum Confœderatorum copiis, (Rhæticorum ordinum ductores erant, Antonius & Hercules à Salis) inſtante hyeme, ſuis in oppido Landreſii obſeſſis, renitentibus Cæſarianis, commeatum & recentem militem, pro voluntate, immittit: inque Galliam, paucis deſideratis, incolumis revertitur.

Anno 1544. ſtrenuam operam Confœderati Galliæ Regi, copias ducente Franciſco Angujano Borbonio, regii ſanguinis Principe, contra Cæſarianos (quo-

(quorum ductor Alfonſus Davalus, Marchio Vaſti erat) in memorabili illâ pugna ad Ceriſolam, apud Subalpinos, navarunt. Carignianum tunc deditione receptum fuit.

Eodem anno, ad impediendum iratum Cæſarem, totis viribus Pariſios per Campaniam petentem, 20000. Confœderati Regi Galliæ promptè inſerviunt: paulò pòſt pace inter Cæſarem & Galliæ Regem initâ.

Anno 1545. Galliæ Rex, ingenti cum exercitu, terreſtri itinere, (cum Anglicana claſſis maris oram legeret) Boloniam, ſuperiore anno ab Anglis ereptam, petit; duodecim cohortes Rhæticas, duce Antonio à Salis, ſecum ducens; cumque urbis capiendæ ob frigus intenſum ſpes non eſſet; propugnaculum fortiſſimum, ad excurſiones Anglorũ prohibendas, erigit. Sed mox anno ſequente pacis conditionibus, urbs Gallo reſtituenda obligatur.

Anno 1553. Rex Galliæ cum Confœderatorum exercitu, Cæſaris irruptiones in Picardiam avertit.

Anno 1554. Rhætorum 3000. ductore Antonio à Salis, in Italia, Henrico II. Galliæ Regi militant: qui Senenſes in libertate aſſerta cõſervare cupiebat. His Papa Iulius III. Imperator Carolus, &

Coſ-

Cosmus Dux Hetruriæ, copias suas sub Io. Iacobo Medicæo, belli duce, opponunt. Venitur ad prælium, 1. Aug. intra Marcianum, Lucinianum & Folianum, in Valliculâ, ubi fossa erat, quæ aquam pluvialem colligebat, & in proximum flumen Chianam deferebat, nostro exercitui summo impedimento: 3000. Rhęti (in quorum acie Furcovallius, celebris Gallicæ militiæ dux, pugnabat; illisque post fugam equitum, Petrus Strozzius, Florentinus, exul, & Gallici exercitus dux, virtutem eorum admiratus immiscebat) unà cum Aquitanis, fortiter hosti jam fugam cogitanti, resistere. Destituti autem tormentis bellicis majoribus, (quę Folianum & Lucinianum versus præmiserant) & auxiliari equitatu peditatuque Italico, qui fugam statim ab initio pugnæ, (ex composito, ut credebatur, cum hoste) arripuerat; victi sunt. Ex Rhætis ductoribus, & primis militibus occubuere ferè omnes. Antonius à Salis, ordinum primarius dux, Iacobus à Saxo, & Martinus Belinus, exorto pridiè inter Rhætorum & Italorum gregarios milites tumultu, cum se interponere vellent, ab Italis scloppetis displosis sauciati, sequente nocte moriũtur. In prælio ipso, ex ducibus cecidere, Martinus à Capaulo, proceritate, qua omnes

omnes ſympatriotas ſuperabat, maximè conſpicuus; Ambroſius à Monte; Bartholomæus Iacobus Stampa; Volgangus Salettus; Ioannes Gulerus, Ioannis ſenioris filius; Io. Iacobus Finerius; & Ioannes, Lucii filius, Gugelbergius à Mooſs. Ex præcipuis militibus, Iacobus à Schovenſtein; Gaudentius & Fortunatus à Planta; Martinus Cramerus; Ioannes Schegius; Rudolphus Matthias, longâ militiâ clarus; Florius Sprecherus; Ambroſius Lieta; Bartholomæus Iegenus; Ioannes Muntſchius Bergunienſis; Antonius Trojanus Routſchius; Adamus Graſſus Cernetienſis; alii multi capti; & à Medicæo, dato inſuper viatico, domum liberi remiſſi ſunt.

Anno 1555. Gallorum exercitus, Confœderatorum auxilio, Vlpianum in Pedemontio expugnat.

Anno 1557. Galliæ Rex, per Franciſcum, Ducem Guiſium, qui Confœderatos in exercitu ſuo habebat, Paulo IV. Pontif. contra Hiſpanos, quos Albæ dux ducebat, in Italia belligeranti, ſuppetias mittit.

Anno 1558. idem Galliæ Rex, auxilio Confœderatorum (in quibus Rhæticarum cohortum Chiliarcha, Rudolphus à Schovenſtein erat) ante 211. an-

nos

nos amiſſam urbem Caletum, ab Anglis recuperat.

Anno 1562. Confœderati, Carolo IX. Galliæ Regi, auxilio profecti, in prælio ad Plovillam, vicum apud Druydas, ita viriliter ſe geſſere, ut etiam ab hoſtibus conſtantiæ & fortitudinis bellicæ laudem meriti fuerint. Gallicus quidem atque Germanicus Proteſtantium equitatus, magna tunc vi in Confœderatorum phalangem impreſſionem fecit; & pleroſque ex primariis Centurionibus concidit; hi nihilominus tertiâ vice aciem ſuam reſtaurarunt, & ordines conſervarunt.

Anno 1567. à Carolo, Galliæ Rege, iterum vocati, eumque tutati ſunt: prælioque ad S. Dionyſium, prope Lutetiam, commiſſo; biennio poſtea in Gallia perſeverarunt, & Regis ſigna ſunt ſecuti.

Anno 1569. ad Baſſacum & Montconturum pugnatum fuit: ubi Regius exercitus victoriam reportavit.

Anno 1574. prope Diam, Delphinatus oppidum, Helvetiorum & Rhætorum aliquot cohortes, Regis Galliæ partes ſecuti, à Domino de Monbruno, Proteſtantium ibi duce, ex inopinato, loco anguſto, opprimuntur, ac cæduntur.

Anno 1585. Rex Galliæ, Henricus III.

Con-

Confœderatorum copiis, contra Henricum II. Navarræ Regem in Aquitaniâ usus est.

Anno 1587. auspiciis Henrici II. Navarræ Regis 15000 Helvetiorum & Rhętorum Evangelicorum, sub Clarevantio Gallo, militare cupientes, morbis & insidiis pleriq; absumpti sunt; neque ad exercitum Navarræi pervenire potuerunt: reliquis, impetrato à Galliæ Rege libero transitu, in patriam reversis.

Anno 1588. Henricus III. Galliæ Rex, insidiis Ligæ, (ita Vnionem rebelles subditi, contra regium sanguinem initam, vocabant) Parisiis fermè oppressus, anno sequente exercitum ex Confœderatis conscribit. Rhæticarum tùm cohortium dux primarius erat Rudolphus à Schovenstein: in cujus demortui locum successit Hartmannus ab Hartmannis, Eques auratus.

Rege auté à Monacho nefariè perempto, ad Coronam Galliæ legitimè vocatus fuit Henricus Borbonius, Navarræ Rex, qui Henrico tertio, contra Ligam, auxilio priùs venerat: posthac Quartùs hujus nominis dicendus. Hic animo intrepido rem & regnum est aggressus: annoque 1590. sequente, memorabili prælio cum exercitu suo, in quo nostri Confœderati erant, hostes suos, quos Carolus

Lotha-

Lotharingus, Dux Maynius, magno numero ducebat ad Iurium, prope fanum Druydum, feliciter vicit, & plurima oppida recepit.

Anno 1593. idem Galliç & Navarrę Rex, ad compescendos in totũ rebelles Ligistas, & Hispanos ex Gallia expellendos, Confœderatorũ copias novas conduxit.

Anno 1600. pugnatum fuit in Flandria, intra Neoportum & Ostendam: ubi Confœderatorum cohortes aliquot sub auspiciis Principis Mauritii, Comitis à Nassau, & Ordinum unitarum provinciarum Belgicarum summi ducis, contra Albertum, Austriæ Archiducem, militarunt; & à Principe Mauritio victore laudem præmiaque reportarunt: inter quos Christianus Iuonius à SontioRhætus, in medio hostium interfectorũ, tredecim vulneribus saucius repertus, & sanitati restitutus, cohorti postea præfectus, in defensione Ostendæ, triénio pòst, strenuè pugnãdo occubuit.

Anno 1610. Henricus IV. Galliæ & Navarræ Rex, Magnus digno cognomine dictus, Confœderatorum copias iterum in Galliam evoçat: quo nefariè & proditoriè (heu facinus!) per Franciscum Ravilliacum occiso, illæ in Ducatum Iuliacensem, favore Brandenburgici & Neoburgici Principum, mittuntur:

tuntur: Iuliaque urbs cum reliquo toto Ducatu capitur.

Anno 1614. Ludovicus 13. Galliæ & Navarræ Rex, Henrici Magni filius, cum matre Regina Maria Regente, exercitum ex Confœderatis in Galliam conscribit: Rege mox; annum 14. ingresso, majorenni ab Ordinibus declarato, regnique habenas moderante.

Anno sequente, Rex idem, iisdem copiis usus est ad sedandas turbas, à quibusdam Regni Principibus excitatas.

Anno 1615. bello inter Venetos & Sengianos, Liburniæ populos (vulgo Vscochi dicuntur) sub Ferdinandi, Archiducis Austriæ & Carinthiæ, tutela degentes; magis magisque exardescente, multi ex Rhętica & Helvetica juventute (etiam contra severa Magistratus edicta) Venetorum partes sequuntur: quorum aliqui Hesperiæ urbibus, quæ ditionis sunt Venetorum, præsidio dati; alii ulterius profecti. Veneti interim Rhætos de renovando fœdere solicitant; quo successu, tempus docebit.

Multi præterea ex Rhętis nostris, pręsertim Nobilibus, auspiciis Caroli V. Ferdinandi, Maximiliani II. Rudolphi II. Romanorum Imperatorum, & aliorum Principum in Germania, Italia, Vngaria, & aliis locis summa cum lau-

de militarunt; atque etiam Ordinum ductores aliqui fuerunt, & secretioribus consiliis adhibiti. Quoniam autem illi non integras Rhæticas cohortes, sed plerunque Germanicas, duxere: ne aliis famam præripere velle videar; ulteriore narratione nunc supersedebo.

LIBER VI.

FOEDERIBUS, & inde dependentibus, utpote generali & particulari justitiæ administrandæ rationi, conventuum publicorum (ubi res forenses subditorum etiam tractantur) aliarumque constitutionum & judiciorum formæ & modo, liber hic dicatus est. Fœderum autem, uniuscujusque inter se, vel unius cum alterutro, aut omnium trium simul, ut etiam cum vicinis Helvetiis, ad omnem æternitatem initorum, argumentum summarium (quoniam omnia articulatim enarrare institutum nostrum non fert) hoc est: Ut omnis pietas, justitia, synceritas & fraternus amor, inter eos perpetuo regnet; ad tuendam libertatem communem, jura item & privilegia, generalia & specialia. Confœderati sibi auxilio & consilio mutuo sint; omnemque vim & injuriam

riam unitis viribus repellant. Commeatus & commerciorum exercitium liberum & absque impedimento inter eos vigeat. Controversiæ ex æquo, & certa juris, ac in fœderibus præscripta forma, (prout latius infra dicetur) inter eos decidantur.

Hæc itaque nunc præcipua, successivo & strictissimo ordine enarrabimus.

Grisæi ergo, ut in ejusdem fœderis descriptione fusius diximus, ex primis fuere, qui se per Dominia & Communitates conjunxerunt.

Anno 1424. medio mensis Martii, Troni, celebre illorum fœdus scriptis exaratum est.

Cathedrales aliquæ Communitates, circa Annum 1400. & postea 1419. se certa formula invicem obstrinxerunt.

Anno 1425. Ilantii aliquæ communitates ex Cathedralibus, nempe Suprasaxum, Vatium, Aversa, Bivium, Bergunnium, Furstenovum, Grisæo fœderi se jungunt.

Anno 1428. Fridericus Comes à Tockenburg, qui Decem-Iurisdictiones tenebat, se ad viginti annos, cum Engadinensibus inferioribus, à Ponte alto ad vallem Tasnam, & claro Conrado Planta Cernetiensi, fœdere obligavit.

Decem-Iurisdictionum homines sub

Vatiensibus & Toggenburgiis, uniti vixere. Extincto autem Friderico, Comite Toggenburgi, hujus prosapiæ ultimo, cum hæreditas ejus varie distrahi videretur, Anno 1436. die Veneris ante festum corporis Domini, fœdus perpetuum invere.

Subsequenter Decem-Iurisdictiones cum Cathedralibus, Anno 1450. Curiæ, & paulo post cum Grisæis, Anno 1471. die Iovis ante festum Conceptionis D. Virginis, mense Martio, se junxere: de quibus omnibus suæ fœderales extant literæ.

Eodem anno 1471. omnia tria fœdera indissolubili nodo, diplomate super ea re confecto, in perpetuum se colligavere, in loco Bellfortensis jurisdictionis, Vatzerolo dicto.

Anno 1524. in festo divi Matthæi, & Anno 1544. fœdus illud juratum ampliori forma comprehensum, ac singulis duodecim annis ut renovetur, præceptum est.

Episcopis porro Curiensibus, & Cathedralibus, ac Grisæis, cum aliquibus Helvetiorum pagis, uti confinibus, antiquæ conventiones fuere. Sic etiam Decem-Iurisdictiones, cum Sarunetibus vicinis, à longo tempore, pacta conventionalia habuere.

Anno

Anno 1282. Fridericus, è Comitum Montifortium familia, Episcopus Curiensis, fœdus cum Petro Episcopo Sedunensi iniit.

Anno 1400. Ioannes, Abbas Desertinensis, cum Capitulo & Communitatibus Abbatiæ; Vldericus Brunus, Baro Rhætii, cum filiis, Ioanne, Henrico & Vlderico; Albertus à Saxo; Ioannes & Donatus fratres, Barones Misauci, Leguntinæ Vallis & Foveæ, pro se, & suis hominibus; & homines de Valle Rheni, cum Ministrale; & hominibus de Glarona, perpetuum fœdus sanciunt.

Anno 1402. pax & unio fit, inter Episcopum Hartmannum, & ejus Cathedrales, ex una; & Glaronam, Suitiam, homines de Agria & Entlibuoch, ex altera parte.

Paulo post, Anno 1407. cum eisdem Glaronensibus & Vraniis, pacta prius inita, Grisæi ampliando confirmant.

Anno 1419. Ioannes Abundius, Naso dictus, Episcopus Curiensis, cum Capitulo suo, fœdus & Civitatis jus apud Tigurinos, per quinquaginta & unum annos, iniit.

Anno 1437. post mortem Friderici, Comitis à Tockéburg, Sarunetes fœdus cum civitate Curiensi, & multis Communitatib⁹ ex tribus fœderibus, fecere:

Anno 1497. in festo Ioannis Baptistæ, Tiguri, cum septem veteribus Helvetiæ pagis, Tiguro, Lucerna, Vrania, Suitia, Vndervaldia, Tugio, & Glarona, se fœdus Grisæum jungit perpetuo.

Anno 1498. Tiguri in festo Luciæ, fœdus Cathedrale cum iisdem septem pagis, & iisdem fere, uti priores, conditionibus, perpetuum fœdus init: & abinde Rheti omnes à toto fœdere Helvetico, Confœderatorum nomine appellati, & mutuo amore & auxilio se invicem amplexi sunt.

Anno 1590. Decem Iurisdictionum fœdus, cum Tigurinis & Glaronensibus, (uti cætera duo fœdera juncta erant) amplo fœdere, in perpetuum se jungit.

Anno 1600. tria Rhætorum fœdera, cum vicinis Valesianis, perpetuum fœdus, decimo quinto quoque anno renovandum, feriunt.

Anno 1602. cum Amplissima urbe Berna, iidem æternum fœdus pangunt.

Fœdera vero, & pacis conditiones, quas Rhæti nostri cum Principibus habent, sequentis sunt tenoris.

Inimicitiæ, contentiones & dissidia, si quæ fuerint, per pacis vigorem radicitus exstirpantur. Amicitia sincera & non simulata initur. In hostibus arcen-

dis & petendis auxilia mutua,& certus militum numerus, promittitur. Stipendia & pensiones certæ à Principibus penduntur. Commeatus & mercimonia tuta & libera sunt. Controversiæ jure & judicio (cujus certa forma traditur) disceptantur. Et hæc generaliora sunt.

Anno 1478. Helvetiorum fœdus, Sixtus quartus, Pontifex Maximus, ambiit & obtinuit; ac Rhætorum amicitiam magni fecit. Successores ejus, ad Iulium secundum in eadem perseverarunt.

Hic denuo Anno 1510. opera Matthæi Schineri, Cardinalis & Episcopi Sedunensis, cum Helvetiis & Rhætis, ad certum tempus, fœdus iniit; & eorum, uti suo loco diximus, opera usus est: quapropter eos titulo Defensorum Ecclesiæ ornavit, & vexilla nova Rhætis tria donavit; Vniversæ autem genti Helveticæ & Rhæticæ, duo majora vexilla, pileum, (libertatis signum) ac gladium, dono dedit.

Cum successore, Leone decimo, fœdus continuatũ fuit; quo extincto, cum reliquis in Pontificatu successoribus, nulla Rhætorum fœdera extant.

Gallorum Regum primus fuit Carolus septimus, qui se Helvetiis junxit, Parisiis, Anno 1453, 4. April.

Anno 1463. 27. Novembr. Abbevillæ, hanc sanctionem confirmavit filius ejus, Ludovicus undecimus, patris in regno successor.

Hic Anno 1444. Helvetiorum virtutem, cum adhuc Delphinus esset, in memorabili prælio, prope Basileam, expertus erat: quorum opera, ad resistendum Carolo Burgundiæ Duci, etiam usus est.

Anno 1474. cum eis, eorumque sociis, articulos fœderis ampliores iniit: qui cum omnibus ejus successoribus hactenus continuati sunt.

Anno 1484. cum Carolo filio, & successore, renovatum est hoc fœdus.

Anno 1499. cum Ludovico XII. idem ad decennium initum est.

Anno 1508. 24. Iunii, idem Rex cum Rhætis illud Cremonæ renovavit.

Anno 1516. Friburgi, prid. Calend. Decembris, Franciscus primus, Ludovici gener, & in regno successor, Pacis perpetuæ (ut vocant) cum Helvetiis & sociis conditiones & pacta iniit.

Anno 1521. 7. Maji, Lucernæ, Helvetii (Tigurinis exceptis) ut & fœdus Grisæum, cum Francisco, Galliæ Rege, fœdus iniere.

Anno vero 1523. 5. Februarii, Curiæ Rhætorum, fœdus Cathedrale & Decem.

cem. Iurisdictionum, in illud etiam ingressi sunt. Tunc Rex Galliæ omni prætentioni, quam super Triumpilinos habebat, renuntiavit: inter alia, 3000. Francicas libras cuilibet fœderi, 2000. videlicet ex vigore pacis perpetuæ, & 1000. ex fœdere inito, Abbati Disertino 100. aureos, quotannis pendit, & ita successores quoque continuarunt.

Anno 1549. Henricus II. Francisci filius, illud renovavit. Huic cum duobus ante annis, initio nempe regni sui, filia nata esset; Helvetiorum & Rhætorum Legatos, sponsores pro ea in sacro baptismate habere voluit, eosque summo amore & liberalitate complexus est.

Anno 1564. Carolus nonus, & Anno 1582. Henricus tertius, Henrici secundi filii, & Reges Galliæ, uti etiam postea, Anno 1602. Henricus quartus, Galliæ & Navarræ Rex, (qui Delphinum filium, & successorem, eidem simul inclusit) illud renovarunt.

Inter serenissimamDomum Austriacam, Comitatus Tirolensis possessorem, & Episcopum Curiensem, ejusque Cathedrales, ut diversa dissidia; sic multæ contra pacis conditiones fuere: quarum sequentes sunt præcipuæ.

Anno 1471. inter Sigismundum Ar-

chiducem Austriæ, & Ortliebum Baronem à Brandis, Episcopum Curiensem, & Cathedrales, pacta, quæ non diu duravere, sunt inita.

Anno 1499. Basileæ, 22 Septembris, post Suevicum bellum, inter Cæsarem Maximilianum, Helvetios ac Rhætos, eorumque socios, pax, per Galeatium Vice-Comitem, Ludovici Mariæ Sfortiæ, Mediolani Ducis, Legatum, constituta fuit.

Anno 1500. idem Cæsar, fœdus hæreditarium, ad viginti annos, cum Paulo Episcopo Curiensi, & tribus Rhætiæ fœderibus, percussit.

Anno 1518. 15. Decembris, illud fœdus nondum finitum, ad perpetuum optimus Imperator & Princeps renovavit: quo, ex dominiis serenissimæ Austriacæ domus, Comitatus Tirolensis, & quatuor dominia cis montem Arulam, nempe Velcurianum, Brigantinum, Hocheneck, & Pludonense; ex altera parte, Episcopus Curiensis, & Rhæti trium fœderum, cum suis ditionibus, comprehenduntur. Inter alia pacta, etiam hoc est: quod cuilibet fœderi ducentos florenos Rhenenses quotannis dat. Hoc inter serenissimos Austriæ Duces & Rhætos, hactenus inviolabiliter observatum fuit.

Anno

Anno 1534. 23. Ianuarii, cum quædam dissensiones, inter Domum Austriacam, ceu Comites Tirolis, & Rhætos aliquos, ortæ essent, illæ amice, cum Ferdinando Romanorum Rege, Tirolis Comite, decisæ fuere.

Possessoribus Status Mediolani, ab antiquo cum aliquibus Communitatibus fœderis Grisæi & Cathedralibus, tanquam vicinis, certæ capitulationes (uti vocant) fuere. Primo cum Vice-Comitibus: postea, Anno 1466. cum Galeatio Maria Sfortia Duce; & subsequenter cum ejus filio, Ioanne Galeatio Maria, & Matre Bona, cæterisque ex familia Sfortiade successoribus. Vnde Maximilianus & Franciscus secundus, Ludovici filii, ab Helvetiis & Rhætis, Ducatui bis sunt restituti.

Anno 1531. 7. Maji, cum Francisco secundo Sfortia, Rhæti & Helvetii, de amicitia mutua colenda, & Ioanne Iacobo Medicæo Mussii Castellano, repellendo, (uti suo loco fusius diximus) certa pacta & conditiones iniverunt.

Inter serenissimam Rempublicam Venetam & Rhæticam semper, tum propter vicinitatem, & Reipublicæ affinitatem; tum etiam quod Rhæti eorum auspiciis aliquando militaverint, sincera amicitia viguit: proinde etiam

certæ

certæ conventiones inter eas sunt tractatæ.

Anno 1579. mense Augusto, in Venetiarum Civitate, certæ capitulationes, propter bannitos, & propter commercia, ac mercatorum nostrorum, qui eo armenta ducebant, à teloniis exemptionem, sancitæ sunt.

Anno 1582. consimiles propter liberam armorum iñ dominio Veneto gestandorum licentiam, & telonium in Domo Germanica Venetiis cum certa moderatione à nostris solvendum, initæ fuere.

Anno vero 1603. mense Augusto, in Comitiis publicis Davosii fœdus ad decennium cum Venetis pactum fuit: quo, præter alia, Veneti, cuilibet Rhætorum fœderi, quotannis 1200. coronatos Venetos, & tribus fœderibus communiter sexaginta scloppeta, quas muscetas vocant, contribuerunt.

Anno 1616. hoc fœdus renovandum conditionibus amplioribus tractatur.

Fœdera paucis absolvimus: proximũ nunc est, ut justitiæ administrandę formam stricto etiam calamo tradamus.

In capitalibus seu criminalibus ergo, hunc ordinem servari videmus: ut persona detenta, (ad cujus capturam & inquisitionem, nonnisi legitimis præce-

dentibus

dentibus indiciis proceditur) poſtquam totus proceſſus, tam in examine de plano, quam rigido & quæſtionali, ſecundum facti exigétiam eſt finitus, (id quod brevi temporis ſpatio plerumque fit) publicè univerſo populo, cuſtodia adhibita, proponatur; & ibidem à Fiſcalibus, coram conſeſſu judicum, ſub dio congregato, (qui conſtans ex peritioribus juriſdictionis illius, numerum tricenarium nunquam excedit) actio, cum ſuccincta totius proceſſus offenſivi enarratione, per unum ex jus-dicentium numero, ad hoc delectum, inſtituatur. Reo Curatores poſtulati, ut vocant, dantur: qui una cum conſanguineis rei, ſi qui ſunt, Advocatum ſeu Procuratorem ex eodem conſeſſu ſibi aſſumunt: per quem dein defenſiones accuſati proponuntur. Maturè itaque proceſſu toto, offenſivo & defenſivo, cum ſuis circumſtantiis perpenſo, ſecundum reſultantia, juraque patria & Cæſarea, fertur judicium; quod executioni mandatur. ſubinde etiam rigor in caſibus favorabilibus, pro intercèſſione & deprecatione, prout ubivis locorum eſt conſuetum, contemperatur.

In Civilibus, judicium in omnibus fermè locis ex Præſide, & quatuordecim Aſſeſſoribus conſtat. Matrimonia-

lia,

lia, pauciores in plerisque locis assessores (quales in toto fœdere Decem-Iurisdictionum, in qualibet jurisdictione, septem cum Præside sunt) dirimere solent: Parochos tamen, uti juris Ecclesiastici peritos, plerumque consulunt.

Habet præterea quælibet jurisdictio suum Scribam, Apparitorem, Quæstorem & Aedilem. succincte pariter & summarie proceditur.

Audita utraque parte in voce, per Procuratores suos, ex Assessorum numero sumptos; scripturis simul & testibus, si qui sint, cæterisque partium juribus, qua fieri potest, diligentia ponderatis, ad sententiam descenditur, ita ut fere semper eodem die, si pars utraq; parata accedat, (unus enim vel alter probationis & defensionis terminus nemini negatur) principium & finis liti detur.

Atque ut trina fœdera & quodlibet eorum seorsim, certas suas habent constitutiones: sic una fere quæque Communitas seu jurisdictio, sua habet scriptis comprehensa statuta: quæ in administrandis rebus suis diligenter observat. Verum non multum illa inter se differunt: & ad eundem scopum, salutem nempe populi, tendunt.

Cæterum æquas consuetudines, usu approbatas, pro legibus recipiunt; &

mira

mira dexteritate (etsi literis non omnes sint exculti) sua ferunt judicia. Personarum & munerum acceptatio est nulla.

Appellationes in fœdere Grisæo, quolibet festo D. Georgii, Troni (uti suo loco memoravimus) à Deputatis audiuntur. In Cathedrali, extra jurisdictionem magnam, raræ sunt appellationes: si quæ tamen sint; plerumque ad proximam jurisdictionem deferuntur.

In fœdere Decem-Iurisdictionũ sunt nullæ; (exceptis Majævillanis; ut suo loco dicemus:) solentque subinde aliqua graviora ad fœdus pro consultatione deferri. Si tamen nova reperiantur & resultent jura, ita ut actio redintegrari possit, in integrum partes, per totam Rhætiam, restituuntur. Sic litium dispendia, & mala inde provenientia, vitantur. Cuilibet enim jus-dicenti, plerumque quarta pars aurei, pro symbolo solvendo, per integrum diem, (quo plures feruntur sententiæ) loco mercedis contingere solet: sicque vera amicitia conservatur.

Quod si cõtroversia aliqua inter tria fœdera oriatur: ex quolibet fœdere tres aut quatuor judices deliguntur, hi soluti juramento, quo suo fœderi obstricti sunt, causam vel amice componunt; vel ex æquo & bono dijudicant: Si paria

fuerint

fuerint suffragia: Arbiter, communibus trium fœderum suffragiis, eligitur. Sin vero inter duo fœdera lis oriatur: ad tertium fœdus eam deferunt: quod judicium utrique parti æquum constituit, litemque dirimit. Si denique duo fœdera contra tertium in judicio procedere velint: sex judices plerumque ex parte actrice, nempe duobus fœderibus, secernuntur; & ex tertio fœdere reo, totidem nominantur, qui si votorum paritate causam dirimere non valeant, trium fœderum suffragiis Arbiter deligitur.

Dato etiam casu, quod Conventus seu Communitas aliqua controversiam habeat cum ipsis fœderibus, vel cũ uno tantum: tres, quatuorve ex singulis fœderibus, aut eo cum quo res est, nominantur. Et in his enarratis, judices etiam à juramento, quo fœderibus obstricti sunt, relaxationem habent.

Vbi vero diversorum fœderum Conventus seu Communitates inter se contendũt: Senatus trium fœderum, ex cæteris neutralibus Cõmunitatibus judices constituit. Sin duæ jurisdictiones ejusdẽ fœderis, controversiam aliquam habeant, judicio proximæ Communitatis in eodem fœdere utuntur, partisque reæ est, eam ex duabus proximis eligere.

Contro-

Controverſiæ vero, ſi quæ inter noſtrũ populum Rhæticum, & confœderatos Helvetios, oriuntur, amicabili & æquo judicio, tribus plerunque ab utraque parte conſtitutis judicibus, (quibus diſcrepantibus, ſeptimus à parte rea, ex actricis ditione, nominatur) diſceptantur.

Nec diſſimilia ſunt judicia, quibus lites, ſi quæ naſcuntur cum Chriſtianiſſimis Galliæ Regibus, Sereniſſimis Auſtriç Principibus, Comitibus Tirolis, & aliis confœderatis Principibus, dirimuntur; ubi non armis & Marte; ſed egregia juris forma, decertatur.

Apud omnes autem generalis juris regula, ut actor in litibus particularibus rei forum ſequatur, trita & recepta eſt.

Aggredimur jam etiam Comitiorum & Conventuum publicorum formam, quibus ea, quæ ad totius gentis Rempublicam pertinent, (qualia ſunt de pace & bello, de fœderibus, de legationibus, de legibus & edictis patriæ) tractantur: & horum conventuum primus Ilantii; (quod oppidum fœderis Griſæi eſt) ſecundus Curiæ: tertius rurſum Ilantii; quartus iterum Curiæ; & quintus Davoſii, celebratur.

Verum ſingulis annis (ex tenore Reformationis, Anno 1613. inſtitutæ) in

festo Ioannis Baptistæ, generalia Comitia, [*Bundtstag*] recipiendis rationibus ab Officialibus Præfecturarum (quibus etiam biennio quoque novis electis, in publicis Comitiis, juramentum, de legitime & juste administrando officio, deque observatione decretorum & statutorum, ac fideli ratione reddenda, defertur) subditorumque gravaminibus & appellationibus audiendis, aliisque rebus publicis, pro re nata, cognoscendis, habentur.

Gravamina à Causidicis, qui illuc magno numero confluunt, coram Senatu proponuntur: & ab Oratoribus ex æquo & bono, secundum statuta subditis lata, & optima recepta jura ac consuetudines, feliciter, & prompte deciduntur. Ex hisce Comitiis, ut & biennalibus, tertium quodque Davosii celebratur; Dominiis enim acquisitis & acquirendis, cum eorum juribus, accessoriis & emolumentis, tria fœdera, æquis portionibus (ex tenore literarum fœderis) fruuntur.

His & superius enumeratis Comitiis, ex Grisæo, viginti octo; ex Cathedrali, viginti quatuor; ex Decem-Iurisdictionum fœdere, quindecim legati, seu Oratores, una cum Cancellario & Apparitore cujusque fœderis, conveniunt.

Præses

Præses illius fœderis, ubi conventus celebratur, postquam consedere omnes; salutatis aliis, & de se ex more pauca præfatus, exponit quid proximo conventu legati in recessibus deliberandum acceperint: sique aliæ senatus habendi causæ sint, eas similiter succinctè proponit. Ordine postea ab eodem Præside rogati, singuli senatores seu legati, non proprio arbitratu, sed mandato suæ quisque Communitatis seu jurisdictionis, sententiam, scriptis plerumque comprehensam, (*Instructionem* vocant) dicunt, & ad eandem acta referunt. Atque eo, quod major Senatus pars decreverit, reliqui tenentur. Extrema autem provocatio, est à Senatu ad Communitates. Ac tum causæ in singulis Communitatibus proponuntur: quarum sententiæ, in scriptis relatæ, colliguntur.

Frequentiora autem sunt Subcomitia (*Beytag* vulgo dicta.) Hi conventus plerumque Curiæ celebrantur: ibique præcipui tantum Magistratus, Præsides seu Capita (ut vocant) trium Fœderum, conveniunt, subinde etiam, pro gravitate rerum tractandarum, alii ex singulis Fœderibus convocantur; qui tamen plenam statuendi potestatem non habent. Proposita enim & acta, recessibus comprehensa, si cujus momenti

ſint, ad Communitates fœderum ſeparatim referuntur: quodque major harum pars ſtatuerit, ratum eſt. Hæc juris paciſque ſtudia ſunt.

Ad diſciplinam militarem, omnes ſponte, & naturali quodam armorum ſtudio, à pueritia ſe aſſuefaciunt. Magiſtratus, ſingulis bienniis, populum armatum luſtrare ſolet: ac quælibet juriſdictio, ſuum militiæ Ducem, Vexillarium, & reliquos officiales, habet,

Legibus omnes arma habere jubentur: quæ, pro facultatum ratione, ſibi comparare, & domi conſervare coguntur. In tractandis ſcloppetis, ſingulis fere feſtis diebus, propoſitis etiam præmiis ſe exercent publice. Armorum genera eadem, quæ Helvetii habere ſolent. Plerique lorica induti, haſtam fraxineam prælongam; alii ſcloppeta majora [*muſchettas*] geſtant. Pauci nunc bipennes ſeu halabardas, aut haſtas tantum, & ſcloppeta minora, [*archibuſos* vocant] portare volunt: & hi caput tamen galea muniunt. Lateri prælongum & latum enſem ſinguli accingunt. Teſſeris albis cuncti, uti etiam galea ejuſdem coloris, plumis exornata, conſpicui comparent. Vexilla cruce alba rectangula inſigniunt: hæc enim omnium Helvetiorum eſt militare ſignum: Tympanis

panis & tibiis utuntur: pulſus & ſonus cum Helvetiis idem eſt. Phalangē ſuam etiam Helvetiorum more, ſi commoditas loci ferat, inſtituunt: & equitatui cum denſatis haſtis, ad formam Erinacei, optime ſe reſiſtere poſſe, in præliis experti ſunt.

Leges militares (quas *Ordinantiam* vocant) bonas, & æquas habent: & ad harum obſervationem, per ſacramentum militare obſtringuntur. Earum ſumma eſt: ut DEVM timeant & colant, neque ejus ſanctum Nomen in vanum ſumāt: ab omni blaſphemia abſtineant; ebrietatem, fornicationem, & aleam, vitent: Patriæ communis libertatem, leges, & commodum, ad extremum uſque halitum, defendant, & promoveant: Ducibus, & Officialibus militiæ, debitam obedientiam præſtent: nullam ſeditionem excitent: caſtra, ſigna, & ſtationem, nullus abſque venia, deſerat: nec alter alterum ulla injuria, verbi, aut facti laceſcere; aut vetera odia, ſi quæ ſint, renovare, audeat: exortas rixas, quiſque pro viribus, vinculo pacis interpoſito, ſeparet, ac dirimat: lites, ſi quæ oriantur, judices deputati decidant: nec cuiquam prædandi cauſa, ex acie excedere liceat; donec hoſtes prorſus profligati fuerint: poſtea vero, ubi prædan-

di poteſtas facta eſt à Ducibus, quicquid partum fuerit, id omne in publicum conferatur, & viritim diſtribuatur: denique, Eccleſiis, locis ſacris, perſonis Eccleſiaſticis, mulieribus gravidis, virginibus, ſenibus, infantibus, annonam & arma ſubminiſtrantibus, molendinis, piſtrinis, aratrjs, vitibus, ſegetibus, & arboribus frugiferis, omnes parcant.

Superſunt nobis Rhæticæ Reipublicæ Conſtitutiones, quæ ſecundum incidentes & urgentes caſus ſancitæ fuere, Laconico ſtylo adumbrandæ.

Anno ergo 1500. Rex Galliæ Ludovicus, & Ludovicus Sfortia Mediolani Dux, diſſidentes, & ſuper Mediolani Ducatu pugnantes, Penſionarios ſuos (uti etiam ImperatorMaximilianus primus) ſemper in Rhætia aliquos habebant. Proinde ad cõſervandam libertatem Rhætiæ intactam; aſſiduis quoque B. Nicolai Eremitæ, apud Subſylvanos Helvetios, adhortantibus, ad quem frequens ex Rhætia concurſus erat, moti communi omnium voto, ſanctio conſtituta fuit: ne cuiquam Rhæto, cujuſcunque generis, gradus aut conditionis, liceret, ſub graviſſima pœna infamiæ, & arbitraria, ulterius judicibus deligendis, ab ullo Principe extero, munera & penſiones (ita enim ſtipendia Princi-
pum

pum vocant) accipere, Constitutio hæc, Literarum Pensionalium nomen retinuit.

Anno 1524. Dominica Quasimodogeniti, certi articuli, propter absentes, & Curtisanos, (ut vocantur) ne eis prębendas possidere liceret; itemque propter decimas sunt constituti.

Anno 1526. die 13. Ianuarii, celebris disputatio Ilantii habita fuit, inter Evangelicos Reformatos, & Catholicos cum Missa, in qua articuli controversi argute tractati. Ab Evangelicorum parte primas tenebat Iohannes Comander, cum Philippo Salutio. ab altera parte aderat Theodorus Schlegel, vir acutus, Abbas D. Lucii, & Vicarius Episcopi, cum D. Bartholomæo à Castromuro, Protonotario Apostolico, multisque aliis Canonicis & sacerdotibus. Post illam septem sacerdotes missifici Reformatis se addixere. Aliæ, (nempe Anno 1538. Susii, in Engadina inferiori; Anno 1595. & 1596. Tirani, in Valletelina) etiam in negotio religionis, habitæ sunt in Rhætia disputationes; quas hoc libello, cum typis exaratæ sint, tractare supersedeo.

Eodem anno 1526. in festo Ioannis Baptistæ, certi articuli, numero viginti, inviolabiliter observandi, fuere sanciti.

Summa eorum eſt: Ne Epiſcopus Curienſis, aut quiſquam alius Eccleſiaſtici ordinis, civilem Magiſtratum, & Præfectum ſeu Miniſtralem, Conventui & judicio alicui præponat; ſed populus, ſuos Magiſtratus, propriis ſuffragiis creet: Nec Miniſtri & officiales Epiſcopi, quamdiu illi ſerviunt, Comitiis & Senatui Rhæticæ interſint: Miniſtros Eccleſiarum ſingulæ parochiæ ſibi deligere, ab officio removere, & eis ſtipendia ſolvere poſſint.

Decumas minores nullas poſthac ſolvit Rhætia: majores, ubi jus exigendi eſt, non in agro; ſed collectis vino & frugibus domi; & quidem decimam quintam tantum, alibi etiam minus, ſecundum conventiones, pendunt.

Anno 1530. die Lunæ ante feſtum Purificationis Mariæ: cum tria fœdera Rhætiæ, graves expenſas & jacturam rerum, cum internecione multorum fortium virorum, in oppugnatione civitatis Clavennenſis, præſertim autem obſidione Caſtri ibidem, & bello Dubinenſi, à Ioanne Iacobo Medicæo, & ejus ſocio, Comite Gerardo de Arco, anno 1525. paſſa fuiſſent; Epiſcopus vero, cui antea quarti cujuſque Volturenæ Capitanei & Gubernatoris electio competebat, nec militem, nec commeatum, aut quic-

quicquam de suo contribuisset: ad certa pacta (quæ sub sigillo Ioannis Ebli, Landtammani apud Glaronenses, descripta sunt) deventum fuit: ut nempe Episcopus jus suum, quod in Volturena, Comitatu Clavennæ, & Bormio, haberet, tribus fœderibus libere renunciaret. Vicissim illi, certam pecuniæ summam, nempe quolibet anno 1000. libras imperiales illi darent. Hodie itaque, singulis bienniis, ex telonio Clavennensi, ipsi 573. florenos & 6. bacenos, pendunt.

Constitutionum transgressoribus semper suæ erant pœnæ; & proinde certa ordinata judicia: quæ deinde, furore populi, subinde plusquamRadamanthea fuere.

Anno 1529. Theodorus Schlegel, Davosio oriundus, Abbas D. Lucii, in civitate Curiensi, à trium fœderum judicibus, processu longo instituto, morti adjudicatus fuit, & capite mulctatus. Criminationis summa erat: Quod Ioanni Angelo Medicæo (qui postea Pontificatum Romanum adeptus fuit, & Pius quartus vocatus; frater Ioannis Iacobi, Mussii Castellani) favorem, opem & consilium, in adipiscendo Episcopatu Curiensi, promiserit: à qua civitate sedem suam Paulus Zieglerus, Episcopus

Curienſis, ob articulos ante triennium ſancitos Epiſcopatui præjudiciales, iratus, Furſtenburgum tranſtulerat. Ioannes igitur Angelus, prætextu comitandi ſororem ſuam, quæ Volfio Theodorico ab Alto Amiſio tum nupſerat, Curiam aut Furſtenburgum, in lectica, tanquam valetudinarius, deferendus erat, Epiſcopo vero Paulo, conditio alia digna obtingere debebat. Abbatis autem detentione, omnia detecta & præpedita fuere. Gubernator etiam Valliſtelinæ, Georgius Belinus Davoſianus, Abbatis conſobrinus, qui conſpirationis etiam ſocius putabatur, Zuzium, in Engadinam ſuperiorem, captivus ductus, & rigide examinatus eſt, innocentia vero ejus deprehenſa, liber iterum dimiſſus fuit.

Anno milleſimo quingēteſimo quadrageſimo ſecundo, Curiæ, aliqui Penſionarii, & Regis Galliæ ſtipendiarii, à judicibus ibidem congregatis mulctati fuere, & ad tempus acceſſu Senatus Rhætici, privati.

Sic etiam anno 1550. Davoſii, fœderis Decem-Iuriſdictionū homines convenere. Penſionarios Coronæ Chriſtianiſſimæ graviter mulctavere. Tumultuarius admodum proceſſus erat. Sæviebat populi pars maxime adverſus

Ioannem

Ioannem Gulerum, Davosianorum Pręsidem, & Valentinum à Vazerino, alias Vallistelinæ Gubernatorem: quasi qui fœderis Gallici, cum Henrico secundo Rege renovati, articulos aliter populo proposuissent, ac Tabulæ ipsæ Confœderationis haberent. Tandem, re tota cognita, intercessione Helvetiorum & Vlderici Philippi Baronis ab Alto-Saxo, integritas horum & aliorum, pecuniaria mulcta affectorum, perspecta, ipsique pristinis dignitatibus restituti fuere.

Hoc ipso anno, die 23. Februarii, judicio fœderis Decem. Iurisdictionum, reliquis duobus fœderibus inter se de pręcedentia certantibus, ea Grisæo adjudicata fuit.

Anno 1561. inter alias leges, Ilantii in Comitiis latas, Ordo Iesuitarum (quorum aliqui, Ponti, in Valletelina, virtute Legati cujusdam, sibi ab Antonio Quadrio Equite relicti, sedem figere volebant) proscriptus fuit.

Anno 1565. Fortuna Radamanthæorum judiciorum excepit Rodolphum à Salicibus, (postea Sacri Romani ImperiiBaronem factum; ornamentum Helveticæ & Rhæticæ nobilitatis, in armata, & togata militia, splendidissimũ) ac alios munerum & pensionum à Principibus exteris acceptarum accusatos. Iudicii

dicii locus Zuzii erat, in Engadina superiori; hi enim cum inferioribus Engadinis, hoc præcipue judicium exercebant.

Militiæ Ducis Rudolphi Salicæi, præcipua criminatio erat: quod Venetorum Reipublicæ subreptitiis trium fœderum diplomatibus, militem promisisset. Misere is tortus, purgatisque tandem suppositis indiciis, expensarũ persolutione, dimissus fuit. Gallici etiam Pensionarii mulctati, & omnia in expensas sunt conversa.

Eodem anno post fata Thomæ Plantæ, Episcopi Curiensis, discordia nata est in electione successoris. Beatus à Porta Davosianus, potioribus Canonicorum suffragiis eligitur. Bartholomæus à Salis Prægallus, jam tertio Episcopatum ambiens, aliquot Canonicorum vota habet; & simul à Communitatibus fœderis Cathedralis expetitur. Res diu multumque acerbe disputata, tandem consensu partium, ad Pontificis Max. judicium defertur: qui pro Beato pronuntiavit. Rhætorum deinde legati eos, anno 1568. amicabili decisione, ad concordiam deduxere.

Cum in adipiscendis officiis, tam in patria & Iurisdictionibus Rhætię, quam apud subditos, mira vafrities introducta esset; ita ut præhensationibus, quæ per

crebras

crebras comessationes, & pecuniæ ac aliorum munerum distributiones, fiebant, (*practicas* illi vocant) pleraque pessimo usu administraretur; anno 1551. die 24. Ianuarii, severum edictum super ea re à tribus fœderibus, publicatum fuit: uti etiam, ne quis seditiones in Communitatibus excitaret: sed cum hæc temporis progressu negligerentur: Anno 1570. die 25. Octobris, in publicis Comitiis Davosii, eadem, majori studio, & comminatione pœnæ, inhibita fuere: Ne cuiquam, cujuscunque gradus & conditionis esset, liceret, directe nec indirecte, per se aut alios, in ambiendo aliquo Officio, sive Ministralis aut Oratoris, sive Præfecturæ apud subditos, vel cujuscunq; alterius nominis, prece pretiove ullo modo uti; idque ille juramento post promotionem suam, confirmare valeret.

Anno 1572. Status Rhætiæ nostræ admodum turbatus fuit. Conradus à Planta, I. V. Doctor, Decanus & Canonicus Curiensis, filius Ioannis à Planta, I. V. Doctoris, & Rhætii Domini, homo ambitiosus, habito consilio cum Vincentio Quadrio, Equite Pontensi, Voltureno, & aliis: â summo Pontifice, Pio quinto, Anno 1570. Breve Apostolicum, fruendi reditibus Ecclesiæ

D. Vr-

D. Vrſulæ, in Volturena Tilii, ſitæ, obtinuerat: qui reditus, conſenſu Senatus Rhætici, ab aliquibus Nobilibus ex familia Guicciarda exigebantur. Mox,ad majorem corroborationem,eo ipſo anno 1570. prid. Kal. Martii, mittitur ab eodem Pontifice Bulla: qua; Motu (ut ſonabant verba) proprio, non ad alicujus inſtantiam,(ad Nobilem virum Ioannem Plautam, quem Syndicum & Procuratorem ſuum, Epiſtolæ ante miſſæ mentionem faciens, conſtituebat)ut omnia bona in Rhætia, Clavenna, & Volturena, ad Abbatias & Præpoſituras pertinentia, & à perſonis inhabilibus occupata, poſſit recuperare, eaque etiam propriis filiis concedere; judices vult eſſe, Epiſcopum Curienſem & Comenſem, pro placito Syndici: Præterea injungit Patriarchæ Alexandrino & Conſtantienſi acBaſilienſi Epiſcopis, faciant præmiſſa ab omnibus, quos illa concernant, inviolabiliter obſervari;rebelles & contradictores, per cenſuras, ſententias & pœnas,aliaque opportuna juris & facti remedia,appellatione poſtpoſita, compeſcendo: invocato etiam ab hoc, ſi opus fuerit, auxilio brachii ſecularis.

Cum rumor ergo, de Brevi Apoſtolico & Bulla, increbreſceret: Papa literas

ras duas mitiores, primas menſe Majo, poſteriores decimo quinto menſis Septembris, exaratas, mittit: in quibus nulla mentio beneficiorum, in Rhætia dominante ſitorum; ſed tantum in Volturena & Clavenna; ſpeciatim, Sanctæ Vrſulæ Tilii & Sanctæ Margaritæ Trixivii, in Volturena, quæ à Monachis ordinis Humiliatorum poſſeſſa fuerant. Interim Anno 1571 Conradus, Decanus & Canonicus, poſſeſſionem Divæ Vrſulæ Tilii adiit.

Res in Subcomitiis agitatur: ubi Dominus Rhætii, Bullam cum literis Papalibus ſupra nominatis, trium fœderum Præſidibus conſignat. Diſceptatur, an Conrado Domini Rhætii filio, an vero Guicciardis, Præpoſitura Tilii relinquenda eſſet? Denique rem Communitatibus proponendam eſſe ſtatuitur. Mox, tumultuante populo, æmulorumque turba conclamante, ſigna Rhætiæ militaria Curiæ convolant. Rhætii Dominus, captivus Curiam ductus, ibidem cuſtoditur: filius Conradus & alii, fuga ſalutem quærunt. In magno plebis furore, judicium conſtituitur: &, poſtquam ille rigidiſſimo torturæ examine diu cruciatus eſſet, prævalentibus ſuffragiis, morti adjudicatur: quam capitis amputatione, menſe Martio, Anno

1572.

1572. intrepide adiit: vir sane, qui se in functionibus suis, in Senatu, & legationibus Rhæticis ac Volturenensibus, (ubi Vicarius, & secundo Capitaneus ac Gubernator fuit) magna cum laude gessit. Multi proscribuntur, & bonis plurimi mulctantur.

Necdum horum tumultuum finis. Anno enim sequente 1573. Thusciæ, oppido fœderis Grisæi, à congregatis judicibus trium fœderum, electi Officiales Præfecturarum apud subditos, quod muneribus & precio eas adepti essent, mulctati fuere; majorque pars iis privata. Aliquot etiam ex Rhætis, & subditis, in exilium misere: multos non exigua pecuniæ summa condemnavere.

Helvetii confœderati, his & superioribus tumultibus, per Legatos suos, strenuam & fidelem operam, in componendis & conciliandis animis, navavere. Tandem eorum opera, hoc eodem anno, defervente jam populi furore, Curiæ in Triclinio Episcopatus, judicium aliud, ex trium fœderum assessoribus, constitutum: ubi aliqui ex jus-dicentibus Thusciæ ante congregatis, ob excessus, & proprii lucri studium, castigati; plerique, Curiæ & Thusciæ, ante, ut memoravimus, proscripti & mulctati,

mulctati, auditis illorum defensionibus & personalibus comparitionibus, patriæ, & pristinis honoribus ac dignitatibus restituti fuere.

Vt tumultus & furiosus concursus popularis imposterum evitarentur, suasu etiam Helvetiorum, sanctio constituta fuit, hoc ipso 1573. anno, trium fœderum sigillis (unde *Tabula Trium sigillorum vocata*) communita: Nempe, ut posthac non armorum terrore; sed placida juris forma, omnia decidantur. Si quis ergo in jurisdictione contra avitam libertatem patriæ aliquid commisisse, aut molitus esse, aut quovis modo hujuscemodi crimine contaminatus, deprehensus fuerit, ab ejus jurisdictionis hominibus judicio præfectis, meritas pœnas recipiat. Si oscitantia jurisdictionis pateat: fœdus, cui illa annumerata, rem, juris servata forma, aggrediatur: & hoc languente, trina tunc fœdera, ne malum crescat, inultumque maneat, auctoritate sua suprema, provideant. Si aliquis vero alterum injuria, proditæ patriæ libertatis, (frequentissima hæc tumultuantium cantilena est) aut alio quovis modo insimulaverit; & in probatione defecerit: ex lege Talionis reus ipse fiat.

Anno 1575. magni motus intra Enga-

dinos superiores, qui infra & supra fontem Merulam sunt, propter jurisdictionalia, aliaque inde dependentia, excrevere; ita ut fere ad arma devenissent: tandem vero Legati Gallici in Rhætia, Helvetiorum, & trium fœderum intercessione, & juridica decisione, controversiæ decisæ fuerunt.

Publicam novem annorum quietem in Rhætia denuo turbant machinationes Rinaldi Tectoni Mediolanensis mercatoris; sed ejus, qui foro cesserat. Hic, cum junctis sibi duobus aliis ejusdem farinæ sociis, Ioanne Ambrosio Rubiata, & Carolo Balcono, à Cardinale Carolo Borromęo, Archiepiscopo Mediolani, & postea à Papa Paulo quinto, anno 1610. mense Novembri, canonizato, (ut fama constans erat) adjuti, connivente & assentiente Ducatus Mediolani Gubernatore, D. Carolo Taleavia de Aragona, Duce Terræ novæ &c. militem, qua possunt tecta silentiî arte, conscribere incipiunt; & præsertim subditos ad defectionem, & conspirationé, si quos possint, solicitate satagunt: cujus causa Gleram, in Triumpilinis Lacus Larii, veniens dictus Ioannes Ambrosius Rubiata, casu ibidem invento Andrea Morono Sondriense, homine plebejo, alioqui satis arguto, illi institutú suum aperit;

aperit; & de Volturenensibus aliquibus, conspirationis sociis, gloriatur. Hic magno quodam gaudio, propter religionis scilicet Catholicæ propagationé, se effusum simulat: & suo, & aliorum Sondriensium amicorum suorum nomine, tractatui subscribit. Mox amicis suis Sondrium scribit; ut rem totam Vallistelinæ Capitaneo, Rudolpho à Schavvenstein aperiant: ad quem, ne suspicionem Rubiatæ moveret, ipse scribere non audebat. Hinc benigne á Rubiata, cum plurimis pollicitationibus, dimissus, Ioannem Enderlinum Morbenii, & Ioachimum à Iochberg Trahonæ, Prætores, ipsumque etiam Capitaneum adit, ac rem totam aperit, qui veloci calamo Dominis suis omnia significant. Statim subditi aliqui, de quibus Rubiata sermones habuerat, Vincentius Maria Quadrius, Vallis Cancellarius, Fabius Quadrius, ambo Pontenses, & Ioannes Baptista Torellus de Villa, una cum ipso Morono, capiuntur. Torellus, quem Moronus cum Rubiata collocutū fuisse asserebat, majoribus proin indiciis aggravatus, mense Ianuario, Curiæ constituto judicio, acriter torquetur. In eadem civitate etiam custodiæ mandantur, Nicolaus Venosta Grosiensis, Præpositus Curiensis, & Vin-

centius Quadrius, ibidem Canonicus, Cancellarii Vallis filius, qui etiam eodem tempore tortus fuit. Hi omnes tamen absoluto processu, ordineque judicii servato, indicia purgavere: nec infidelitatis aut criminis læsæ Majestatis ullo modo rei inventi, absoluti fuere.

Mense Novembri, Anno 1584. Cardinalis moritur. Illi nihilosecius, Cardinalitæ pecuniæ nervis, ad exstirpandam (uti vocabant) hæresin, in Italiæ finibus, destinatæ, aliquatenus corroborati, in proposito suo pergunt. Propositum autem erat: Vallemtelinam, cum Comitatu Clavennæ deprędari;&c, si valerent, occupare, omniaque ad Romanæ sedis obedientiam pertrahere. Res vero aliquamdiu dilata fuit: quod non satis inter Gubernatorem, & Cardinalem adhuc vita fruentem, de summo militię Duce exercitui proponendo, conveniret: quem uterque ex suis habere volebat.

Mox, anno 1585. mense Februario, milites aliquot confinibus Vallistelinæ appropinquare incipiunt. Insidiis itaque plane detectis; Rhæti undique ad Clavennam & Volturenam, sub signis suis militaribus, convolant. Fœdus Grisæum, Gaudentium à Casa nova, fœderis Præsidem; Cathedrale, Ioannem Pave-

Paverium, civitatis Curiensis Prætorem & Capitaneum; Decem-Iurisdictionum, Florium Sprecherum, Equitem auratum, Davosianæ regionis Capitaneum, patrem meum; summos belli duces elegerant. Gubernator Mediolani se nostris Legatis excusat: Rinaldum Tectonum cum sociis, alio etiam prætextu, cum res minus prospere cessisset, proscribit: diligens interim perquisitio, judicibus à Rhætis ad hoc delegatis, de conspiratione aut collusione apud subditos suos, instituta fuit, & certi articuli, quos Clavennates vocant, ab exercitu, circa Reipub. administrationem, maxime Vallistelinç, (ut qui officium habuisset, eo in posterum abstineret) conditi.

Incepta à Tectono & sociis perficere tentat, anno 1591. Comes Scipio Gambera, Brixiensis, patria patruelis ob cædem exul; spe magnorum præmiorum, Gubernationis nempe ipsius Vallis adipiscendæ, allectus. Hic in Volturena se continens, quotidianis literis solicitabat, & solicitabatur ab Sfondrato, & aliis Cardinalibus, & Romanæ Ecclesiæ devotis Inquisitoribus; qualis erat ille à Monte Sancto. Tractatus, mox exsequutioni mandandus, miro modo Volturenæ Officialibus, Ioanni Plantæ, Rhætii Domino, & Vallis Gu-

bernatori; Herculi à Salicibus, Tirani Prætori, in cujus jurisdictione Comes degebat, quique proinde primus in cognoscendis insidiis fuit; & Antonio à Sonvig, ejusdem Vallis Vicario, & maleficiorum judici, (omnibus tribus postmodum, Anno 1603. auratæ militiæ Equitibus creatis) innotescit. Capitur primo Ioannes Maria Lazaronus Tiranensis, conspirationis socius, & quo pro suo secretario utebatur Comes: mox ipse Comes custodiæ datur: adscitisque trium Fœderum Præsidibus, aliisque ad hoc deputatis, morti adjudicantur. Comes ipse, gratia facta, mense Augusto Tirani decollatus; alter vero, in quatuor partes dissectus fuit.

Anno 1603. ultima Ianuarii, Curiæ, ReformatioStatusReipublicæ (qui, propter enormes præhensationes, corruptiones & Practicas, admodum corruptus erat; præsertim in ambiendis Præfecturis apud subditos) anno priore cœpta, fuit continuata; Summa rei est: ut, quemadmodum ante sancitum fuerat, omnis corruptela, in electione cujusque officii, Legationis, aut quocunque alio nomine dici posset, sub gravissima pœna, vitaretur: Ex officiis & Præfecturis apud subditos, æqua distributione, cuique Communitati ex quoli-

bet fœdere, legitima sua portio, obtingeret; servata tamen, in Cathedrali, ea distributione, prout inter eos jamdudum conventum esset: Electio officialium non, ut ante, à Senatu trium Fœderum, in Comitiis publicis, quovis biennio celebratis, fieret; sed ab ejus jurisdictionis hominibus & populo, cui secundum distributionem institutam competeret: selectis nempe quatuor ex jurisdictione aptioribus, qui provectioris essent ætatis, annum nempe vicesimum quintum excessissent; inter quos sorte deinde certaretur, ita ut, super quem ea ceciderit, officialis fiat. Qui semel officio functus fuerit apud subditos, in posterum non amplius admittatur. Salarium quoque Officialium triplo auctum fuit. Comitia posthac (ut alibi etiam innuimus) singulis annis celebrentur: & Syndicatorum, qui ad subditos singulis bienniis antea mittebantur, vices subeant Legati trium Fœderum, in iisdemque Comitiis: qui diligentem administrationis rationem ab Officialibus exigant. Et alia præterea; quæ hic recensere nimis longum foret. Vt autem hæc observentur: Censores eligantur, qui transgressores pro meritis castigent. Ad puniendos maxime excessus Officialium, (uti consue-

tum est subinde, post leges latas, ad sumptuum compensationem) Iudices trium Fœderum conveniant. Sic variam ibi censuram varii subjere.

Eodem anno 1603. D. Petrus Henriquez Azevedo, Comes Fontium, pro Rege Hispaniæ Ducatus Mediolani Gubernator, & Capitaneus generalis in Italia, Rhæticæ nostræ genti (quæ se aliis quidem fœdere, suo autem Regi hactenus jungere nunquam voluit) infensus, in ipsis confiniis Volturenæ, (neglectis pactis inter Franciscum secundum, Mediolani Ducem, & Rhætos, anno 1531. initis, quibus cautum, ut Turris Oloniæ, cum Castro Mussii, destruerentur; nec unquam in illis confiniis, in æternum aliud quicquam hostile erigeretur) loco eminenti, *Monteccio* proinde dicto, & quo Ioannes Iacobus Medicæus, Volturenam infestans, commode usus fuerat, cum prope Turrim Oloniæ sit, (ubi etiam munimentum minus, *Forticellum* dictum, fabricari hoc tempore idem Comes Fontium curavit, quo naves transeuntes ad consignationem urgerentur) Castrum (propugnaculum ipse vocabat,) Fuentes, nomine suo insignitum, erexit. Diversæ propterea Rhætorum & Helvetiorum ad eum legationes missæ, ut ab insti-

inſtituto deſiſteret, nunquam obtinere poterant. Rhætis ſe jugum impoſuiſſe, ipſe gloriatus eſt. Noſtri vero illud poſtea, ſepulturam Hiſpanorum, ob aëris intemperiem, qua multitudo plurima prçſidiariorum abſumpta eſſet, vocavere.

Anno ſequenti, omni commercio publico & commeatu Rhæticæ genti, cum Ducatu Mediolani, (uti anno 1544. poſt pugnam ad Ceriſolam apud Subalpinos, Marchio Vaſtii, Gubernator Mediolani, iratus, fecerat, quo Rhætos à Regis Galliæ amicitia avelleret: ſed cum hæc parum illi curarent, decretum mox ſuum revocavit) interdixit: Cum autem neque hac via noſtros, ad acceptandas certas capitulationes, quæ tractabantur, pertrahere poſſet: etiam hoc interdictum, quod Ducatui Mediolani non parum incommodi afferebat, poſt ſex menſes iterum ſublatum fuit.

Anno vero 1607. cum in confiniis Rhætorum miles undique fere conſcriberetur, (motus enim magni inter ſummum Pontificem & Venetos erant) Rhæti noſtri, pro præſidio, ſex ſigna (mille & octingenti hi erant, ſelecti milites) in ſubditorum Volturenæ & Clavennæ tractum mittunt. Mox tamẽ militiæ nervus (pecuniã dico) deficit. Con-

fœderatorum certæ quidem erant ſuppetiæ, ſed admodum tardæ. Veneti interim, ex pacto fœderis, ſex cohortes Rhæticas, mille nimirum & octingentos milites, conſcribere volunt. Inde occaſionem nacti, qui Capitulationes certas, cum Statu Mediolani Rhætis ineundas, aliquamdiu jam, ſed irrito conatu, tentaverant, populi concurſu excitato, extrema quæque moliuntur.

Primi ergo illorum ſunt homines, ex juriſdictione Bellofortenſi; qui nempe ab altero Caſtri Bellofortenſis latere, Vatium verſus, habitant. Hi, anno 1614. Davoſii, judicio ſuper eis, à fœdere Decem-Iuriſdictionum, in quo ſunt, inſtituto; propterea quod, contra tenorem tabularum fœderis ipſorum, inſciis & renuentibus cæteris juriſdictionibus, CapitulationesMediolanenſes iniiſſent; à fœderis communione ſuſpenſi fuere. Mox illos ſequuntur Coriovantii; ſtatim Scanavicenſes; inde Quatuor Pagici. Et ſic undique emiſſis nuntiis, neceſſariam patriæ defenſionem prætendentibus, contra adventantes Lotharingos, à Venetis conductos; (quorum tamen nullus hac de re ex patria ſe moverat) omnes Rhætiæ juriſdictiones, præter Miſaucos, (qui, cum in confiniis Inſubriæ eſſent, Legatos ſuos habebant)

bebant) erectis signis militaribus, armataque manu Curiam convenere. Hi miris modis in Senatum quindecim virorum, quod Concilium secretum vocabatur, non multo ante, pro securiori & secretiori Reipublicæ (quæ ob Fontejum fortalitium, solicitatasque Mediolanenses Capitulationes, admodum turbabatur) administratione, & quidem consentiente populo, ad tempus, institutum, fuit debacchatũ. Hos quindecim, vox populi erat, Principibus confœderatis transitum itinerum, in certa mensura, uti addebant, longitudinis & latitudinis, vendidisse.

Congregato Consilio Curiæ: potioribus suffragiis, (multis tamẽ etiam fœdera in omnibus, rata volentibus) statuunt: Principibus cõfœderatis se transitum nullum, per suas regiones, concedere velle, eo quod in propositione articulorum fœderalium, non fuerit plena ejus rei coram populo facta mentio: & proinde hanc fœderum moderationem quandam vocabant: cujus monimentum, una cum aliis non inutilibus constitutionibus, colorem & fucum negotio addentibus, publicis obsignatis literis, posteritati commendaturi essent.

GeorgiusBelinus à Belloforti, Cęsareę

Majestatis

Majeſtatis &c. Conſiliarius, & Caſtri Caſtrenſis Præfectus, tunc Curiæ reſidens, una cum Capitaneo Caſparo Baſelga, apud Supraſaxenſes quondã Præfecto, & aliis nonnullis, cuſtodię dantur. Helvetii interim ſuos Legatos, ad ſedandos animos, & res amice componendas, mittunt; ſed nihil efficiunt: imo furia agitati aliqui, contumelioſis verbis eos inceſſère non verecundantur. Iudicium ſtatim (uti moris ſemper fuit) inſtituitur, & ſatellitio magno ſtipatur: cæteri domum redeunt.

Ioannem Gulerum à Veineck, Equitem Auratum, & Pręſidiariorum in Valletelina & Clavenna Archiſtrategum, (quo juris fundamento, illos met ignorare puto) cum bonorum publicatione, perpetuo proſcribunt. Sic & alios quam plurimos Rhætiæ magnates, qui cum Gulero, populi furori cedentes, ad vicinos Helvetios ſe contulerant, tumultuoſiſſimo proceſſu, maxima pecuniæ ſumma condemnant, honoribuſque (ut ajebant) & dignitatibus privant.

Supererant adhuc (uti diximus) multi boni viri, quibus illa fœderibus derogans ſanctio, & inauditus hic procedendi modus, diſplicebat. horum animos erigebat adventus aliorum generoſorũ, ex præſidio Valliſtelinæ & Clavennæ:

qui

qui illa tamen loca,honesto præsidio,& vallis constructis, munita reliquerant. Itaque communicatis consiliis, erectisq; iterum vexillis forti & intrepida manu Curiam repetunt: Literas illas Moderationis fœderum & aliorum, in frusta discissas, abolent: Constitutiones alias honestas, & fœderum confirmatorias, erigunt.

GeorgiusBelinus à Belloforti, & Caspar Baselga, adhuc custoditi, gravi torturæ examini & quæstioni subjiciuntur: mox etiam pręcipue ob pecunias & munera àMinistrisHispaniæ Regis accepta, morti, per capitis obtruncationem, adjudicantur. Tumultuaria admodum erat exsecutio: quam tamen illi intrepide & pie adiere.

Alius etiam judicii locus, oppidum Ilantium nominatur. Otiosi interim Curiæ, præter morem, erant judices veteres, cum suo satellitio. Quid igitur fit? Davosii jam mense Iulio celebrabantur ordinaria Comitia, rationibus ab Officialibus exigendis, & subditorum appellationibus & gravaminibus audiendis, destinata. Mittunt ergo illi, ex satellitibus suis, circiter quadraginta: qui (ut aliquid, quod agerent, haberent) FranciscumParavicinum Volturenũ captivum faciunt. Davosiani vero, cum

judicii

judicii locus, pluribus Communitatum suffragiis, denuo, in his ipsis Comitiis, Ilantii nominatus esset, & Curiæ congregatis potestas ulterius procedédi sublata; Helvetios etiam, ut amicabiles cõpositores, (salvis semper privilegiis & juribus patriæ libertatis) audire vellent: eundem captivum eis, & arma, dum securi in hospitio comessantur, Duce Ioanne Sprechero, fratre meo, Vicariatus munere apud Volturenos modo functo, viro intrepido, eripiunt; ipsumque, donec ulterius in Communitatibus deliberaretur, custodiunt: vicinis jurisdictionibus, ipsi & judicio Curiæ, facti sui causam, amico scripto indicant. Vacua autem, totaque irata hæc turba, Curiam diversis itineribus, ubique populum, dira quæque contra Davosianos evomens, concitando, redit: mox ulturi, ut ajebant, injuriam. Iudices cum custodibus suis, ascitis etiam multis ex civibus Curiensibus, Quatuor Pagicis, & totô Decem-Iurisdictionũ fœdere, (prçterquam ex dominio Majevillano; unde quadraginta tantum, defervescente jam tumultu, bono & sedato animo adventabant) Davosium, sub noctem, armata manu veniunt. Davosiani, classico & signo per totam suam jurisdictionem dato, subito exciti, in curia sua, loco
pro

pro more regionis amplo,& ad resistendum apto,trabibus & saxis undiq;comportatis, quo valent modo, se communiunt: turri etiam templi, & aliis contiguis curiæ ædibus, scloppetarios aliquot imponunt.

Postero die à prandio(cum animi vino magis incaluissent)cõsilium ineunt: mox ad curiam veniunt, & literas Curiæ ultimo conceptas, Confirmatorias nempe fœderum, quarum exemplar, quod erat fœderis Decem-Iurisdictionũ, penes alias scripturas Davosii, de consuetudine & jure,asservabatur,una cum aliis rebus,& privilegiis, quorum custodia ad illos minimè spectabat, ingenti excito clamore,& minis, expetunt. Davosiani literas ex curia, per Cancellarium suum, eis prælegere consentiunt. Vix jam lectio cœpta erat: cum totis viribus, & summo armorum impetu, fores curię infringere tentant.Davosiani intrepide vim repellere parant. Singulari autem dexteritate & fortitudine, Capitanei Florii Sprecheri, Equitis aurati, Davosianorum tunc Præsidis, parentis mei colendi, atque etiam D.Præsidis, Salomonis Buolii, (quos illi omnes, etsi exacerbatissimis animis essent, propter canitiem & sinceritatem,venerabantur) res aliquantulũ sedata fuit,&

ab armis discessum. Re infecta ergo (Davosiani enim ipsi captivum Curiam deduxerunt) domum illi remeant.

Mox in plerisque locis, alii jusdicentes à Communitatibus, loco priorum, eliguntur: armata & sęviens custodum cohors tollitur. Isti ergo, Ilantii congregati, & potiore populi voto, Curiæ per tumultum condemnatos, & absentes à patriis laribus, in integrum restituũt; ac de novo, libero accessu omnibus per fidem publicam dato, audiunt. Tum Gulerus, cum aliis præclaris viris, qui populi furori prius cesserant, pristinis honoribus ac dignitatibus sunt restituti: quos nihilosecius, ad ingentes expensas dissolvendas, non exiguam pecuniæ summam contribuere oportuit.

Alii, (sive Communitates, sive privati essent) qui, contra potiora trium Fœderum vota, Capitulationes Mediolanenses inierant, haud parvo expensarum discrimine mulctati fuere: aliqui in exilium acti: aliqui honoribus & dignitatibus privati; quibus tamen successu temporis, venia & indulgentia data est. Atque ita seditio, cum præterlabente anno, detumescit.

Historiam hanc Rhæticam, septẽ annorum proximorum, sequentibus versiculis comprehensam, apponere libet:

Fœderi

Foederi junguntur: consurgunt moenia: frustra
Tentatur cum Fonte reconciliatio: miles
Præsidio Valli datur. Expetiere cohortes
Rhæteas Veneti. Hinc Hispanica factio signa
Excitat; & coëunt furiosa mente coloni.
Belinus capitur: franguntur foedera. vexat
Hinc censura patres. Fugere malique bonique:
Rustica turba redit. tunc vires fracta resumunt
Foedera. cum socio medius cadit ense Belinus.
Rhætia tota fremit: Magnatibus ultima quæq;
Intentat vulgus. Mutatur mox locus & mens:
Iusque datum est alibi. Redeuntque bonique malique:
Mulctanturque simul, magno haud discrimine, cuncti.
Plebs luit impensas, pretiumque ob stulta reportat
Facta suum. Inficiare, malum hoc generale fuisse?

Numerale Distichon.

ConsVrgVnt VeXILL*a*, *tr*VC*e* & C*a*-DI*t ense* BeLI*n*V*s*:
DI*ff*V*g*lV*nt proceres*: *Rh*æ*t*I*a tota f*V*r*I*t*.

Aliud.

*R*V*st*IC*a t*V*rba f*V*r*I*t*: *Magnates Rh*æ*t*I*a pell*I*t*.
*E*X*pos*VI*tq*V*e ens*I *t*V*n*C C*o*LL*a* B*e*LI-*n*V*s a*V*aro*.

Anno
DeM*ent*I*æ* *R*V*st*IC*æ*.

Anno 1612. in Comitiis publicis Curiæ habitis, Ordo Iesuitarum, qui in partibus Volturenæ & Clavennæ nidum figere volebant, (uti jam ante, anno 1561. constitutum, & anno 1600. reiteratum fuerat) in perpetuum proscriptus est; citra ullam libertatis religionis Catho-

licæ, cum Missæ exercitio, derogationem: tantum ne status politicus turbaretur. Et mihi quidē, tunc optionis munere apud subditos Transalpinos fungenti, una cum Officialibus Rhætis ibidem, provincia exsecutionis data fuit.

LIBER SEPTIMUS.

CUM Pontificatum Martinus Quintus, Imperium Romanum Sigismundus Augustus, & Episcopatum Curiensem Ioannes Abundius Naso, regerent: fœdus Grisæum initium suum sumpsit. In regione ejusdem Fœderis, rerum tunc potiebantur Petrus Pultingerus, Abbas Disertinensis; Ioannes Henricus & Vldericus Bruni, Barones à Rhætio; Ioannes à Sacco, natus Comes Misauci; Hugo, Rudolphus, & Henricus, Comites à Verdenberg.

Status plebis subjectissimæ calamitosus & miserandus erat. Domini plerique juvenes, venationibus, aucupiis, & aliis libidinosis exercitiis dediti erant. Præfecti, & Consiliarii non nisi deglubendo gregi studebant, si quas ædes, prata, armenta, aut alia rustici haberent, quæ præfectis placerent, injuria aut vi eis eripiebantur: &, quod atrocissimum erat

uxores

uxores in conspectu maritorum, filiæ in præsentia patrum, funibus alligatorum, violabantur: esum cum suibus & gallinis sumere cogebantur. Hæc lamentabilia si ad Dynastas deferrentur: ipsorum alii in eodem luto hærebant; alii surda alioquin aure præteribant. Petulantia autem Præfectorum Henrici Comitis Verdenbergici cæteros anteibat. Nec solum se intra cancellos suæ jurisdictionis quisque continebat: sed etiam prædam ex alterius jurisdictione abigebat. Sic etiam ab Episcopatus Curiensis hominibus multa iniqua perpetrabantur: ut ne quidem ab uno ad alium locum, ob raptores, tutus accessus esset. Nullus enim facilè, qui jus proinde diceret aut administraret, inveniebatur.

Provectiores itaque aliqui ex Communitatibus, memores adhuc antiquæ libertatis, & exemplo vicinorum Helvetiorum erecti, aliquoties nocturno tempore, (summoperè enim actus eorum observabantur à tyrannis; quorum animus nunquam est tranquillus) in sylva, infra pagum Tronum conveniebant, consilium captantes, de securiore statu adipiscendo, tyrannicoque impetu & violentia per legitimos modos refrænandis. Vnanimis itaque votis delibe-

rant (ut qui non ſolum Magiſtratui, quantumvis improbo, obediendum; ſed eundem quoque officii admonendum eſſe, ex divinis oraculis accepiſſent) Dynaſtas ipſos quemque in ſua juriſdictione, per Deputatos, ætate & canitie, griſæoque amictu, venerandos, iterum interpellare. Illi, officio diligenter functi, injurias ac vim Præfectorum minutim enarrare; ſimul etiam, quę à vicinis nonnullis prædatoribus paterentur, adjungere: obnixe à Dominis petentes, ut his calamitatibus & oppreſſionibus tyrannicis, unione inita, provideant; judices, certamque juris & juſtitię adminiſtrandæ formam conſtituant, paratum viciſſim animum ſuum, ad mutuum auxilium, libere aperientes.

Abbas itaque Diſertinenſis, vir pietate, doctrina & probitate conſpicuus, & ibidem ex bona familia natus, (quæ etiam antehac vim & injuſtitiá paſſa erat) libens annuit; negotium promovet, ac juvenibus Baronibus Rhætii, ſibi à tumultu timentibus, perſuadet. His interea cum Epiſcopatu Curienſi varia diſſidia fuerant, ut etiam ad apertum bellum (uti libro tertio diximus) res devenerit: quæ nec dum ſopita erat.

Ioannes, Miſauci Comes, etſi Philippo Mariæ, Mediolani Duci reconciliatus videre-

videretur, eumq; in fœdere exciperet: tamen nec ab eo, nec ab Helvetiis, quibus Biltionam vendiderat, firmã sibi amicitiam promittere poterat: Episcopo Curiensi autem, & Henrico Verdenbergico, infensissimus erat. Subditi insuper à Castellanis pressi, constantissime instabant. Misaucinam autem Vallem ille sibi reservabat, horum ope refrænandam: quæ postea anno 1496. sub Ioan. Iacobo Trivultio, in fœdus etiam recepta fuit.

Hugoni Comiti Verdenbergensi, cum agnato Henrico, non usque bene conveniebat, proinde & ipse licet invitus, votis subditorum annuit. Henricus autem, Comes Verdenbergæ, nihil nisi vindictam & minas spirans, & ab Episcopo Curiensi, aliisque libertatis avitæ inimicis, instigatus, fœdus & omnem animorum conjunctionem respuit; imo durius adhuc subditos tractat.

Medio itaque mense Martio, Anno 1424. Troni, sub arbore Tilia, ubi sacellum Sanctæ Annæ est, in nomine Sanctæ & Individuæ Trinitatis, fœdus perpetuum, decennio quoque renovandum, sancitum, ac decem articulis comprehensum est. quorum præcipui sunt: Vt mutuus & individuus amor, auxilium, liberumque commercium vigeat; itinera à prædatoribus tuta

reddantur; uniuscujusque jurium & privilegiorum publica, privataque defensio ineatur; nemo, nisi communi consilio, in fœdus recipiatur; æqua manubiarum, justo bello acquisitarum, divisio fiat; formaque juris, in controversiis decidendis, certa præscribatur. Locus Congregationum ordinariarum fœderis, Tronum statuitur.

Fœdus hoc ingressi sunt; prædictus Petrus Pultingerus, Abbas Disertinensis, cum Disertinensi & Vortiensi jurisdictione; Ioannes Henricus & Vldericus Brunii, fratres, Domini à Rhætio, cum suis jurisdictionibus, Rhætiensi, Supersaxensi, Stussavia & Tenna; Comes Ioannes à Sacco, natus è Misauco, & ejus jurisdictiones, Ilantium nempe oppidum, & Fovea tota, Vallis Leguntina, Vallis Sancti Petri, & Flemium; Hugo Comes à Verdenberg, & ejus jurisdictiones, Trimontium altum, cum Taminio, Leuvenberg, & Schlevenio; Liberi de Laaxio, qui sub Rodolpho, Ioannis filio, Comite à Verdenberg, erant; ex Henrici Verdenbergici Comitis jurisdictionibus, domino non consentiente, Ministralis & Communitas in Valle Rheni Sexamnio, Thusciensi, Montana & Cepinensi jurisdictione; omnes pro se ipsis, & hæredibus, ac successoribus suis.

Abbas

Abbas reſervavit in fœdere, Vranios, Suitios, & Subſylvanos Helvetios: Domini à Rhætio, & Ioannes Miſauci Comes, Dominum Mediolani, & quæ ſuum honorem & juramenta concernerent, ante hoc fœdus præſtita.

Henricus Verdenbergicus interim, auxilio Epiſcopi Curienſis & aliorum, à Pontifice Romano, & Imperatore Sigiſmundo, excommunicationẽ, ác proſcriptionem contra ſubditos ſuos, tanquam rebelles obtinet: quæ duo fulmina, eadem die, populo denuntiantur & intimantur, ſed cum neque ſic eos deterrere atque ab inita unione ſegregare poſſet; illique caſtra ac loca ſua, ab ipſius Caſtellanis derelicta, communirẽt, cum adjuncto ſibi Henrico Barone à Rhætio, (nam Barones etiam fœderis initi, quo ceu fræno aliquo cohibiti, pro libitu graſſari in ſubditos non poſſent, pœnituerat) de opprimendo populo conjurat; nomine conjurationi huic, Nigra liga, (teſſeras enim nigri coloris habebant) indito.

Anno itaque 1450. Comes Henricus Sexamnienſes opprimere ſtatuit; apud quos munitiſſimum caſtrum Berenburg erat: miſſo, ex Comitatu Sarunetum, Ioanne à Rechberg, duce ſuo, cum inſtructiſſimis copiis, per montem Con-

gelium. Hæ nocturno tempore, per Tamminium & Rhætiensem, Montanamque jurisdictionem summo silentio transeunt. Baro Rhætii Henricus, omnium conscius; subditis suis dicit; ut ne si quid strepitus audirent, proinde moverentur: se enim, cum aliquibus Nobilibus, venationi indulgere velle. Cum sic jam in Sexamniensem tractum venissent: vias ubique, in strictissimis ostiis, Viamalæ, & alibi, obsident; ne quis auxilio Sexamniensibus esse posset. inde se ad castrum Berenburg conferũt; insidiisque structis illud occupare tentant. sed in actu ipso produntur, & statim ad arma undique conclamatur.

Sexamnienses Confœderatis, celerrimo cursu, per Stussaviam, ubi iter apertum erat, nuntium mittunt: hi, per eandem viam, cæteris omnibus præclusis, intrepida manu adsunt; & conjunctis viribus, Rechenbergicum exercitum trepidantem cædunt, & fugant: è quo multi versus Vallem-Rheni salutem quærunt; ibique ab incolis trucidantur. Berenburgum itaque illi & itinera liberant, & statim recta via Rhætium tendunt: Henricum doli conscium ex improviso capiunt; & Valendaunum deducunt: jamque communi judicio, uti fœdifragum & proditorem, capitis

pitis damnant. Carnificem, ab eo veniam petentem, viciſſim captivus (cum præpinguis eſſet) orat, ut uno ictu ſibi caput amputet. Ille agilitatem ſuam oſtentãs, gladio ſemiſtricto capillum, lenioris halitu, in illum impellit & diſſecat: Baro totus horrens & oſcitans, à ſervo ſuo ſalutare conſilium accipit: ut nempe militibus, in mortis ſolatium, prandium parari jubeat, Cerere & Baccho maxime ditatum, id quod ſtatim exſecutioni mãdatur. Exhilaratus jam militum animus erat: cum interim ille familiaris, de menſa in menſam, illos benignis verbis interpellat; & culpam Baronis juvenili furore agitati, qua ratione poteſt, excuſat; ac pro illius redemptione ſolicitat. Animi leonum, naturam agnorum (quam multis vinum tribuit) induunt; & vocibus elatis, vitam Baroni condonant; qui coram eis ſemimortuus adductus, & in genua prolapſus, ſupplices gratias agit: fœdamque illam & atram conjurationem abnegat ac deteſtatur.

Henricus Verdenbergicus, ſpe omni ex ſiniſtro eventu fruſtratus, fatis mox cedit. Hujus ergo filius Georgius, poſtmodum jura ſua, in Thuſcienſi, Montana, Cepinenſi, Sexamnienſi, & Vatienſi ſuperiore juriſdictione,

Epiſcopo Curienſi, vendit: Vallem-Rhenanam & Stuſſaviam (hanc à Dominis Rhætii acquiſiverat) Ioanni Iacobo Trivultio cedit: ipſe tantummodò Ortenſteinum retinet.

Correcto ita per fœdus Reipublicæ ſtatu; juris publici adminiſtrandi forma certa, communi conſenſu ſancitur, & articulis quibuſdam comprehenditur. Inde nomen, Literæ Articulorum (*Artickelbrief.*) Caput & Præſes fœderis, quem judicem Provincialem (*Landtrichter*) vocant, eligitur. Hujus autem electio hodierno tempore ita fit. In feſto Georgii, Oratores totius fœderis, triginta nempe duo (computato etiam Abbate Diſertino, Domino Rhætii, & electo, quem illi Caput vocant, quique nomine Communitatum, Comitibus de Miſauco initi fœderis tempore parentium, comparet) Troni congregantur: judice Provinciali ſuperioris anni his adjuncto. Primo anno Abbas Diſertinenſis, ex juriſdictione Diſertina, tres plerumque, raro plures, nominat. Altero anno, Dominus Rhætii, ex juriſdictionibus, Rhætienſi, Vortienſi, & Supraſaxienſi, totidem eodem modo nominat. Tertio vero, juriſdictiones ipſæ, Leguntina, Fovenſis, & Flemiana, certo inter ſe ordine, ut Flemiani quintam

partem;

partem; cæteræ duæ æqualem portionem habeant, Vnum eligunt, qui loco Comitum à Misauco, (quibus Episcopatus Curiensis successerat; à quo tamen illæ pecunia se redemere(ut prædicti suis annis fecerant, ex dictis jurisdictionibus aliquem nominet. Et hi sunt tres antiqui Dominatus, ex quorum jurisdictionibus judices Provinciales esse oportet. His ita suo loco & ordine propositis, suffragia Oratorum à judice Provinciali superioris anni, colliguntur, & potioribus agitur. Quod si quis ex Oratoribus congregatis nominatur, suffragari prohibetur. Paribus autem votis exsistentibus Præses concludit. Magistratus Præsidis annuus est. Ab eisdem Legatis, deinde Cancellarius, & Apparitor fœderis eligi solent; appellationesque totius fœderis audiuntur; ac controversiæ dirimuntur.

Fœderis totius Conventus magni octo sunt: Iurisdictiones autem minores viginti duæ; tot enim Ministrales numerantur. Ordinem in Comitiis publicis trium fœderum, quoad præminentiam, hunc servant: Disertinum, Vallis Leguntina, Fovea, Flemium, Vurtium, Rhætiũ, Supersaxum fœderis Grisæi, Laaxium Vallis-Rheni, Sexamnium, Thuscia, Montana, Scleyenium, altum Trinum

seu

seuTrimontium, Taminium, Vallis Sancti Petri, Stussàvia, Cepina, Tenna, Misaucum, Rogoretum, & Calanca.

Nos jam, sitûs ratione, singulas brevissime describemus.

Disertinum, à Cœnobio ibidem, in deserto loco fundatum, nomen adeptū est: de cujus principio & fundatione hæc accepimus.

Temporibus Dagoberti, Francorum Regis, Columbanus, vir pientissimus, natione (ut creditur) Hybernus, Christianæ fidei propagandæ, Hyberniam cum multis discipulis reliquit; & in Burgundia, postquam diu in Gallia commoratus fuisset, monasterium Luxovium fundavit. Relicto ibidem Eustasio discipulo pro Abbate, in Helvetiam venit: ubi Sanctum Gallum discipulum quoque reliquit; Postea, per Rhętiam, in Italiam profectus, & ab Agilulpho Longobardorum Rege adiutus, Cœnobium Bobii fundavit. In Lepontiis autem, apud Vrsellanos, Anno 614. reliquit discipulum Sigisbertum, solitariæ vitæ deditum. Ab Vrsellanis superato monte Crispalta, ad Ætuatios venit: ibique in loco sylvestri, & maxime tunc opaco, proinde Disertina dicto, cellulam sibi quoquo modo parat. Mox à populo circumvicino, ob vi-

ob vitæ ſanctimoniam viſitatur; & ſectatores atque diſcipulos alios nactus eſt: inter quos conſpicuus erat Placidus, cis in regionibus clara familia natus, vir fortis, & vitiorũ acerrimus reprehenſor.

Erat Rhætiæ tunc Præſes, Victor Comes, homo tyrannicus, injuſtitiæ, libidini, omnique vitiorum generi deditus. hunc Placidus, tanquam alter Baptiſta Herodem, ad pœnitentiam vocabat. mortem itaque ei minatur tyrannus. cujus iram ut effugeret Placidus; iter ad Sanctum Sigiſbertum Præceptorem parat: ſed à ſatellitibus Victoris captus, decollatur. Caput, (uti Sanctus Gaudentius Caſatii in Prægallia) velo mulieris ſibi obviam factæ involutum, ad Sigiſbertum, truncus ipſe, (ut antiquitates Monaſterii tradunt) defert; ibique humatur: ubi templum in ejus honorem erectum, & à multis Imperatoribus ac Principibus, etiam Tellone Epiſcopo Curienſi, prædicti Victoris tyranni filio, (quum Victor, poſt facinus in Placidum perpetratum, de Ponte in Rhenum decidens, miſere, juſto Dei judicio, periiſſet) ditatum fuit.

Abbatia eſt Ordinis Sancti Benedicti; cujus primus Abbas Sanctus Sigisbertus, uti fundator, numeratur. Reliquorum catalogũ, prout habere potuimus,

mus, (multa enim monumenta hujus Cœnobii, igne absumpta periere) nudè ascribemus. Adelgundus seu Adelgottus: Vldaricus, anno 1048. Valtherus, 1140. Hugo, 1180. Albertus, 1207. Rudolhus à Rychenstein, 1283. Doricus Baro ab Attinghausen, 1304. Iacobus à Buchorn, 1314. Conradus; Vilhelmus, 1321. Martinus à Saxo; Ioannes, 1371. Conradus, 1393. Petrus à Pultingâ, 1404. Nicolaus à Marmore, 1456. Ioannes à Schneck, 1472. Ioannes Brugger, 1497. Andreas de Falera, 1510. Martinus Vinckler, 1526. Iosias Kreien de Rascino, 1535. Leonhardus Fierer, 1536. Paulus Nicolaus, 1551. Christianus à Castelberg, 1567. Nicolaus Dironus de Trono, 1584. Iacobus Bundius de summo Vico, 1593. Sebastianus à Castelberg, de Disertino, 1614.

Inter alia vetera privilegia hujus Cœnobii legitur Instrumentum: in quo, Anno 940. Otho primus Imperator, donavit monasterio Disertinensi in Ætuatiis, Villam Pfaffinghoven, in Ducatu Allemanniæ, & in Comitatu Hattonis Comitis, cum decimis & juribus omnibus ad illam pertinentibus: item Curtē Amedes, in provincia Rhætiæ Curiensis, in Comitatu Adelberti Comitis, cum suis juribus & pertinentiis.

Abbas

Abbas privilegia ſua, in electione Iudicis Provincialis, uti diximus, atque etiam in juriſdictionibus Diſertinenſi & Vortienſi, ut audiemus, retinet: præterea jus cudendæ monetæ habet. Apud proximos Vrſellanos certis juribus & immunitatibus utitur. Miniſtralis ibidem electus, Abbatem accedere; ab eo officii exercendi jus recipere; & in ſignum ejuſdem, Abbati chirothecas albas offerre, tenetur.

Vrſellani, anno 1410. perpetuo juris municipalis vinculo, cum Vraniis ſe cōjunxere; cœnobio Diſertinenſi jura ſua reſervantes.

Iuriſdictio in quatuor (ut vocant) Curtes dividi ſolet:

1. Diſertinum; ubi Cœnobium, quò viculi ſpectant: Sanctus Ioannes, Sengium, Saxum, Brulſum: ubi caſtrum ejuſdem nominis, & in proximo eodem tractu Caſtrum Rigiſium, fuit.

2. Vallis Ætuatia: ab Ætuatiis populis, hujus regionis antiquiſſimis incolis, (quorum Strabo lib. 4. meminit; & qui poſtea corruptè Tuveraſci dicti ſunt) nomen habet. Fuit ibi Caſtrum Pultmenga, & Viciniæ, Sylva, Sanctus Iacobus, S. Vigilius, Cumanilſum, & Cimuntium, (*ſummum montis*) ubi Rheni anterioris nobiliſſimi fluminis, in monte Criſpalta,

Crispalta, origo est, prope summas alpes, sive montem Gotthardum & Vrsariam; quam ab altero latere Bicornus, seu Furca mons claudit; assurgente in medio supra omnes Gotthardo. Ex Bicorno Rhodanus oritur; & ex Grimselio, Bicorni parte, Arula, quę mediam Helvetiam secat. Et sane inter triũ horum clarissimorum fluminum fontes, vix 20000. passuum intervallum est. Inter Arulam, Rhenumque ex capite Gotthardi, Vrsæ scaturigo est: & ex opposito, Italiam versus, Ticini. Atque ita hæc quinque flumina, pentagoni in modum, ad diversas Mundi plagas diffunduntur. In Valle Ætuatia, multa crystalla effodiuntur: & ibidem in sylva, Seisa vocata, signa salis in lapidibus apparent, qui facile excoquuntur.

3. Brigelia parœcia, cum Darpagauso, Danisio, & Vallis Medela. Huc spectant viculi: Curallia & Platta. Trita hic via est, per Lucumonem montem, (hic nomen accepit à Lucumone Thusco, qui cum Rhæto in hæc advenit loca) sive S. Barnabæ, ut hodie vocãt, in proximam Vallem Pleniam, seu Breuniam. Ex eodẽ monte, qui Adulę membrum est, Rheno tertium fontem, quem mediũ vocant, aliqui assignant: qui se, prope pontem Disertinum, cum anteriori jungit.

4. Tro-

4. Tronum; locus ob congregationes fœderis celebris. Ibi prope Castrorum Crestatiæ & Fryberg rudera cernuntur. Illi annumerātur hi pagi: Summus vicus, (ubi castrum Altum-Balconum fuit) Cingiacum, (*Rinckenberg*) (ubi castrum ejusdem nominis & aliud, Birsellum dictum, stetit: eodem loco fodinæ etiam argenti & cupri feraces sunt) Compallium, Tironum, & Daruella.

Senatus major, Disertini ex 40. viris, & insuper Ministrali constat. hi etiam cum conventualibus, ad electionem Abbatis concurrunt: & Criminales causas administrant. In civilibus & matrimonialibus, quindecim ex his jus dicunt: in matrimonialibus tamen, (uti per totam Rhætiam) suos Ecclesiasticos consulere solent. Dimidia mulctarum pars Abbati cedit: altera Communitati, per jus ab Hugone Comite à Verdenberg acquisitum; qui emptionis contractus, à Ruperto Romanorum Imperatore, Heidelbergæ, Anno 1408. approbatus & confirmatus fuit: detractis semper prius expensis judiciariis.

Secundum conventum magnum, ratione situs, Vurtium, Suprasaxum, & Laaxium, constituunt.

Vurtiū (*Valtenspurg*) ad sinistrā Rheni

ripam positum est. Quatuor ejus præcipuæ Viciniæ. I. Vurtium ipsum; ubi propè in parvo circuitu castra fuere, Mons Sancti Georgii, Vogelsberg, Gruefels, & Cropfenstein. Supra Vurtium, in statione alpestri, Balneum frigidum est: cujus aquæ tanta frigiditas, ut nemo per sexagesimam horæ partem, in eo manere, multi ne quidem ingredi possint; lippientibus & surdis maxime conducere dicitur. Via ibi trita, per montem, ad vicinos Glaronenses est. 2. Ruenium, cum Pingiano. 3. Andestum. 4. Septum, ubi arcis Fridberg vestigia cernuntur: & Schlans, ubi arx ejusdem nominis fuit.

Abbas Disertinensis, præminentias, ex commutatione cum Baronibus Rhætii, quibus jura sua in Pago Amedes cessit, adeptus est. In electione Ministralis, Abbas quatuor ex consilio proponit, ex quibus populus unum seligit. Criminalia à 25. (quatuor enim adjunctos à proximis Disertinensibus habent) administrantur.

Civilium & Matrimonialium judiciũ, tredecim exercent. Mulctæ detractis expensis, Abbati cedunt: expensas, si bona personæ, contra quam criminaliter proceditur, deficiant, ipse Abbas solvere tenetur: (ita in Rhætia, ubi Domi-

nus

nus aliquis præminentias habet, recepti juris eſt.) Quæ feſtalia, incidua & paſcua aliaque hujuſmodi concernunt, à Communitate (ut in aliis locis) imponuntur & exiguntur. Certas etiam conditiones & pacta, anno 1479. Ioannes Abbas cum Communitate iniit; quæ utrinque obſervantur.

Superſaxum, (*Vberſax*) in montis frigidiore tractu jacet: ædes etiam hinc inde diſſitæ. Quatuor Vicinias habet, à ratione ſitus templi nominatas: 1. Exterior; ubi caſtrum Moreck dirutum. 2. Interior; ubi exciſæ arces, Saxenſtein, & Heidenberg. 3. Superior, ſeu Montana: & 4. Majoris villa ſeu Inferior. Hîc caſtri Schuarzenſtein rudera cernuntur.

Rhætii Dominus, ex tribus à populo propoſitis, unum Miniſtralem nominat. In Civilibus & Matrimonialibus, ultra Præſidem, quatuordecim judicant. In Criminalibus, ad hos ex Rhætienſi juriſdictione, duos adjunctos ſumunt. Mulctæ, detractis expenſis, Domini Rhætienſis ſunt.

Sequuntur illæ juriſdictiones, quæ tempore initi fœderis, ſub Ioanne à Sacco, Miſauci Comite, fuere: nempe Vallis Leguntina, Ilantium, cum Foveâ, & Flemium. Hæ primitus ſub Baronū à Bello

monte dominio vixere. Inde hæreditario jure ad Misaucos sunt devolutæ. ex his, Ioannes Petrus, Henrico ab Heuven, Episcopo Curiensi, affini suo, jura sua pro 4000. florenis vendidit. Ab Episcopatu autem illæ se anno 1538. persolutis 1800. florenis, redemere.

Vallis Leguntina, ad dextram Rheni partem sita est. Conventum magnum, cum Valle Sancti Petri constituit. Octo Vicinias habet, in interiori Vallis parte incipientes: ubi ex monte, Adularum Alpiũ membro, amnis Glennerus prorumpit, qui se prope Ilantium oppidum Rheno miscet. 1. Frainũ cum Curtibus. 2. Lombarenum: ubi arx munita fuit. 3. Fientium, & Supracastrum, ubi ejusdẽ etiam nominis arx fuit. 4. Villa; locus principalis Vallis. 5. Igels; ubi Blumenthall, & non procul inde Solœrũ, castra fuere: cũ Rumeino & Fetix. 6. Maurissenum, cum Marciaga. 7. Cumbelum, Baidenum, (ubi pro febricitantibus admodũ salubria balnea sunt) & Camontium. 8. Tersnaus, Fuortum, & Duvinũ. In principio Vallis, arx Castelberg stetit.

Politiæ hæc forma est:

In Matrimonialibus & Civilibus, Ministralis & octodecim assessores sunt. In Criminalibus, ad hos, septem aliis ex eadem Valle assumptis, duos item ex

Valle

Valle Sancti Petri, tres è jurisdictione in Fovea, & totidem à Flemianis, adjunctos habent.

Vallis Sancti Petri (*Vals*) quatuor Vicinias habet: 1. Ad Ecclesiam: ubi balneæ celebres sunt, febri maxime medentes. 2. Campus. 3. Fale. 4 Leiser. Civilia Ministralis, cum duodecim assessoribus, dirimit. In Matrimonialibus, ad hos, duos adjunctos assumunt è Leguntinis. Criminalia, in Valle Leguntina, diriimuntur.

Iurisdictio, seu Conventus magnus, Fovea est, (propter rotundam & cavam illius loci planitiem ita vocata) cum Schleuvenio & Tenna. Fovea Vicinias octo cum dimidia habet. 1. Est Ilantiū, inter oppida supremum, ad Rhenum situm, ubi comitia publica trium fœderum, suo ordine, celebrari solent. Frequentes etiam fœderis Grisæi, uti & jurisdictionis Foveanæ, conventus omnes ibi habentur. Anno 1484. miserum in modum, & irreparabili rerum jactura, conflagravit: à quo tempore, portæ & mœnia collapsa, in cineribus, jacent. Habent Ilantiani in levioribus quibusdam rebus suum tribunal:) *Burgergricht*) cæterum, cum reliquis Viciniis jurisdictionis, res publicas administrant. Ad oppidum pertinent, Flondum

& Strada. Castra in circuitu proximo fuere, Leuvenstein, Grueneck, & Bruneck. 2. Valendaunum, ubi castrum ejusdem nominis fuit: cui certæ annumerantur Curtes. 3. Castrisium: ubi castrum hujus nominis, & aliud Engelberg dictum fuere. 4. Segaunum: ubi cast.i Schydberg ruinæ cernuntur. 5. Falera. 6. Ruscheinum: ubi castrum Fronsperg erat: ex quo nobilissimi milites à Fronsperg originem ducunt. 7. Ladirum & Schnaus. 8. Rigeinum, (ubi arx Montalta in ruinis jacet) Luvium & Pitasium. ibi propè arx Amatia fuit.

Matrimoniales & Civiles causæ à Ministrale & octodecim Assessoribus administrantur. In Criminalibus, ad dictum numerum, tres ex Valle Leguntina, totidemque è Flemianis adjunctos assumunt. Tribunalis locus in oppido Ilantii est.

Schleuvenium pagus est, cum adjunctis aliquot ædibus, in proximo circuitu sitis: à lævo Rheni latere, non procul ab Ilantio distans. Dominium ejus in diversas manus pervenit. Primos Barones à Vatio invenimus. inde ad Comites de Verdenberg devolutum est. Postea ad Ægidium à Monte pervenit: cui filius Gaudentius successit.

hunc

hunc ſequutus eſt Chriſtophorus à Capaulo, ejuſque filius Ioannes, & gener Rodolphus Planta, Iacobus Ninguarda, Gallus à Monte; cujus hodiè filius Guilielmus præeſt. Caſtra in eo circuitu, præter Leuvenberg, ubi Dominus reſidet, fuere Spilberg & Vildenberg. Populus ibi tres nominat: ex quibus Dominus unum Miniſtralem ſeligit. Civilia, Miniſtralis cum quatuordecim dirimit. In Matrimonialibus & Criminalibus è proximis Laaxenſibus tres plerunque, aut plures etiam, pro gravitate rei, adjunctos aſſumunt. Mulctæ, præter expenſas, Domino cedunt.

Tenna, locus in altiſſimo monte eſt, maxime ſylveſtris ac anguſtus. Miniſtralem ibi libere eligunt: qui deinde à Domino Rhætii juramentum, in caſtro Rhætienſi, recipit. Miniſtralis cum duodecim aſſeſſoribus, Civilem & Matrimonialem juriſdictionem exercet. In Criminalibus, tres adjunctos è Rhętienſibus aſſumunt. Mulctæ, detractis de jure detrahendis, Rhætii Domini ſunt.

Laaxium, ſitum eſt à ſiniſtra Rheni parte; ſed aliquantulo altius, in monte. Caſtrum Langenberg ibi fuit. Huic adjungitur Savieinum; quod in ſecunda

Rheni ora situm est, in planitie concava, Fovea dicta, non procul à Castrisio. Incolæ olim sub Baronibus à Vatio, deinde sub Verdenbergicis Comitibus vixere, (unde nomen etiam Comitatus jurisdictio adepta est) qui aliquas ibi Dominii præminentias, sed parvi momenti habebant. Liberi enim de Laaxio semper vocabantur. Anno 1424. die Sabbathi post festum Iacobi, Rodolphus, Ioannis filius, Comes à Verdenberg & Sargans, omne jus & prætensionem suam, quā habuit inCōmitatu & Dominio de Laax, honestis viris ejusdem jurisdictionis, pretio 300. Ducatorum aureorum vendidit; ex quo liberam juris administrandi formam illi habent. Laaxium duas jurisdictionis partes, & Sevieinum tertiam constituit. In Civilibus & Matrimonialibus, Ministralis cum duodecim assessoribus judicat: in Criminalibus, è proximis Scleuvenianis, tres adjunctos, aut etiam plures, pro gravitate rei, ascíscunt.

Et hæ quatuor jurisdictiones seu Conventus magni, supra sylvam, quæ Laaxium & Flemium separat, siti sunt: proinde Suprasylvani dicuntur.

Flemium, quod cum proximis Alto-Trinianis seuTrimontanis, Taminiensibus, & Rhætiensibus, jurisdictionem seu

Con-

Conventum magnum conſtituit, ad læ-vam Rheni oram ſitum eſt: ubi caſtrum nobiliſſimorum Baronum à Bellomonte fuit. Ad pagum certæ villæ, Fitatiæ dictæ, pertinent. In Matrimonialibus & Civilibus, tredecim aſſeſſores cum Miniſtrale judicant. In Criminalibus tres ex valle Leguntina, totidemque ex juriſdictione in Fovea, aſſumunt.

Dominium de Alto Trino ſeu Trimontio unum ex antiquiſſimis eſt. Caſtrum enim hujus nominis, tempore Regis Pipini, Caroli Magni patris, ab ejus Præſidibus exſtructum erat. Proprii deinde hujuſce nominis Nobiles fuere: quorum familia extincta, ad Epiſcopatum Curienſem dominium venit; inde ad Barones à Vatio; hinc ad Comites Verdenbergicos; & ab his, ad familiam Baronum ab Heuven. Defuncto autem Alberto Arbogaſto, Volphgangus Comes à Leuvenſtein, illius è ſorore nepos, in derelicto dominio ſucceſſit. Iure pignoris, illud aliquamdiu Eglinus & Ioannes Villius poſſedere. Martinus item Sægerus, & ejus hęredes, Martinus Florinus, ac Petrus Crammerus. Deinde Ioannes Planta, I. V. Doctor, Rhætii Dominus, illud tenuit: cui ſucceſſit gener Bartholomæus Stampa, Rhætii Dominus. Tandem &

directum dominium, & pignoris jus, Rudolphus de Schouvenstein ab Ehrenfels, Eques Auratus, cui vidua Bartholomæi Stampæ nupserat, acquisivit.

Alto-Triniani, qui in Dominio ex tribus partibus duas constituebant, anno 1616. pro 7000. aureis, se in libertatem vindicavere; proinde Magistratum suum libere eligunt. Fuit etiam prope Trinum arx Bovisia; quæ nunc cum castro Alto-Trino in ruinis est. Ministralis, cum duodecim assessoribus, Matrimonialia & Civilia tractat. In Criminalibus, è proximis Taminianis & Rhætiensibus, adjunctos pro rei gravitate assumunt.

Taminium, ubi prope in planitie Pons teloni est, & arx Richenou, quæ prope confluentiam anterioris & posterioris Rheni stetit. Ex illa jurisdictione, iter, per montem Gongelium, ad Fabarianos, in Comitatu Sarunetum, est. Ministralis electio ita fit. Primo anno, Dominus tres nominat: ex quibus populus unum sibi Ministralem asciscit. altero anno, vice versa, populus nominat, è quibus Dominus eligit. Civiles & Matrimoniales causas, cum duodecim assessoribus Ministralis judicat. In Criminalibus ad hos, è proximis Trinianis & Rhætiensibus, adjunctos habent.

bent. Mulctæ, persolutis expensis, Domini sunt.

Rhætiense Dominium, Barones primum ejus familiæ habuit: ad familiam deinde Brunorum delatum. Ex his ultimus, Vldericus Brunus, Baro Rhætii, anno 1459. extremum diem obiit: hæreditatem adeuntibus, Iodoco-Nicolao Comite à Zollern, & uno ex Liberis Baronibus à Lympurg; qui Zollerensi postea jus suum cessit.

Anno 1490. Itel Fridericus, Iodoci Nicolai filius, consensu Fratrum, Dominium de Rhætio & monte Sancti Georgii, cum pacto tamen luendi, Conrado à Marmore de Novodegeno, pro 7000. florenorum precio, vendidit. Maximilianus inde Imperator, à dicto Itel-Friderico, Cubiculario suo, directum jus retentum, seu gratiam luendi, coëmit. Anno itaque 1549. Ferdinandus Imperator Maximiliani ex filio nepos, dominia à Ioanne-Georgio à Marmore, persolutis 7000. florenis, redemit: quæ deinde, pignoris jure, 14000. florenis datis, Ioanni Plantæ, I.V. Doctori, à Ferdinando concessa fuere. Huic anno 1573. successit gener, Bartholomęus Stampa. Quo defuncto, anno 1580. ad Ioannem Plantam juniorem, Equitem Auratum, Ioannis filiũ, pervenere. Post cujus fata,

anno 1615. Bartholomæus Planta filius illa poſſidet.

Rhætienſis jurisdictionis, quatuor præcipuæ Viciniæ ſunt. 1. Rhætium: ubi caſtrum ejus nominis eſt, à RhętoThuſcorum Duce nomen trahens, quo Dominus reſidet. 2. Bonadulcium: ubi arx Vackenou fuit, cum Seulems. 3. Amades: quod, caſtrum eiuſdem nominis, jam dirutum, tulit. 4. Fagonium, (*Veldtſperg*) quod arcem cognominem habuit. In Miniſtrale creando, plebs tres nominat: ex quibus Dominus unum ſeligit; qui in Civilibus, & Matrimonialibus, cum duodecim aſſeſſoribus judicat. In Criminalibus, octodecim ex Rhætienſi ditione ſunt, cum ſex pręterea ex dominio Alto-Triniano. Conjudicem, (*Beyrichter*) unum ex Supraſaxenſibus Griſæis, alterum à Tenna, habent. Mulctæ, præter expenſas judiciarias, Domino cedunt; qui decimas præterea in Rhętienſi jurisdictione (pręterquam in pago Amedes; cujus incolæ ſe redemere) habet.

Vallem Domeſticam (*Tomiliaſcam*) ingredimur. Quæ vero ad lævam Rheni oram ſita eſt, ad Fœdus Griſæum pertinet.

Thuſciana itaq; jurisdictio, cum Montana, Cepina, & Stuſſavia, Conventum magnum

magnum statuunt. Hæ antiquitus sub Baronum à Vatio dominio fuerunt. ab his, jure hæreditatis, per Catharinam, Donati à Vatio, ultimi huius stemmatis filiam, ad Rodolphum Verdenbergę Comitem, cum aliis pervenere. Georgius, & uxor eius Barbara à Sonnenberg, interventu ipsius Curatoris Henrici à Brandis, Iurisdictiones hasce, (excepta Stussavia, quæ ad Rhætii Dominos jam pervenerat; indeque iterum in Georgii Verdenbergici manu fuerat; & ab eo Ioanni Iacobo Trivultio vendita (Ortliebo Episcopo, & Collegio Curiensi, ac Cathedralibus, vendidit, anno 1475. in festo Sancti Bartholomæi, pro 3000. florenorum pretio: in quorum potestate etiamnum hodierno tempore sunt.

Iurisdictio Thusciensis in plano, quatuor Vicinias habet: 1. Thuscia: quam Thusci, à Gallis Sennonibus pulsi, condidere, eique amissæ patriæ nomen indidere. Pagum alluit torrens Nolla, ex proxima Valle prorumpens. In proximo monticulo, Roncalea est: Castrum, Superius-Tagstein, in rupibus fuit. 2. Mazeinium: ubi arx Tagstein inferior fuit. 3. Tartarum. 4. Cacium. Hic Cœnobium nobilium fœminarum fuit.

Pasca-

Paſcalis; Rhætiæ Curienſis Comes, & ibidem decimus-quartus Epiſcopus, ex uxore Æſopœa, Comitiſſa ab Alta Rhætia, quæ ſe Antiſtitam Curienſem ſcribebat: filium Victorem procreavit: quem, adhuc preſbyterum, pater hæredem omnium bonorum in Tomiliaſca, & aliis locis ad Rhenum, fecit. Hic idem deinde patri, in Epiſcopatu Curienſi, ſucceſſit; & decimus quintus in ordine fuit; Monaſteriumque hoc fundavit: ut habet inſcriptio vetus, in choro Eccleſiæ ibidem ſuper ejus tumulo, in pariete picta: *Victor Epiſcopus Curienſis, una cum matre ſua, fundator hujus monaſterii, & cum ea Paſcalis Epiſcopus Curienſis, genitor & anteceſſor ejus.* Victoris ſorores illud primo ingreſſæ ſunt: Veſpula Abbatiſſa, & Vrſicina monialis facta.

Sub Epiſcopatu Thomæ à Planta, Fœdus Griſæum, deficientibus fere Conventualibus, reditus Monaſterii per Cōmunitates ſuas diſtribuit; ut Eccleſiis & Scholis ſuis inſervirent.

In Pago Cacio fuit arx, Montera dicta: habet præterea vicina loca, Summa prata; ubi arx Schovenſtein fuit. Rufrieu ibi prope caſtrum, Rhętia ima vocatum, ſtetit: itemque Callies.

Magiſtratus creatio hæc eſt. Præfectus

Epiſcopi

Episcopi Curiensis, (cujus sedes in castro Furstenou plerumq; est ex tredecim, in Civilibus & Matrimonialibus, jus dicentibus, unum Ministralem nominat. In Criminalibus Pręsidis munere Pręfectus fungitur; pro Conjudicibus habens Ministralem Thusciensem, & Montanum: & ad duodecim illius loci judices, sex aliis adjunctis è proximis Montanis, atque tribus ex Cepina ascititis. Mulctæ, detractis expensis, præfecto cedunt. Hæc autem mulctarum ratio est: ut decem libris mulctato infamia irrogetur; quod si quis morti adjudicetur, viginti libræ, si bona Rei ferant, Præfecto debentur. Confiscatio bonorũ alias nulla est. Inciduorum, pascuorum, festorum, & aliorum hujusmodi mulctæ, à Communitatibus imponuntur & exiguntur.

Iurisdictio montana (*Heinzenberg*) quinque Vicinias habet. 1. Durmeinum. 2. Flerden. 3. Purteinum. 4. Saren. 5. Delinum & pretium: ubi Castrum Heinzenberg erat. Præfectus Episcopi, ex tribus à populo propositis, Ministralem unum nominat. Cæterum in Civilibus, Matrimonialibus, & Criminalibus, ac mulctis, eandem rationem, quam Thuscienses in plano servant. Adjunctos enim suos à Thusciensibus & Cepinensibus assumunt.

Cepina,

Cepina, in solitario & sylvestri loco est, supra Thusciam. Ædes, ut in solitudinibus plerisque fit, hinc inde distitas habet: atque in tres census dividi solet, qui ratione situs templi & plateæ nominantur. 1. Vicinia superior. 2. Inferior; ubi Glasum & Massugum. 3. Infra templum. Populus tres proponit: inde Præfectus Episcopi unum Ministralē nominat; qui, cum duodecim jus dicentibus, Civilia & Matrimonialia judicat. In Criminalibus, quinque ex Thuscienſibus, & totidem è Montanis adiunctos habent. Mulctæ, præter expensas, Præfecto, nomine Episcopi, cedunt.

Stussavia, retro Cepinam in alto loco sita, ædes etiam ab-invicem distantes habet: quę Vicinias quatuor constituũt. 1. In Comanna. 2. Salerna. 3. Gunna. 4. Salpenna. Arces dirutæ in eius districtu fuere, Rosenberg, & adBurgum. Magistratus libere eligitur. In Civilibus & Matrimonialibus, Ministralis cum duodecim sedet: in Criminalibus, adiunctis sibi è Vallis Rhenanis petitis. Mulctæ, si pœna sanguinis non irrogetur, Cõmunitati cedunt: reliquæ, hæredum Ioan. Iacobi Trivultii sunt; qui ius istud à Georgio Comite à Verdenberg, anno 1493. sibi & posteris suis emit. Hodie Augustinus à Trivultiis illud possidet.

Descen-

Descendimus in planitiem & per Viã malam, (nomen conveniens rei: strictum enim & periculosum ostium est) Sexamnium ingredimur: quod cum Valle-Rhenana, conventum magnum constituit. Ejus dominium, à Baronibus Vatiensibus ad Comites Verdenbergicos, ut alia, per hæreditatem, devolutum fuit. Georgius à Verdenberg, anno 1456. Sexamnium & Vatium superius, pro 3600. florenis, Leonhardo Episcopo Curiensi vendidit. à quo deinde Sexamnienses, anno 1458. pro 3200. florenis se redemere.

In quatuor partes (*Directuras* vocant) dividitur; quarum quælibet suum Ministralem civilem, cum novem Assessoribus, habet, usque ad summam 50. florenorum judicando procedentes. 1. Siles est cum Raseino: ubi castrum Haselstein fuit. 2. Anderum, cui annumerantur Pignolum, (ubi balneæ bonæ sunt) Berenburg, (cui pago castrum, ibidem in munito loco situm, nunc destructum, nomen dedit) & Ferrara Vallis. Hîc ditissimæ minæ argenti, cupri, & plumbi, sunt; quæ à Thoma, Libero Barone ab Ehrefels, Domino in Haldenstein excoluntur: nec procul dissitæ, Spelucam versus ferri etiam fodinæ inveniuntur. Atque hæc loca ad

V secun-

fecundam Rheni ripam jacent. A parte altera, 3. Danetum eſt: cui annumerantur, Bazen, Fardinum, (ubi ejuſdem nominis Caſtrum erat) item caſtellum, (nomen ab arce diruta Rinckenſtein habens) Cluginum, & Caſtellatium. 4. Lonum in monte, cum Mattono & Vergerſtein; quod arcis ibidem deſtructæ nomen fert. muri etiam collapſæ turris Oberſtein ibi ſpectantur.

Tota juriſdictio Miniſtralem habet: qui cum duodecim Aſſeſſoribus, de Civilibus, ultra 50. florenos, ubi ſanguinis pœna non irrogatur, atque etiam de Matrimonialibus judicat. In Criminalibus, Præſide Miniſtrale regionis, viginti jus dicunt.

Proxima eſt juriſdictio Vallis-Rheni: quæ ſex Vicinias habet. In ingreſſu Vallis, 1. Suerum eſt. 2. Speluca: ubi arx ſtetit ejuſdem nominis. locus ob tranſitum (inde enim ad Clavennates tritum iter eſt, per Vrſulerum montem, Adulæ partem) celebris factus. 3. Medelum. 4. Planura. (*Æbi*) 5. Novena. 6. Ad Rhenum poſteriorem. Ibi enim, ex monte Avicula, (*Ocello*) qui pars Adularum alpium, Rheni poſterioris origo eſt. In loco ſcaturiginis, quondam ſacellum fuit, Nymphis dicatum; cujus adhuc veſtigia cernuntur.

Anno

Anno 1277. in festo Sancti Galli, Valtherus, Nobilis à Vatio, in tutelam suam homines Teutonicos, Sexamnienses & Spelucenses, recepit. Inde in Verdenbergicorum Comitum potestatem devenere. ab his, nempe Georgio, anno 1593. ad Ioannem Iacobum Trivultium transivere: à cujus posteris videlicet Renato Trivultio, anno 1616. numeratis 2500. florenis, judiciali super ea re coram Sexamniensibus, indeque per appellationes coram Fœdere Grisæo, disceptatione habita, se redemere.

Magistratus suos libere eligunt. Civilia & Matrimonialia, Ministralis, cum 12. jus-dicentibus, administrat. In Capitalibus, viginti-quatuor assessores habet.

Iam montem Aviculam transcendimus, & in Vallem Misaucinam venimus: quam amnis Muesa, ex monte Avicula (quem Sancti Bernhardi montem etiam vocant) prorumpens, præterfluit; indeque se in Ticinum effundit. Regio satis ampla: & quamvis loca multa sterilia habeat; tamen in multis etiam vini, & aliorum domesticorũ fructuum ferax est. Dividitur tota Vallis in duos Vicariatus. Superiorem, comprehendentem Squadram unam & dimidiam; (totius enim Vallis quatuor Squadræ, & cujuslibet Squadræ plerumque octo

Viciniæ sunt, quę suos Consules habent) & inferiorem, cui reliquæ duæ Squadræ, cum dimidia annumerantur.

1. Prima Squadra, cum suis Viciniis, seu Communitatibus, est: Gabia, Lesum, Cremetum, (ubi prope castrum munitissimum, Misaucum, Comitum ejus familiæ sedes; quod Valli nomen dedit, & anno 1526. jussu Dominorum Rhætorum, destructum fuit) Andersla, Doira.

2. Squadra: Soatia, Cabiolum, Sortum, Lostalum, (hîc congregationes generales Vallis & Centenæ, ut vocant, habentur. & hucusque Vicariatus superior, & Ministerium Ministralis Misauci, se extendit) Noranchula, (ubi arx Sancti Lucii stetit) Cama, Legia, & Vertabium.

3. Squadra: Grunum, (ubi arx Florentiana fuit) Rogoretum, (hîc palatium Comitum erat, à Ioanne Iacobo Trivultio sumptuose exornatum) item Turris de Beffano, & Turris del'Ava, seu de Bogiagno dicta; Sanctus Victor, cum Turre eiusdem nominis, ibi Præpositura est, ab Henrico Comite Misauci instituta. Monticellus in confinibus, & quædam Turris rudera ibi spectantur: Castellatium fuit. Sanctus Iulius, Sanctus Fidelis, Toveda, & Campionum,

num. Ministerium hucusque Ministralis Rogoreti est.

4. Squadra est: Vallis Calancha; à flumine Calanasca perluente, indeque se Muesæ immiscente, sic dicta. Viciniæ sunt; Sancta Maria, (ubi arcis Calanchæ muri collapsi cernuntur) Dasca, Ravagnum, Caprina, Castaneta, Nadrum, Busenum, Arvigum, Landerenca, Sancta Dominica, Caocum, Dabinum, ad Sablonum, & Vallis bella. Ministralis Calanchæ civilem jurisdictionem exercet.

Vallis antiquitus Comites habuit: ex quibus Ioannes Petrus, Henrici filius, Anno 1494. dominium suum Ioanni Iacobo Trivultio Mediolanensi vendidit; qui postea cum Valle, anno 1496. fœdus Grisæum ingressus est.

Anno 1549. Vallis se à Francisco Trivultio, viginti quatuor millibus aureis liberavit. Magistratuum ergo libera illis electio est: tres Ministrales in Civilibus sunt: qui Misauci quatuordecim, Rogoreti decem, & Calanchæ octo Assessores habent. Criminalia judicant triginta, ex tota Valle delecti. In superiore Vicariatu, præsidet Ministralis Misauci: in inferiore vero Ministralis Rogoreti, Matrimonialia, ad Vica-

rium Episcopi Curiensis, in Valle residentem deferuntur.

Hujus fœderis Iurisdictiones, Vallis Rheni videlicet, Stussavia, Tenna, Supersaxum, Cepina, & Vallis Sancti Petri, perantiqua Leponti, Celtica lingua utũtur. apud reliquas Iurisdictiones (præter Vallem Misaucinam, cujus incolæ corruptè Italicè loquuntur) Rhætica, seu Romana, uti vocant, in usu est.

LIBER VIII.

ATHEDRALE fœdus, ab Episcopatu Curiensi, unde nomen sumpsit, ordimur.

Hic ex antiquissimis Germaniæ Episcopatibus est. De cujus fundatione, certum nihil hactenus, ex Diplomatibus ejusdem Ecclesię Curiensis perquirere potuimus. Arguimus tamen, Valentiniani III: Imperatoris tempore, cum religio Christiana ubique jam vigeret, Episcopatum Curiensem, anno circiter 440. principium sumpsisse. Clarum & indubitatum nostro argumento testimonium præbet liber primus Conciliorum, pag. 363. Sub eodem enim Valentiniano & Marciano Imperatoribus, Herculano Consule in Occidente, & Pontificatum Romanum tenente

Leone

Leone I. Papa, anno 451. Concilium 4. Chalcedonense habitum fuit: cui interfuit Abundantius, Episcopus Comensis; mentionem faciens Asimonis Episcopi Curiensis, in congregatione ab aliquibus Episcopis Mediolani habita. Ejus subscriptio talis est: *Ego Abundantius, Episcopus Ecclesiæ Comensis, in omnia suprascripta pro me, ac pro absente sancto fratre meo Asimone, Episcopo Ecclesiæ Curiensis, primæ Rhætiæ, consensi, & subscripsi; anathema dicens eis. qui de incarnationis Dominicæ sacramento impiè senserint.*

Asimoni ergo primum locum tribuimus; reliquorum catalogum, cum rerum gestarum mentio suo quoque loco facta sit, simplicitet apponemus. 2. Puritius. 3. Claudianus. 4. Vrsicinus. 5. Sidonius. 6. Eddo. 7. Valentianus. 8. Paulinus. 9. Theodorus. 10. Verendarius. 11. Constantius. 12. Ruthardus. 13. Baldebertus. 14. Pascalis: qui cum quatuor proximè subsequentibus, ex Comitum Curiensis Rhætiæ, ut alibi memoravimus, familia fuit. 15. Victor, Pascalis antecessoris filius. 16. Vigilius, Pascalis Episcopi ex fratre pronepos. 17. Tello, Vigilii Episcopi, antecessoris, ex fratre Victore nepos. 18. Constantius. 19. Remigius, seu Remedius. 20. Victor II.

21. Verendarius. 22. Eſſo, vel Heſſo. 23. Rothardus, qui etiam Luutardus. 24. Dietholphus. 25. Valdo. 26. Harpertus. 27. Hildiboldus. 28. Valdo, 29. Henricus: alii Vldericum: alii Vrbanum vocant. 30. Rupertus. 31. Vldericus. 32. Hartmannus. 33. Thietmarus. 34. Henricus ſecundus. 35. Norpertus ab Hochévart. 36. Odalricus. 37. Vido. 38. Conradus primus, Comes à Bybrech. 39. Conradus ſecundus. 40. Analgotus, ſeu Adelgottus. 41. Egino, primus Princeps vocatus; ut alibi diximus: hicque ex familia Baronū ab Ehrenfels fuit. 42. Odalricus ſecundus. hic natus erat Comes à Tagerfeld: cumque ſimul etiam regeret Abbatiam S. Galli, Epiſcopatui renuntiavit ex reformatione Alexandri 3. P. P. 43. Bruno ab Ehrenfels, dictus à Schovvenſtein. 44. Henricus tertius. 45. Reinherius. 46. Arnoldus, Comes ab Amacia. 47. Henricus quartus, Comes à Rhætia alta. 48. Albertus. 49. Rudolphus, Baro à Guttingen, qui etiam Abbas S. Galli fuit. 50. Bertholdus. 51. Vldaricus Comes à *Kyburg*. 52. Volcardus à Nevvenburg. 53. Henricus Comes à Monteforti. 54. Conradus Baro à Bellomonte. 55. Fridericus Comes à Monteforti, (hîc Caſpar Bruſchius intertexit. 56. Vldericum quendã, cujus alibi mẽtio nulla fit.) 57. Bertholdus.

dus.58.Syfridus Baro à Flumine. 59. Rudolphus, Comes à Monteforti, antecessoris Vicarius, & Episcopus Constātiensis. 60. Hermannus Baro ab Eschenbach. 61. Ioannes, Auditor Rotę Romanæ. 62. Vldericus Schulthais à Lenzburg. 63. Petrus de Bohemia. 64. Fridericus à Menzingen. 65. Ioannes. 66. Hartmannus, Comes à Verdenberg. 67. Ioannes Abundius, Naso vocatus. 68. Conradus à Rechberg. 69. Henricus Baro ab Hevven. 70. Leonardus. 71. Ortliebo Baro à Brandis. Præcedentium Episcoporum plerorumque electionem, & privilegiorum confirmationem, ab Imperatoribus habitam, libro. 3. recensuimus. Sequentium nunc breviter annotabimus. 72. Henricus alter, Baro ab Hevven; qui anno 1491. à Friderico III. 73. Paulus Ziegler, anno 1503. à Maximiliano I. 74. Lucius Iterius an. 1541. à Carolo V. 75. Thomas Planta, an. 1549. ab eodem Carolo V. 76. Beatus à Porta, an. 1576. à Maximil. II. 77. Petrus Raserius, an. 1582. à Rudolph. II. 78. Ioan. Flugius à Rauch-Aspermonte, an. 1601. itidē à Rudolp. II. privilegia recepit.

Amplum Episcoporum, ut suo loco pro occasione enarravimus, fuit dominium; sed paulatim, usque ad hodiernū statum, imminutū. Quædā bello amissa fuere: Iurisdictiones & Communitates

aliquot pecunia se redemere; quædam libertatem, remissione, aut alia juris via, obtinuere.

In aulæ Episcopalis Curiensis circuitu, suam in Civilibus & Criminalibus Iurisdictionem, per Officiales, Episcopus administrat. Castro Furstenburg, in Vennonibus, Præfectum imponit: qui certas suas præeminentias, in Iurisdictione Vallis Monasterii, exercet.

In Engadina inferiore, partem mulctarum aliquam in Criminalibus etiam sibi vindicat. Castrum Eremusium ibidem ejus feudum est. In valle Domestica, Furstenoviæ, in Castro, ejusdem Præfectus est: qui in Iurisdictione Thusciana, & Montana Transrhenana, ac Cepina fœderis Grisæi, & superiore Vatio Cathedralis fœderis, in Civilibus & Criminalibus, Episcopatus jura retinet. Extra etiam hodiernæ nostræ Rhætiæ situm, feudalia bona & jura habet eximia: non solum in circuitu Episcopatus; sed etiam in Alsatia. Certam pecuniæ summam de reditibus Vallis Telinæ, quæ ex telonio Clavennensi, quolibet biennio illi persolvitur, (uti suo loco diximus) recipit. Ius & privilegium cudendæ monetæ, ut Princeps Imperii, habet. Cæterū hoc opusculo eius privilegia singula enarrare, nostri instituti non est.

Sedes

Sedes eius Epiſcopalis, eſt in arce Marſoila, (*Mars in oculu*) quæ politiori ſtructura exculta hodie cernitur; multoties licet igne devaſtata fuerit. Propè Caſtrum Spinoila (*Spina in oculu*) in ruinis jacet. Hæc quondam duo munita loca, Præſides Rhætiæ pro ſede elegerant: inque arce Marſoila, D. Lucius, uti ſuo loco enarravimus, martyrium ſubiit.

In aulæ Epiſcopalis circuitu ſunt, Præpoſitura Eccleſiæ Curienſis, & habitationes Canonicorum contiguæ. Opulentæ huic Præpoſituræ initium & reditus primo contribuit Rudolphus junior, Rudolphi IV. huius nominis, filius, Comes à Monteforti, cum nullos adhuc liberos haberet, anno 1476. Comitatum enim Velcurii, Leopoldo Archiduci Auſtriæ vendidit: quo liberalius Præpoſituram hanc donare poſſet.

Alia turris prope, intra cancellos aulæ, ſtat, Amburg dicta: ubi Canonicorum Triclinium eſt.

Aulæ Epiſcopali adhæret Cœnobium S. Lucii. Hic primo cellula tantũ & oratorium, in honorem D. Lucii, exſtructũ fuerat: deinde vero, anno circiter 540. à Valentiniano, Epiſcopo Curienſi incrementum cepit: cuius tumulo in crypta Eccleſiæ S. Lucii, tale marmoreo lapidi inſcriptum Epitaphium cernitur.

SCEM. EPCS.
HOC IACET IN TOMOLO QVEM DEFLET
RETICA TELLUS.
MAXIMA SVMMORVM GLORIA PONTI
FICVM.
ABIECTIS QVI FUDIT OPES NUDA
TAQVE VEXIT
AGMINA CAPTIVIS PRAEMIA LARGA
FERENS.
EST PIETAS VICINA POLO NEC FU
NERIS ICTUM
SENTIT OVANS FACTIS QVI PETIT
ASTRA BONIS.
HIS POLLENS TITULIS VALENTINIA
NE SACERDOS
CREDERIS A CUNCTIS NON POTU
ISSE MORI. QVI VIXIT IN HOC SAEC.
C. ANN. PLS. MN. LXX. DPS. SUB D 75.
ID.IAN.SEP^S^.PC^S^.BASIU CCS IN DXI.
PAULINUS NEPOS IPSIUS HAEC
FIERI ORDINAVIT.

Monachi primi, qui ibi vixêre, Ordinis erant D.Benedicti. Anno autem circiter 1140. Conradus Comes à Bybrech, Episcopus Curiensis, (qui multa beneficia, ante adeptum Episcopatum, in Rhætia, apud Rhætigoias ad ædem D. Iacobi. apud Corvantios, Beneduranos & S. Lucii Præposituram, possidebat) ibidem Ordinem Monachorum, qui ad-
modum

modum indecenter se gesserant, & proinde expulsi fuerant, reformavit: assumptis in ipsorum locum aliis monachis, ex conventu Rockhenburgensi, qui regulam Prȩmonstratensium observarunt. Anno 1194. Rutgerus Nobilis à Lympach, in præsentia & interventu Imperatoris Henrici VI. Henrico Episcopo Curiensi, ad manus & commodum Monachorum Cœnobii S. Lucii Curiæ, donavit Parochiam suam, Beneduri in Estionibus sitam: & hoc pro exsecutione voti facti. Filium enim unicum, adhuc infantem, tempore messis, apud manipulos aliquot frumenti obdormientem, & accrescente mergitum congerie suffocatum, amiserat. Pater igitur votum facit: quo die filium invenerit, eidem Sancto, cui dies ille sacratus esset, se bona sua donaturum. Die autem festo S. Lucii, filium mortuum invenit: quem proinde in Cœnobio S. Lucii sepeliri curavit, & voto satisfecit. Diu sub Prioribus rectum Monasterium, anno circiter 1350. in Abbatiam conversum fuit.

Anno 1529. Theodorus Schlegel Abbas, ob delicta, è vivis (uti suo loco exposuimus) sublatus fuit. Monachis etiam dilabentibus & deficientibus, Monasterium corruit. Pars redituum Nosoco-

mio ibidem, tandem etiam Scholæ Cathedrali, quæ eſt Curiæ, in Cœnobio S. Nicolai, dicata. Titulum Abbatiæ S. Lucii, Parochia Beneduri, in Eſtionibus, adepta eſt.

Sed ad fœdus ipſum revertamur. Quędam Communitates, circiter annum 1400. conjunctionis articulos aliquot ſanxere. Anno verò 1419. certa forma, cum admodum inquietus & turbatus, ob varium Epiſcopi Naſonis ingenium, Cathedralium ſtatus eſſet, ut ſe ab omni injuria & vi tuerentur, ſeſe conjunxere. Tandem à Griſæis confirmatæ, firmiori vinculo mutuo, ut in libro Fœderum fuſius dictum eſt, coaluere.

Conventus magni totius fœderis, undecim ſunt: Iuriſdictiones vero, viginti & una. Ordinem, in Comitiis publicis, & ſuis, quoad præeminentiam, hunc ſervant: Curia Civitas, Vallis Prægallia, Furſtenovienſis juriſdictio in Tomiliaſca, Supra-ſaxum cum imo Caſtro, Engadina ſuperior, Ortenſteiniana juriſdictio in Tomiliaſca, Engadina inferior, Bergunium, Vatium ſuperius, Quatuor Pagici, ſeu Viciniæ, quondam Dominii de Aſpermonte, Peſclavium, Eremuſium cum Celino, Bivium, Averſa, & Vallis Monaſterii. Singulas, pro ratione ſitus, & inſtituti noſtri, breviter percurremus.

Civi-

Çivitas Curia, in amplo,fertili & jucundo agro Corvantiorum (qui ex primis Celtis harum regionũ incolæ ſunt) ſita eſt. A Rheno, ad cujus ſecundam ripam jacet, & Pleſſura, civitaté alluente, eius territorium irrigatur. De ipſius incrementis,variæ auctorum ſunt conjecturæ. Hoc certum apud me ſtat, ſucceſſiva eius fuiſſe incrementa: & quidem à caſtris Marſoila & Spinoila, præſidum Rhætiæ ſedibus; tum etiam ab arce egregia, quæ in planitie erat, Planterra; [*Imburg*] (iam centrum Civitatis hoc eſt, emporio ibidem exſtructo: domus etiam Turrita exſtat,verſus portam inferiorem, ubi illi inde à Planaterra poſtea habitaverant) quædam ſumpſiſſe. Aucta deinde fuit; quum ibidem in Caninis campis,Imperator Conſtantinus, anno 455. contra Allemannos Lentienſis pagi, hyberna ſua haberet;& inde, intra Vrbem & Rhenum, adhuc locus eſt, qui Tumba Equorum inſignitur: quod ibidem equi, tempore hybernorum pereuntes, ſub terram defoſſi fuerint.

Antoninus Auguſtus, qui hisdem temporibus vixit, in ſuo Itinerario, Curię mentionem facit. A Brigantio enim, Curiam uſque 50. milliaria Italica numerat.

Alii,

Alii, Cl. Ptolemæum Alexandrinum, qui sub Adriano & Marco Antonino Imperatoribus vixit, eius fecisse mentionem, & sub Ebroduro comprehendisse, constanter affirmant.

Civitas hæc, gravia damna, ab igne & peste perpessa est. Anno 1350. Monasterium Prædicatorum, ad ædem S. Nicolai, in urbe Curiensi, igne vastatum fuit. Vrbs autem, anno 1358. terræmotu concussa. Anno 1361. dimidia civitas igne & peste absumpta. Anno 1383. Castrum Marsoila, cum maxima parte Civitatis, igne consumptum fuit. Sic etiam Vulcanus sequentibus temporibus ibidem sęviit: anno videlicet 1479. 1511. 1574. & 1576. Pestem autem pertulit maximam, anno 1550. (ubi 1600. mortui.) & 1566.

Anno 1412. obsidione, ab Vlderico Barone Rhætii, uti diximus, pressa fuit.

Hodierno tamen tempore, auxilio divino & industria civium, egregiis ædificiis exornata, spectatur.

Maximus huc populi concursus est, cum propter nundinas ordinarias, quarum 3. (1. Mense Ian. post festum Conversionis Pauli: 2. Septimana proximè sequente Dominicam Trinitatis: 3. Mense Novemb. ipsis Martinalibus) præter hebdomadarios mercatus, annuatim celebran-

celebrantur: tum etiam ob commerciorum copiam. Cathedrale quoque fœdus, ceu in loco principali fœderis, suas hic habet congregationes. Consul Civitatis, totius fœderis Præses est: Cancellarius, Curiensis Archigrammatæus. Præconis munere fungitur unus ex apparitoribus Vrbis. Privilegia fœderis ibidem in Archivo conservantur. Comitia etiam publica trium Fœderum, suo ordine, hic habentur. Subcomitia (*Beytag*) in eadem urbe, ceu metropolitano loco, & propter magnã commoditatem, omnia peraguntur. In Cœnobio S. Nicolai, ubi olim Dominicani erant, nunc trium Fœderum junctim, & Cathedralis, gymnasium est literarium.

Ad Civitatem spectant loca, ad Malesanos, [*Massans*] (ibi enim Leprosorium est) Lauribalneum, (*Lurlibaad*) & Erasca. Templum S. Hilarii, anno circiter 495. à S. Fridolino in honorẽ Hilarii, Episcopi Pictaviensis, Præceptoris sui, ibidẽ exstructum fuit. Ecclesiæ & cellulæ contiguæ vestigia adhuc visuntur. Itẽ S. Antonius: ubi Conventus olim Monialium fuit; cuius rudera adhuc supersunt.

Civitas hæc urbibus Imperii antiquitus annumerata fuit, & egregiis privilegiis dotata: quorum aliqua succincte enarrabimus.

Anno 1464. in urbe Neostadia Austriæ, Fridericus III. renovavit Civibus Curiensibus privilegia incendio absumpta; & jus constituendarum tribuum, aliasque immunitates, concessit. Anno 1487. Antverpiæ, Maximilianus Rex, Curiensi Civitati privilegia, à patre Friderico data, confirmavit. Anno 1489. Oeniponti, Fridericus III. Imperator, facultatem Civitati, se à Præfectura Imperii liberandi, concessit: quæ Episcopatui Curiensi, anno 1339. à Carolo IV. Imp. oppignorata fuerat. Anno 1514. declaratio à Senatu Velcuriano, super privilegiis Curiensi Civitati, à Friderico III. & Maximiliano I. datis, facta est. Anno 1521. Brugis in Flandria, confirmationem privilegiorum, à Carolo V. Civitas recepit. Eandem ann. 1558. Viennæ à Ferdinando Imp. obtinuit.

Cum Episcopatu, propter electionem Magistratus, & alias causas, varias lites & controversias habuit: uti ex parte libro 3. diximus. Anno nempe 1422. cum Ioanne Abundio Nasone. Anno 1477. Vuilæ in Turgovia, controversiæ inter Ortliebum Episcopum & Civitatem, per Vldericum Abbatem S. Galli, arbitrum, decisæ sunt. Anno 1489. aliæ, cum eodem Episcopo natę dissensiones, per arbitros diremptæ fuere.

Sua

Sua quoque privilegia vetera cudendæ monetæ Civitas habet. Ejus autem libera gubernatio, à Friderico 3. Imp. concessa hodierno tempore hæc est. Cives per quinque tribus distributi sunt. Nomina tribuum ab Opificiis vocantur: Sartorum, Sutorum, Fabrorum ferrariorum, Pistorum & Vinitorum. Quælibet tribus duos Tribunos plebis, seu Magistros superiores, (*Ober Zunfftmeister*) habet: qui alternis annis officio funguntur. Sunt etiam inferiores Tribuni plebis, (*Vnder Zunfftmeister.*) Duo deinde omnium quinque tribuum supremi Magistri (*Oberste Zunftmeister*) eliguntur: & hi alternis annorum vicibus præsunt. Quatuordecim (in quorum numero etiam Tribuum Magistri sunt) ex qualibet tribu ad Consilium magnũ, qui consessus septuaginta virorum est, assumuntur: exinde cæteri magistratus creantur. Consilium minus, quindecim viris constat; ex singulis tribubus ternis selectis. Hi Senatores vocantur: & Reipublicæ secretiora ac Matrimonialia quoque administrant. Huic Senatui duo præsunt Consules: quorum annuum per vices est imperium. Ad hos quindecim alii, æquali servato per tribus numero, seliguntur; qui causas Criminales dirimunt. Præsident huic judi-

mons Mastrils dictus, & pons telonii. Castrum supra erat, Frueaus dictum.

2. Igis pagus: cui imminebat castrum Facklastein. In planitie prope est arx Marsilinium, quondam magni nominis: adeo ut eam Archiduces Austriæ in feudum, ab Episcopatu Curiensi, uti libro 3. diximus, acciperent.

3. Trimontium, à tribus imminentibus montibus dictum, & pagus est, & castrum supra locatum, nunc destructum. Curiam versus arx fuit Superior-Ruchenberg. Pertinent huc Curtis Episcopatus Curiensis, Molinæra, (supra quam Castrũ Ruchaspermontium erat) montis vicini incolæ Seyes, Valtanna, Teleinum; itemque pars Vallis Sanæ.

4. Vatium inferius, ad sinistram Rheni partem jacet: ubi propè salubre Balneum est. Arces habuit, quarum vestigia adsunt, Rappenstein, in Vallicula situm, & Nevvenburg ad Rheni ripam. In administratione causarum Civilium, quilibet pagus suo Ministrali, cum duodecim Assessoribus utitur. Criminales vero & Appellationum caussas, Ministralis regionis, (*Landtamman*) cujus sedes Ciceronii est, cum duodecim jus dicentibus ex Quatuorpagicis delectis, dirimit. Idem etiam sex Assessores ex tota jurisdictione

 habet,

habet, qui in Matrimonialibus jus dicunt.

Vallem Domesticam (*Tomiliascam*) à dextro Rheni latere, ubi Cathedrales sunt, ingredimur. Prima ibi, secundum regionis situm, jurisdictio Ortensteiniana, nomen habet à Castro, quod prope Tomilium adhuc illæsum stat, & una cum jurisdictione Furstenoviana proxima, magnum conventum efficit. Sex autem Viciniæ sunt: I. Tomilium: quo spectat Dussium. Ibi prope turris Nevvensins (*Casa Nova*) est: item fons rubeus. Non procul inde rudera castrorum, Ima-Iuvalta, & Alta-Iuvalta, cernuntur. II. Rotelium. III. Pascualium: prope quod castrum est dirutum Altensins. IV. In proximo monte, Transum. V. Scheidium. VI. Fœldis. Barones à Vatio olim hîc jussa dabant: quibus Verdenbergici Comites, ut hæredes, successere. A Georgio autem, jus in Barones à Valdpurg translatum. Hi Ludovico Tschudio, Patritio Glaronensi, Equiti aurato, vendidere: à quo homines jurisdictionis hujus, anno 1527. se pecunia redemere. Magistratus libera electio est. Ministralis, cum duodecim Assessoribus, Civilia & Matrimonialia administrat. In Criminalibus, sex adiunctos, è jurisdictione Furstenoviana, habent.

Iuris-

Iurisdictio Furstenoviana, nomen habet à Castro Episcopali ejusdem nominis, cum pago adjuncto. Viciniæ quatuor sunt: I. Furstenovia. II. Scharansum: ubi turris ejusdem nominis erat. III. Silium: in cujus circuitu stant castra, Ehrenfels, Baldenstein. & Campellum. IV. Almenum: cui arx diruta nomen dedit. In eius vicinia castrum Hasensprung, prope vicum Praduallum, dirutum etiam jacet: stat autem arx Rietberg.

Præfectus (*Landtvogt*) cum duodecim ius-dicentibus, de Civilibus & Matrimonialibus, judicat. In Criminalibus, vice versa, ab Ortensteinianis adjunctos habens.

Per angustum ostium, & periculosam viam, Murum (*Schyn*) dictā, ex Valle Domestica ad Vatiẽses superiores venimus.

Vatiensis jurisdictio celebris propter sedem nobilissimorum Baronum hujus stemmatis, facta est. Cum Bergunienſibus, seu dominio de Gryphenstein, magnum facit conventum: & in quatuor Quartas, seu Squadras subdividi potest: I, Almennum, Zurtenum: quo spectat Nivallum, (ubi castrum munitum ejus nominis fuit, quod Barones de Vatio aliquando inhabitavere) & Solcs; qui locus etiam, ab arce ibidem

excisa, nomen trahit. 2. Lainum. 3. Muldainum & Dalum. 4. Sturvisium], & Collis seu Motta. Hic uterque posterior locus, in Civilibus Ministralem habet. Appellationes autem ad Vatiensem jurisdictionem deferuntur.

Paruit olim jurisdictio hæc naturalibus suis Dominis, Baronibus à Vatio: inde ad Verdenbergicos Comites devoluta est. Georgius Comes Verdenbergicus, anno 1456. Episcopo Curiensi Leonhardo, Sexamnium & Vatium pro 3600. florenis vendidit: à quo deinde incolæ pecunia ex parte se redemerunt.

Creant illi Ministralem: cui electo juramentum Præfectus Episcopi, Furstenoviæ defert. In Civilibus, undecim Assessores sunt: in Matrimonialibus, sexdecim. In Criminalibus, Præfectus Episcopi præsidet: sedecim Vatienses jus dicunt. Hi quatuor ex Furstenoviana jurisdictione, & unum è Parpano, qui in territorio Vatiensium habitet, adjunctos habent. Torturam Furstenoviæ, in castro, maleficis inferunt: exsecutio autem apud Vatienses fit. Mulctarum minorum dimidium unum Ministrali; alterum, Communitati; mulcta vero major, Præfecto Episcopi (qui etiam, deficientibus malefici bonis, expensas solvit) cedit.

Proxi-

Proximũ eſt dominium de Gryphen-ſtein; quod Nobilium hujus familiæ fuit: inde ad Epiſcopatum Curienſem venit. Vt feudatarii & beneficiarii id aliquando poſſederunt Comites ab Amacia. Anno 1396. die 2. Febr. Hartmannus Comes à Verdenberg, Epiſcopus, illud redemit. Anno 1537. die 16. April. dominium de Gryphenſtein ſe, ab Epiſcopatus Curienſis ſubjectione, perſolutis 2300. florenis Rhenenſibus aureis, liberavit.

Viciniæ hîc ſunt: 1. Bergunium, unde ex monte Albula, Engadinam ſuperiorem attingente, flumen ejuſdem nominis prorumpit; quod ſe non procul à Caſtro Baldenſtein, Rheno poſteriori jungit. 2. Feliſurum: ubi caſtri Gryphenſtein rudera, in monte cernuntur. Sunt ibidem multæ minæ argenti, plumbi, cupri & ferri; quæ à Ioanne à Salis, quondam Valliſtelinæ Vicario & ſociis diligenter excoluntur. 3. Latium. & 4. Stulium. Pertinet etiam ad juriſdictionem Vicinia montis Ionii.

Burgunienſes, Miniſtralem regionis habent: qui civiles quæſtiones, cum ſex Aſſeſſoribus dirimit. Sin controverſiæ ſint extra Bergunium, de ſervitute prædiorum: Latium Aſſeſſores duos & Stulium unum contribuit.

Felisurum, Ministralem quoque habet: qui in Civilibus, ad summam 20 florenorum, cum sex Assessoribus, pronunciare potest: quod si dictam summam controversia excedat; Ministralis Bergunii, cum assessoribus, eo accersitur. Matrimonialia & Criminalia, à Ministrale regionis Bergunienſi, & undecim Assessoribus, (6. videlicet Bergunienſibus, 2. Felisuranis, 2. Latienſibus, & 1. Stuliano) deciduntur.

Ad hanc Iurisdictionem pertinet Quartus, ut vocatur, de Lantio, Brienzolo, & Vazerolo: qui Cathedrales dicuntur. Etsi autem territorium decem Iurisdictionum fœderis sit; & in Civilibus, Matrimonialibus & Criminalibus, eisdem judicibus illi Cathedrales pareant: quæ tamen functiones militares, creationem Officiorum apud subditos, & Comitia trium Fœderum, concernunt; Cathedrales ex dictis pagis suam contingentem partem apud Berguniensſes habent.

Vergimus ad Suprasaxum, olim Ministerium in Impedinis, quasi in imo pedis alpium, in antiquitatibus Curiensibus dictum: quod cum Imo castro magnum conventum constituit. Regio tota in 5. plebes distributa est: 1. Tinitionum: cujus Antoninus Augustus, in Itinerario, meminit. Turris ibidem Nobilium

bilium à Marmore fuit. Ministralem in Civilibus, cum octo Assessoribus, (ut in omnibus sequentibus locis) habet. Ad hanc plebem pertinet Rovena, Livizonum: item Surum & Molendinum, (ubi turris Spludatium stetit) cum Valle Falerâ. Et hi suum Civilem Ministralem habent.

2. Savogninum. Inter hunc pagum & Contrum, Turris Petnale in ruinis jacet.

3. Reambs (*Rhætia ampla*) castrum huius nominis est. Et hic pagus suum Civilem Ministralem habet. Item Contrũ, (quod ex adverso sitũ sit) cum Brueinio. Ministralis Civilia administrat.

4. Salucum, Delum, (infra quod Turris Vallaca fuit) & Presantium; prope quod rudera Castri Rauschenberg cernuntur.

5. Imum Castrum: cui arx destructa, & situs, nomen dedit. Eius meminit Antoninus Augustus in Itinerario suo. Quo spectant, Prata, & Alfasceinum; eis Ministralis in Civilibus præest. item Monum, in proximo monte situm: ubi etiam Ministralis civilis est.

Criminalia à Pręfecto regionis (*Landtvogt*) cum 18. Assessoribus judicantur. Mulctæ, detractis expensis judicialibus, Præfecto cedunt. Matrimonialia, à Præfecto,

fecto, & quatuor Assessoribus, dignoscuntur.

Bivium, *(Stalla, Stabulum)* ita dictum quod ibidem duo itinera montes scindant: alterum, per Septimum montem, in Prægalliam ducens; alterum, per Iulium, (uterque enim mons Iuliarum alpium pars est) in superiores Engadinos: cum proxima Iurisdictione Aversa, & Eremusio, ac Celino, apud Engadinos inferiores. Conventum magnum constituunt. Flumini etiam, ex Septimo monte scaturienti, Rheni nomen dant: qui se ad Imum Castrum Albula miscet.

Viciniæ hic sunt: Bivium cum Nalaco, Stabulum vetus, & Marmorea; cui vico vicinum Castrum destructũ, huius nominis, nobilissimę familię àMarmore prima sedes, celebritatem addidit. Ministralis, in Civilibus & Matrimonialibus, cum 12. Ius-dicentibus, pro tribunali sedet. In Criminalibus, Præfectum Suprasaxiensem, cum duobus aliis, accersunt. Mulctæ minores, Communitati; majores, nempe Criminales, Præfecto Suprasaxiensi, cedunt.

Aversa, uti & Bivium, in aspero loco sita est; parte montis Septimi à Bivio segregata. Viciniæ sunt septem: 1. Madrisium. 2. Crottum. 3. Campsuptum. 4. Platta. 5. Casale. 6. Cresta. 7 Curtes.

Quon-

Quondam Nobiles à Marmore, tanquam beneficiarii Episcopatus Curiensis, jura ibidem exercebant. Ipsi vero incolæ tandem se liberavere: & hinc Ministralem libere eligunt; qui cum 12. Assessoribus, Civilia, Matrimonialia & Criminalia administrat.

Superato Septimo monte, Prægalliam, quæ in ora Galliæ Cisalpinæ est, ingredimur. alii Prȩluliam, quod ad pedem Iuliarum alpium jaceat, nominant. Multis Imperatorum privilegiis, præsertim Henrici II. uti suo loco diximus, decorata est; & libera Imperii regio dicta. Conventum magnum sola efficit: qui in duas Civiles Iurisdictiones, Porta (ubi castrum & oppidum Muri erant) terminum statuente, dividitur. Supra-portanȩ Iurisdictiones septima pars, Casatia vicus est, ad pedem Septimi & Maloii montis jacens; ubi etiam itinera secantur: ob S. Gaudentii corpus, ibi sepultum, quondam celebris. Truncus Gaudentii, caput etiam amputatum ad locum hunc detulisse, uti de S. Placido diximus, narratur. Turris ibidem fuit. Pertinet eo Caprile, & mons Maloius, Iuliarum alpium membrum. Inde, uti ex Septimo monte, Maira fluvius, qui Lario se miscet, scaturit. Suum incolæ in Civilibus Ministralem habent.

Cæteri

contulisse dicuntur; nominaque amissæ patriæ sedis hîc renovasse. Aspera quidem, & frigido cœlo est; sed amœnitate, & fructuosis pratis, campis, & alpibus felix.

Anno 830. Bertholdus Comes, in Enjatina fuit.

Anno 1139. Dedalricus, Comes de Camertingen, & frater ipsius Adalbertus, cum matre sua, & per voluntatem suorum liberorum cum manu Advocati sui Eberhardi de Sacco, vendiderunt Conrado, Sanctæ Curiensis Ecclesiæ Episcopo, jura sua in Engadina superiore (locis & pagis enumerandis supersedeo) pro 800 marcis argenti, & 60 unciis purissimi auri. Exstat & alia venditio Dedalrici & Conradi, cum sororibus suis, liberorum Dedalrici Comitis suprascripti, cum voluntate patris, & patrui Adelberti, & manu dicti Advocati, eidem Episcopo Conrado, eodem tempore facta, aliquorum in Engadina superiore locorum pro 260 marcis argenti. Iidem, eodem momento, Episcopatui Curiensi, pro remedio animarum suarum, propria sua bona ad Ponteresinam donaverunt.

Anno 1492. cum Episcopo Henrico ab Hevven, & Capitulo Curiensi, certas conventiones, pro libertate sua iniere.

Anno

Anno 1494. eidem Episcopo, pro exemptione, 900. florenos dederunt:& hinc liberam Reipublicæ administrationem habent.

Tota regio superior, in duas partes, per fontem Merulam, divisa est. Superioris, ut situm illius sequamur, supremi versus Prægallos sunt: 1. Silium, Vallisfaiz, & Cryptę albæ. Hîc primus Oeni ortus, ex Maloio, (Iuliarum alpium membro) & ex ipso monte Iulio, qui propter excellentiam nomen obtinuit, cernitur. In monte Iulio, columna lapidea quondam stetit, ab Imperatore aliquo aut Rhætiæ Præside erecta: ex tribus frustis consolidata erat: quorum duo ulnę unius quodque magnitudinis, decidere. Lacum Siliensem Oenus, primo efficit: in cujus ora, Castri diruti rudera cernuntur, à Castromuris olim habitati. Silienses suum civilem Ministralem, cum sex Assessoribus, habent: (uti & in cæteris vicis sequentibus) qui more Ministralis apud proximos Sylvaplanenses, de qualibet summa pecuniaria, & controversia civili, consentientibus partibus, judicare potest.

2. In descensu, pagus Sylva plana est cum Supralaco; qui locus à lacu ibidem nomen habet. Hîc Ministralis Civilis est.

3. San-

3. Sanctus Mauricius: prope quem acidulæ sunt, à Theophrasto Paracelso summopere celebratæ. Lacum etiam pisciferum habet. Ministralis Civilis hîc, (uti apud Celerinenses, Pontaresinenses, & Biverenses, qui proprios etiam suos Ministrales habent) ad summam viginti duorum cum dimidio florenorum, pronunciare, cum Assessoribus potest.

4. Celerina. ubi etiam lacus est.

5. Pontaresina, versus montem Berninam sita. Turris ibidem diruta cernitur: & inde trita via est ad Pesclavienses.

6. Samadœnum, quasi *summum Oeni*. Fluvius inde ex monte prorũpens, alteram Oeno scaturiginẽ dat. Egregius est pagus: ubi Ministralis Civilis est, qui cum 16 Assessoribus, ex regione collectis, controversias major Civiles, supra fontem Merulam, decidit.

7. Beverum, cum loco ad Augias (*Alles Angies*.) Hîc conventus & congregationes totius Engadinæ superioris habẽtur.

Infra fõtẽ, venimus 1. ad Pontẽ: unde per montem Albulam ad Berguniano s iter est. Viciniam cum pago Cãpovasto constituit. Ministralis Civilis (uti & Scamfiensis) ad summam 15. floren. jus dicit.

2. Maduleinũ, cui diruta arx, Guarda vallis dicta, imminet: Ministralis hujus minima jurisdictio, 3 nẽpe tantũ flor. est.

3. Zutzium, sedes Ministralis totius regionis est; qui aut ipse, aut locum-tenens, ex familia Plantarum desumitur. Sedes enim antiqua est nobilissimæ familiæ Plantarum: qui quondam diversis immunitatibus gavisi, quasdã etiamnum retinent. Turris ejusdem nominis ibi est. Pagus ornatus ædificiis, pro more regionis, fultus est. Viciniæ sunt; Dortã, & supra Oenum. Ministralis regionis, civilia in pago peragit: quæ vero graviora sunt, & dictam summam in aliis pagis, infra Merulam excedunt, 16. judices, quorum 8. à Suprafontanis accersuntur, decidunt.

4. Scamfium: infra quem pagum, olim aggeres exstructi fuerunt, qui nunc diruti sunt. Inde iter per montem Casannam, in Luvinium, quod Bormiensis ditionis est. Pertinet eo Capella ubi nosocomium est; Cinuscal prope pontem altum, qui Engadinam superiorem ab inferiore dividit; & Susana, unde per Scaletam ad proximos Davosianos via ducit.

Matrimonialia, in loco Augiæ, à Ministrali, & 16. Assessoribus regionis, dijudicantur. Criminalia vero totidem administrant. Si supra fontem Merulam; Samadeni judicii locus est: si infra; Zuzii tribunal est.

Quili-

Quilibet pagus deinde ſuos Covicos habet. Ad electionem Miniſtralis regionis, Cancellarii & Aſſeſſorum Criminalium; uti & ad creationem Officialium, apud ſubditos, & Oratorum ad Comitia trium Fœderum, ſedecim Deputati, in loco Augiæ congregati, conveniunt: quorum quatuor dat Zutzium, cum Madulaino; duos Scamfium; totidemque Campovaſtum & Samadenum: Biveru, Celerina, Puntareſina, S. Mauricius, Sylva plana, & Silium, quilibet vicus unum mittunt.

Deſcendimus in Engadinam inferiorem: qui Conventus magnus, in duas minores juriſdictiones, (quoad Criminalia, monte Fulono, quoad Civilia, Valle Taſna) diſtinguitur: ita nempe, ut Fatanum, in Criminalibus ad ſuperiores; in Civilibus ad inferiores ſpectet.

Viciniæ ſuperioris Iuriſdictionis Civilis, ſunt quinque: 1. Gernetium: ubi turris Vildenberg fuit; habitatio nunc Capitanei Rudolphi Plantæ, Equitis aurati, & maleficiorum ibidem judicis: alia item turris Maurorum familiæ; quę diruta eſt. Huc ſpectant, Brailum, & mons Pesfalarius, (*Puffalora*) cum furno, ubi ferrum coquitur. 2. Suſium: ubi in tribus diverſis collibus, turrium collapſarum ruinæ cernuntur. 3. Lavinum.

4. Guarda, cum Boſca. 5. Ardetium. caſtrum hujus nominis, ibidem in ruinis jacet. Hi pagi ſuum in Civilibus Miniſtralem, cum 15. Aſſeſſoribus habent; & una cum Fetano, ut diximus, judicem in Criminalibus. In matrimonialibus, præſidet Miniſtralis cum Aſſeſſoribus tribus: qui Eccleſiaſticos etiam conſulere ſolent.

Inferior juriſdictio, Vicinias quatuor habet in Civilibus: 1. Fetanum: ubi arx Ortueina deſtructa cernitur. 2. Scoliũ: ubi Portarum turris fuit; & quondam Monaſterium, quod inde Burghuſum translatum. Fons etiam acidularum optimus ibi exſtat. Pertinet eo Vallis Scarla, ob minas argenti & ferri olim celebris: ubi & Princeps Auſtriacus, Comes Tirolis, adhuc ſuum minarum judicem habet. 3. Sentum: ubi Burgus S. Petri, arx munita ſtetit.

Caſtrum Taraſpum, non procul à Scolio ſitum eſt: ubi Caſtellanus, nomine Principis Auſtriaci, Comitis Tirolis, reſidet. Hodierno tempore, Mohri à Liechtenegg, jure pignoris illud tenent, cum vicinia ejuſdem nominis. Ibi fons ſalſus eſt, à Conrado Geſnero, Medico excellentiſſimo, & Ioanne Fabricio Montano verſibus celebratus. Etſi autem Taraſpum in fœdere non ſit: tamen

men in omni judicio Civili, Matrimoniali & Criminali, jurisdictioni Scoliensi paret. Ministrales Civiles, in hac jurisdictione quatuor sunt: 1. Cathedralium: qui cum 9. Assessoribus judicat. 2. Signoriæ, (Austriacorum nempe) ut vocant: in cujus electione Præfectus Taraspi duo fert suffragia; & juramentum dat. 3. Abbatiæ montis Sanctæ Mariæ. 4. Cœnobii Monialium Vallis Monasterii. In Matrimonialibus, præsidet Ministralis Cathedralis cum Assessoribus duobus Ecclesiasticis, & uno Politico.

Eremusium autem, cum Celino & Samnitio, etsi conventum magnum cum Bivio & Aversa constituant: in Criminalibus tamen ad hanc jurisdictionem spectant; suam vero Civilem jurisdictionem habent: quibus Ministrales præsunt.

Viciniæ sunt: Eremusium; cui Castrum, Canities olim dicta, imminet. Episcopatus Curiensis feudum & multa egregia prædia tibi tenet. Hartmannus, Episcopus Curiensis, illud anno 1394. à Comitibus ab Amacia, ut beneficiariis, recuperavit: quibus anno 1368. à Zuanzingero, ex familia Eremusiensi, oppignoratum fuerat. Ibidem, infra pagum, ex Valle Tassa, prorepit fons, ex loco natura concamerato: qui certis

dici

diei horis deficit; ac unius horæ ſpatio iterum largiter accreſcit. Huc ſpectant; Crux, (*Crieuſch*) Menaum, (*Mnau*) & S. Florinus, qui ibi ſepultus eſt: quo magnæ quondam peregrinationes fiebant.

Miniſtralis de Civilibus, cum 3. Aſſeſſoribus judicat: &, ſi opus, adjunctos aſſumunt à Scolienſibus. Matrimonialia (ut etiam Celini & Samnitii) Miniſtralis, cum duobus Eccleſiaſticis, & aſſeſſore politico dirimit.

Sequitur Celinum; ubi arx Vitelliana (*Ser viezel*) ſtetit: Receptiuncula, (*Retsfella*) Sanctus Nicolaus, Sylva plana, Pons Martis & Torres Cerius, (*Tſchiergenbach*)

Ibidem in confinibus & territorio Comitatus Tirolis, ex monte Venuſto, ſcaturit Atheſis; quæ Pado ſe tandem miſcet. In oſtio ſtrictiſſimo, Veſtmetia (*Vinſtermuntz*) dicto, qua iter in Germaniam per Vallem Oenam eſt, Principes Auſtriæ, Caſtrum habent, & telonium opulentiſſimi proventus. Duos Miniſtrales habent in Civilibus: unus Cathedralium, qui cum tribus Aſſeſſoribus judicat: alter Signoriæ eſt.

Supereſt Vallis Samnitia, ſeu Samnonum: quæ etiam ſuum Miniſtralem in Civilibus habet: in gravioribus Eremuſianos etiam adeunt. Iudicum Criminalium,

nalium, infra & ſupra montem Fulonum, electio ita fit. Communitates quatuor perſonas dignas nominant: ex quibus Præfectus Oenotrianus, nomine Principis Auſtriæ, poſſeſſoris Comitatus Tirolis, cum conſilio Præfecti Furſtenburgici, unum eligit. Hi duo Præſides electi, quilibet in ſua juriſdictione, una cum 12. Aſſeſſoribus, Criminalia judicant. Mulctarum dimidium unum, detractis expenſis judiciariis, Præfecto Oenotriano; alterum, in duas partes æquales diviſum, Epiſcopo Curienſi, & Communitatibus cedit. Cæterum, omnium bonorum nulla confiſcatio apud ipſos eſt.

Superato monte, in vallem Monaſterii deſcendimus. Nomen hæc à Conventu monialium ſortita eſt: & magnũ conventũ tota efficit. Dividitur in duas juriſdictiones: quarum ſuperior, in quatuor Vicinias diſtincta eſt.

1. Verſus montem Valderam (unde amnis Ramus profluit, & in Atheſin influit) eſt Cervium, cum Luio & Valdera, interiore & exteriore: Vallis item cava, Vallis Peſona, & Luſſeium.

2. Sancta Maria, (unde tritum iter, per juga Rhætica, ad proximos Bormienſes eſt) Sylva, Campus Creſta, Puceium, & Terza.

3. Monasterium: ubi Cœnobium monialium est, à Carolo Magno Imp. fundatum: ei præest Abbatissa, & suum Civilem Ministralem in Valle habet: item Ruinatia & Gualdum. 4. Tuberium; (Comites hujus nominis quondam hic sedem habuere) Rivera, & Bovilium. Sunt propè & infra Tuberium, in Comitatu Tirolense, diversa castra, Curiensis Episcopatus feuda; nempe Terra Rotunda, (*Rotund*) Schroffenstein, Rychenstein, Rychenberg, Helf mir Gott, (*Deus me adjuvet:*) & supra Schluderium, castrum Churberg. Tuberiani, in Criminalibus, Austriacis parent. In Civilibus, hæc jurisdictio duos judices habet: Ministralem, (qui ipse non judicat; sed locum-tenenti committit) una cum quatuor Assessoribus; & Anvaldum (*Vicem-gerentem*) cum quatuor Assessoribus. Vterque duabus Viciniis præest: & Magistratus eorum annuus est, per Vicinias alternatim distributus. In Criminalibus, præsidet Anvaldus; cui seu Assessores adsunt. Ministralis, cum Castellano Episcopi Curiensis, qui in castro Furstenburgii residet, accusationem instituunt, & fisci partes agunt. Mulctæ & expensæ Castellano cedunt. Confiscatio autem bonorum omnium, locum non habet. In

Matri-

Matrimonialibus, judicant 8 peritiores deputati, Ecclesiasticorum quoque consiliis admissis.

Inferior Iurisdictio, nempe infra Casam-Venæ, per vicos sparsa est. Territorium cum causis Criminalibus, Austriaci Principis, Comitis Tirolis sunt. Cathedrales namque aliqui, Malii, Laudi, Tartii, in valle Stilvia, Borghusii & alibi habitant. præsidem, judicem Cathedralem (*Gottshaus richter*) vocant. Ibi prope Borghusium stat castrum Furstenburg, quod Episcopi Curiensis est: & parva inde distantia, Abbatia Monachorum montis S. Mariæ; de cujus fundatione hæc accepimus.

Anno circiter 1104. Eberhardus, frater Hulderici, Episcopi Curiensis, ex bonis propriis Monasterium Ordinis S. Benedicti, Scolii, in Engadina inferiore, fundavit: quod fulmine absumptum, anno 1131. ab Episcopo Conrado iterum consecratum fuit.

Anno 1146. Huldericus de Taraspo, pro redemptione animæ suæ, (in juventute enim prædator fuerat) illud ad S. Stephanum, in Vennonibus, ubi latrocinatus erat, transtulit. Muris autem ibi corruentibus, visione (ut scribitur) trium facium ardentium admonitus, in loco montis S. Mariæ, idem

fabricari curavit; & monachalem habitum ipse, cum uxore Vtha, assumpsit. Ejus effigies, habitu militari, in tumulo picta est, manu schedulam tenens, cui hi incompti versus sunt.

Mundanis spretis, summæ pro parte quietis,
Prædia signata donat Vldericus & Vtha.

Olim erat etiam Curtis Schanza apud Athesinos: ubi Cathedrales aliqui sedem & jurisdictionem Civilem, præside judice (*Richter*) habebant: eis autem deficientibus, illa paulatim avulsa fuit.

Situs ratio postremo ad Pesclavium nos ducit: quod ultra montem Berninam, (unde fluvius Pesclavinus, qui in Abduam influit, ortum habet) versus Vallemtelinam jacet. Conventus magnus est: & sub Episcopis Curiensibus diu fuit: inde avulsum, Mediolani ViceComitibus & Ducibus paruit: tandem Episcopatui restitutum, & in fœdus receptum est.

Populus se post ab Episcopatu redemit: & proinde Rempublicam suam libere administrat.

Subdividi potest in quatuor partes: 1. Pesclavium, amœnus & bene excultus locus, jurisdictionis maxima pars est: ubi etiam Typographia viget.

2. Centrata (hoc enim verbo utuntur)

tur) interior: ubi loca, Ainum, Cavallia, Piscatellum, & Campellum: ibi Castrum de Olzate in ruinis cernitur.

3. Contrata exterior ubi Prata, Campilionum, Motta de Pedenale. Ibi arx & sedes Præfecti Episcopi erat.

4. Brusium: cujus sex Cantones: 1. Brusium; ubi Ecclesia. 2. Campestium. 3. Salendæ. 4. Le Prese. 5. Lacus: pulcher, amœnus, & piscifer. 6. Viannus mons.

In Civilibus, Ministralem habet, cum sex Assessoribus. Horum judicium ad triginta floren. se extendit: exsecutio autem à Prætore Pesclavii petenda est.

Pesclavii, res civiles solus judicat Prętor; (*Potestatem* illi dicunt) qui una cum Cancellario eligitur à 12. Consiliariis. Et hi, Præside Prætore, Criminalia & Matrimonialia dirimūt. Consiliarii autem, cum Accolateris, à Decano & Officialibus duobus: hi autem, Decanus & Officiales, quorum minus idem quod Quæstorum est, sorte eligi solent. Appellationes ad 5. Accolateros referuntur.

In hoc fœdere, civitas Curiensis, Quatuor Pagici, Motta vicina, in Vatiensi superiori jurisdictione, & Aversa, Germanica lingua utuntur: reliquæ jurisdictiones: Rhætica; Engadini Ladinum vocant. Prægalliensium tamen, & Pescla-

& Pesclaviensium, Italicæ linguæ admodum consona est.

LIBER NONUS.

DECEM Iurisdictionum fœdus ita dictum est: quod, cum septem tantum Convétus magni sint; ex his tamen, trium posteriorum quilibet in duas minores jurisdictiones dividatur: quarum Alvonovana hodie in duas quoque alias subdivisa est.

In hoc fœdere, antiquitus nobilissima familia Baronum à Vatio, non quidem absolutum, sed certis terminis circumscriptum & moderatum, imperium habuit. Vltimus autem hujus prosapiæ, Ioannes Donatus, armis (ut suo loco recitavimus) clarus, duas filias hæredes, Cunigundim nempe, Comiti Friderico à Tockenburg, & Vrsulam, Rodolpho Comiti à Verdenberg, matrimonio junctas, reliquit: atque ita successu temporis, totum hoc dominium, in Comitem Fridericum Tockenburgicum, (cujus avia Cunigundis erat) & ipsum suæ familiæ postremum, derivatum, iterum coaluit.

Hic anno 1436. ultimo April. die, Rueni, in pago Tigurino, fatis cessit; uxore Elisabetha

Elisabetha ab Amacia hærede ex asse instituta: quæ sibi Curatorem, Fridericum Baronem ab Hevven, assumsit, Ast anno sequente ista quoque Elisabetha, Velcurii, solenniter omnia bona, hæredibus prædicti Comitis, mariti sui, renuntiavit. Vnde postea variè ampla ejus dominia distracta fuere.

Octo jurisdictionum dominium (de dominio enim Majævillæ mox ex ordine sermo fiet) sibi, tanquam ex parte hæredes, vindicabant duæ sorores Comitissæ à Verdenberg: Cunigundis, quæ Guilielmo, Comiti à Monteforti, nupta erat; & Catharina, cujus maritus, Henricus à Sacco, Comes Misauci, erat; ex quo illa filium ejusdem nominis suscepit. Iurisdictionem hi Davosianam, Alvonovanam (ab altero scilicet Castri Bellofortis latere, Davosium spectante; quod per pontem altum terminos ibidem statuit) ac Scavianam, ad Pratum longum sitam, multis privilegiis & immunitatibus, anno 1438. in festo S. Agathæ, die 5. Februarii, ornaverunt.

Post Gulielmus, Comes Montfortius, solus dominium sex jurisdictionum adeptus, illud, cum pacto luendi, anno 1459. consanguineo suo, Hugoni à Monteforti, Rottenfelsii Domino, vendidit:

didit: qui anno 1460. Davosianorum & cæterorum privilegia confirmavit. Hugo jura sua Sigismundo, Archiduci Austriç, tradit: jure etiam recuperandi, anno 1471. à Comite Gulielmo Verdenbergico, empto. Archidux autem hæc omnia, ante præstitum homagium, cum pacto tamen luendi, Vlderico Comiti ab Amacia vendit: qui duas prius jurisdictiones, Castrensem & Acerienfem, in Rhætigoja, post fata nempe Friderici Comitis à Tockenburg, propter matrem suam Margaritam, è familia Baronum à Rhætio, ex parte hæredem, jam adeptus erat. Pater Vldericus omne jus suum Gaudentio filio resignat: qui eodem anno 1471. omnes has octo jurisdictiones, inter alia, etiam hoc libertatis munere donavit: ut nec ipse, nec successores ipsius, Præfectum dare valeant; nisi cum consilio & voluntate prædictarum jurisdictionum.

Anno 1477. Gaudentius jus suum Sigismundo, Archiduci Austriæ, celebratis propterea Comitiis fœderis Davosii, vendere constituit. Sex autem jurisdictiones, super ea re duo reliqua fœdera consulunt: quæ alienationem dissuadent; & Legationem proin ex tribus fœderibus, ad Archiducem mittunt, eumque de statu rerum informant; & ut hanc

hanc denegationem æquo animo ferat, causis in medium adductis, rogat.

Anno 1478. Archidux Sigismundus, ex virtute pacti luendi, dominium totum, soluta oppignoratione, recuperat; sex Iurisdictiones jurare, justis de causis, renuunt. Gaudentius Comes ab Amacia, & Lucernates Helvetii, ut mediatores, illos ad juramentum præstandum exhortantur. Sic illi tandem; Sigismundo privilegium exemptionis teloniorum, eodem anno, per omne dominium suum, pro se & successoribus, benigne ipsis concedente; consensere.

Anno 1489. idem Gaudentius, duas jurisdictiones, Castrensem & Acериensem, hæreditarias, & quas sibi retinuerat, eidem Sigismundo tradidit: quæ tamen suis privilegiis fretæ, Sigismundo & ipsius successori Maximiliano, nisi post pacem, Basileæ, inter Maximilianum Imperatorem; & Helvetios ac Rhętos, anno 1499. initam; parere recusarunt: Præfectum castri Castrensis, nomine trium Fœderum, agnoscentes. Sed donati post pacem Basileensem, privilegio exemptionis telonii, exemplo aliarum jurisdictionum, fidem juravere.

Et ita deinceps ordine Sigismundi heredes & successores, ex serenissima domo Austriaca, omnibus octo jurisdictionibus;

bus, quæcunque eorum privilegia, immunitates, exemptiones & ritus, sive scriptis comprehensos, sive bona consuetudine receptos, plenè confirmarunt: uti ex Maximiliani primi, Caroli quinti, Ferdinandi Imperatoris, & ejus in Comitatu Tirolis successoris filii, Ferdinandi Pulchri; Rudolphi item secundi Imperatoris, & Maximiliani Archiducis, fratris hodiè regnantis, diplomatibus videre licet.

Præfectum, in castro Castrensi residentem, Principes Austriaci, Comites Tirolis, de consilio & voluntate populi, vi privilegiorum, uti diximus, constituunt. Hic plerunque à populo etiam juramento obstringitur: ne se Reipublicæ negotiis, præterquam eis, quæ suæ sunt functionis, ullo modo immisceat. In Capitalibus & Criminalibus, persona rea, à jurisdictione, in qua deprehensa est, capitur. In Rhætigoja, ad castrum Castrense, si jurisdictio ita juris esse decernat, deducitur: in aliis locis sui proprii carceres sunt. Præfectus asciscitur; & judex maleficiorum, (quem Princeps Austriacus designat; cui scriba etiam additur) cum decem Assessoribus, ex qualibet jurisdictione uno electo, (ex dominio Majævillano etiam duo intersunt) convocantur: processus deinde

(præviis

(prævijs semper, antequam ad capturam deveniatur, legitimis indiciis) tam in plano, quam rigido examine, plerunque in præsentia Præfecti, instruitur: judicio publico, & quidem sub dio, contra personam detentam instituto: Præfectus Procuratorem, ex consessu illorum decẽ, assumit; & actionem persequitur. Rei partes, ex eodem consessu unus assumptus, defendit. Sententiam postea, à judicibus conscriptis latam, Præfectus mitigare quidem, (adhibito plerunque eorum consilio) aggravare autem minime potest. Iudiciales sumptus, ex bonis rei, si quæ sunt, fiunt: quibus deficientibus, Præfectus, nomine Principis pendit. Cæterum confiscatio omnium bonorum nulla est.

Minarum metallicarum jura; quarũ magna in octo jurisdictionib⁹ copia est, Princeps certis circumscripta terminis, habet; suumque judicem constituit, qui decimas ex eis exigat.

Quod si Principi Austriaco, Tirolis Comiti, cum una vel pluribus Communitatibus, ex octo jurisdictionibus, aliqua disceptatio intercedat: coram alia jurisdictione fœderis decem jurisdictionum proxima, à competente judice, jus dicitur; neque extra fœdus judicium trahitur.

In Civilibus, in jurisdictione Cœnobiana, Ministralem, (*Landtamman*) quasi dicas, Regionis Officialem, (quo titulo Præsidentes omnium jurisdictionum in isto fœdere, præterquam in dominio Majævillano, appellari solent) Præfecturas nominat. Ita enim inter Sigismundum Archiducem, & hujus jurisdictionis homines, convenit: ut ipsi ab expensis quas graves, ob diffidia inter Teutonicos, & Rhætica lingua utentes, ob Ministralis electionem, & alia, faciebant, liberarentur, & immunes conservarentur.

In reliquis duabus Rhætigojæ jurisdictionibus, ex tribus à Præfecto propositis, populus unum sibi deligit.

In Alvonovana, (quam nunc Lantianam vocare libet) nempe ab exteriore Castri Bellfortensis parte; ut etiam in Corvantiana, & S. Petrum in Scanavica Valle, tres populus nominat: ex quibus unum ipse Præfectus secernit. Ius-dicentes autem, ubique populus libere eligit.

Mulctæ, quæ juris & fori Ecclesiastici sunt, ut adulteriorum, & aliorum inde dependentium; atque etiam pœnæ; quas jurisdictiones ipsæ, circa observationem festorum, inciduorum, pascuorum, & aliorum huius generis, imponere valent,

lent, iisdem illis cedunt. Cæteræ autem mulctæ, ultra decem asses Rhæticos, in Valle Rhætigoja, detractis expensis, à judicibus jurisdictionis factis, (quibus etiam potestas est, eas nominandi & exprimendi) Præfecto actori cedunt. In reliquis tribus, Bollofortensi nimirum, ab illius castri parte exteriore, Corvantiana & Scanavicana ad S. Petrum, jurisdictio, quæ illas exprimit, si ultra decem asses sint, (infra enim solius Iurisdictionis sunt) dimidiam illarum partem Regioni, alteram Præfecto adjudicat.

Davosiani autem, Longopratani in Valle Scanavica, & Alvonovani, ab interiore Castri Bellofortensis parte, (qui Bellofortenses, ex vigore privilegiorum veterum, sibi à Catharina & Cunigunda, Comitissis à Verdenberg, anno 1438. concessorum, anno 1611. in contradictorio cum Legatis Principum Austriæ, Tirolis Comitum, judicio, in eandem libertatem, qua regio Davosiana fruitur, vindicavere) suos Magistratus ipsi eligunt: omnisq; generis mulctas, etiam graves, utpote carcerationis, privationis & restitutionis honoris & famę graduum, & alias quascunque, præter sanguinis pœnam, libere, absque Præfecti, aut aliorum interventu, quæ-

libet in sua jurisdictione, imponunt & exigunt.

Causas Matrimoniales, in toto decem jurisdictionum fœdere, septem delecti judices, secundum certas constitutiones & articulos, anno 1561. die 7. Febr. Davosii constitutos, dijudicant. Personas tamen Ecclesiasticas, (ut in trium Fœderum generalibus Constitutionibus diximus) consulere in gravioribus solent. Controversiis & litibus de confinibus terminis, inciduis, & pascuis, aliisque ad jurisdictionem pertinentibus, aut inde dependentibus, inter duas pluresve Communitates, aut etiam inter personas privatas, & Communitatem aliquam, obortis: Oratores decem, (*die Zehen gericht*) ex toto fœdere, plerunque conscribi solent; hi in loco litis congregati, Præsidem inter se eligunt: litemque summario judicio dirimunt. Quod si in aliqua jurisdictione, ordinariorum jus-dicentium major pars, vel ipsi auctores aut rei, vel partibus litigantibus sanguine aut affinitate juncti fuerint; ut jus dicere ipsi non debeant: pro judicio integro, à proximis jurisdictionibus, tam interiore, quam exteriore, quinque adjunctos assumere solent; & hi quinque Peregrini (*die funff Frembden*) vocantur.

Iuris-

Iurisdictionum autem hujus fœderis, secundum præeminentiam & situm, hic ordo est.

Prima Davosianorum regio se offert. Nomen hoc *Davos*, quod Rhætica lingua *Retro* sonat, inde habet; quod retro nemora opaca, in alto & solitario loco sita sit. VValtherus senior Baro à Vatio (cujus dominium amplum erat; atque inter alia etiam Rhætigojam, Scanavicam & Bellofortensem Vallem, quę Davosio à tribus partibus conterminæ sunt, tenebat) situm horum locorum, fluminis etiam, quod se in plano Alvi-Novi, cum Albula jungebat, scaturiginem, cognoscere volens, cum venatoribus suis, quorum aliquot etiam ex Viberis, Valesiæ populis, habebat, quotidie (uti tunc moris erat) etiam præruptis quibusque in locis, se exercebat. Horum aliqui, fluminis vestigia sectati, ad planitiem satis amplam, laricibus & abietibus undique refertam, deveniunt: moxque progredientes, lacum admodum amœnum, & pisciferũ inveniunt. Inventa læti domino suo referũt. Baro, dilatandi imperii & finium cupidus, duodecim ex Viberis, frugalioribus, & aëri frigidiori magis assuetis, muneris loco, solitudinem hanc excolendam, jure feudi, (nulla tamen super eo facta

 scriptura,

ſcriptura, quæ extet)donat. Horum igitur villicorum quiſque locum magis ſibi aptum, cum familia aſſcita, occupat. Prima hæc regionis habitatio, circa annum Domini 1250. contigit. Creſcente vero ibi populo, & aliis ad eos migrantibus, cum regio magis magiſque excoleretur: Hugo Comes à Verdenberg, & Ioannes Donatus, ac Valtherus junior, fratres, à Vatio; Hugonis avunculi, & prædicti Valtheri ſenioris omnes tres legitimi hæredes; VVilhelmo (quem illi Miniſtralem præfecerant; quique officio eo fungeretur, donec ſociis ſuis collibuiſſet: in poſterum quoque libera eligendi poteſtate populo conceſſa) & ſociis ipſius, in perpetuum feudum, bona Davoſii, prout eos patruus Valtherus in poſſeſſione collocaſſet, concedunt: reſervato & conſtituto ſibi annuo cenſu, qui ex caſeo, panno patrio, & ovibus conſtabat; vel horum loco, certa ſumma librarum mezanarum. Hodie exactor Principis, judex Maleficiorum & Minarum, exigit. Viginti quatuor libræ Rhæticæ ſunt; quæ viginti ſeptem florenos Rhenenſes, & ſex bacenos circiter, faciunt: ita certis prædiis impoſitus cenſus eſt: quo non ſoluto; nullus tamen caducitatis aut devolutionis locus eſt: ſed à Præſide regionis pro ſumma non
ſoluta,

soluta, de pecudibus suis, pignus acceptum servata forma, exactor Principis (ut privilegium feudale sonat) æstimare debet. Qui lacum tenuissent, certam piscium summam, mille videlicet tempore Bachanaliorum quotannis solvere tenebantur; aut pro quibusque centenis, libram unam mezanarum luere. Hodierno tempore, Princeps Austriç & Comes Tirolis, utile dominium lacus, etiam ex jure emptionis, ab Archiduce Sigismundo acquisito, possidet. Super his enarratis monumenta exstant tabulis consignata, anno 1298. in festo S. Bartholomæi.

Situs hujus regionis, etsi excelso & frigido admodum loco sit; ita ut, aspero hyemis tempore, duo tantum itinera (unum, quo ad Rhætigojos, [*Stuz* dictum, quasi Clivus] alterum, quo ad Alvonovanos [*Zug*, id est, Sylvæ descensus] tenditur) sint pervia: cætera undique altissimis montibus cincta; unde labinæ (niveam molem, ex monte præcipem ruentem, ita vocamus: quarum lib. 2. in versibus Claudiani, mentio facta est) plurima damna, adeoq; mortem ipsam, hominibus, ac pecudibus, inferre solent: lætus tamen, excultus & jucundus est, ob amœnos duos lacus, piscibus præcipue auratis (Truttæ mi-

 nores

nores sunt) refertiſſimos; pulchra item prata, & fœcundas in alpibus pecudum ſtationes; quæ maxima populi merces eſt. Sunt etiam in hac regione fodinæ metallicæ, argenti, cupri & plumbi frequentes; modo recte excultæ eſſent. Regio tota, quamvis eodem Parocho, Magiſtratu & jure utatur; commoditatis tamen ergo in duos cenſus, (*Schnidt*) ſuperiorem & inferiorem, Templo parochiali, D. Ioannis Baptiſtæ, (ubi Curia & congregationum omnium locus eſt) terminum ſtatuente, dividi ſolet. Sunt deinde tria alia templa, in ſuperiore cenſu, S. Theodori, cui vicus aliquot ædium (qui pagi nomen habet) prope adeſt, in inferiori, B. Virginis Mariæ, & S. Nicolai. Viciniæ totius Iuriſdictionis viginti ſunt: habitationes enim pleræque ſparſim pro commoditate prædiorum fabricatæ, viſuntur. Convalles à Meridionali latere quatuor habet, hyberno etiam tempore habitatas: 1. Diſmaa eſt: unde ex monte Scaletta flumen oritur; quod graves viri ex Rheni fontibus unum eſſe contendunt: & ædes aliquot, ad ejus ripam ſitæ, ad Rhenum etiamnunc vocantur. 2. Vallis Floela eſt. Hæ duæ cenſus ſuperioris ſunt. 3. Sertiga: ubi balneę ſalubres ſunt; uti etiam in loco Spina dicto.

4. Mon-

4. Monsteina: ab altera parte, solitudo, Erosa appellata, monte interposito, jacet; quæ Davosianæ Iurisdictionis est.

Hæc Iurisdictio magna, cum Caput totius fœderis sit; cujus congregationes omnes (uti omnium trium Fœderum, suo ordine) ibidem celebrantur; omniaque privilegia generalia fœderis custodiuntur: proinde etiam Præsidem, Vexillarium, Cancellarium & Præconem fœderis, sola eligit. Electio Magistratus in festo Georgii fit. Senatus, quod Consilium magnum vocant, octoginta duobus constat: ad quos etiam, in electione Landtammani, (ita Præses vocatur) & Magistratus, triginta octo ex populo, ad ratam & contingentem partem, secundum vicinias, assumuntur. Hi ergo centum & viginti, vota sua primum ferunt: postea tres paucioresve, plurium suffragiis designati, populo proponuntur. itaque quilibet ex populo, ad Landtammani, judicis Matrimoniorum, Vexilliferi, & Officialium apud subditos; suffragium suum conferre potest. Senatum Majorem & Minorem, Cancellarium, Vice Cancellarium, & Apparitores, soli illi 120. viri auctoritatem eligendi habent.

Ex Senatu majore deliguntur quindecim, qui Consilium minus constituunt;

& res Civiles, præsidente Landtammano, dijudicant. Consistorium Matrimoniale (ut monuimus) sex Assessores cum Præside, ex numero 82. selectos, habet. Appellationes nullæ sunt: sed in causis gravioribus subinde Consilium maius consulitur.

Davosianos proximi sequuntur Rucantii, (hodie, qui à Clusa Castri Fragstein interius habitant, Rhætigoii dicuntur) qui cum Corvantiis (teste Strabone libro 4.) inter Rhætos, sicut inter Vindelicos Licatii, Clautinatii, & Vennones, omnium ferocissimi habiti sunt. Rhætico mons (Pomponio Melæ, libro 3. memorabilis) hîc incipit: indeque vallis Rhætigoja, ex Rhætico & Germanico conflato nomine, dicitur. Extendit se mons iste, secundum longitudinem, usque ad Estiones: ab altero illius latere, Vallis Drusianæ incolæ habitant. Mediam hanc Vallem secat flumen Langarus: quod in summitate & cornu altissimo Rhæticonis, (*Selva-Rhæta*, quasi Sylva Rhætiæ, dicto) retro Vallem Montis-Belli exortum, Rheno, prope pontem inferiorem telonii, in confinibus Rhætiæ confœderatæ, se miscet.

Secunda ergo fœderis huius jurisdictio magna, est Cœnobiana, Vallis Rhętigojæ;

tigojæ; à Monaſterio Ordinis Præmonſtratenſium, ad ædem D. Iacobi olim ſito; nomen adepta. Anno 1526. Bartholomæus Bilgerus, hujus Cœnobii Præpoſitus, Reformatæ religioni ſe addixit; & uxore ducta, Curiam, in patriam conceſſit. Monachi etiam dilapſi ſunt. Dividitur in duos cenſus: Interior eſt ille, qui Davoſio magis vicinus eſt: hicque in tres iterum tertias, ſeu vicinias, ſubdiviſus eſt. Primam, à Monaſterio infra habitantes (ubi mons Bellus, & in deſcenſu collis, à proximis Davoſianis balneæ admodū ſalubres ſunt) conſtituunt. Secunda, Ganda dicitur: ubi Vallis Sylva-pinea eſt; iterque tritum ad proximos Vallis-Druſianos. Vallicula hæc iiſdem privilegiis & immunitatibus, quibus regio Davoſiana, uti poteſt: prout ſuper ea re monumenta in ſcriptis exſtant. Tertia, eſt Serneuſium vicus; ubi balnea bona ſunt: item Fovea; ubi Turris, Badino dicta, in ruinis cernitur: Gulfia & Media ſylva.

Exterior cenſus, tria loca præcipua habet: Saxium, quo ſpectat Prada; Contrum, quod è conſpectu ſitum ſit, quo pratum rubeum pertinet; & Convallium, (*Kublis*) ubi turris ejuſdem nominis ſtat: quo pertinent loca Delphſium, prope quod caſtri Sontii rudera cernuntur;

tur;

tur; & Plaveginum: pars item Vallis S. Antonii, quæ eſt à flumine Dalvatia interior. Landtammanus eorum (qui cum 16 Aſſeſſoribus res Civiles adminiſtrat) alternatim per cenſus; ſicut & in ſequẽtibus duabus Iuriſdictionibus hujus Vallis, ſecerni ſolet.

Tertia in ordine, eſt Caſtellenſis Iuriſdictio magna, per flumen Dalvatiam à priore diſtincta. Nomen habet à Caſtro ibidem, (quod vulgo *Caſtels* dicitur) prope vicum Puteum ſito: habitatio, uti diximus, eſt Præfecti ſereniſſimi Archiducis Auſtriæ, Comitis Tirolis. Duos cenſus & iſta habet; flumine Langaro terminum faciente. Ad ſecundam ejus ripam, tres præcipuæ Communitates ſunt: Prima eſt Lucianum; (*Lutzein*) prope quem vicum, caſtrum Stadionum in ruinis jacet, unde celebres Germaniæ Nobiles orti ſunt: item Pinetum. (*Pany.*) Secundam conſtituunt; Puteum & Puſcana, ſeu Fagetum (*Zur Buchen.*) Tertia, eſt pars incolarum Inalpinorum Vallis S. Antonii; nempe à flumine Dalvatia extrorſum.

Tranſlangerani, ſunt aliæ tres Communitates: 1. Genatiũ pagus; ubi rudera arcis Caſtellini cernuntur. 2. Fidriſium; ubi Caſtrum Valerium fuit, cum Stralecco pago; cui alia arx dirupta nomen dedit.

dit. In proxima Fidrisii vallicula, acidulæ sunt; quæ nomen pagi retinent; cardiacis & ictericis, aliisque internis morbis maxime conducentes, & à tota circumvicina regione frequentatæ. De illarum viribus, elegans scriptum Iacobus Eckholdus, Medicus Lindaviensis, edidit. In planitie etiam, Ovia dicta, balnea sulphurea fuere. 3. Est locus montanus, cui Furna nomen, ab aqua præterluente; sive à furno, cujus formam refert. Ministralis in rebus civilibus, tredecim Assessores habet.

Adest quartus Conventus magnus, Acerienfis & Lacupratensis appellatus: cujus duo etiam census sunt.

Acerienfis in se comprehendit, Acerium, (*Schiers*) ubi torrens Schraus præterluit. Castrum fuit supra Montasium; In monte estMariæa, Montanea, Fiona, Pussereinum, Schuderium: & in planitie, pagus Crucium; cui destructum castrum Sola versa olim imminebat.

Lacupratensis vero census, in monte situs est: ubi pagus Lacupratum. (*Seevvyss*.). Est ibi etiam locus in alpibus, Cany dictus, balneis admodum salubribus, fœminis præsertim sterilibus, celebratus.

SequiturFenasium, & in tractuTrans-Langerano, ad sinistrã ejus ripã, vallis Sa-

na: prope cujus ingressum fuit Fortalitium, Castellonum dictum. Ministralis illic, cum quindecim jus-dicentibus, controversias Civiles dirimit. In hoc Conventu magno, Collegium Curiense Curtem habet: cujus homines Capitulares vocantur: his Ammanum, seu Ministralem, in Civilibus, ex ipsismet, Præpositus Collegii Curiensis præficit: cæteros Assessores ipsi inter se eligunt. In Criminalibus vero & Matrimonialibus, eodem jure, quo reliqui jurisdictionis homines, utuntur.

Vallis Rhætigoja asperrimis montibus undique circumdatur: in cujus exitu, ad proximos Malansianos, Glusa est, (ita enim proprie vocatur) ostium sanè strictissimum: ubi quondã fortalitium, Fragstein dictum, stetit.

Superata Clusa, in dominium Majævillanum venitur. Hoc antiquitus etiam Barones à Vatio Dominos agnovit: inde per hæreditatem, uti diximus, ad Fridericum Toggenburgicum, uxoris Cunigundis nomine devolutum; Post fata autem Friderici, Comitis à Toggenburgh, hujus familiæ ultimi, ad Volfgangum Brandisium, per uxorem suam, Verenam à Verdenburg, dicti Comitis ex parte hæredem, devenit: à cujus posteris, Ioanne Brandisio, Præposito

Curienſi & Canonico Argentinenſi, atque Rodolpho Comite à Sulz, tria Fœdera Rhætorum, hocce dominium, anno 1509. perſolutis 20000. florenis, emere; ac eodem tempore illi privilegia ſua confirmavere. Minorem autem jurisdictionem, cum ad eam pertinentibus, quæ Malanſiii & Geninſii eſt, eadem tria Fœdera, à Ioanne à Marmore, Rhætii domino, anno 1537. pretio circiter 10000. florenorum, comparavere. Præfectum (*Landtvogt*) in caſtro Majævillæ reſidentem, tria Fœdera, ſicut in alias præfecturas, quoque biennio deſtinant: unde nec ipſe Conventus magnus dominii Majævillani, ſuo ordine excluſus eſt. Mulctas ille & reditus publicos exigit; aliaſque etiam præeminentias, ut poſtea dicemus, habet. Regionis tractus amœnus & fertilis eſt: eiuſque vina, præſertim Faliſcenſia, præ omnibus Ciſalpinis palmam ferunt. Dividitur in duos cenſus. Prior, Malantium; ubi proximo in monte, triumCaſtrorum, ImiRuchenberg, Clingenhorn, & Vineck, rudera viſuntur. Malantiani vero ſuum judicem [*Richter*] cum 12. Aſſeſſoribus, in Civilibus habent: quem ex tribus à populo propoſitis, Præfectus nominat. Et Genninſium (ſupra quod in monte Caſtrum Aſpermontum

tum adhuc ſtat) ſuum in Civilibus judicem, cum 12. Aſſeſſoribus, habet; cujus electio eadem, quæ Malanſii eſt. Mulctam de paſcuis & inciduis, uſque ad libram Rhæticam, ſtatuere poſſunt: ac de mulctis novis dimidium accipiunt. Mulctæ vero veteres Præfecto, trium Fœderum nomine, cedunt. Alter cenſus, eſt oppidum ipſum Majavilla: quem ſic à Maja, Mercurii matre; quæ apud paganos ibi colebatur, dictum ferunt. Antiquitates Epiſcopatus Curienſis, Lupinum vocant. Ad oppidum pertinet Faliſcum, (ubi balnea) Rovena, Monsvicus; item Guſcha, Sturvis, & Clivus S. Lucii: ubi in monte fuit caſtrum Graffenberg.

Civitas ſuum Senatum habet; qui graviora negotia publica adminiſtrat. Huic præſidet Prætor Vrbanus: (*Stattvogt*) eique aſſident duodecim Senatores. Prętorem autem annuatim Pręfectus trium Fœderum, ex Senatu, ſeligit. Cauſæ civiles, ab eodem Prætore, & 12. jus-dicentibus, dirimuntur. Ac ſæpenumero fit, ut quis unus & in Senatu, & in judicio Civili, locum habeat. Appellationes Civiles ad Præfectum deferri poſſunt: ita ut brevi temporis ſpatio exſecutioni mandentur. Habet deinde Civitas Quæſtorem, qui Aedelis etiam munere

munere fungitur; & Miniſtralem urbis, qui libellorum oppidi curam gerit. Mulctæ de paſcuis & inciduis, Vrbis ſunt: ſiquidem decem aſſes Rhęticos illæ non excedant. In reliquis etiam, quibus ſanguinis pœna non irrogatur, certam ſuam portionem habet. In Criminalibus, captivi ex toto dominio in caſtro Majævillæ cuſtodiuntur. Prætor Vrbanus, cum 12. ejuſdem Senatus, quinque item Malantianis, tribus Genninſienſibus, ac duobus Faliſcenſibus, convocantur; qui capitales cauſas dijudicant. Præfectus ſententiam latam mitigare poteſt. Confiſcatio bonorum, trium Fœderum eſt.

Sexta Iuriſdictio magna, eſt Alvonovana, cum Corvantiana. Alvonovana dicta eſt, propter alveum, ſub vico Alvinovo, in planitie ſcaturientem: ubi balnea ſulphurea optima ſunt, mulierib⁹ & febre diuturna laborãtibus maxime conducentia. Cæterum, in quinque Sortes, ut ipſi vocant, ſubdiviſa eſt. Ex eis Alvinovum pagus, (ubi turris ejuſdem nominis fuit, quæ concidit) cum Vicinantia Cieſſa in planitie, duas; Ferrara & Tainum, (*an den VVyſen*) unam conſtituunt. Tres hæ ſortes, ſuum Miniſtralem, & ſeptem Aſſeſſores, in Civilibus habent. Caſtrum Bello-

ſortum proximum eſt, inter Alvonovum & Brienzolum ſitum : & hanc Iuriſdictionem diſtinguit.

Brienzolum porro, ubi turris Portarum fuit,cumVazerolo:quo loco quondam ſchola literaria extitit;unde etiamnum hodie Scholare dicitur: ibidemque tria Fœdera (ut ſuo loco commemoravimus)primo juramento ſeſe conjunxere: & Supra-aqua ſeu Molendina etiam ſortem unam faciunt; & pagus Lantium, alteram conſtituit. Hæ duæ ſortes, ſuum quoque Miniſtralem, cum 12. jus dicentibus, in Civilibus, habent. Atque in his pagis habitabant multi, Cathedrales dicti; quorum apud Berguenienſes facta mentio: eodemque foro Civili, Matrimoniali, & Criminali, cum hac Iuriſdictione utuntur. Per Planuram Lantii (ut appellant) venimus in Corvantianam vallem, quæ quatuor Vicinias habet: 1. Parpanum, ſeu Partipanum; (ut habent antiquitates.) 2. Vicinia Monaſterii Corvantienſis, cum Montanis accolis.HicConventus Ordinis Præmonſtratenſium fuit, temporibus Imperatoris Friderici primi Barbaroſſæ, & Conradi ſecundi Epiſcopi Curienſis, anno videlicet Domini 1167. fundatus, à Rodolpho ab Aqua-rubea Rhæto: qui cum militiam exercens,

exercens, vitam diſſolutam diu egiſſet; tandem Eremuſium, in Engadinam inferiorem, ad S. Florinum, venit: quò magnæ tunc peregrinationes fiebant. Ibi mulierem, à Dæmone obſeſſam, vidiſſe ſcribitur; quæ per ſonum fidicinis liberata fuerit, Pœnitentia & ipſe ductus, per ſeptennium ſe aſperitate vitæ maceravit: & octavo anno, Hieroſolymam adiit. In reditu, Brunduſii, comites nactus, Gerardum, Ebem & Adelonem; cũ illis ſe in ſylvam hanc opacam, (ita in ſomniis monitus) ubi multi viatores à latronibus ſpoliabantur ac trucidabantur, contulit; tranſeuntibuſque auxilio fuit: tandem Elvangæ mortuus eſt; cum bona quædam, à milite, è Thuringorum gente, qui in Monaſterio obierat, teſtamento legata, repetere vellet.

Sub Priore primum Monachi vixere: poſt in Abbatiam converſum Monaſteſterium fuit: quod anno 1407. igne abſumptum; per Abbatem Ludovicum reſtitutum eſt. Anno 1616. primo ibi Reformatæ Religionis miniſtri concionari cœperunt.

3. Vicinia, pagus Vmbelicum eſt: hodie corrupte Malix vocant: ibi prope Caſtrum Strasberg, jam deſtructum; unde Iuriſdictio olim, dominium de Strasberg, appellata fuit.

4. Schierſa eſt, in monte verſus vallem Scanavicam ſita. Flumen, quod Corvantianam vallem præterfluit, Rabioſus dicitur; ſeque Pleſſuræ miſcet. Miniſtralis, Civiles cauſas, cum duodecim Aſſeſſoribus, dirimit.

Septimus Conventus magnus, Vallis Scanavicana eſt: in Iuriſdictionem ad S. Petrum, & Pratum longum diſtincta. Prior illa, octo Vicinantias habet: quarum prima, in ingreſſu vallis, eſt Maladrium: proxima, Capreſium; ubi caſtrum Berneck ſtetit: tertia, Caſtellum, ſeu ad ædem S. Georgii: quarta, Leuvenum; quinta, ad ædem S. Petri, ubi Parochia eſt: ſexta, Pajicum; ſub quo rudera caſtri Sumeroviæ cernuntur: ſeptima, Molendinum: (*Malines.*) octava. Peiſtum; ubi quondam arx Subvia (*Vnderuegen*) ſtetit. Civilia Miniſtralis, cum 12. Aſſeſſoribus, judicat.

Altera Iuriſdictio Longa Pratana eſt: & hæc in quatuor vicinias diviſa: 1. Longum pratum; ubi Parochia eſt. 2. Fæntejum; ſolitudo amœna. 3. Sepunum & Cupæ: ubi ex monte Strela (qui Davoſium & Vallem Scanavicanam interſecat) flumen oritur, Pleſſura, Vallem hanc præterfluens, & Curiam civitatem alluens; poſteaque ſe Rheno miſcens. 4. Prata, ſeu Pradella eſt, à cæ-

teris

teris diſſita: nam Molendinenſium, Scanavicanæ anterioris, & Schierſienſium, Corvantianæ Iuriſdictionis territorium, interjacet: cauſas civiles Miniſtralis, cum duodecim Aſſeſſoribus cognoſcit.

Totius Fœderis decem Iuriſdictionum Incolæ, Germanica, & vera antiqua Celtica lingua utuntur: præterquam in Belloforteníi Iuriſdictione; ubi tamen Ferrara & Tainum etiam Germanice loquuntur.

Liberum Dominium Haldenſtein, (*pendens petra*) à caſtro ibidem nomen habet; intra confœderatæ Rhætiæ fines ſitum eſt, ad ſiniſtram Rheni ripam, vix decem ſtadiis ab urbe Curienſi diſtans. Trium Fœderum Rhætorum patrocinium agnoſcit.

Nobilitas prima, quæ hic cum Imperio viguit, ab Haldenſtein dicta fuit. Poſtea vero etiam vicino caſtro Liechtenſtein acquiſito, aliqui hujus familiæ nomen & cognomen ab utraque iſta arce traxêre.

Maſcula progenie exſtincta: in Annam Vlderici filiam unicá, jus totũ dominii devolutũ fuit: quæ, licet ad ſecũda etiam vota tranſiiſſet; liberos tamẽ nullos peperit. Poſterior ejus marit⁹, Chriſtophorus à Hertnegg, cum hæredibus uxoris,

anno 1404. coram Ioanne Comite à Lupfen, Landtgravio Stulingæ, Austriacorum Velcurii Præfecto, aliisque Nobilibus, super prætensionibus suis, in judicio egit, cui 600. libræ, quas ex patrimonio ibidem habebat, adjudicatæ: dominium autem ipsum cæteris hæredibus liberum dimissum fuit. Hæredes vero erant: VValtherus ab Hallvila, Annæ ab Haldenstein frater uterinus; Gottofridus ab Amisio, cujus uxor Margarita ab Haldenstein erat; Burckardus à Schovenstein, hujusque soror Anna, Itelii Plantæ uxor.

Sed & inter hos controversia mox orta est. VValtherus enim Hallvilius, solus, tanquam frater uterinus, hæreditatem prętendebat; juraque dotalia matris suæ petebat. Anno ergo 1419. à judicibus utrinque delectis, dominium hæredibus fœminis adjudicatum fuit, VValthero vero, pro omnibus juribus & prætensionibus suis, 400 floreni dati. Hartmannus quidē EpiscopusCuriensis, dominium, tanquam feudum Episcopatus, sibi vindicare contēdebat: sed possessionem nunquam adiit. Tandem vero, successu temporis, per juridicam disceptationē coram judicibus trium Fœderum institutam, à prætensione feudali Episcopi, dominium absolutum fuit.

Gottfri-

Gottfridus ab Amisio, ex uxore Margarita, duas filias habuit: Vrsulam, Petro à Gryphensee nuptam; & Gutam, Friderici Venatoris, à Matrano dicti, uxorem. Petrus primum à Guta glore sua, omne jus quod illa in dominio habebat, anno 1415. Velcurii, emit: deinde etiam hæredum Itelii Plantæ, & Burchardi à Schovenstein jura, anno 1424. acquisivit: atque ita solus dominium possedit. Huic filius Rudolphus successit: quem secuti sunt tres filii, Ioannes, Ioannes-Huldericus, ac Ioannes-Rudolphus. Post horum obitum, cum debitis immensis bona ipsorum gravata essent, Curatores dati, qui in Comitatu Sarunetum erant; (fratres enim à Gryphensee apud Flumianos sedem habuerant) dominium Haldenstein, anno 1494. Henrico Ammano, Civi Curiensi, & Episcopi ibidem Cancellario, vendiderunt. Cujus hæredes, jura sua Rodolpho à Marmore tradiderunt. Hic nepoti suo, Iacobo à Marmore, anno 1529. illa dedit: à quo ad Ioannem Iacobum Castilionæum, Regis Francorum in Rhætia Legatum, dominium pervenit: qui magnificum ibidem palatium exstruxit. Illi, anno 1565. successit frater Franciscus, Mediolani degens; cujus hæredes fuerunt, Cor-

nelius & Vitellianus de Bossiis, Mediolanenses: qui jura sua pro 3200 florenis, Capitaneo Gregorio Carolo ab Alto Balcono, renuntiavere. Hic, anno 1568. die 5 Februarii, dominium hoc trium Fœderum patrocinio insinuavit: quod, post ipsius fata, nepos ejus ex fratre Franciscus possedit: iste dominium Ioan. Henrico Heinzelio à Dægerstein vendiderat: sed cum hic in solutione deficeret; Francisci hæredibus illud restitutum fuit: qui omnia jura sua, Thomę de Schovenstein, ab Ehrenfels, I. V. D. & Equiti aurato vendiderunt: atque ita dominium ad familiam Schovensteinianam rediit.

Thomas, ob eximias virtutes, ab Imperatore Matthia, anno 1612. Liberi Baronis titulo, pro se & posteritate sua, quo majores eius ab Ehrenfels ante fruebantur, decoratus fuit: multaque alia privilegia & jura, asyli nempe, nundinarum celebrandarum, & monetæ cudendæ, accepit,

Cæterum, territorium ipsum fertile est: pagus olim Lantium inferius vocatus, ab imminente castro, Haldenstein nomen recepit. Non longe ab eo, in ruinis cernuntur arces, Liechtenstein & Crottenstein: sunt etiam in hoc dominio, vicinia Oltis, & duo montes

cum

cum incolis: unus, Solatium, quem Baro ipse tenet; alter, Sevils; & propter familiam quandã, Battagna etiam dictus.

Liberum Domini imperium est: isque decimas, tam majores, quam minores, exigit. In Magistratu inferiore creando, hic ordo servatur. Subditi tres illorum, qui servitutis corporalis vinculo Domino obstricti sunt, nominant: ex quibus ipse unum eligit, quem illi Præfectum (*Vogt*) vocant. Hic, cum decem Assessoribus, causas Civiles & Matrimoniales dirimit. Appellationes ad Dominum deferuntur. In Criminalibus, adjunctos ex civitate Curiensi, & proximis Trimontianis, plerunque assumunt. Gratiam, in mitiganda sententia, impertiri Dominus valet.

LIBER DECIMUS.

POST succinctam trium Fœderum Rhætiæ dominantis adumbrationẽ, amœnum quoq; Subditorum ipsorum Transalpinorum tractum pari brevitate describi, series historiæ requirit. Prima ergo, propter pulcritudinem & feracitatem, Orbi notissima est Vallistelina; sic à castro eminentissimo, Tilio, denominata: quanquã aliis etiam derivationibus no-

men hoc à quibusdam deducitur. Vallem enim hanc primo habitatam tradunt, anno post diluvium 675. sub Cambo Blascone, & aliis Principibus Hetruscis; Vallemque Tyrrhenam, à Tyrrhenis Hetruriæ populis, dictam fuisse: à quibus Civitas eximia, Volturena nomine, in infima Vallis parte, ipsisque faucibus Lacus Larii, (quæ Hetrusca etiam vox est. Larius enim ipsis idem, quod nobis Princeps) ædificata sit; indeque illustres ejus habitatores, Volturheni Patres, in historiis vocati. Plinius eos Vennonetes lib. 3. cap. 19. indigitat: unde corrupte postea Veltolini dicti. Lingua eorum propria, (quæ Italica est) *Valtelina*, regioni nomen est.

Rhætorum Inalpinorum Imperio primo adjecta fuit; cum illi fines suos, Comum & Tridentum versus, dilatarent: eorundem incolarum, contra P. Silium & Drusum, opera etiam usi; ut primo libro diximus.

Imperio post Romano, cum Rhætia in provinciam redigeretur, etiam Volturena cessit.

Sed cum in ipsis Italiæ finibus siti essent Voltureni: ab irrumpentibus Barbaris & Allemannis multa perpessi; paulo post Gotthorum furori expositi, mox Longobardos imminentes sunt experti: quibus.

quib⁹ per Francos domitis, quietiorẽ ſub his vitã duxere. à Saracenorũ tamen devaſtationibus immunes eſſe nõ potuere.

Imperii Romani rebus in Italia nutantibus, peſtiferis factionibus Guelphorum & Gibellinorum plurimum etiam vexati fuere. Comenſium inde, Vitranorum & Ruſcanorum, diſſidia, Mediolani Turrianis & Vice-Comitibus ſe invicem lacerantibus, ſtatum Volturenæ, quæ Comenſi Civitati annumerabatur, admodum miſerabilem reddidere.

Poſt multa tandem Vice-Comites rerum potiti ſunt: eoſque ſubſecuti Sfortiani. Horũ ſub regimine, Capitaneus Vallis, Trixivii ſedem ſuam habebat: qui medio Tertiario præerat; Vicariumque Legumperitum, Aſſeſſorẽ, & Cancellarium, (ſicut etiam duorum aliorũ Tertiariorũ Prætores ſuos ſibi aſſciſcebant) atque Collateralem, cum quindecim ſatellitibus à latere ducebat: atque ita res Civiles & Criminales, (quemadmodum Prætor Tirani, in ſuperiore Tertiario; Prætor Morbenii, cujus ſedes primo Coſii erat, in inferiore) adminiſtrabat. Appellationes Mediolanum ad Senatum deferebantur. Si quæ ſuper illorum adminiſtratione ſubditorum eſſent gravamina: ſenis mẽſibus Cenſores & Syndici aderant. Magiſtratus ipſorũ annuus erat.

Cani

Aſt anno 1486. cum Ioannes Galeatius Sfortia, ſub tutela matris Bonæ, & Ludovici Mauri patrui, Ducatui Mediolani præeſſet; Rhæti noſtri, occaſionem ſua repetendi, præſertim Bormium & Peſclavium, anno 1450. ab Vlderico Amatienſi amiſſum, arripientes, bellum eis, per Legatum ſuum, Huldericum Maſſolium Engadinum, indicunt. Cui Prætor Bormii Ciſermundus ſuperbe reſpondet: ſe nihil curare, pacem an bellum Rhæti eligant. Triduo igitur pòſt noſtrorum exercitus adeſt. Bormienſes trepidantes fugiunt, ſeque dedunt. Munitò Bormio, Engadini & Prægallienſes Clavennam petunt: quo cæteri quoque duorum Fœderum Rhæti, per Vallem Sancti Iacobi, tendunt. His Comes Antonius Balbianus, cum Lantolino, peditatus duce, in dictam Vallem obviam ire cum exercitu parat. ſed ſtatim à Rhætis ſupervenientibus fugantur & cęduntur: è quorum numero erat Ioannes Grandonus Clavennas, vir magni inter ſuoſ nominis. Clavenna igne devaſtatur, Idem cum Plurio actum fuiſſet, niſi Bertholdus à Fontana precibus interceſſiſſet; cujus quondam frater Benedictus, ibi ſervatus fuerat. Magnam prædam Rhæti ex pecoribus, & aliis abigunt:

& per

& per hyemem se in Valle Sancti Iacobi continent. Vere imminente, in Volturenam impetum faciunt: obvia quæque capiunt; & ultra viginti pagos à Bormio Sondrium usque devastant. Ludovicus ergo Maurus, tutor, cum eis pacem init; persolutis 14000 florenis; & insuper Pesclavio liberè dimisso.

Anno 1499. tandem, per Ludovicum XII. Galliæ Regem ejectus Dux Maurus, (qui, post fata nepotis anno 1495. Ducatus Investituram acceperat ab Imperatore Maximiliano; cui prius neptem ex fratre Galeatio Maria, Blancam-Mariam, anno 1493. per Vallemtelinam & juga Rhætica, maxima cum pompa ad maritum adductam, desponsaverat) Oenipontum, ad Imperatorem Maximilianum, cum duobus filiis, profugit; & præsidium Tirani in castro, 500. Lanciferos, ab Imperatore sibi missos, relinquit: qui, captis per Gallos omnibus Ducatus oppidis, adhuc in fide Mauri persistebant. Proinde Antonius Bassæus, Ballivus Divionensis dictus, maximo cum exercitu, machinis etiam tormentariis majoribus adductis, eo se confert. Oppido igitur jam oppugnari cœpto, illi se dedunt, & inermes dimittuntur. Galli inde captivos duos, Aloysium, Militem Auratum, & Seraphinum,

phinum, Quadrios, abducunt: quia Ducis partes sustinuissent.

Maurus, cum auxiliari Cæsarea manu, brevi reversus, facilè partes istas recuperat. Capitaneum suum, Badinum Paravicinum de Caspano, (alii Papiensem dicunt) collectis paucis militibus, versus Prægalliam mittit: qui ibidem centum sibi alios associat. noctu, quæ erat 2 Februar. anno 1500. ad castrum Clavennæ pervenit; ibique cum milite subsistit: civibus incendium ac direptionem comminans; nisi statim sibi portæ, nomine Ducis Mauri, aperirentur: & sex millia Germanorum se ducere asseverans, acclamantibus paucis, (ut dicto fidem illi haberent) quos secum habebat, militibus, sic intromissus est.

Annibal interim, Comes Clavennæ, qui etiam cum Mauro aufugerat, Turrim Oloniam, vacuam repertam occupat; & istorum locorum incolas, rei novitate perterritos, imperata facere cogit. Atque ita Mauro via, ad recuperandum Ducatum, strata: qui tamen paulo post, ad Novarriam, perfidia suorum proditus, & captivus in Galliam abductus fuit; Rege iterum rerum potiente. sub quo, ad annum usque 1512. admodum pressi vixere subditi. Anno enim 1503. juventus Prægalliensis injuriis

lacessita,

laceſſita, Plurium cepit: ubi in pugna magnus Galliæ Baſtardus, à Guberto à Caſtromuro, occiſus fuit.

Anno 1508. Malherba (nomen condignum rei) Capitaneus Regius, per ſemiannum, intra Tiranum & Pontum ſe, cum 500. Vaſconibus continebat: quotidie pecuniam, præter victum & amictum, efflagitans; ſecus ferrum & ignem minitans.

Anno 1511. tranſeuntibus per Vallemtelinam plurimis Lanciferis, à Ludovico Rege conductis, victum abſq; ullo precio impertiri coacti; proindeque in magnas famis anguſtias incolæ redacti ſunt.

Diſſidia autem inter Pontificẽ Maximum Iulium 2. & Ludovicum Regem, de die in diem, ob intimationem Concilii, & alias cauſas, ingraveſcebant. Pugna etiam adverſa ad Ravennam, Pontificis animum magis exacerbabat. Omnes igitur, quos poteſt, contra excommunicatum Regem excitat, inter quos præcipui quidem Helvetii, & Rhæti erant: quos propterea vexillis donat; Eccleſiæque Defenſores ac Principum Domitores, cognominat. Gallorum quoque militum inſolentia in Volturena, Clavennæ & Bormii, creſcebat. Hi námq; ex caſtris regionis, in ſtrictiſſimis oſtiis conſtitutis, Equiſones & Viatores

Viatores transitu prohibebant; eosque captivitate, & bonorum ablatione, mulctabant.

Hortatu itaque summi Pontificis, & injuriis ac vexationibus lacessiti, insuper juribus suis antiquis, & legitimis prætẽsionibus confisi, (magna enim pecuniæ summa nostris; propter stipendia militaria retenta, à Gallo & Mediolani Ducibus, debebatur) Paulus Episcopus Curiensis, cum Rhætis trium Fœderum, (fœderis Grisçi exercitum ducebat Hercules à Capaulo de Flemio: fœderis Cathedralis & Episcopi, Conradus Planta de Zuzio, qui postea etiam primus Vallistelinæ Gubernator datus est; & Decem jurisdictionum, Conradus Belinus Davosianus) per montem Berninam, anno 1512. die Iovis, 24. Iunii, ditionem feliciter sunt ingressi. Castra mox duo fortissima, Platta mala, in confinibus Pesclavii, cui Bastardus Straxe Gallus præerat; & Tiranense, cujus Castellanus Stephanus Bastierus erat interventu Aloysii Quadrii Equitis, se dedunt. Die dominico, 27. prædicti mensis & anni, Tilii, Rhætis jurata est fidelitas, atque ita etiam Bormium, Comitatus Clavennæ & Triumpelini lacus Larii, universo populo congratulante, (*Viva Grisoni*) capta & recuperata: tantum in

Castro Clavennæ occupando sex menses insumpti. Præsidiarii, duce Iacobo Fayet Gallo, commeatu destituti, se dedunt; & per Helvetiam Gallias repetunt.

Anno sequente, pro majori securitate, Castra, Mala-plattæ, Tirani, Trixivii, & Turris Oloniæ, destruuntur. Maximilianus Sfortia, Ludovici Mauri filius, jam ab Helvetiis & Rhætis in Ducatum restitutus, pro parte stipendiorum & benemeritis, sponte sua & libere, omnes illas regiones, quas in Ducatu Mediolanensi ceperant, illis cedit. cujus rei literæ, anno 1513. datæ, exstant.

Anno 1515. Galliæ Rex Franciscus in Insubriam venit, amissaque recuperare satagit: cujus partes sequebantur fratres duo, Galeatius & Iulius Sancti Severinates. ex his, Iulius, Como receptus, ea, quæ ab Helvetiis & Rhætis tenebantur, armis se repetiturum asserit: nuntiosque propterea cum milite ad Larii accolas, qui in ditione Rhætorum erāt, mittit; statimque in sua vota pertrahit. idem cum Volturenatibus & aliis tentat: qui cum opportunum præsidium nullum à Gallis missum viderent, imperata facere recusant. Soli Caspanenses, cum Trahonensibus quibusdam de fœlici Gallorum prælio ad Melignanum,

num, certiores reddi[illegible] Gallicam acclamationem (*Franza, Franza*) tollebant & Rhætorum insignia ex parietibus delebant. Sed à Rhætis, per Clavennam celeri cursu delatis, de improviso opprimuntur; & carcere, pecunia, & exilio mulctantur: interim etiam amissis lacus regionibus, per missos eo milites, receptis.

Franciscus quidam Moronus Leucensis, Cæsaris partes sequens, in Volturena & circumvicinis locis, gregarios aliquot (contra Magistratus voluntatem) colligit; villasque in montibus, uti etiam Coreni ædes aliquas, incendit. Sed à Vasconibus, Como evocatis, reprimitur.

Como, Regis nomine, præerat Ioannes Vandanesius: qui naves multas Comi instruxit; & cum valida classe, cujus major pars Turenses erant, Suricum delatus est: ut regiones à Rhætis occupatas, in potestatem Regis redigeret. id quod facile factu fuit: cum nullum militem Rhæti, citra montes, in præsidio reliquissent. Incolæ in arvis erant: & classis jam ad Surici ripam appellebat. Vandanesius in colloquium cum indigenis descendit: cumque à quodam bombardula in adversos Gallos exonerata esset: continuo ipse ira

succensus, Suricu[m] & Gleram, cum navibus armatis ibi inventis, incendi jubet. Anno 1516. die 16. mensis Maii, factum hoc est.

Pagani, Gallorum impetum paululum sustinentes, vicinorum subsidium avide spectabant: quo frustrati, in nota montium diverticula aufugiũt. Vandanesius in Volturenam transire tentabat. Sed tunc omnis Gallorum & Venetorum exercitus, cis Abduam, à Maximiliano Imperatore, cum auxiliariis Helvetiis & Rhætis, fugatus, Mediolanum se receperat. Itaque, mutato consilio, Comum ille revertitur.

Rhæti, Suricensium vicem ulturi, Belanum veniunt, & Coreni residuum igni tradunt. Mox, transgresso desuper Mussii saxo, in Vallem Menasii descendunt, corrasisque pecuniis apud Porletiam, domos quasdam cremant. inde reversi, Menasium, Gallicæ factionis, cum indicta pecunia non solveretur, ferè totum Vulcano sacrant. Vascones interim per Larium delati, Grabadonam accendentes, incolas pecunia mulctant; & nonnullas domus apud Menasium etiam comburunt.

Brevi post, anno 1516. Friburgi Aventicorum, die 29. Novembris, pax perpetua, inter Galliæ Regem, Helvetios &

Rhætos,initur. Rex,Helvetiis suas Præfecturas cis montes; Rhætis Volturenam, Comitatum Clavennæ, & Bormium, libere possidenda dimittit. De Lari accolis, Triumpilinis,ambiguus & incertus tractatus erat. Ioannes Iacobus Trivultius, Dux Regius, eos castro suo Mussio adjicere volens,suos eo mittit. Rhæti contra firmiter nituntur: & à populo, suasu Antonii à Brentio, cognomento Stulti,& Gallico nomini inimici, qui Aduncum pro ipsis retinuerat,revocantur. Sic Gallis cedentibus, (prout etiam anno 1523. Cathedrali & Decem-jurisdictionum fœdere Gallicũ quoque fœdus acceptante, omni prætensioni Rex Galliæ super Triumpilinis, libere, pro se & successoribus suis, renuntiavit,Rhætisque assignavit) prædictoque Antonio è vivis sublato, Rhæti per suos Magistratus, Triumpilinos, usque ad annum vicesimum-quintum supra millesimum-quingentesimũ, quiete rexere: quo Ioannes Iacobus Mediçeus, (uti suo loco fusius exposuimus) eos infestavit.

Vallis itaque hæc, cum Comitatu Clavennæ & Bormio,jure antiquissimę possessionis,cessionibus,meritis, justissimisque titulis,à Rhætis acquisita, magna gloria adhuc regitur,& possidetur.

Situs ejus secundum longitudinem, ad pedem summorum Rhætiæ montiũ est: unde flumina Italiam petentia, scaturiunt; ex quibus Abduas Vallemtelinam totam transfluit, & mediam intersecat. Ab Oriente, sunt Rhæti Vallis Monasterii, Tirolenses, & Vallis Solis incolæ: à Meridie, Camuni & Bergomates, Venetæ ditionis: Occidentem versus Larii accolæ: ad Septentrionem, Pesclavienses, Engadini & Pręgalli, Rhęti. Longitudo ejus est 60. milliarium Italicorum; quæ decem Germanica efficiunt: Latitudo est incerta. Iuxta Sanctum Britium, in Bormiensi; ad S. Iacobum, in Tiliensi; ad S. Mariam ad Sacellam, in Sondriensi; & ad S. Gregoriũ, montemque Pelascum, in Morbeniensi, & Trahonensi ditione, in ostiis satis angusta restringitur.

Amœnitatem & fertilitatem hujus regionis depingere hoc meum penicillum non valet: palmam certe illa, inter omnes Europæ Valles, Scriptorum consensu, jamdudum obtinuit. Magna hic excellentissimi vini copia; cujus etiam Scriptores antiqui summa cum laude meminerunt: Cato apud Servium; Strabo libro 4, Plinius libro 14. cap. 1. 2. & 6. Virgilius Georg. libro. 2. Martialis lib. 14. cp. 100. Suetonius in Aug. ca. 77.

Ejus

Ejus jucundo & salubri potu, Augustus olim, atque etiamnum moderni Imperatores & Principes nostri, maximè delectati sunt: ut proinde hinc in Rhætiam nostram, Italiam, Helvetiam, Comitatum Tirolis, Sueviam, Bavariam, Austriam, Bohemiam, aliasque regiones, magna quantitate avehatur: in dies singulos totius anni, comparatione instituta, ultra centum salmis (onus equi est, centum mensuras vini excedens) ex Valle exportatis. Habet etiam multas convalles: quibus tanta lacticiniorum ubertas, ut vicinis quoque magnam illorum copiam suppeditent.

Flumina, præcipue Abduas, maxime piscifera sunt: ubi Salares, seu Lucii varii, (nos *Truttas* vocamus) magni ponderis capiuntur.

Cunctarum denique, præter salem, (qui ex Valle Oeniana vicina advehitur) summa hic est copia rerum.

Non minus vere, quam apte, Ludovicus Maurus Dux, illac transiens, Vallem in tres partes divisit; Planitiem, Agrum, & Pratum: tractum secundum dextram Abduæ ripam, Vineam; & alteram ripam, Castanetum vocans. Hoc illa incommodi habet, quod ab eluvionibus aquarũ magna damna accipiat. Vnde, proverbio recepto, olim reditus

& proventus Vallis in quinque partes distribuebantur: prima Principis erat; secunda, Ecclesiasticorum; tertia, Nobilium; quarta, Agricolarum: quintam aqua devorabat.

Vt solum fœcundum & dives: sic populosa, & pulchris oppidis Vallis repleta est. in toto enim Vallis, Clavennensisque Comitatus districtu, ad centum parochiæ sunt. Gens robusta, formosa, & manu prompta est. Nobilium magna ibi copia; qui armis & literis (ultra centum hodie gradu Doctorum insigniti, vivi numerantur (reliquæ Italiæ nobilitati non cedant. Plebs industria, & labore nemini secunda. ut propterea in præcipuis Italiæ oppidis, aliqui horum inveniantur, & propter fidelitatem amentur. Ad mandata denique & jussa Principis omnes sunt parati.

Sed jam ad locorum ipsorum & Politiæ enarrationem est deflectendum.

Bormiensem itaq; ditionem, in summitate sitam, altissimis montibus undique cinctam, & à sola Volturena stricto ostio distinctā, primo ingrediamur. Distinguitur hæc in quinque Vicinias, seu Communitates minores:

I. Prima est, oppidum ipsum Bormiū, unde regioni nomen; elegans & turribus vetustis fultum: multa damna ab

incen-

incendiis diverſis paſſum. Hic Archipreſbyter cum Canonicis, itemque Magiſtratus, reſident. Ad Oppidum pertinent pagi; Platea, Platta, Oga, & Fumerogum; quaſi fumans rogus, à miſerabili eventu nomē adeptum. Cum enim Veneti, tempore Philippi Mariæ Vice-Comitis, Volturenam vaſtarent; irruentes in Bormienſem tractum, hic ab incolis ſupervenientibus fuſi, & cadavera illorum, ne aërem fœtore inficerent, co ncremata fuere.

II. Secunda eſt Vallis Forba: ubi Parochia eſt ad Sanctum Nicolaum; item pagi, Sanctus Antonius, In plano, Tregua, (ubi induciæ inter Venetos & Bormienſes ſuperiori bello factæ, indeque nomen locus ſortitus eſt) Divus Gothardus, Divus Rochius, Vacciphagus ſeu Maglia-vacca; & mons ipſe Alfurnus: ex quo Italiam verſus ſcaturiens Mintius, lacumque Benacum permeans, ſe Pado miſcet. A Bormienſi parte Frodolphus amnis naſcitur; qui ſub oppido Bormii ſe in Abduam exonerat.

III. Tertia Vallis interior eſt. ubi primo Parochia Sancti Galli occurrit: cui annumerantur, Primadium, Terriplanum, & Molina. Supra hunc pagū, prope viam regiam, qua per juga Rhętica, in Vallem Monaſterii itur, (ſtrictum ibi

prope eſt oſtium, muroque quondam munitum, quod Seralium vocant) ſitæ ſunt ſaluberrimæ thermæ, nomine Sancti Martini inſignitæ; quæ podagricis præſertim, iſchiaticis, ſterilibus mulieribus, aliiſque morbis frigidis, conducere exiſtimantur. De illarum mirabili virtute, cum Medici, (Caſpar Sermundus) tum Hiſtorici, (Ioannes Gulerus, Eques Auratus) fuſius ſcripſere: ad quos Lectorem remitto. Hic initium ſuum habet mons Vmbrius, ab incolis mons Braillius dictus; ab Hiſtoricis claſſicis vetuſtioribus, jugorum Rhæticorum nomine, ob altitudinem, inſignitus. In hoc monte, Abduas fluvius ſcaturiginem ſuam habet: qui Volturenam præterfluit; inde in Larium lacum vergit, eumque permeat; Laudum Pompeii tranſit; tandemq; ſe in Padū exonerat.

Altera Parochia Vallis, eſt Pedenucis: ubi ſunt Vici, Semaucum, Iſolatia; unde flumen Iſolatiā per Vallem erumpens, Abduæ inſeritur. Sequitur mons Fuſtanus: ubi Tripallum, & Vallatia; deinde in Freel, aliis Fera Vallis, aliis Ferrea, ob minas ferri, quæ ibi ſunt, dicta. In hujus ſolitudinis planitie, campus quidam eſt; Campus de Luco, ob vicinum nemus, vocatus. Nulli unquam viſuntur ibi flores. In hoc loco, conflictum magnum

contra

contra Arrianos,tempore Divi Ambrosii,Episcopi Mediolanensis, contigisse affirmant : ejusque rei aliqua nostro ettiam tempore apparuere vestigia. arma etenim diversi generis ibi inventa ossaque humana, quæ giganteam staturam repræsentant.

IV. Quarta Vallis inferior est : ubi Cepina, Sancta Maria Magdalena, Murignonum, Sanctus Bartholomæus, S. Britius. ibi regio, uti diximus, ostio angusto,Seralio dicto,claudebatur.

V. Quinta Vallis, Luvinium dicta, amœna solitudo est; ædesque hinc inde dissitæ stant. Politica auté hujus regionis administratio,hæc est.Trium Fœderum Rhæti Prętorem eo mittunt: cujus Magistratus, ut & reliquorum Prætorum,biennalis est. Hic à Bormiensibus salarium accipit; & Præsidis munere, illius nempe qui suffragia colligit, fungitur;suos Vicem-gerentes in Civilibus & Criminalibus habet, quos ex Senatu sumit; Cancellarium præterea, & clavé unam ad processus & Scripturas.

Cæterum ipsi incolæ,propterea quod in confinibus sint, plurimis privilegiis & immunitatibus semper honorati fuere. Eligunt Magistratus suos libere : in quorum electione, ad evitandas prehensationes, sortem adhibent ; fabis

vide-

videlicet nigris & albis usi. Cal. Maii, pro officiis generalibus creandis, congregatur: ubi in Concilio magno & populi, 60 ex oppido Bormio, & totidem ex tribus Vallibus, (Lavinium tamen tres tantum dat) conveniunt. Hi Officiales (honos hic præcipuus inter ipsos est) eligunt; quorum duo sunt: itemque Senatores, quorum in Criminalibus sexdecim judicant; decem ex oppido, cæteri sex ex Vallibus. In Civilibus, tredecim Consiliarii omnes oppidani sunt. Vallis Lavinii, in levioribus causis, suum Ministralem Civilem habet. Certa municipalia jura in judicando observant. Appellationes omnes, ad trium Fœderum oratores, in Comitiis, deferuntur. Suos quoq; Militiæ Capitaneum & Officiales habent, sub quibus 500. selecti in album sunt recepti.

Ad Vallemtelinam revertimur; cujus sub dominis Rhætis hæc administrandi & gubernandi forma est. Vallis in tria Tertiaria dividitur: Superius nempe, ubi sedes Prætoria Tirani est; (sequitur proxime Tilium: quod nullo Tertiario annumeratur; atque etiam suum Prætorem habet:) Medium, cujus Capitaneus & vicarius Sondrii resident; & Inferius, quod duos Prætores habet: quorum alter Morbenii, alter Trahonæ resident.

ſidet. quiſque ſuum Locum-tenentem, Cancellarios,& famulos,habet : ſuaque ſalaria ex Camera dominicali,& à Valle recipiunt.

Magiſtratus eorum biennalis eſt: ipſique cum mero mixtoque imperio præſunt. In ſua juriſdictione quiſque (præter Capitaneum, quem Gubernatorem Vallis vocant; quique, ultra Medii tertiarii in Criminalibus adminiſtratioñe, etiam in tota Valle, ſi legitimo ordine prævenerit, dominium habet) & Criminales & Civiles cauſas adminiſtrat.

Proceſſus ſecundum ordinem ſtatutorum Valliſtelinæ, à Dominis Rhætis datorum, inſtituuntur: quæ, in Civilibus,& Criminalibus, modum Cæſareo juri conſonum præſcribunt; & ad quorum obſervationem Officiales juraméto ſe obſtringũt. Proceſſus deinde,tam offenſivi,quã defenſivi, (niſi, gratia aut tranſactione interveniente, res ab Officiali componatur) Vicario Valliſtelinæ (coram quo, uti Capitaneo, Civiles controverſiæ decidi, & cognoſci in Medio tertiario, poſſunt) exhibentur: qui deinde cum voto Iuriſconſulti; (niſi ipſe legum Doctor ſit) de ulteriore modo, tortura inferenda, mulcta pecuniaria, condemnatione, aut abſolutio-

lutione, secundum facti speciem, consilium suum edit. Officialis autem, sententiam Vicarii, moderari & mitigare quidem; aggravare minime potest.

Causæ Civiles à quolibet Officiali, in sua jurisdictione, diligenti scrutinio, secundum formã à statutis præscriptam, deciduntur; Partibus, aut altera earum tantum requirente, cum consilio jurisperiti Assessoris (ita statutis monẽtibus) agitur. In Casibus, quorum in statutis nulla mentio, jus Commune Cæsareũ, ex eorundem statutorum dispositione, sequuntur. In Matrimonialibus vero, Officialis processum instruit: qui deinde, cum consilio Vicarii Vallistelinæ, ex dispositione statutorũ, sententiam fert.

Voltureni autem, in rebus publicis, quas ipsi administrandas habent, hunc ordinem observant. Ab Agentibus seu Legatis totius Vallis, qui Sondrii congregari solent, Cancellarius Vallis eligitur, penes quem diplomata, & rescripta gratiosa, à Dominis suis concessa, cum cæteris Vallis juribus & privilegiis asservantur; hic idem, si quæ imperata à Principe aut Officialibus veniant, aut talearum seu collectarum imponendarum causa, quæ secundum æstimationem plerunque fiunt, (æstimum autem, h. e. æstimatio, est illud, quod

bonis ſtabilibus, ad computationem ſolidorum & librarum, impoſitum eſt. Sic totius Vallis æſtimatio eſt, librarum Imperialium 3380. quarum quælibet viginti ſolidos efficit) vel ſi quæ aliæ cauſæ, totam Vallem concernentes, tractandæ ſint, Agentes Vallis conſcribit, quorum deliberationes in præſentia Gubernatoris Vallitelinæ, aut Aſſeſſoris illius factas, Legati ad ſuos referunt.

Tertiarium Superius, ſuum quoque Cancellarium habet; ejuſque conſilium Tirani habetur, ad quod Communitatum Decani convenire ſolent. In Medio tertiario, munere hoc fungitur Cancellarius Vallis; ipſique Decani Sondrii congregantur. In Inferiore, utraque Squadra, Morbennienſis & Trahonenſis, ſuos Cancellarios & conſilia; quibus Conſules Communitatum interſunt: Tilienſes etiam ſuum Cancellarium & conſilium Communitatis, habent. Sunt porro in quolibet Tertiario, quatuor Iuſtitiæ Conſules: quorum Tilium duos habet. Doctores illi plerumq; aut Legum periti ſunt; & à ſuis Tertiariis eliguntur. Hi curam Minorum gerunt: à Tutoribus & Curatoribus adminiſtrationis rationes exigunt: in contractibus & diſtractibus, Minorum nomine celebran-

brandis, decretum, suum interponunt. Eliguntur etiam Syndici, seu Defensores: qui statutorum observationem, & gratiosorum Rescriptorum exsecutionem, solicitant.

Suos quoque Militiæ Capitaneos & Officiales habent: sub quibus, in tota Valle, ter mille selecti, & in albo inscripti sunt. Quælibet Communitas per totam Vallem, singulis annis, unum etiam eligit, qui præsit. hos in Tertiario Superiore, & Medio, atque etiam Tilii, Decanos vocant: in Inferiore, & Comitatu Clavennæ, Consules dicunt. Hi, cum suis Syndicis, seu Consiliariis, secundum divisionem Communitatum, (quarum aliquæ in diversas partes tribui solent; quas alii Quadras, alii Vicinantias, Contratas, Colongellos, Cantones, & aliter vocant) à Communitate eliguntur: & curam jurium & prærogativarum illius gerunt. Notificatus criminales, Decani seu Consules, vigore juramenti præstiti, Officiali & Magistratui renuntiare tenentur. Omnibus enarrata Vallis aut Communitatis onera sustinentibus, de officio juste & legitime administrando, juramentum ab Officiali defertur.

Iam ad loca ipsa lustranda progrediamur. Et primo quidem ratione situs,

Tertia-

Tertiarium Superius se offert; cuius undecim Communitates sunt: & in duas plebes, propter Archipresbyteratus, distinguitur: Matiensem, quæ superiores sex Communitates; & Villensem, quæ cæteras, complectitur.

I. Tiranum oppidum, olim Villacia dictum, & ad dextram Abduæ ripam situm, ruina olim periit: paulatim deinde, eo loco ubi hodie cernitur, ædes exstructæ sunt. Sedes ibi Prætoria est: locus ipse populosus, & amœnus. A Ludovico Mauro, contra impetus Rhętorum, anno 1487. sub Seraphino Quadrio ibidem Prætore, mœnibus primo cinctum fuit: quæ postea, sub Rhætorum dominio, corruère. Arcis destructæ muri etiamnum supra visuntur, hæc, Decanum unum, & duodecim Consiliarios habet. Contratæ, quæ eo spectant, hæ sunt: à dextro Abduæ latere; Rasiga, (ubi in loco munito, emissarius quidam Ioannis Iacobi Medicæi, cum de Volturenæ invasione cogitaret, sub habitu Monachi, templum in honorem Sancti Rochi ædificare simulavit; quod revera fortalitium erat. quâ re à Rhætis cognita, inhibitus ille fuit. Brusium versus, in ipsis confinibus, Castrum Plateæ malæ steterat) Molendina, & Fulla, seu Fullonica.

In hac Contrata ſitum eſt templum, in honorem beatæ Virginis maximis ſumptibus exſtructum; & egregie ex Pario lapide, qui non procul abinde in monte reperitur, exornatum. Ibi diva Virgo Maria, anno 1506. Mario Homodæo Tiranenſi, ficus colligenti, apparuiſſe dicitur; & in ſui honorem templum ædificari mandaſſe. Frequentes eo, ex longinquis etiam locis, peregrinationes fiunt.

In feſto Sancti Michaëlis, ſolemnes ibi celebrantur nundinæ; unde Rhæti noſtri, ingentem armentorum numerum, in Italiam mittunt. Prope Sancta Perpetua eſt, ubi ſtetit olim arx, à Capitaneorum familia erecta.

Sequuntur Contratæ de Naſino, Roncajola, de Botigiolis Baruffinis, Veſolis: ab altera Abduæ parte, Cologna, Campus, il Doſſo: ubi Caſtrum Homodæorum fuit.

II. Suprema, ſitus ratione, Tertiarii huius Communitas, eſt Sondalum, pagus egregius, cum ſequentibus aliis: Le Preſe; ſic dictus locus, quod proxime Turricula ſit, Vallem (uti diximus) conſtringens. Ad eum pertinent Valles, Fine & Rezen; unde torrens Rezalaſchus in Abduam (ut & omnia reliqua Vallistelinæ flumina) influit: ibidem ſunt,

ſunt, Frontale & Fumera. Sequuntur, Buladorum, Mondaditia, Contrata Pōtis, Mons Fili, & Summa Cologna, Migiontum, Supra Tiolum, Taronum in monte.

III. Tertia Communitas Groſium eſt. A quo vix ſtadio uno diſtant duo Caſtra; alterum Caſtrum de Groſio, alterum Sancti Fauſtini dictum: à Venoſtis olim habitata, quæ deinceps, anno 1526. una cum cæteris Volturenæ & Comitatus Clavennenſis caſtris, à Dominis trium Fœderum diruta fuêre. Pertinet ad Groſium, Tiolum inferius; unde via trita eſt, quę per montem Mortirolum in Vallem Camonicam ducit: item Contratæ de Vernuga, & Rovoledo, Vallis Groſina: ubi mons Davoſte eam tangit.

IV. Groſſubtum, (ubi Groſium verſus, torrens Ruaſcus ſtridet) magnus pagus eſt. Contratas ſeu vicinias habet: Roncale, Prata, Plateam, & S. Sebaſtianum.

V. Vervium quinque Contratas habet: de Nova, de Falciis, Rigorbellum, de Scalotta, & Monſchieccum.

Enumeratæ Communitates, præter oppidum Tiranum, ad dextram Abduæ ripam ſitæ ſunt. Deflectamus nunc, ad alteram quoque partem.

VI. Matium seu Maze, sedes Archipresbyteri est: Viculi ibi sunt, Vionum, Villa-nova, Massones, Sparsum, (cui castrum de Pedenale, in rupe supra situm, imminet) & mons Matii.

VII. Tovum, cum Contratula Pristino; supra quam situm fuit castrum de Bella-guarda.

VIII. Luerum, ubi Turris destructa jacet. Prioratum habet, Ordinis D. Augustini, Centuriati dicti. Ejus fundatio familiæ Capitaneorum, Sondrii quondam degentium, asscribitur. Ad hanc Communitatem pertinet vicus, Sancta Maria Magdalena vocatus.

IX. Sernium, cum vicis, Bojolo, Sancto Gotthardo, & Valle Clausa.

X. Villa & Stazona; ubi olim etiam Communitas de Cosetto fuit; quæ nunc cum istis coaluit. Cantones quinque habet: à dextro Abduæ latere, 1. Villa. Ista sedes Archipresbyteri est: quo spectant, Platti, Al ragno, Novalia, Runcus major, Vallis-pilasca, Summus-vicus, Revola & Torcularia. Trans Abduam, 2. Stazona; ubi ad Sanctum Iacobum Castrum à Capitaneis exstructum, nunc destructum, cernitur. 3. Muschanum, cum S. Rocho. 4. Sancta Christina. 5. Sanctus Antonius, cum loco alla Motta.

XI. Blan-

XI. Blanzonum, cum Baratta & Placeda, ubi supra in monte, Imina dicto, Turris fuit. Vltima hæc, quoad situm, Communitas superiori Tertiarii est.

Adest jam Communitas & Prætura Tilii; quæ duodecima pars totius Vallis in æstimo est: ubi quondam castrum Tilium, in loco eminenti situm, fuit, Valli imperans, & eidem nomen dans, à Lazzaronis habitatum. In monte ibi propè aliud castrum fuit, Ripa dictum. Dividitur in triginta sex Contratulas. tot enim sunt Consiliarii: duosque Decanos habent; alterum Nobilium, alterum vero plebis.

Ex Contratis præcipuæ, à secundo Abduæ latere, sunt: Platea, Besta, Bellamira, de Sylvestro, Sanctus Martinus, Ligonum inferius & superius, Sanctus Ioannes, Frigeri, Summa saxa. In planitie vero; Boaltium, Sutii Pons Tresendæ, Sanctus Iacobus Nigola. Ab altera Abduæ parte: Grania; Pesclavini, pars Vallis Malginæ, Pondonum, Carona, (ubi castrum ejusdem nominis fuit) Allicetum, Vallis Belvisi (ubi optimum ferrum excoquitur, indeque ad Bergomates iter est, Vicinia Aprica, Ecclesia Divi Petri, & hospitale in confinibus situm.. Inde perviam Zapelli

d'Auriga dictam, in proximos Camunos itur. In planitie, ad radices montis, Contrata de Franchesiis est.

Proximum est Medium Tertiarium, quod septemdecim Communitates habet. I. Sondrium est, propter residentiam nobile. primus ejus situs, circa annum Domini 1200. prope Masegrium fuit; & se Castelletum usque (ubi Sancti Syri sacellum est) extendit; tempore autem bellorum destructum, secundo sub templo Sancti Eusebii, (qui locus Villa vocatur) à civibus reædificatum fuit: qui illic ad tempora usque Henrici septimi Imperatoris, anno 1309. quiete habitavere. Ab Imperatoris postea exercitu, quod Guelphis addicti cives essent, igne rursum & ferro oppidum vastatū; tandemq; ad pedem Masegrii, & alluentem Malerum flumen; ubi etiam nunc visitur, exstructum, & anno 1318. fossa circumdatum: Anno vero 1325. cum Franchinus Rusca Comensis, Gibellinæ factionis, Trixivium castrum cum exercitu teneret; mœnibus, instinctu Theobaldi Capitanei, cinctum fuit.

Anno 1328. à Franchino & Ravicia Rusca, fratribus, obsesso Sondrio, cives tunc castrum de Monte-Cucco erexêre. Illorum Dux erat Lazarinus de Lucino: cui Buccellarius cum copiis, ex Valle

Seriana,

Seriana, auxilio venerat. Re igitur infecta, obsidionem fratres Ruscæ solvêre.

Anno 1335, Azo Vice-comes Mediolani, instigatione dicti Franchini Ruscæ, odio contra Capitaneos ardentis, mœnia oppidi diruit: quæ exinde in ruinis jacent. Capitanei castra de Masegrio, cũ aliis, possedêre: quæ inde ad Beccarias, & ab his in Salicæorum manus, pervenêre. Archipresbyter in oppido Sondrio residet; quod in quinque hodie Quadras dividitur.

1. Quadra Nobilium de Sondrio, qui de septem Cõsiliariis semper tres habẽt.

2. Plateæ: ad quam pertinent Contratulæ; Aqua calida, Platea de Masegrio, Scarpatecti, & Ponchiera.

3. Proximus est mons Sondrii, olim Rovoledus dictus: ubi Majonum, Ascherii, Mossini, Arquini, Gualtherii, Ronchi. Fuit ibi quondam castrum Sancti Georgii: ubi hodie Cœnobium Sancti Laurentii, à Monialibus sub Abbatissæ regimine, habitatum, cernitur; à familia de Capitaneis fundatum.

4. Del Dosso: ubi Triassum, Bassola, Colombera, Gualzii, Sondrini, Marcii.

5. Triangia, cum Ligario, Pradella, & Moronis. Quondam etiam erat ibi Quadra Nobilium Beccariarum; quorum bona nunc pars in alios translata.

Ad Sondrienſem Communitatem, pertinet Vallis Malenei: tamen Malencenſes ſuum habent Antianum, & ſex Conſiliarios: tot enim Quadræ ſunt. 1. Pondoledum: ubi locus eſt ad Turrim vocatus. 2. Campus. 3. Eccleſia. 4. Milirolum. 5. Caſpogium: ubi olim caſtrum Capitaneorum fuit. 6. Lanzada, Vedum, Ganda, & Tornadri.

In monte del Oro, Malerus amnis oritur; & ex loco, Buſco de Claretio, per eundem montem, ad proximos Prægal'os & Engadinos, via ducit.

Ad cęteras nunc Cõmunitates huius Tertiarii, à dextro Abduæ latere incipientes, progredimur.

II. Pontum, magnitudine nulli totius Vallis oppido ſecundum: tres Decanos habet: Exemptorum, *(Gentilhomini)* Nobilium, & Vicinorum. Trans-Abduani vici Communitati huic inſerti ſunt; Satium, (ubi munitum quondam caſtrum eiuſdem nominis) Carugum, Briotti, Alberda, cũ parte Vallis Agnedę.

III. Clurium; (ubi tres, ut ſupra diximus, Decani ſunt) item Glera, Caſtionum ſuper Pontum; (hic Turris quondam munita, nunc exciſa, viſitur) & Trans-Abduani, caſtrum Aquæ, Scalvini, Pontiari, Vallis Arignę, (unde Armiſa flumen oritur) & pars Vallis Malginæ.

IV. Trixi-

IV. Trixivium, propter residentiam Capitanei & Vicarii, in castro fortissimo, uti rudera indicant, quondam celebre. Hodie Vicarius Vallistelinę adhuc pro tribunali ibi in controversiis Civilibus sedet: ibidemque Archipresbyteratus est. Contratæ sunt; Burgus, Platea, Fovea, Sanctus Thomas & Menatti.

V. Mons Aquæ, supra Trixivium situs. Contratulæ sunt; Rusconum, Pledum, Palearii, Ramponi, & Rebuffi.

VI. Montanea, quatuor Quadras habet. 1. Nobilium est, qui sparsim habitant. 2. Surana, & Sancta Maria de Perlongo. 3. De Bono, (ubi Pendolascum, supra in dorso, Turris fuit) & Dossum de Boisio. 4. De Leputiis; ubi Sanctus Ioannes, Masaretia, Prata, (torrens ibi Davalionus præterlabitur) Paini, Sanctus Antonius. Castrum ibidem fuit Grumellum, à familia de Piro possessum: aliud item superius in mõte, de Mancapane dictum. Ad hanc Quadram spectant Contratæ, Spriana & Marvegia, in Valle Malenci sitæ.

VII. Castionum, olim Communitas Andeveni dicta: ubi in medio montis, supra Castionum, Turris fuit. Quadræ sunt quatuor. 1. Castionum ipsum. 2. Andevenum & Vendulum. 3. Gri-

ſonum, Moroni, & Platta. 4. Montis Quadra, Sovernum, & Pyrari.

VIII. Poſtalexium, cujus 4. etiam ſunt, Quadræ. 1. Poſtalexium planum. 2 Cõtrata de Sambrolo. 3. Del Doſſo. 4. Lonũ.

IX. Berbennum, ubi Archipresbyter reſidet; duos Decanos, ac novem Colongellos ſeu Contratulas habet. Per flumen Finale Communitas ſecatur. Sub oppido ad ædem dirutam S. Michaëlis caſtrum fuit Rocca Sciſa dictũ. Contratę ſunt, Polagia, Priviolũ, Sgima, Duſonũ, (ubi in monte ſupra, ad Sacellũ S. Georgii, caſtrum Mongiardinus ſtetit) Sedurnum, Rogoledum, Sognum, Muſcium, Leſcunum, Bulgarum, Sanctus Petrus, Pedemontũ, Monaſterium, & Mazoga.

X. Buffettum, ad ſiniſtram Abduæ ripam, primum eſt: ædes hujus pagi, cis & trans Abduam, ſparſæ ſunt. Contratæ item; Pajoſa, à flumine ſic vocata; Vallis bona, & pars Vallis Agnedæ.

XI. Plateda; cui adhærent Beſſega, & Betoli. Fluviolus Venina præterfluit. Poſt hancce Communitatem, Vallis eſt, Ambria dicta: hujus incolę quoad taleas aliqua immunitate fruuntur, & nulli Communitati inſerti ſunt. Inde, ad proximos Bergomates callis eſt.

XII. Fœdum, cum Sancto Bernhardo, totius Vallis minima Communitas eſt.

XIII. Al-

XIII. Albosagia, 4. Quadras habet: 1. Superior dicitur, & Cantonum, Paribellos, atq; illos della Motta, cōprehendit. 2. Inferior; ubi Moizi, & Delini. 3. Carasale: ubi turris Albosagia adhuc stat. 4 Carbonera.

XIV. Cajolum, antiquitus Communitas Soltogii appellata fuit; cum quinque Viciniis: 1. Cajolum est. 2. Liuri, à Valle dicti: unde etiam fluviolus ejusdem nominis erumpit. 3. Pransera. 4 Loteri. 5. Nogaredum, cum Palude.

XV. Cidrascum, præter pagum, Viciniam Montis Spinetæ seu Massones, cis Abduam, habet. Amnis præterlabens Cidrascus etiam vocatur.

XVI. Fusinæ: ubi quondam multæ fabrorum ferrariorum officinę, quæ pago nomē dedêre. In ejus territorio est Vallis Madre; in qua est Vicinia Pizzabella. Amnis inde Madrascus prorumpit: commodumq; ad Bergomatū ditionem iter est.

XVII. Vltima Tertiarii hujus, ratione situs, est Communitas Colorina. hujus sex Vicinię sunt. 1. Colorina ipsa. 2. Vallis. 3. Poyra. 4. S. Iacobus; & in monte, Rodelum. 5. La Corna. 6. Mons Ononæ.

Tertiarium Inferius, Abdua terminum statuente, in duas Squadras, Morbeniensem & Trahonensem, dividitur. Prioris à sinistro Abduæ latere sitæ, duodecim Communitates sunt.

I. Mor-

I. Morbenium oppidum; quod à morbo nomen traxisse videtur: quod primitus juxta templum Sancti Martini exstructum esset, ubi paludes multæ, quarum exhalationibus aër corrumpitur. Sed temporis successu, in locum salubrem, ad pedem montis, cui ab utraque fluminis Bitti ripa, (quod oppidum jam interluit) duo castra imposita erant, translatum, & mœnibus circumdatum fuit; quæ nunc ruinosa jacent. Magnus eo populi ad nundinas hebdomarias cócursus est. Ad templum Sancti Antonii, Cœnobium est Dominicanorum, sub Prioris disciplina; cujus fundatio ad annum Domini 1300, refertur. Ad oppidum etiam spectant Viciniæ, Camperbolum, Vallis & Arsium. Habent in administratione sua duodecim Syndicos, & Canepari um.

Ex sequentibus hinc, situs ratione,

II. Communitas Furcula se offert: ubi in planitie templum Divi Gregorii est. Talamonam versus, munimentum magnum fuit, Turratia hodie dictum: item Serta, Sylveta. In monte vero sunt; Faidum, ubi S. Gotthardus, Fovea, Pratum, Levizolum & Sostila.

III. Talamona: quam Rancajola amniculus alluit. Vicinias habet: Premianam, Dondonum, Serterium, &

Vallem

Vallem Tartani; quæ nomen à torrente ex ea profluente, habet. Ibi Campus, pagus eſt. Vallis deinde in duas alias minores, Biorcham & Zocchatam vocatas, ſcinditur, utraque ad Bergomates tendit.

Proxima inde eſt Vallis Bitti, à flumine, ex altiſſimis montibus promanante, denominata.

In dextro hujus latere,

IV. Communitas Bema eſt, ad quam vicus Tayda, in altera eius ripa ſitus, pertinet.

V. Albaredum; unde regia & trita via, per proximum montem, ad Bergomates ducit.

Ab altera vero Bitti ripa, monti magis propinqua, Communitas eſt.

VI. Gerola; cuius Viciniæ; Platea, Rapizzi, Mazzi, Caſtellum, Lavezolum, Fouea, Tegiola, Roya, Nanſonchium, Caſinellæ & Fœnile.

VII. Pedeſina; unde callis eſt in Vallem Saxeam, Ducatus Mediolani.

VIII. Raſura, cum Contrata de Molendinis.

IX. Coſium, ſedes quondam Prætoria in planitie, ex antiquioribus Vallis oppidis eſt. Supra in monte, arx munitiſſima fuit, à Vice-Dominorum familia olim habitata: jam deſtructa. In monte ſunt;

ſunt; pagus Saccus, ſuperior & inferior. In planitie vero; Rogoledum, Plantina, Planium, Vallate: ibi Abbatia Sancti Petri fuit.

X. Rogolum: ſupra quod, in monte, arx Sancti Georgii fuit; Viciniç ſunt; Andelum, Occha, Fiſtolera, & Caſſinæ.

XI. Alebium, (quæ Communitas, per torrentem Lexinam, à Rogolo ſeparatur) pagus amplus eſt, & domus hinc inde diſſitæ. Abbatia ibi, Aqua frigida vocata, Ordinis Ciſtercienſium quondam erat.

XII. Vltima in hoc Tertiario Communitas, eſt Plantedium; cujus ædes quoque diſperſç ſunt. Ibi in Confinibus, ad foſſam, per quam Abduas olim fluebat, fuit Burgus Franconis, à Francileone, Imperatoris Mauritii militiæ duce, (uti libro tertio monuimus) dictus. Ibidem hodie eſt templum Sanctç Agathç, & in circuitu rudera quçdam Vrbis eximiæ Volturenæ cernuntur. Non procul ad Larii lacus ripam, Turris Olonia fuit: & Sancti Stephani Sacellum. Hîc, uti & in proximo loco Montecchio, à Comite Fontium, Gubernatore Mediolani, ann. 1603. duo propugnacula (ut alibi prolixius explicavimus) erecta fuêre.

Squadra Trahonenſis in undecim Communitates diviſa eſt.

I. Tra-

I. Trahona, oppidum Prætorium, in ſuos Cantones diſtributum: videlicet Somagna, Monscuccus, Suſingovum, Cofedum, Manetiæ, Corlatium, S. Agatha, Valleta, Biogium; quod in alto monte ſitum eſt.

Retrogrediendo ad fines Tertiarii de Medio,

II. Communitas Bulli, in monte ſita eſt: cui annumeratur Villapicta in planitie.

III. Communitas Ardenni; ab ardendo, ob nimium æſtum, ſic appellata. Præpoſitura Sancti Laurentii hîc eſt. In planitie, caſtrum fuit, à Capitaneorum familia erectum. In monte, arx Sancti Lucii. Viciniæ montanæ ſunt; Gadium, Platea longa, Plota, Biolum, Scenenum, Fovea: in planitie vero, Maxinum, à flumine nomen trahens.

Conſcendentibus montem Pelaſcum, retro jacet

IV. Datium: inde dictum, quod hic telonium de armentis, quæ in Valle Maxini æſtiva habebant, Principi perſolveretur. Contratulæ ſunt; Rovelidum, & Ceridum. Ibi, in proximo monticulo, qui culmen de Datio dicitur, apparent veſtigia exciſæ arcis; quæ pro ſpecula totius Vallis ſerviebat.

V. Clivium; pagus antiquus eſt. Huic Commu-

Communitati inserta sunt; Caspanum, (ob sedem Paravicinorum & Mallacridarum celebre) Bedolium, Casa Pici, Casa Saxi, Roncalea inferior & superior, Tovate, (à torrente præterlabente nomen sortitum) Chempum, Vallate, Nogaredum, Seronum, Sylva plana, Aquamarcida, & Cevum in Valle Maxini.

VI. Mellum, & huic additum Conselium, (cui castrum, Demophilos dictum, Vice-dominorum olim habitaculum, imminet) Sanctus Ioannes, Clivasca, Prægrossum, & Vallis-Maxini; ubi Sanctus Antonius, Catægium, Fiolera. Remenum, (ingens hic saxum, colossi instar, cernitur, magnitudine 35. latitudine 10. & altitudine 15. ulnarum) item Sanctus Martinus. Prope hunc thermæ sunt, à Maxino flumine, qui inde ex monte oritur, dictæ, cardiacis præsertim & hepaticis salubres: quarum virtutem Ioannes Gulerus à Veineck. Eques Auratus, in historia Rhætiæ; itemque Petrus-Paulus Paravicinus, Medicus Comensis; & Ioannes Andreas Mallacrida, Medicus Volturenus, scite descripserunt. Est in eadem Valle Vicinia, Cornolum vocata, nulli Communitati inserta: quæ collectas suas separatim solvit.

VII. Cer-

VII. Cercunum: cui adhærent, Plusognum & Cresta.

VIII. Cinum; cui ædes aliquot hinc inde sparsæ annumerantur. Castrum ibi prope in ruinis cernitur.

Reflectentibus in planitiem.

IX. Campus Vicus occurrit. Vicinias habet, Cermeledum, (cui Dorsum Vice-comitis incumbit: ubi arx familiæ Castellorum Sancti Nazarii fuit) Descum, & Barcum.

X. Mantellum: cui Viciniæ assignatæ sunt; Soriate, Pusterla, & Cortile.

XI. Dubinum; Viciniam Forzonicum habet.

Monasterium, (sic dictum, quod Conventus Monialium ibi fuerint. quæ propter aëris intemperiem, Comum, aut ad Sanctum Laurentium in monte Sondrii se contulere) etsi tantum Viciniæ nomen, non autem Communitatis, habeat; æstimum tamen separatim solvit. Hic mons Sancti Iuliani est, à Sacello ibidem exstructo vocatus. In Confinibus Comitatus Clavennæ sunt; Provescium, Morterium, & Bocca (*Ostium*) Abduæ, qui in Larium ibi influit.

Ad Comitatum tandem Clavennæ pervenimus. (Nomen hoc à clave venit: per castrum enim Clavennæ, tanquam per clavem, exteris populis transi-

tus in Italiam olim præcludebatur.) In duas ille Iurisdictiones, Clavennensem & Pluriensem, tribuitur, munitissimo loco situs. Orientales habet vicinos Prægallos: Occidentales, Misaucos, & Larii lacus accolas: à meridie, Boccam Abduæ: ab Occidente, Vallis-Rhenanos & Aversenses, Lepontios Rhætos.

Clavennensis Iurisdictio in tres iterum partes est divisa. 1. In Oppidum ipsum, cum Viciniis adhærentibus. 2. Communitates quatuor exteriores; & 3. Vallem Sancti Iacobi.

I. Oppidi meminit Antoninus Augustus, in Itinerario suo. Hodie pulcherrimis ædificiis exornatum cernitur: magnusque illuc populi, propter commerciorum frequentiam, concursus. Anno 1486. à Bonâ, Ioannis Galeatii, Mediolani Ducis, matre & tutrice, contra impetus vicinorum Rhætorum, mœnibus cinctum fuit: quæ collapsa nunc jacent. Castrum munitissimum ei imminebat; cui principium Comes quidam Angleriæ, anno 1162. sibi à Friderico I. Imperatore timens, dedit. Ædificium Ioannes Galeatius & Ioannes-Maria Vicecomites, Mediolani Duces, auxêre. Lazerta, Præfectus Galliæ Regis Ludovici, anno 1500. aggeribus communiit. Tandem à Dominis Rhætis, anno 1536.

cum aliis Castris in Valletelinâ, destructum fuit.

In oppido sedem habet Archipresbyter, & magistratus à Rhætis missus, quem Commissarium vocant. Hi cum mero & mixto imperio, gladiique potestate, (uti etiam Pluriensis in sua Iurisdictione) in Civilibus, Criminalibus, & Matrimonialibus, jus liberè exercent. Vicarium in maleficiis nullum habent; sed ad statutorum Comitatus (quæ in multis diversa à Volturenensibus sunt) observationem Iuramentò adstricti, in gravioribus causis, jurisperitorum operâ & consilio plerumque utuntur. In toto Comitatu, sub designatis Capitaneis, mille selecti milites, albo inscripti sunt.

Oppidani vero, hanc in suis rebus administrationis formam observant. Eligunt singulis annis, & sorte plerumque adhibita, Consulem, & Vice-Consulem, qui Quæstoris munere fungitur: binos item justitiæ Consules, quorum munus biennale est; duos Syndicos, ad defensionem privilegiorum oppidi; duos Provisionarios, ut vocant, qui etiam biennales sunt; virum unum Consilii, & Cancellarium: his adduntur quatuor ex provectioribus, qui adjuncti, *l'aggionta* appellantur. Quatuor-

decim isti, potestatem rerumpublicarum oppidi habent.

Viciniæ, ad oppidum pertinentes, hæ sunt: Bettum, Dragonera, cum Crotto, (propter cryptas subterraneas, quarum maxima circa oppidum est copia, quibus illi pro cellis vinariis utuntur) item Maina, Campadellum, Planazola, Orellum, Tannum, Planum, & Capiola.

A sinistro autem Mairæ fluminis latere Prata, I. Communitatem invenimus. Hujus Viciniæ; Dona, (ubi Cœnobium est Monachorum Sancti Benedicti, sub Priore viventium, fundatum à Valentinâ, Ioannis Galeatii filia, Duci Aurelianensium nupta) Stove, Pratella, Vscionum, Lodenum, Vallis Bovera: in planitie, Mala guarda, & Bella spata.

II. Communitas, est Novatum, in duos Consulatus divisa; Novatensem, & Samolicensem. Novatum, castrum in monticulo habuit; cui inserviunt, Ripa Lacus, Metiola dicta. (ubi merces, quæ per Larium vehuntur, in publico borbonio asservari solent) Campus, Verceium, Ceium, Vicus, & Vallis Codera, à monte Codera sic vocata; ubi Codera & Cola in ingressu Vallis est.

Abduam tranantibus, primo se offert Samolicum, sive Summus lacus, ut Antoninus Augustus in Itinerario habet: in

in capite enim lacus ſtat. Hic Sanctus Fidelis, ſub Imperatore Maximiano, martyrium ob Chriſti confeſſionem ſuſtinuit: cujus corpus anno 937. ſub Epiſcopo Vbaldo, Comum tranſlatum fuit.

Viciniæ illius ſunt; Vigazolum, Caſenda, Era, (cui caſtrum Sancti Andreæ à Trivultiis exſtructum, impoſitū erat) Pajedum, Sylva plana, Monaſterium, Nogaredum, Roncionum, Mons-novus. Alia quoque fuit ibi Turris, Paniſperdutus vocata, parum diſtans à fluviolo Bogia, qui in Mairam illabitur. In planitie ædes aliquot ſunt, ad Trivultiam dictæ.

III. Gordona: prope quam caſtrum S. Catharinæ ſtat. Contratulæ illius ſunt; Coloredum, Scioium, Cuſparanum, Cimavilla, Pontum, Vallis de Bodegno, montes de ſumma ruina. Ex hâc Communitate iter, per montem Furculam, ad Miſaucos eſt.

IV. Meſe eſt; pagus nomen hoc Communitati dedit. Contratulæ ſunt; Scandolera, Piperellum in monte, (ubi caſtrum ejuſdem nominis fuit) Caſtrona, & Carcaſaccum.

Vallis Sancti Iacobi, ſeu Campus Dulcinus, in duodecim Quartarias dividitur, quę ſunt: S. Iacobus, & S. Guilielmus;

(ubi corpus ejus sepultum esse dicitur) Vohum; ubi Ecclesia Beatę Virginis Mariæ, & Lironum est) Campus-Dulcinus, seu Sanctus Ioannes, ob templum dictus; Frazitium, (ubi castrum fuit) montes Sancti Bernardi; montes de Medio; Madesium, (olim Tarvesede, [*torvæ ædes*] ut Antoninus innuit, dictum, ubi regia via erat) Planazum, Porcaretia; Stambilonum, & Sterletia: item Insula, Turni, Tegiatum. Rastelia; ubi principium Cardinællis est. Via pręceps ita vocatur, per Vrsulerum montem, qui alpium Adularum membrum præcipuum est, & per excellentiam etiam Adula dicitur. Ex eo Lira amnis oritur, & Mairæ se prope Mesem miscet: sunt in monte ipso vestigia Turris antiquæ; ubi via regia dividitur: altera per Tarvasedem; altera per Cardinællem, ducens. In monte ipso præterea hospitium est, transeuntibus percommodum.

Hæc Vallis civilem Iurisdictionem habet: ubi Ministralis, Locum-tenens, Cancellarius à duodecim Cõsiliariis eliguntur. Appellationes ad eosdem duodecim Consiliarios Vallis deferuntur. De livellis autem, & censibus cum pacto luendi: coram tribunali Clavennensi respondere tenentur.

Prætura

Prætura Pluriensis, (Prætor enim Rhæticus ibi Magistratus est) à Clavennensi Iurisdictione, per flumen Pluviam distincta est; suumque etiam habet Archipresbyterum. Oppido nomen à plorando deducunt. quondam enim magna aquarum & saxorum ruina oppressum dicitur; & proinde in alium locum, ubi castrum Bellofortum situm erat, translatum. hodie populosum, & ædificiis sumptuosis ornatum est.

Iurisdictio in duas Communitates distinguitur; Plurium scilicet, & Villam.

Pluriensis Communitas, Consulem cum novem Consiliariis habet. Horum quinque cum Consule in oppido, ubi etiam sunt Vice Consul, Caneparius, duo Consules justitiæ, & totidem Provisionarii.

Ad oppidum spectant; Sancta Crux, Sanctus Martinus; & Aurogum; ubi castrum fuit. Viciniæ deinde sunt, Cilanum, (ubi castrum ejusdem nominis est) Polinum, & Pradelium; Roncalia item, Pestera; (hic sumptuosissimum familiæ Vertematum. Francorum palatium visitur) Borsium, Crana, Giupedum. In montibus deinde, Savonium (unde iter ad Aversenses Rhętos) Dasile & Carottum. In montibus ex adversa Mairæ ripa, lapis est; ex quo antiquitus

(atteſtante Plin. lib. 36. c. 22.) lebetes [*laveζζi*] coquendis cibis utiles, aliaqûe vaſa, tornari ſolent; quæ ad circumvicinas regiones, magna quantitate devehuntur.

Villa, altera Communitas, ita à pago dicta eſt. Ad eam pertinent Viciniæ; Ponteila, Clavera, (caſtri rudera ibi cernuntur) Sanctus Euſebius, Canetum, Poirum, Tajedum, (quo habitatores, qui olim Pondeiæ in confinibus erant, ſe contulere) & Pyrarium. A Valle Prægallia, per flumen Loverum, ſeparatur.

Et ſic Rhætia prima Inalpina ſitum, antiquitates, bella, fœdera, & politiam, ſumma qua potui brevitate, & fide hiſtorica, deſcripſi, inveſtigavi, enarravi, tradidi, finii: ad gloriam Dei Omnipotentis, & dulciſsima Patria exaltationem. AMEN.

FINIS.

INDEX LOCORVM, PERSONARVM, ET RERVM MEMORABILIVM.

A.

B.

C.

D.

H.

I.

L.

M.

N. Neu-

Rhæ-

Tira-

F I N I S.

